

MOSONYMEGYE
MONOGRAPHIÁJA.

IRTA ÉS SZERKESZTÉ

MAJOR PÁL.

KIADJA

MOSONYMEGYE KÖZÖNSÉGE.

II. FÜZET.

Hadnagy

MAGYAR-ÓVÁR, 1886.

CZÉH SÁNDOR-FÉLE KÖNYVNYOMDA.

(CZÉH LAJOS.)

Midőn Mosonymegye Monographiájának II-ik s egyúttal végső füzetét közrebocsátani s ezen megye mélyen tisztelt bizottságának — általa lett kegyes megbízatásom folytán — elnéző ítélete alá terjeszteni szerencsém van, szabad legyen az előfekvő II-ik füzetnek késedelmes megjelenésével szemben igazolásomul felhozni, hogy — egyebet nem említve — az I-ső füzet megjelenését nyomban követő országos népösszeírás, az elébb Pozsonymegyéhez tartozott hét szigetközi községnek Mosonymegyébe lett bekebelezése s a csak rövid idő előtt befejezett kataszteri munkálatok eredményeinek bevárása és számbavétele nélkül oly munkát lettem volna kénytelen a leghűbb törekvés mellett is sajtó alá adni, mely a legjobb esetben is a megye multjának lett volna inkább tükre, mintsem jelen állapotának a Monographia által első vonalon követelt leírása.

A fentebbi mozzanatok új korszakot alkottak Mosonymegye életében, — új alakot öltöttek a megye területi, népesedési, birtok-, adó- s egyéb közigazgatási-, sőt nem csekély részben közigazgatási viszonyai is.

Meg kellett állapotnom a megye újjá alakulásának küszöbén.

A Monographia I-ső füzete a megye általános gazdasági állapotának leírásával fejeztetvén be, szemben a népies gazdasági üzemmel, mely mint ilyen — mindent egybevéve — igen kielégítőnek mondható: egy a megyei és hazai gazdaság terén magasan kiemelkedő gazdaság, a m.-óvári főhercegi uradalom állagát, üzemét s ennek eredményeit kívántam — habár csak rövid vázlatban is — megismertetni.

Ezt követi az 1884-ik évi VII-ik t.-cz. folytán kiegészített megye területi és néprajzi átalakulásának jelzése és jelen állapotának az 1884-ik évi július hava 1-ső napján — mint a fentebbi törvény foganatosítása idején — megvetett alapján folytatott további leírása.

A Monographia végső szakasza vidékünk s a megye multjának van szentelve.

Mi lenne az emberi élet a mult emléke nélkül? — kérdé két ezer év előtt Rómának leghiresb szónoka. A századok és évezredek folyamában egy öntudatlan rövid percz — a bölcsőtől a koporsóig.

A mult a jövő tükre és az élet oktatókönyve úgy egyesek, mint a nemzetek kezében.

Amit vidékünk s a megye multjából e munka szűk keretében nyújthaték, csak egy kalászgyűjtemény a történelem végtelen mezejéről, — csak egy pislogó mécs a rég letűnt kornak sötét csarnokában.

De e pislogó mécs világa mellett is megolvashatjuk vidékünk multjának könyvében, hogy Róma, egy szűk határok közé zárt város, a műveltség és lángoló hazaszeretet lépesőjén egy félvilág uralmának polczára emelkedett, s innen az önző viszály és megromlott erkölcs sikamlós lejtőjén a semmiségbe sülyedett, — és megolvashatjuk szűkebb hazánknak, megyénknek, a nemzet történelmével kapcsolos multjából is, hogy a tatár és török hadjáratoknál komolyabb vészt hazánkra csak a meghasonlás fergetege hozott, s hogy az egyetértő, a királyi korona, alkotmány és törvényhez egyiránt hű nemzet ereje, a nemzeti létel küzdterén, néha bár meghajlott, de soha meg nem tört.

M.-Óvárrott, 1886. évi julius hóban.

Major Pál.

A magyar-óvári főhercegi uradalom rövid ismertetése.

Igyekeztem e munka I-ső füzetében hű képét adni a megyei földművelő nép gazdaságának, örömmel mutattam fel annak fényoldalát s jeleztem haladási mozzanatait, de nem hunytam szemet árnyoldala előtt, — jó szolgálatot vélek tenni a közügynek s különösen a megyei népies gazdaság ügyének is, ha ennek vázlata után megkísértem, habár rövid vonásokban is, egy a korszerű előhaladás magas színvonalán álló nagybirtok állagának és gazdasági üzemének ismertetését.

A m.-óvári főhercegi uradalom állagát, kezelését és kezelési rendszere eredményeit szakszerű részletességgel leírni célom nem lehet, elég legyen e helyütt mindezek rövid, de hű vázlata mellett kiemelni azt, ami általán figyelemre méltó és tanulságos.

Talaj.

A birtok talaja — átlag — középminőségű vályogos homoktalaj, mint ezt az I-ső füzet 162-ik lapján közlött, az uradalom több pontjain kiszemelt próbatalaj elemzése tanúsítja.

Az uradalom túlnyomó része a megyei mély síknak özönvizi, csekélyebb része a Lajta és Kis-Duna közötti áradmányi területen s a megyei fensíkon van helyezve, ez okból talaja is igen váltakozó s mindent egybevéve, hiven képviseli a megye összes növényzeti övének minőségét. A művelés alatti földnek termőrétege átlag 25 cm mély, legnagyobb részben homokkal elegyített kavicsaljazattal.

Terület.

A birtok összes térfogata 35.591 kat. hold és 835 \square° , mely a megyebeli 21 volt jobbágy-község határaiban 14 nagyobb és 7 kisebb birtoktestre oszlik fel.

Az úrbéri birtokszabályozások alkalmával az uradalmi igazgatóság oda fordítá figyelmét, hogy az uradalom részére esett földterületek két vagy három községnek egymással találkozó határszélein, vagy a már fennálló uri birtok körül csoportosíttassanak. Így alakultak egymást követve a terjedelmes kerületi, illetve majorsági birtokok.

Mívelési ágak.

Szántóföld	15.290 hold	1338 □°	= 42·97 %
Rét	7.273	1291	" = 20·14 "
Legelő	2.031	1157	" = 5·71 "
Erdő és ültetvények . . .	4.599	155	" = 12·91 "
Szőlő	22	798	" = 0·66 "
Kert	70	1390	" = 0·19 "
Nádas	269	430	" = 0·78 "

Termő terület 29.558 hold 162 □° = 83·33 %

Fertő- és folyam-meder, csatornák, kisebb tavak	4.488 hold	278 □°	} = 16·67 %
Beépült udvartelkek . . .	324	680 "	
Kővágók, tőzegtelep stb. .	1.220	1315 "	

Terméketlen 6.033 hold 673 □°

Összes birtok-terület 35.591 hold 835 □° = 100 %

Birtok-kezelés.

Uradalmi tisztség

a) a központi igazgatóságnál: jószág-igazgató, titkár, segéd-tiszt, — ügyész, főerdész, építészeti intéző, pénztárnok;

b) a gazdasági kerületekben: 9 (I.—IV. osztályu) intéző, 6 tiszti segéd és 1 fizetéses gyakornok;

c) a gazdasági iparágaknál, nevezetesen a két műmalom ügyvitelénél: egy intéző, pénztárnok és segéd-tiszt; a sörház üzemi vezetése a gazd. kerületi intézőre van bízva; az erdészet a főerdész vezetése alatt áll.

A főhercegi uradalmak számvevősége Bécsben van a fő-kormányzat mellett őszpontosítva.

Szolgálati személyzet.

Az igazgatóság közvetlen rendelkezése alatt a központban s ezen kívül 14, a gazdasági kerületben 585, a gazdasági ipar-ágaknál 61, az erdészetnél 9, összesen 669.

Saját kezelés alatti és bérbe adott birtok.

A fentebb jelzett	35.591 hold	835 □ ^o
birtokból bérbe van adva	4.832 „	1336 „
saját kezelés alatt áll	30.758 hold	769 □ ^o
e között terméketlen	5.752 „	438 „ ¹⁾
termő terület	25.006 hold	1331 □ ^o
melyből gazdasági kezelés alatt	21.270 „	1404 „
erdészeti „ „	3.735 „	1527 „ áll.

Gazdasági állatok létszáma.

(1886 január 1-jén.)

Hámosló	263	Tehén	1999
Csikó	97	Üsző	1669
Igásőkör	320	Növendékbika	119
Hízó „	67	Tinó	6
„ tehén	44	Szamár	20
Bika	47	Juh	—

4611

Nagy- vagy szám-állatra átszámítva 3775 drb; esik egy nagy-állatra 2·8 hold szántóföld.

¹⁾ Ezen terméketlen területben foglaltatik az 1868-ik évben kiszáradt Fertő tava medrének, a partbirtokosok között kötött szerződés szerint, a főhercegi uradalomra esett — jelenleg ismét vízzel borított — része: 4080 hold.

Saját kezelés alatti gazdasági kerületek.

Kerület neve	M i v e l é s i á g a k												Termék- len terület		Összesen	
	Szántóföld		Rét		Legelő		Erdő és erdei ültetvények		Kert		Nádas					
	hold	□°	hold	□°	hold	□°	hold	□°	hold	□°	hold	□°	hold	□°	hold	□°
1. Magyar-óvári	508	1345	48	—	12	800	48	529	—	799	2	679	194	1398	815	750
2. Mosonyi	1141	1273	359	328	137	1142	91	1098	5	518	68	—	79	10	1882	1169
3. Császárréti	1081	582	1373	1168	—	—	166	826	1	260	—	—	127	120	2749	1356
4. Lenfalusi	823	1204	4897	127	64	988	219	1411	3	458	166	916	121	1221	6296	1535
5. Albrechtföldi	1546	954	—	—	459	152	129	212	—	1280	—	—	261	465	2296	1463
6. Kazimiri	2811	613	—	—	238	892	216	768	1	1453	—	—	209	491	3477	1017
7. Wittmantelki	1092	1323	—	—	326	428	71	1474	1	665	—	—	60	663	1552	1353
8. Kleytelki	1029	1128	—	—	—	—	51	979	1	—	—	—	107	1466	1190	373
9. Márialigeti	930	179	401	1409	32	843	216	1150	2	1028	—	—	213	1463	1797	1272
Ezekhez járul: Nezsideri szőlőtelep 22·5 hold szőlővel	1	1385	2	184	4	818	—	—	1	1490	—	464	—	1456	34	195
Összesen	10.968	386	7082	16	1275	1263	1212	447	19	1551	237	459	1376	763	22.194	883

Trágyatermelés.

A trágyatermelést — szokásos módon — az állatok egyes faja és létszáma szerint számítva, körülbelül 460.000 *q* trágyát kapunk, s egy holdra 170 *q*-t véve fel, ezen trágyamennyiséggel 2700 hold, vagyis az egész szántóföldi területnek egy negyede jól megtrágyázható.

1884-ben tényleg 2723 hold lón megtrágyázva, — s azóta 119-czel növekedett a szám-állatok öszlete.

Gazdasági gépek.

Fowler-féle gőzeke 3	Sorvető-gép 36
Gőz-cséplőgép 9	Tőzégvágó-gép 9
„ kukoriczamorzsoló 3	Szénasajtó 3
Mozdony 5	Darálómalom 2
Járgányos cséplőgép 2	Uti mozdony, tíz lóerőre, öt teherkocsival 1
Szállítható járgány 7	Szalmaemelő-gép 8
Aratógép 49	
Kaszálógép 15	

Szemlét tartva a gazdasági gépek felett, nem hagyhatom érintetlenül, miképen, a kezelő-tisztség pontos följegyzései szerint, egy gőzeke 10 órai munkaidő alatt átlag

36 % mélyen 11— kat. holdat	} szánt meg,
27 „ „ 14— „ „	
23 „ „ 19:40 „ „	
15 „ „ 28:57 „ „	

ugyanazon idő alatt

kőszénneli fűtésnél	19:74 <i>q</i>
tőzeggeli „	34:15 „
tölgyfávali „	9 ^{mf}
lággyfávali „	14 „

tűzanyagot fogyaszt.

Kezelésére a gépvezetőn kívül két fűtő és két segédmunkás szükségeltetik.

Alkalmazása főleg ott ajánlható, hol a birtok terjedelme s a forgalmi tőkekészlet a tetemes beszerzési kiadást, másrésről a művelési talajnak szintje és minősége a mély művelést meg-

engedi, a mélyített föld trágyával kellően és állandóan ellátható s a gép kijavítása helyben vagy a közel eső gyárakban gyorsan és tetemesb költség nélkül eszközölhető.

Fogatok aránya a szántóföldi és réti területhez.

A saját kezelés alatt álló 9 gazdasági kerületben van

kettős lófogat	110
„ ökörfogat	160
összesen	270

a három gözeke földművelési munkaerejét, tekintet

tettel a rendszeresnél mélyebb szántásokra, 51 fogattal egyenlősítve 319-czel állapítható meg a gazdasági kettős fogatok száma. Esik egy kettős fogatra 34·4 szántóföldi és 22·2 hold réti terület.

Lóvonatu vasút.

A lóvonatu vasút, a szent-jánosi hanságból indulva ki, 23 $\frac{2}{3}$ m hosszúságú fő- és két, összesen 4·8 $\frac{2}{3}$ m-nyi szárnyvonallal köti egybe a lenfalusi, albrechtöldi, kazimiri, wittmann- és kleytelteki kerületeket a budapest—brucki állami vasútnak hegyeshalomi állomásával, illetőleg az ide helyezett központi raktárral.¹⁾ Vágányának szélessége 1·10 m. Ezen vasút az összes felszereléssel 149.016 frtba került, mely tőkeösszetnek kamatai az érintett kerületek tárczáit terhelik.

Rendeltetése: az érintett kerületekből Bécsbe szállítandó tejet — naponként átlag 6000 t mennyiségben — a hegyeshalomi állami vasúthoz s a gabonaneműeket hasonló célból az ugyanottani központi raktárba; továbbá az uradalmi hanságból a szénát és tőzeget, valamint az állami vasúti szállítmányokat — kőszénat, repczepogácsát s egyéb tömör takarmányműveket — a köt-uti kerületekbe juttatni. Ugyanezen ló-vasút közvetíti a márialigeti műmalomtól távolabb eső községekben lakó öröltető felek gabonáinak ezen malomhoz s ettől a lisztnek az örletők lakhelyéhez, illetve ennek közelébe való szállítását. Ezen pályán egy ló két

¹⁾ Ezen igen czélszerűen alkotott raktárról bővebben a „gazdasági épületek” czime alatt.

vaggont száz vámmázsa sulyu málhával 3 óra alatt 20—23 $\frac{2}{m}$ távolságra képes szállítani. Az 1884-ik évben 113.777, 1885-ben 140.597 q volt az évi szállítmányok súlyösszelete, 4—5 kocsis s összesen 8—10 egyes vontató-ló alkalmazása mellett.

Növénytermelés.

Az általán sekély termő réteg, a hőmérséknek a szélsőségek közötti ingadozása,¹⁾ a tavaszi és nyári — amúgy is csekély — csapadékot gyorsan átbocsátó altalaj, s a kézi munkaerőnek a szorgosb gazdasági műveletek idején beálló hiánya és magas bére mellett, — kereskedelmi iparnövények, egyebeket nem említve: len, kender, komló éppen nem s kedvező sikerrel még a repce is alig természetű, s a legkiválóbb takarmányneműek, mint: a luczerna, baltaczim és lóher még a kiszemelt talajon is csak közepes termést adnak, — miért is az uradalom piaczi terményekül a gabonaneműek és tengeri, takarmányneműekül pedig főleg a téli és tavaszi búkköny s ennek rozs-árpa és zabos keveréke, mohar, répa és zöldtengeri termelésére van utalva, mint ezt a következő táblázat mutatja:

1885-ben a szántóföldi területnek

	%-án ²⁾		%-án
őszi búza	22·51	mohar	4·02
„ rozs	6·41	zöldtengeri	7·23
„ árpa	0·22	takarmányrépa	7·00
„ repce	1·10	„ -mag	0·20
tavaszi árpa	9·06	luczerna	0·13
zab	8·01	baltaczim	0·07
téli		lóher	0·99
őszi	} takarmány- }	keverék- s egyéb zöld-	
nyári		keverékmag }	takarmány
tengeri	12·80	termeltetett, és ugar-	
mák	0·33	ban maradt	3·32
	62·64		37·36

¹⁾ Midőn e sorokat írom, jul. 21-én, a napi közép-hőmérsék 27·5 C., ugyanaz jul. 11-én 15·1 C. volt nálunk a dunai medencze északi küszöbén, a hófedte Alpok végláncolatának közelében.

²⁾ A szántóföldek egy százaléka 109·7 kat. holdnak felel meg.

Ezen kimutatás szerint termeltetett:

piaczi növény, a szántóföldek	62·64
takarmánynövény	34·04
százalékán, s ugarban maradt	3·32 %

Átlagtermés egy kat. holdon 10—14 évi adatok nyomán:

	<i>%</i>		<i>q</i>
őszi búza	10·89	takarmányrépa	167·45
„ rozs	10·36	mohar	20·69
„ árpa	16·85	régi széna	9·57
tavaszi árpa	13·20	lóher	19·85
zab	17·11	esalamádé (széna-értékben)	19·50
tengeri	13·35	szalma, pelyva	13·57
őszi repce	9·40	baltaczimmag	2·35
„ bükköny	8·59	répamag	7·20
tavaszi „	11·50	kömény	0·87

Termények értéke:

piaczi terményeké	433.155	frt — kr
takarmánynemüké	220.927	„ — „
összes érték	654.082	frt — kr

melyből a piaczi növényekkel bevetett szántóföldek egy-egy holdjára 62 frt 90 kr, a takarmánynövényeket termő szántók és rétek holdjára pedig 20 frt 52 kr hozamérték esik.

Erdészet.

Míg az erdőségeket másutt pusztulni látjuk, a főhercegi uradalom nagy figyelemmel gondozza azokat s befásít fokoza-tonként minden területet, mely ezen művelési ágnek leginkább megfelel.

Az erdőségek területe, mely az 1853-ik évben 3008 hold volt, jelenleg több mint 4400 holdra terjed.

A nagyobb testekbe tömörült erdők az uradalmi főerdész, a gazdasági kerületekben fekvő pagonyok és ültetvények az illető kerületi tisztség kezelése alatt állanak.

Van jelenleg a főerdész kezelése alatt:

keményfa-erdő	786 hold	141 □°
vegyes állabu erdő	1421 "	312 "
puhafa-erdő	773 "	627 "
fenyves "	224 "	747 "
összesen	3205 hold	227 □°

A lágyfa-erdőségek rendszerint 20 évi vágásokra osztvák s az évi termelés az egyes lágyfa-nemekhez képest holdankint 2—2·40 m^3 -re, a szintén töre vágott tölgyfa-erdőnek hozama pedig 55 évi fordá mellett átlag nem több mint 1·32 m^3 -re tehető.

Az 1884-ik évben 9488, 1885-ik évben pedig 7390 m^3 fa vágatott.

Az 1840—50-es években nagyobb szabású kísérletek tétettek az erdei területeknek ákáczfávali beültetésével, a tapasztalat azt igazolta, hogy ezen, az útszélek kiültetéséhez kitünően alkalmas fűfű tömör erdők alakítására kevésbé alkalmas.

A vadászat évi jövedelme 800—1600 frt között váltakozik.

Szőlőművelés.

A nyulasi szőlőtelep, a Fertő észak-nyugoti sarkán emelkedő hegyek egyikének déli oldalát foglalja el 16 holdnyi terjedelemmel. Talaja mészkő-törmelék. A telep a 840-es években lett a Rajna vidékéről beszerzett kék és fehér burgundi s vörös tramini fajvesszőkkel 95 % négyszögben kiültetve.

Középterme holdankint 15·75 akó = 8·90 $\%$, ami — tekintve a termő talajnak a többi helybeli szőlők talajánál alantabb s a terménynek viszonyítva sokkal kitünőbb minőségét — igen kielégítőnek mondható ugyan, az uradalom azonban, tekintve a szakszerű borkezelésnek a termény mennyisége és értéke arányát túlhaladó költségeit, a leszüretelt terményt egy évi kezelés közben hektoliterenkint átlag 21 frt 30 krjával eladja.

A többi helybeli szőlők átlagtermése a termékenyebb talaj és termékenyebb szőlőfajok folytán 32 akó = 18·10 $\%$ ugyan, de átlagára hektoliterenkint egy évi kezelés után 7 frt 20 krnál nem magasabb.

Állattenyésztés.

Míg az úrbéri birtokszabályozások keresztülvive s a terjedelmes közlegelők elkülönítve nem lettek, a m.-óvári uradalom

főleg juhtenyésztésre volt utalva, s e téren elseje volt azon uradalmaknak, melyek az 1817-ik s ezt követő években a neme-
sebb tenyészanyagot a külföldről nagyobb mennyiségben beszer-
zék s az országban terjeszték.

Az 1830—40 közötti időszakban 35—40 ezerre emelkedett a merino-juhok száma.

Az időközben teljesen átalakult gazdasági viszonyok folytán az uradalom a juhtenyésztést teljesen beszüntette.

Bécs közelsége, a gyors vasuti közlekedés s a művelés alatti területnek mennyiség és minőség szerint megfelelő trágyaterme-
lésnek szüksége, a tej- és hústermelést juttatták előnyre, s ezen két irányban indult meg az uradalmi állattenyésztés további fejlesztése.

A hústermelés mellett első vonalon bő, de egyúttal kielégítő minőségű tejtermelés lőn a fő feladat. Tanulságos kísérletek tétettek a schweiczi, mürzthali, berni, hollandi, végre az allgani fajjal. A három előző fajt a hollandi s ezt az allgani szoritotta le a versenytérről.)

Tejelési eredmény 1885-ben.

Az egyetemes napi tejelési átlag 1999 drb fejős állatnál egyedenként 365 napon át 5·8 l volt; az összes tejtermelés napi átlaga 11.535, összes évi fejés mennyisége 4,210.474 l, melyből 7·35 krjával eladatott

Bécsben	3,646.418 l
helyben eladatott	
tiszti illetményül kiadatott	} 564.056 „
sajtkészítésre fordítottatott és föl lett etetve	

Sajt csak a tej-szállítás vagy -értékesítés felmerülő akadályai folytán készítették s a központi tejraktár által nyújtott kárpótlással együtt literenkint 6·9 krjával értékesítetik.

A tehenészet nyers-bevétele 1885-ben:

tej eladásából	302.803 frt 31 kr
állatok eladásából	124.090 „ 05 „
összesen	426.893 frt 36 kr

*) A m.-óvári felső gazdasági intézet, lavanthali, tisztán magyar s e két faj keresztezéséből származott állatokkal is tett kísérleteket, de ezek fölött is az allgani faj vívta ki az elsőbbséget.

A hústermelés terén, néhány évek előtt, a Shorthorn-szarvasmarha és Soutdown-juh fajbéli apaállatok alkalmaztattak a megfelelő anyaállatokkal való keresztezéshez, az eredmény azonban nem volt annyira kedvező, hogy a nagyobb szabású kivitel igazolhatta volna.

Az uradalom a gazdasági üzennél nem kiméli a pénz-kiadást, ha biztosan számíthat arra, hogy az a megfelelő kamatokkal visszatérül. Több mint 7000 holdnyi rét, több mint 3700 holdnyi takarmánytermelés mellett az 1884-ik évben 122.459 frtot adott ki repczepogácsa, korpa, malátacsira s egyéb tömör takarmányneműekre. Az állatok megfelelő gondozásának tulajdonítható, hogy a csirászat évi nyers-jövedelme — tej és állatok eladásából — több mint 426 ezer frtra rug, — eltekintve attól, hogy ugyan a csirászat, a legszigorúbb számítás szerint is, 360.000 *q* trágyát termel, melynek számításán kívül hagyott értéke nálunk legalább 54 ezer frtra tehető.

Lótenyésztés.

Az uradalmi lótenyésztés célja a saját szükséglet fedezésére szorítkozik. Berendezése egyszerű és czélszerű. Az uradalombeli anyaállatok részint saját — perscheron fajbéli — részint a kir. ménesektől bérelt apaállatokkal fedeztetvén, a negyedik hó végével elválasztott csikók egy helyre — Féltoronyba — szállítatnak s itt egyöntetű szakértelmes gondozásban részesülnek használatba vételük idejéig. A növendékállatok átlagszáma 80—100.

A gazdasági ipar

a m.-óvári és mária ligeti műmalmok, a m.-óvári sörfőzőház és a hansági tőzegtelep által van — eltekintve a kisebb ipartelepektől — főleg képviselve.

a) A m.-óvári hengermalom egy 60- és egy 40-lóerejű vízi kerékkel s egy 60-lóerejű gőz-hajtógéppel van ellátva, mely a Lajta folyó alacsony vízállása esetében alkalmaztatik s biztosítja a 12 hengerszékkel és 7 őrlökövel felszerelt malom folytonos működését.

Őrölt 1885-ben 50.260 *q* búzát, darált 4428 *q* árpát és

1480 *q* tengerit. Rozs e malomban rendszerint nem öröltetik s rozsliszttel a malomnak lisztboltja a márialigeti malom által láttatik el.

Elárusított pedig 40.588 *q* lisztet, 4544 *q* darát és 11.513 *q* korpát. Tüzelőül felhasznált 7933 *q* szenet.

Berendezés és terményei tekintetében kiállja a budapesti műmalmok versenyét.

b) A márialigeti műmalom egy 60-lóerejű vízi kerékkel, 4 hengerszékkal és 7 őrlőkövel.

Míg az előbbi malom részben uradalmi, nagy részben azonban kitünőbb minőségű bevásárolt búzát vesz őrlés alá s az őrlményt helybeli és vidéki lisztboltjaiban árusítja el; ezen utóbbi a vidéki gazdaközönség használatára is nyitva áll.

Őrlött az 1885-ik évben 13.246 $\%$ búzát, 23.620 $\%$ rozst, darált 9105 $\%$ árpát és 1235 $\%$ tengerit.

A közvetlen művezetésre M.-Óvárrott egy fő- és két almolnármester és 19 főre menő alsó kezelő-személyzet, Márialigeten pedig egy fő- és egy almolnármester van 10 alsóbb rendű szolgálati személyzettel alkalmazva.

A kisebbszerű jánfalusi és zurányi vízi malmok bérbe vannak adva.

A m.-óvári sörfőző-ház

a m.-óvári kerületi intéző vezetése s egy főzőmester és 11 főzősegéd közvetlen kezelése mellett 90 $\%$ sörnek egyszerre való főzésére 724 m^3 malátaszérűvel s 10.000 $\%$ sör befogadására berendezett ászokpinczékkel van ellátva. 1885-ben 5689 *q* árpamalátát és 93 *q* komlót dolgozott fel; fogyasztott pedig 5235 *q* kőszentet és 1892 m^3 puhafát. Előállított összesen 24.120 $\%$ sört; nevezetesen: 7560 $\%$ márcziusi, 12.690 $\%$ ászok- és 3870 $\%$ fejtett sört, melynek fogyasztási adója 48.901 frt 97 krt tett ki. Ezen ipartelep a benne fekvő tőkét az 1884-ik évben 7.9%-kal kamatoztatta. A m.-óvári sör messze vidéken is jó hírnek örvend.

Téglagyártás.

A mosonyi és rajkai téglakemenczékben évenként átlag mintegy 1 millió téglá állítatik elő. Ezer darab téglá ára, a minőséghez képest, 16—18 frt.

Az égetett téglá — jó minőségben — csak kevés helyütt s a tüzelő-anyag és a kézi munka magas ára mellett csak drágán lévén előállítható, a főhercegi uradalom és a m.-óvári gazdasági akadémia a Franciaországban jó sikerrel alkalmazott főenyves kavics- és mészevegyüleből álló dönganyaggal építkezést megyénkben életbe léptetvé.

A dönganyag 8—9 rész homokos kavics- és egy rész oltott mészből áll. Ez utóbbi tejsűrűségig hígítva vegyítetik a szorgosan lapátolt szárazanyaghoz, míg ez teljesen áthatva a ragadó sár sűrűségét veszi fel.

Az így készült dönganyag 4 ^m/₁₀₀ hosszú, 52 ^m/₁₀₀ magas és 4 ^m/₁₀₀ vastag, egymáshoz a fal vastagságához képest kimért távolságban egyenközüleg illesztett, köt-sinekkal egybekötött, belülről gyalult deszkarámák között, egy értelmes kőmíves felügyelete alatt, erősb férfi-napszámosok által, 15 ^m/₁₀₀ vastag rétegenként döngölte-tik össze mindaddig, míg abból nedvesség szivárog ki.

Az így épült fal, szárazság és szilárdság tekintetében, a téglafallal vetekszik s előállítására oly helyeken, hol az ahhoz alkalmas anyag — éles száraz homokkal kevert, mogyoró- egész dió-nagyságu kavics — rendelkezésre áll, 20—30 %-kal olcsóbb.

A sikeres kivitelhez mindenesetre szükséges egy — ezen építészethen jártas — kőmíves, minőkkel vidékünk már nagyobb számmal rendelkezik.

A hansági tőzegtélep

ezideig ki nem aknázott terjedelmes körülete kiszámíthatlan nagy mennyiségét rejti még a tüzelésre, alomzásra és egyéb czélokra is alkalmas anyagnak, melynek értékesítését a lóvonatu vasút által megkönnyített szállítás tetemesen fogja emelni. 1884-ben 15.120 *q* nyersanyag lön nyerve.

Gazdasági épületek.

Ezekben fényüzés nélküli csín és czélszerűség párosulnak. Közöttük kiváló figyelmet érdemel

a hegyeshalomi raktár,

mely az 1884-ik évben épült s 15.000 *q* szemesélet egyszerre befogadására van számítva. 68·2 ^m/₁₀₀ hosszúsága és 16·9 ^m/₁₀₀ szélessége

mellett az 1·20 ^m/ magas alapzatu rakhelyiség felett csak egy emelettel bir, s belöle a gabona a zsákhordó targonczákon közvetlenül az állami vasút teherkocsiira szállítható. 1884-ben 20.125, 1885-ben 32.720 q gabona- és takarmánynemü volt benne raktározva.

Közterhek 1885-ben.

Föld-adó	37.521	frt	66	kr
Ház-osztály- és -bér-adó	2.631	"	79	"
Kereseti adó	2.775	"	60	"
Fogyasztási adó	49.010	"	99	"
Tőkekamat- és járadék-adó	1.283	"	26	"
Általános pótagó	11.792	"	65	"
Közmunka-váltság	1.412	"	85	"
Községi terhek	4.470	"	99	"
Kamarai járulék	37	"	32	"
Összesen	110.937	frt	11	kr

Esik a termőföld holdjára átlag 3 frt 75 kr földadó.

Tiszti kar ellátása.

Ez minden tekintetben megfelel az uradalom magas czimének.

A tiszti kar készpénzbeli fizetésének öszlete ¹⁾	21.430	frt.
A természetbeni illetmények egyenértéke	25.000	"
Összesen	46.430	frt.
Az alsóbb rendü közegek és szolgák készpénzbeli fizetésének öszlete	11.200	frt.
A természetbeni illetmények egyenértéke	30.000	"
Összesen	41.200	frt.

Nyugdíj.

40 évi szolgálat után a tiszti fizetés teljes öszlete. A nyugdíj legcsekélyebb mérve öt évi szolgálat után a tiszti fizetés 0·3-de, mely öt évről öt évre 0·1-del emelkedik.

¹⁾ Legyen elég az egyes tisztviselők fizetésének jelzéseül megéríteni, hogy a tiszti ellátás, a gazd. segédnek 500 frt fizetése s 190 frt értékü term. járadéka öszletétől — a közbeeső rangfokozatokon át — az igazgató 4000 frt fizetése s 1500 frt értékü járadéka magaslatáig emelkedik.

A tisztviselő hátrahagyott özvegye a férjét megillető teljes nyugdíjnak $\frac{1}{4}$ -ét kapja holtiglani ellátásul, az árvaságra jutott gyermekek nagykorúságuk elértéig külön segélyezésben részesülnek.

Jelenleg a nyugdíjak összelete 16.538 frt.

Az alsóbb rendű közegek és szolgák tartamosb idejü hű szolgálát után, valamint özvegyeik is kegydíjban részesülnek.

Ezen kegydíjak összelete jelenleg 7212 frt.

Jövedelmi jutalék.

A jövedelmi jutalék rendszerének alapját az egyes intézők vezetése alatt álló gazdasági kerületek, illetőleg ipartelepek számvetőileg megállapított tisztajövedelme képezi. Ezen tisztajövedelemből a gazdasági kerületek alap- és üzleti tőkéjének 3%-a, az ipartelepek alap- és üzleti tőkéjének pedig 5%-a levonván, a kerületi gazdasági intézők és iparágak vezetői a fenmaradó fölösleg-jövedelemnek a helyi viszonyokhoz képest minden egyes gazdasági kerületre nézve külön-külön kiszabott hányadát kapják jövedelmi jutalékul. Ezen hányad a gazdasági kerületek intézői részére a fentebbi fölösleg-összetletnek 6—14, a segédekét illetőleg $1\frac{1}{2}$ —4, az ipartelepek vezetőire nézve 7 és az alsóbb rendű kezeleket illetőleg 2—6 %-ával van megállapítva, azon megszorítással azonban, hogy évi jövedelmi jutalékul a kerületi gazdasági intézők 800—1400, a gazdasági segéd 300, az iparágak vezetői 1200—1400 frtnyi összetleten felüli jutalékban nem részesülhetnek. E czimen a legközelebb lefolyt években évenként 8—12.000 frtnyi jutalék-összetlet lett az illető tisztviselők között kiosztva.

Az igazgató s a fentebb nem érintett tisztviselők jövedelmi jutalékban nem részesülnek.

Birtok-érték és -jövedelem.

A saját kezelés alatti kerületekben fekvő, összesen 21.353 termő-holdra terjedő birtoknak tőkeértéke

a beruházásokkal együtt	3,971.050 frt — kr
ezen birtok nyersjövedelme volt 1884-ben	996.864 " 47 "
tisztajövedelme a fentebbi évben	213.819 " — "
" az 1885-ik "	208.294 " 84 "
" két évi átlagban	211.056 " 92 "

osik egy holdra tisztajövedelem 8 frt 88 kr, és kamatoz az alap- és üzemtőke 5·3 %-kal.¹⁾

Az összes birtok alap- és üzemi	
tőke értéke	6,194.129 frt 66 kr
összes tisztajövedelme	327.608 „ 88 „ = 5·3
százalék.	

Áttekintve — habár csak futólag is — a m.-óvári uradalmi gazdaság egyes ágait és ezek kezelését, s figyelembe véve az öszgazdaság mint jövedelmezési vállalat egységes szervezetét: az értelmes gazdaság gyakorlati üzemének oly tanulságos mezeje tárul fel előttünk, mely a legméltóbb kiegészítő részét képezi a magasabb gazdasági szakértelem azon tanulmányozási terének, melyen nálunk a m.-óvári kir. gazdasági akadémia áll.

Elmélet és élet nyujtanak itt egymásnak kezét.

A gazdaság rendszere a növénytermelés és állattenyésztés közötti egyensúlyra van fektetve, — de kiváló szerep jutott az erdészeti és mezőgazdasági iparnak is.

A növénytermelés elérte terjeszkedésének határait, a mezei birtok 94 %-a az eke uralma alatt áll, — a művelésre kevésbé alkalmas 6 %-a legelőül hagyatott, hogy szabadon mozoghasson azon a növendékállat a szabad ég alatt. A növénytermelés csak belterjes irányban fejlődhetik tovább, ami kizárva nincs, habár a jelen termelési rendszer a helyi, égalji, talaj- s egyéb viszonyokon és sok évi kísérletek s tapasztalatokon nyugszik.

Az állattenyésztés még folyton tovafejlesztetik, bár máris azon ponton áll, melyen túl a növénytermelés felett túlsúlyra jutand, — a jelen áruforgalmi viszonyok között nem okadatlanul.

Mily beható figyelem fordítottatik nevezetesen a tejelőállatok tartására, tanusítja azon körülmény, hogy a tejtermelés az utolsó öt évben nemcsak az állatok folyton emelkedő száma arányában, hanem egyedenként is 5·33 l-ről 5·77 l-ig emelkedett, anélkül, hogy a tömör tápanyagokra több kiadás tétetett volna s csakis a tápszereknek gondos megválasztása, alkalmazása s általán az állatoknak célirányos gondozása által.

Növénytermelés és állattenyésztés kölcsönösen támo-

¹⁾ A bérbe adott birtokok hasznbérére a föld és beruházások tőkeértékét csak 2·2—2·5 %-kal kamatoztatja.

gatják egymást. A növénytermelés több mint kétszázezer forint értékű takarmánnyal látja el az állattenyésztést, ez utóbbi közel egy félmillió métermázsza trágyával járul a föld táperejének fenntartásához.

Csak így lehető, hogy a föld erejének csonkítása nélkül a szántóföldeknek csak 4%-a hagyatik ugarban s a többi évről évre terméssel adózik és a piaczi növények alá szánt területnek 60%-a vethető be az értékesb búza, árpa, tengeri és rep-czével, s több mint 600 kat. holdon takarmányrépa termesztető.

A gazdasági üzemhez szükségelt munkaerő takarékos alkalmazása s teljes mértékben való felhasználása egyik legkiválóbb jellegét képezi a birtok kormányzatának.

A fogatokhoz erős, jól tartott, de számban lehető kevés állat alkalmaztatik; csakis kettős fogat látható szekér s az eke előtt, négyes fogat ritka jelenség. Az egyes fogatok által teljesített munka ellenőrzésére a megfelelő szélesség és hosszúságban eleve kihalattatnak a 3—4 fogat által felszántandó földszalagok s nem követi egymást, mint sok helyütt láthatni, tíz vagy több eke, s nem áll meg mindannyi, ha egy eke megromlik, vagy az első béres — pipára gyujt. Ki van szabva s be lesz tartva — amennyiben az elemek engedik — a fogatok munka-és nyugalomideje; az állat csak akkor hever, ha dolgozni nem lehet. Ezen eljárás pótolja a vonós fogatoknak másutt aránylag magasabb számát s az okszerű munka-beosztás nem egykönnyen engedi felhalmozódni a teendőket.

A fogatok lehető megtakarítása körül főszerep jutott a gőzekéknek. Áruk magas, egy-egy gőzekéjé 37.975 frt; minden géphez egy gépvezető, két fűtő és két segédmunkás szükségeltetik, s tíz órai munkája — mindent egybevéve — 90 frt 10 krba kerül. De egy gőzeke a földművelési munkánál átlag 17 s a gazdaság-nál általán és tényleg 11 fogatot teszen mellözhetővé.)

Tényleges megtakarítás eszerint egy-egy gőzeke alkalmazásánál: 11 kettős vegyes fogat, ugyanannyi bérestartás, az ezekkel járó istálló és cselédlak előállítása, földművelési eszközök beszer-

) Azon gazdasági kerületekben, hol a három gőzeke alkalmaztatik, a szántóföldek mennyiségének arányában 34 fogattal tényleg kevesebb a fogatok száma, mint a többi kerületekben.

zése s mindezek fentartásával járó kiadások. Ezen megtakarítások évi özlete a legtakarékosabb számítás mellett is 16.000 frtnál alább alig tehető.

Emellett számításon kívül nem hagyható a gőzekék által 35—40 %-nyi mélységig megforgatott földnek hozamtöbblete.

Teljes hitelt érdemlő kimutatás szerint a kazimiri kerület az utolsó tíz évben holdankint átlag

búzából	0.43 $\frac{3}{4}$ -rel	tengeriből	0.50 $\frac{3}{4}$ -rel
rozsból	0.46 „	zabból	5.85 „
árpából	0.11 „	takarmányrépából	28.03 q-val

több termést hozott, mint átlag az uradalmi többi birtokok, — összesen több mint 1500 holdnyi vetési területen! s ha tán ezen hozamtöbblet nem is kizárólag, de nagy részben kétségen kívül a mélyen megművelt talajnak tulajdonítható.

Sikerdús intézkedésnek kell elismernünk a lóvonatu vaspályának alkalmazását is. Ennek létesítése előtt az általa érintett, a vasuti vonaltól távol eső gazdasági kerületeknek a tejelő-, mint egyúttal trágyatermelő állatokkal való megfelelő ellátása, a tejszállításnak, különösen a téli hónapokban fölmerülő nehézségei s a mindenkor tetemes erő- és időveszteség miatt majdnem lehetetlen volt, most 1173 tejelő- és 1039 növendék-szarvasmarha van elhelyezve ezen kerületek istállóiban, s a naponkinti átlagos tejtermék több mint 6600 l mennyiséggel, könnyen, biztosan és olcsón szállítható a hegyeshalmi indóházhoz s több mint kétezer darab szarvasmarha után nyert trágyamennyiség szolgál az illető kerületek talaja táperejének emelésére és fentartására.

Nem hagyható érintetlenül még azon körülmény is, hogy ezen közlekedési eszköz és a hegyeshalmi főraktár előállításával, a kerületi gabona-raktárak felállítása, illetőleg fentartása főlegessé lön, mert a kicsépeelt s eladásra szánt termék — úgy szólva — a cséplőgéptől közvetlenül a főraktárba szállítható; ugyan a rendkívül megkönnyített teherszállítás eszközölte azt is, hogy a vidéki községektől nem csekély távolságra eső márialigeti műmalomhoz jelenleg — az uradalom és közönség egyesült érdekében — sokkal több vidéki gabona szállítatik, mintsem annakelőtte.

Tovább vive szemlénket az előadottak fonalán, látjuk azt, hogy az uradalom szántóföldi birtokának csak 3.32 %-át hagyja ugarban s 96.68 %-át veti termelés alá anélkül, hogy kiesigázná

a földnek erejét.¹⁾ Ámde ezt teszi s teheti, mert az ekemivélés alatti földnek 34·04 %-át takarmánytermelésre fordítja s minden 2·8 holdnyi szántóterület után egy nagy- vagy szám-állatot tart s a nagymérvű takarmánytermelés által már magában véve is kimélt földeket trágyával minden negyedik évben bőven elláthatja.

A növénytermelésnek még egy jellegét kell hogy kiemeljem.

Az uradalom gondosan tartózkodik mindazon növények termelésétől, melyek — az évtizedeken át szerzett tapasztalatok nyomán — a talaj-, éghajlati, értékesítési s egyéb helyi viszonyok mellett kedvező sikerrel alig termesztethők, s az egyes növények vetési területeinek (11. lap) előttünk fekvő százaléka igen híven képviselik vidékünk termelési viszonyait. Ezek alapján lőn a piaczi növények között a repcze, a takarmánynemüeknél a luczerna, baltaczim és lóher csakis igen csekély területekre szorítva.

A nálunk igen gyakori szelek kártékony hatásának mérséklése czéljából fenyőfasorokkal szegélyeztetnek újabb időben a majorsági területek.

A rétek rovatánál is van, ami leköti figyelmünket, a márialigeti öntözhető műrétek, 116 holdnyi terjedelemmel, nevezetesen 88 hold gerinczes-, 28 hold lejt-rendszer szerint építve, ez utóbbi vízlevezető csatornák nélkül. Legfőbb előnyük az, hogy öntözhetőek, ha az ég csatornái — ami nálunk igen gyakori eset — hetekig elzáródnak; hozamuk biztos s holdankint átlag 23 q, míg a természetes réteké csak 8 q szénatermés.

A szőlőművelés eredménye minden kétséget kizáró tauságot nyújt az iránt, hogy a szőlőfajoknak gondos megválasztása által a termény értéke — illetőleg a szőlőtelep jövedelme — tetemesen fokozható. Érdekes és értékes adatot szolgáltat az uradalom példaadása hazai szőlőművelésünk és borászatunk terén, melyen — tekintettel a gabonatermelés, illetve értékesítés aggasztó conjecturáira — előre törekedni ezer okunk van.

Tekintve az uradalmi állattenyésztést, akaratlanul is fölmerül előttünk megyei népies gazdaságunk egyik legsötétebb pontja.

¹⁾ Az uradalom átlagtermése, szemközt a megyei termés átlagaival, búzában 2·77, árpában 3·00, zabban 5·41, tengeriben 3·00 \mathcal{H} %, takarmányrépában 60 q többletet mutat! — holott a megyében átlag a szántóföldek 20·70 százaléka hagyatik ugarban.

A legutóbbi nyolcz év alatt több mint 1500 hold rétet és legelőt hajtott megyei földmívelő népünk az eke járma alá s állattenyésztése — az előfekvő adatok szerint — nemcsak nem emelkedett, sőt inkább alább szállt. Ne adja a sors, hogy a türelmes termőföld megunja terheit s bekövetkezzék a leszámolás napja!

Nem lehet eléggé ismételnem, miszerint az állattenyésztésnek párhuzamos emelkedése nélkül, — egyetlen kincsét ássa és fogyasztja a földmívelő nép, valahányszor a földbé bocsátja ekéjét.

Visszatekintve még egyszer a gazdasági és az iparágak terére, nem mellőzheti figyelmünket azon tény, hogy az uradalmi kormányzat a víz és gőz erejét, nem kedvezv eszmék, nem ujitási vagy kísérleti viszketeg, hanem jól átgondolt tervszerű számítás alapján, teljes mértékben igénybe veszi. Míg egy oly szerény folyó, mint a Lajta, más nagy birtokokon — csekély kivétellel — háborítatlanul végzi kigyózdó útját, — a Lajta vize nem több 23 $\frac{2}{3}$ hosszában két mű- és két kisebbszerű malom szolgáltatásban áll s ezeknek gépezetét nem kevesebb mint 200 ló erejével hozza s tartja működésben, ezenfelül az uradalomnak — szükség esetén — 120 holdnyi rétjeit öntözi; a gőzerő, a három gőzekén kívül, összesen 18 cséplő- s egyéb gazdasági gép kerekeit hajtja; s ha a gazdasági gépeknek egy teljes tárházat s a több mint negyedfélezer darabra menő házi állatoknak — mondhatnók — egy kis országát látjuk előttünk megnyilni, — ha látjuk a földmívelés és állattenyésztés s ezen két tényező és a gazdasági ipar egymást kiegészítő és támogató egybehatását s ezen egybehatásnak kitünő eredményeit, — egy fájdalmas sohaj száll el ajkunkról: miért nincs, miért nem lehet ez hazánkban, melynek létalapja a mezőgazdaság, kicsinyben, nagyban mindenütt így!

Az előadottakban igyekeztem — habár csak fővonásokban is — ismertetni a m.-óvári főhercegi uradalmat. Elég legyen ennyi — gondolatébresztésül. A felhasznált adatokat az uradalmi igazgatóság szives előzékenységének köszönöm, melynek semmi ellenoka nincs, a megyei és hazai gazdaság érdekében, nyiltan tárnai fel eljárását s ennek eredményeit.

HARMADIK RÉSZ.

Az 1884-ik évi VII-ik törvényczikk folytán kiegészített megye.

Mosonymegye keleti határának alsó része és a Nagy-Duna, illetve ennek egyes ágai között fekvő Kiliti, Kis-Bodak, Püski, Darnó, Zseli, Lipót és Remete községek, Pozsonymegyétől a közszolgálat érdekében elszakasztva, az 1884-ik évi VII. t.-cz. által Mosonymegye területéhez csatoltatván, ugyan a fentebbi év július hava 1-jétől ezen megye kiegészítő részét képezik, s a Monographia jelen részében a megye további leírásának tárgyát — világosan kitüntetendő kevés kivétellel — a hivatkozott törvény által kiegészített megye képezi.

A megye természeti leírásának folyamában észleleteinket legnagyobb részben a megye természetes határáig kiterjeszténk, melyek között főleg a Nagy-Duna és ágai szerepelnek, — a megye viránya és állatvilágának öve kiterjeszkedett a Szigetközre is, — ellenben a fentebbi hét községnek megyénkhez lett csatolása által a megye területi, östermelési és népességi viszonyai tetemesb változást szenvedtek, melyeket — kapcsolatban a végleg helyben hagyott kataszter és az 1880-ik népösszeírás eredményeivel — előtüntetni a következő szakaszok feladata.

I. SZAKASZ.

A kiegészített megyének területi viszonyai.

Mosonymegyének összes területe teszen a végleg megállapított kataszteri kimutatások szerint¹⁾ 351.577 h. 1242 □° = 35.15

¹⁾ A cs. kir. tábori mérnöki kar is az általa teljesített háromszög felvétel s különösen az ennek alapján készült kataszteri kimutatásokra alapítván a megye területi felvételét, jelenleg is ezen alap fogadható el legbiztosabban a megye területének meghatározására.

osztr. □ mfd = 2022·88 □ $\frac{1}{m}$. Ezen területi öszletben a Pozsony-megyétől átvett hét község határának öszterülete 14.989 h. 721 □° = 14·99 osztr. □ mfd = 86·32 □ $\frac{1}{m}$ -rel szerepel.

Kapcsolatban a megyei területtel, következik ennek a vég-

Sorszám	A község neve	M i v e l é s i							
		Szántóföld		Kert		Rét		Szőlő	
		t é r m é r t é k							
	hold	□°	hold	□°	hold	□°	hold	□°	
1	Arak	790	1540	18	216	37	117	—	—
2	Szent-András	3577	1076	27	100	409	459	31	148
3	Bánfalu	3711	935	39	1542	1536	1593	93	994
4	Barátfalva	3633	225	20	1028	255	709	269	711
5	Bezenye	3857	190	6	865	98	941	—	—
6	Boldogasszony	4560	947	57	1151	113	2	12	1460
7	Kis-Bodak	702	225	14	521	31	48	—	—
8	Bruck-Újfalu	1145	1540	11	1243	233	916	22	535
9	Csúny	1608	150	11	596	41	99	—	—
10	Darnó	1742	1238	7	1174	70	1329	—	—
11	Feketeerdő	487	256	20	215	4	1424	—	—
12	Féltorony	6925	691	22	768	—	—	209	1125
13	Gálos	5120	258	36	909	380	440	649	500
14	Gáta	2987	1077	13	257	552	1513	58	639
15	Halászi	3448	1450	49	1329	352	623	—	—
16	Hegyeshalom	7466	432	17	408	1382	120	16	795
17	Alsó-Ilmicz	2896	1577	32	219	977	1354	109	1046
18	Felső-Ilmicz	171	706	8	932	69	1052	14	1095
19	Horvát-Jánfalva	2105	814	—	898	109	370	2	732
20	Német-Jánfalva	3527	377	4	943	96	1312	5	562
21	Szt-János	7752	785	50	646	6168	1302	9	994
22	Kálnok	1732	1213	38	449	31	285	2	855
23	Horvát-Kimle	1314	1527	30	1115	8	429	—	—
24	Magyar-Kimle	2309	208	13	1042	36	1014	6	1272
25	Kiliti	1877	781	43	485	94	1552	—	—
26	Királyudvar	797	1346	2	748	659	382	—	—
27	Kőbánya (Kaiser-Steinbruch)	—	—	7	773	2	985	—	—
28	Köpesény	4837	512	13	447	56	877	45	1000
29	Körtvélyes	3899	480	20	567	293	1519	2	1380
30	Lajtafalva	1717	124	21	1209	21	1420	6	1061
31	Lébény	4729	58	87	142	6838	136	5	97
32	Levél	5273	746	10	348	42	1013	13	4
33	Lipót	1341	268	12	615	212	259	—	—
34	Lucsony	47	6	14	84	—	360	—	—
35	Mecsér	2753	138	41	1204	28	953	—	1436
36	Mosony	5416	402	66	1495	1707	1381	—	—
37	Miklósfalva	5933	565	23	380	1642	1437	132	15
38	L.-Szt-Miklós	2873	750	38	978	987	522	46	1120
39	Nemesvölgy	469	607	18	644	20	475	113	642
40	Nezsider I. rész	1934	278	102	1136	8	608	386	879
40 ^{1/2}	Nezsider II. rész	374	660	—	—	1193	287	100	993
	Oldal	117849	1558	1080	1121	26.808	1217	2367	1290

leg megállapított kataszter alapján készült kimutatása, mely egyúttal a földművelési egyes ágak s az adó alá nem eső birtokrészek területeit s a művelés alatti ingatlant terbelő földadó mennyiségeit községenként részletezve s öszletesen is kitünteti.

á g a k						Földadó alá nem eső terület ténfoglata		Az 1875. VII. l.-cz. 45. § rendelete szerint beiktatott tiszlajvédelem folyó értékben		Földadó	
Legelő		Erdő		Nádas							
1600 □ ölével											
hold	□°	hold	□°	hold	□°	hold	□°	frt	kr	frt	kr
62	1324	—	—	—	—	31	98	5.180	62	1.321	6
605	826	39	65	—	—	806	904	26.590	99	6.773	70
1547	435	19	79	155	1573	6952	335	33.167	82	8.457	80
1374	1388	141	569	—	—	144	180	37.407	70	9.538	97
550	1505	368	887	—	—	277	323	25.010	61	6.363	75
530	1394	9	848	—	—	267	1342	29.721	15	7.578	90
105	1050	139	1301	8	1383	361	655	5.315	57	1.355	48
859	586	401	1555	—	—	166	761	16.308	3	4.158	55
188	4	876	1595	—	—	593	16	12.982	73	3.310	60
153	1169	33	14	1	332	108	292	12.456	72	3.776	46
84	207	308	34	—	—	76	1170	4.198	—	1.070	49
1649	280	718	429	—	—	412	340	48.549	1	12.314	36
499	1574	157	55	—	—	765	613	50.348	91	12.838	97
391	562	133	251	—	—	230	24	25.024	51	6.381	25
609	1032	720	1042	1	1440	228	325	28.440	53	7.252	34
270	219	373	1389	17	1034	414	484	57.746	89	14.703	39
329	1511	—	—	277	48	8301	734	23.024	43	5.871	23
347	914	—	—	35	580	4407	1581	1.678	20	427	94
134	423	174	209	—	—	360	724	15.242	96	3.886	95
351	1410	44	247	—	—	157	1421	25.009	12	6.377	33
378	166	391	329	153	110	495	694	86.101	32	21.944	62
277	442	301	883	12	715	239	404	13.455	63	3.431	19
119	1498	—	—	—	320	142	845	10.290	85	2.624	17
227	547	703	321	17	1200	317	318	17.447	83	4.449	20
456	1348	540	1418	—	—	420	1481	12.135	10	3.094	46
6	589	1775	84	—	—	136	1227	15.634	70	3.986	85
—	—	4	980	—	—	10	352	84	48	21	54
274	784	239	1476	—	—	307	14	34.208	61	8.723	20
212	508	—	—	—	—	130	324	24.268	53	6.188	48
236	983	30	936	—	—	68	1315	10.953	27	2.793	9
1704	254	542	1426	123	1585	497	1111	64.135	8	16.354	45
121	542	45	1190	—	—	216	238	45.844	47	11.690	34
409	540	1128	1216	10	—	1259	872	13.436	92	3.426	41
—	—	7	250	—	—	14	1442	655	28	167	10
464	136	77	546	6	156	324	1501	19.184	59	4.892	7
960	1217	696	1281	46	1451	805	37	59.076	26	15.064	45
665	1526	1034	433	—	—	280	461	47.890	72	12.192	47
903	1219	67	293	16	179	244	729	29.981	32	7.645	24
254	1485	86	1130	—	—	61	535	5.888	5	1.501	45
708	604	255	387	74	728	4485	882	22.769	9	5.804	33
5	1980	—	—	127	1263	1609	707	10.620	32	2.708	18
19.034	1581	12.587	1448	1086	1297	37.160	612	1027459	92	262.462	84

Sorszám	A község neve	M i v e l é s i							
		Szántófield		Kert		Rét		Szőlő	
		t é r m é r t é k							
		hold	□°	hold	□°	hold	□°	hold	□°
	Áthozat	117849	1558	1080	1121	26.808	1217	2367	1290
41	Nyulas	1103	372	3	1142	414	615	396	640
42	Magyar-Óvár	4001	1455	79	129	487	750	—	—
43	Oroszvár	3698	401	61	290	302	1230	2	1029
44	Pátfalu	2061	746	20	831	370	1475	237	338
45	Pándorf	5209	1342	15	1206	7	228	—	—
46	Szent-Péter	5514	509	79	336	3661	721	—	—
47	Pomogy	2300	590	26	1022	2684	1151	67	731
48	Püski	1128	1136	14	1313	10	1185	—	—
49	Rajka	6392	694	34	1299	15	84	16	1405
50	Remete	359	1468	11	176	—	—	—	—
51	Rohrau	2788	1596	4	1590	300	1542	39	1531
52	Sásony	720	415	6	1374	96	1266	248	998
53	Pusztá-Somorja	1782	186	12	735	1073	1311	—	—
54	Szolnok	11.060	1019	15	748	3348	1274	—	—
55	Tarasa	4435	162	49	1128	3595	1310	29	763
56	Tétény	2126	1481	34	458	1402	169	2	768
57	Újfalu	3307	137	1	1503	8	1277	—	—
58	Valla	2180	820	21	490	3664	1126	30	1314
59	Védeny	2217	462	19	1511	85	1338	290	932
60	Zseli	1009	1184	3	1018	8	1122	—	—
61	Zurány	6000	675	11	546	1199	115	75	1257
	Összesen	187249	208	1608	766	49.548	1306	4306	196

**Megyebeli nagybirtokok
kat. kimutatás szerint**

Albrecht cs. kir. főherczeg magyar-óvári	14.794	578	105	16	7583	1342	22	604
Eszterházy Pál herczeg boldogasszonyi	4902	1301	32	342	6303	178	13	1158
Wenkheim Krisztina grófnő szt-miklósi	3327	797	65	761	3836	1103	7	1200
Bathhány József gróf köpésényi	4596	96	30	35	229	283	4	1061
Harrach E. gr. brucki	2034	1164	2	1018	164	649	—	—
Harrach A. gr. rhorai	2237	1562	4	1590	286	1534	—	1584
Henekl Laura grófnő oroszvári	1766	184	41	723	333	382	—	—
Szentkeresztii apátság királyudvar-barátfalusi	998	87	2	1394	539	146	13	342
Strasszer Zsigm. nováki	1503	736	—	973	60	173	—	—
Khuen Károly gróf hédervári	1094	1547	6	353	165	1124	—	—
Laminet Camillo báró és neje gátai	1016	17	4	1042	265	983	6	756
Győri káptalan védenyi uradalmaik	656	93	2	574	3	800	8	883

á g a k						Földadó alá nem eső terület térfogata		Az 1875. VII. 1.-cz. 45. § rendelete szerinti beiktatott tisztajövedelem folyó ériekben		Földadó	
Legelő	Erdő	Nádas									
1600 □ ölével											
hold	□°	hold	□°	hold	□°	hold	□°	frt	kr	frt	kr
19.034	1581	12.587	1448	1086	1297	37.160	612	1027459	92	262.462	84
493	150	3	1151	—	—	1508	1098	18.648	41	4.755	34
122	770	1399	1273	14	929	536	1539	39.679	46	6.118	27
410	1556	914	7	25	1405	681	557	30.960	38	7.894	90
647	384	—	—	—	—	6643	1253	21.457	59	5.471	69
526	154	855	310	—	—	197	994	29.308	82	7.473	75
584	365	228	1182	6	1100	387	1578	62.012	30	15.810	12
1509	907	—	—	299	904	3734	517	27.623	41	7.043	97
164	702	212	381	8	786	77	299	8.301	6	2.116	78
215	186	872	63	7	910	713	1049	37.876	79	9.655	39
152	994	144	484	1	—	181	505	3.042	58	775	86
104	381	170	1005	5	—	129	1128	22.816	58	5.833	53
429	1432	223	995	27	168	725	1573	10.885	54	2.648	32
741	481	14	1469	3	—	68	284	17.558	78	4.477	49
504	427	396	964	—	—	364	171	109.676	26	27.957	91
733	1569	253	1330	80	1062	363	983	42.023	6	10.711	36
1062	804	—	—	16	1547	482	630	22.146	64	5.647	39
327	1457	—	—	—	—	107	1228	18.773	44	4.787	23
1061	883	4	867	208	179	341	44	28.403	54	7.242	91
408	833	91	481	—	—	2481	1231	18.341	5	4.676	97
118	873	56	703	—	—	51	1173	6.699	57	1.708	40
864	23	657	983	—	—	630	1461	45.674	68	11.647	4
30.417	876	19.087	696	1791	687	57 569	707	1649930	86	416.917	46

2536	188	4843	379	263	134	6929	891	147.296	20	37.260	8
2565	1040	37	566	335	142	15.404	365	54.580	60	13.918	5
874	866	585	232	134	1334	562	356	43.668	—	11.135	35
708	785	643	1226	—	—	387	283	32.782	68	8.366	1
86	213	997	523	—	—	85	135	12.989	61	3.312	36
77	163	146	1591	5	—	122	406	18.151	6	4.628	53
358	1212	1376	1292	25	1405	457	434	20.729	44	5.286	51
138	332	1773	383	—	—	761	255	16.573	96	4.226	36
305	863	297	954	2	—	183	460	11.139	20	2.840	48
176	1523	719	116	12	64	1010	416	9.397	—	2.396	20
149	1084	108	1027	—	—	92	1279	9.196	25	2.345	5
226	624	104	672	—	427	2412	1434	6.685	55	1.704	82

Összeköttetésben a művelési területek kataszteri kimutatásával, az állattenyésztés hanyatlásának következő adatait tárják fel előttünk a megyének az 1884-ik év előtti állapotára vonatkozó összeírások. — Összeíratott

	hámosló	ökör	tehén	juh
az 1854-ik évben	13.354	16.246	19.323	83.429
az 1870-ik „	11.539	8.872	13.370	46.704
	- 1.815	- 7.374	- 5.953	- 36.725

Az 1880-ki összeírás a lovak és juhok létszámának kitüntetésére ki nem terjeszkedett, ez okból csak a következő adatokra szorítkozom. Volt

	bika és tinó	tehén	ökör	borju
1870-ben	324	13.380	8.852	15.537
1880-ban	363	13.418	8.091	12.627
	+ 39	+ 38	- 761	- 2.910

Feltörtünk pedig ugyanezen időközben 8892 hold legelőt és 5472 hold rétet.

Megdöbbszentően szomorú képét nyújtják ezen adatok a megyei állattenyésztés folytonos hanyatlásának s a föld erejét rabló gazdálkodásnak.

Csakis a megyebeli lótenyésztés képez örvendetes kivételt, különösen a tenyészanyag minőségét tekintve. A megyei népség, mely a kincstári ménék igénybe vételétől egy-két évtized előtt idegenkedett, átlátta azok alkalmazásának feltűnően kedvező eredményeit s míg 1871-ben a megyében csak három fedezettő állomás volt, jelenleg tizenegy van 22 kincstári ménnel.

Nem hagyható e helyütt érintetlenül Henckl Laura grófnő oroszvári ménestelepe, — tisztán angol telivér tenyészanyaggal, — Digby Grand, Aaron, Grand Buccaneer, Pancake, Albion és Britannicus ménekkel, 12 anya- és 10 növendékállattal.

A juhállomány — a legelőterületek folytonos apadásával — szám és minőségre nézve is párhuzamosan száll alább.

II. SZAKASZ.

A megye népességi viszonyai

a hét pozsonyi szigetközi község átkeblezése által jelentékenyen átalakultak. — A jelenlevő megyei népesség száma 81.370-ről 85.961-re emelkedett, mely létszám Magyarország népességének 0·63 s a -birodalom népességének 0·55 %-át képezi.

Tekintve a területi népességet, egy □ osztr. mfdre 2450 s egy □ kilométer területre 42·49 lakos esik.

A megyei népesség átlag évi növekedése, mely közel egy évszázadon át 0·9 %-kal tartotta fenn magát, az 1870—1880-ik évek időközében nem több mint 0·78 % volt. Súlyosan esik a népnövekedés ezen visszaesésének mérlegébe a megyei népesség elégedetlen osztályának már az 1870-ik évben megindult s még folyton tartó kivándorlása az észak-amerikai államokba. A kivándorlottak összes száma az 1885-ik év végéig 2960-ra rug. Ezek közül 328-an a legközelebb lefolyt 1885-ik évben hagyták el megyénket és hazájukat.

A megyei jelenlevő népességből

a m.-óvári szolgabírói járásra	35.944 lakos	= 41·82 %
nezsideri	" "	30.018 " = 34·92 "
rajkai	" "	19.999 " = 23·20 " esik.

A megyei lakosságnak az anyanyelv szerinti viszonylagos arányszáma szintén jelentékenyen módosult:

a magyar anyanyelvűek száma jelenleg	17.336	= 20·21 %
a német	" "	55.001 = 63·87 "
a horvát	" "	8.466 = 9·81 "
egyéb	" "	1.199 = 1·40 "
beszélni nem tudók	" "	3.959 = 4·65 "

A megyei népességnek a hitfelekezetek szerinti számaránya jelenleg következő:

r. katolikus	74.545 = 86·72 %
evang. ágostai	8.966 = 10·43 "
" helvét	72 = 0·09 "
egyéb ker. hitfelekezetű	24 = 0·02 "
izraelita	2.354 = 2·74 "

Jelenlevő polgári népesség lakhely-, anyanyelv- és hitfelekezeti viszonyai.

Sorszám	A község neve	A jelenlevő polgári népesség		Anyanyelv szerint				Beszélési nyelv	Hitfelekezet szerint			
		A házak	A jelenlevő polgári népesség	magyar	német	horvát	egyéb nyelvű		R. kato-likus	evange-likus	egyéb keresztény felekez.	izraelita
		s z á m a										
I. Magyar-óvári járás.												
1	Arak	33	243	225	7	1	2	8	234	2	—	7
2	Feketeerdő	39	304	278	14	—	1	11	304	—	—	—
3	Halászi	231	1724	1541	59	10	12	102	1681	41	—	2
4	Kálnok	132	842	61	738	16	1	26	840	—	—	2
5	Kimle (Horvát-)	170	1005	90	55	797	5	58	988	—	—	17
6	Kimle (Magyar-)	91	623	50	495	41	5	32	621	—	—	2
7	Lébeny	418	2860	1780	931	—	16	133	1971	828	—	61
8	Levél	239	1430	83	1287	2	—	58	588	827	—	15
9	Lucsony	34	501	97	388	—	6	10	489	12	—	—
10	Mocsér	108	983	897	30	1	11	44	959	13	—	11
11	Mosony	396	4903	933	3583	25	151	211	4323	113	3	464
12	Óvár (Magyar-)	278	3427	998	2125	53	126	125	3135	226	11	55
13	Pusztá-Somorja	131	963	866	35	3	1	58	954	—	—	9
14	Szent-János	509	2964	255	2528	3	44	134	2913	10	—	41
15	Szent-Miklós	216	1842	1620	115	1	48	58	1768	41	2	31
16	Szent-Péter	327	2056	171	1783	1	9	92	2031	11	—	14
17	Szolnok	404	2612	191	2255	16	7	143	2551	19	—	42
18	Tarcsa	244	1980	167	1674	1	18	120	1932	25	—	23
19	Tétény	146	1093	94	930	1	—	68	1002	76	—	15
	Pozsonymegyetől átvett községek:	4146	32.355	10.397	19.032	972	463	1491	29.284	2244	16	811
20	Bodak (Kis-)	79	507	484	—	1	—	22	489	1	—	17
21	Darnó	99	777	733	7	—	2	35	744	—	—	33
22	Lipót	123	826	786	3	—	—	37	800	—	—	26
23	Püski	80	557	523	12	—	—	22	551	2	—	4
24	Remete	63	364	336	—	—	1	27	362	—	—	2
25	Zseli	59	558	529	11	—	1	17	545	7	—	6
		503	3589	3391	33	1	4	160	3491	10	—	88
	Főösszeg	4649	35.944	13.788	19.065	973	467	1651	32.775	2254	16	899

Sorszám	A község neve	A jelenlevő polgári népesség		Anyanyelv szerint				Beszélni nem tud	Hitfelekezet szerint			
		A házak	A jelenlevő polgári népesség	magyar	német	horvát	egyéb nyelvű		r. katho-likus	evange-likus	egyéb keresztény felekezet	izraelita
		s z á m a										
II. Nezsideri járás.												
1	Bánfalu	299	1916	137	1638	6	—	135	1895	7	—	14
2	Barátfalu	204	1609	20	1508	8	1	72	1597	1	—	11
3	Boldogasszony	349	2902	486	2309	3	3	101	2255	18	—	629
4	Bruck(Magyar-)¹	30	296	6	252	6	19	13	284	9	—	3
5	Féltorony	342	2478	105	2140	3	68	157	2452	21	—	—
6	Gálos	369	2277	187	1927	1	33	129	520	1733	—	24
7	Illmicz (Alsó)	238	1483	50	1350	1	3	79	1470	2	—	11
8	Illmicz (Felső)	69	415	3	391	—	—	21	409	—	—	6
9	Királyudvar	5	122	2	95	3	19	3	122	—	—	—
10	Kőbánya	71	468	6	413	5	18	26	468	—	—	—
11	Lajtafalu	132	673	22	327	207	6	31	647	9	—	17
12	Nezsider	256	2843	235	2410	79	20	99	2793	41	2	7
13	Nyulas	141	1192	33	1087	7	22	43	1181	—	—	11
14	Párndorf	419	2556	37	408	1929	70	112	2504	5	—	47
15	Pátfalu	170	1126	17	1036	—	5	68	1119	2	—	5
16	Pomogy	297	1761	63	1637	—	1	65	1740	1	—	25
17	Sásony	129	1095	8	992	8	38	49	1081	—	—	14
18	Szent-András	168	1164	26	1068	1	—	69	1160	4	—	—
19	Újfalu	215	1107	3	115	917	12	60	1089	7	—	11
20	Valla	211	1359	45	1191	5	2	136	1331	3	—	25
21	Védeny	189	1176	67	1068	—	3	38	1174	2	—	—
Összesen		4273	30.018	1558	23.342	3269	343	1506	27.291	1865	2	860

¹) Lajta-Brucktól a Lajta által választva, saját helyhatósági közegekkel — a szükségelt elemek hiányában — nem bír s felette a helyhatóságot a Lajta-brucki mint egyúttal magyar előjáróság gyakorolja, az 1886. évtől kezdve külön magyar állami iskolája van.

Sorszám	A község neve	A		Anyanyelv szerint				Beszélni nem tud	Hitfelekezet szerint			
		bázak	A jelenlevő polgári népesség	magyar	német	horvát	egyéb nyelvű		R. katolikus	evangelikus	egyéb keresztény felekez.	izraelita
III. Rajkai járás.												
1	Bezénye	210	1304	42	303	877	27	55	1297	1	2	4
2	Csúny	110	665	92	150	398	3	22	665	—	—	—
3	Gáta	207	1274	21	561	531	42	119	1204	8	—	62
4	Hegyeshalom	291	2209	144	1824	10	124	107	1154	1050	—	5
5	Jánfalú (Horvát-)	112	653	3	69	550	6	25	643	—	—	10
6	Jánfalú (Német-)	149	834	25	768	13	3	25	410	424	—	—
7	Köpcsény	292	2337	130	1010	1018	57	122	2218	7	1	111
8	Körtvélyes	159	974	40	211	680	4	39	963	—	—	11
9	Miklósfalu	278	1807	102	1631	4	12	58	909	889	—	9
10	Nemesvölgy	120	627	3	597	10	1	16	622	—	—	5
11	Oroszvár	253	1885	193	1466	91	69	66	1401	385	2	97
12	Rajka	397	2733	179	2422	32	26	74	1203	1277	1	232
13	Zurány	268	1695	62	1571	9	8	45	800	869	—	26
	Pozsonymegyétől átvett község:	2846	18.997	1036	12.583	4223	382	773	13.489	4910	6	592
14	Kiliti	117	1002	954	11	1	7	29	990	9	—	3
	Összesen	2963	19.999	1990	12.594	4224	389	802	14.479	4919	6	595
	Ismétlés:											
	I. M.-óvári járás	4649	35.944	13.788	19.065	973	467	1651	32.775	2254	16	899
	II. Nezsideri „	4273	30.018	1.558	23.342	3269	343	1506	27.291	1865	2	860
	III. Rajkai „	2963	19.999	1.990	12.594	4224	389	802	14.479	4919	6	595
	Főösszeg	11.885	85.961	17.336	55.001	8466	1199	3959	74.545	9038	24	2354

Százalékokban kifejezve:

Magyar	20·2 %	R. katolikus	86·7 %
német	64·0 „	evangelikus	10·5 „
horvát	9·8 „	egyéb ker. felekezet	— „
egyéb nyelvű	1·4 „	izraelita	2·8 „
beszélni nem tud	4·6 „		

A községek egyéb belviszonyai.

Sorszám	Járás és község	Községi		Jegyzői		Egyházi		Lelkesi		Iskolai		Községi		Póladó	
		szántó	egyéb	szántó	egyéb	szántó	egyéb	szántó	egyéb	szántó	egyéb	eselekvő	szenvedő		
		termő földbirtok kataszteri holdakban										állapot			%
I. Magyar-óvári járás.															
1	Arak	13 ₃	3 ₅	4 ₅	—	—	—	—	—	4 ₅	0 ₁	2689	15	—	19 1/2
2	Bodak (Kis-)	2 ₆	5 ₈	4 ₃	2 ₆	—	—	—	—	5 ₇	2	2466	20	1753	66
3	Darnó	12 ₂	18 ₅	3	—	—	—	1 ₄	6	0 ₁	3 ₂	4783	26	1417	50
4	Feketeerdő	26 ₅	13 ₂	3 ₁	—	—	—	—	2 ₃	—	5 ₉	25628	—	2811	59
5	Halászi	10	—	2 ₈	—	1 ₆	—	—	36 ₂	—	11	73234	25	12100	—
6	Kálnok	96 ₁	139 ₅	5 ₂	—	—	—	—	16 ₁	1	5 ₂	46157	—	2064	26
7	Kimle (Horvát-)	27 ₄	6 ₁	4 ₁	—	—	—	—	19 ₇	—	9 ₄	8707	3	4493	76
8	Kimle (Magyar-)	62 ₄	49	3 ₃	—	—	—	—	21 ₉	0 ₂	7 ₁	17137	46	2000	—
9	Lébeny	129	75 ₁	5 ₂	—	r. k. 3	—	—	48 ₅	—	19 ₃	21983	22	2715	33
						ev. 23	—	—	14 ₁	—	6	—	—	—	—
10	Levél	129	2 ₇	3	—	r. k. —	—	—	12 ₃	0 ₂	8 ₁	70981	70	—	—
						ev. 10 ₂	7 ₃	—	1	—	6 ₁	—	—	—	—
11	Lipót	12 ₇	11 ₃	5	0 ₈	—	—	—	7 ₄	0 ₁	8 ₂	2948	13	200	—
12	Lucsony	0 ₉	0 ₅	—	—	1 ₅	7 ₃	—	—	—	0 ₂	18855	—	7543	51
13	Mecsér	38 ₉	25 ₂	4 ₁	—	—	—	—	51	0 ₃	19 ₂	16601	20	—	—
14	Mosony	99 ₂	257 ₇	2	—	—	—	—	33 ₂	0 ₄	15 ₇	151369	58	429	31
15	Óvár (Magyar-)	100 ₅	671	9 ₁	—	r. k. —	—	—	36 ₅	—	9 ₄	389509	10	93178	82
						ev. 6 ₃	—	—	—	—	—	—	—	—	—
16	Pusztá-Somorja	40 ₂	2	6 ₈	—	—	—	—	27 ₈	1	18 ₂	34869	30	267	50
17	Püski	19 ₇	1 ₁	4 ₂	—	—	—	—	26 ₆	0 ₆	5 ₂	3854	64	1212	22
18	Remete	—	0 ₁	6	—	—	—	—	—	—	6 ₃	1425	31	586	44
19	Szent-János	108 ₇	114 ₂	4 ₅	—	—	—	—	51 ₉	1	13 ₉	216537	50	3755	—
20	Szent-Miklós	33 ₈	105 ₅	3 ₃	—	—	—	—	40 ₃	—	9 ₇	10059	85	—	—
21	Szent-Péter	111 ₃	86 ₉	4 ₁	—	—	—	—	16 ₅	1 ₁	8 ₁	129534	75	15265	48
22	Szolnok	204 ₂	105 ₆	2 ₆	—	—	—	—	148 ₂	15	27 ₇	66252	12	—	—
23	Tarcsa	96 ₇	44 ₂	10 ₅	—	—	—	—	33 ₇	0 ₇	20 ₅	80558	84	7889	80
24	Tétény ¹⁾	35 ₁	70 ₈	6 ₈	—	—	—	—	50 ₄	5	11 ₅	15844	17	12518	43
25	Zseli	7 ₆	1 ₁	3 ₇	—	—	—	—	—	—	—	1565	60	398	80
	Összesen	1388 ₆	1811 ₃	201 ₆	3 ₄	81 ₈	16	701 ₉	26 ₇	269 ₃	11 ₉	1413553	36	162411	41

¹⁾ A tétényi r.-kath. egyháznak a pusztá-somorjai határban 81 hold szántóföldi alapítványi birtoka van.

Sorszám	Járás és község	Községi		Jegyzői		Egyházi		Lelkesi		Iskolai		Községi		Pót- adó			
		szántó	egyéb	szántó	egyéb	szántó	egyéb	szántó	egyéb	szántó	egyéb	cselekvő	szenvedő				
		termő földbirtok kataszteri holdakban													állapot	%	
II. Nezsideri járás.																	
1	Bánfalu	38. ₁	110. ₃	6. ₈	—	1. ₄	—	20. ₉	15	7. ₇	1. ₃	27610	62	14525	35	27	
2	Barátfalú	41. ₅	25. ₇	3. ₇	0. ₁	—	1. ₃	—	—	3. ₇	0. ₁	14322	35	10746	58	5 1/2	
3	Boldogasszony	104. ₃	14. ₁	4. ₅	—	1. ₂	—	9	—	15. ₄	0. ₁	19697	62	13345	39	10	
4	Féltorony	79. ₄	38. ₄	7. ₁	—	—	—	39. ₂	0. ₈	20	0. ₁	41636	94	14977	63	15	
5	Gálos	28. ₆	39. ₃	6. ₉	0. ₁	r. k. ev.	66. ₃ 2. ₇	2. ₈ 1. ₃	32. ₉ 13. ₂	22. 0. ₄	6. ₉ 6. ₉	0. ₁ 0. ₂	17759	41	3100	—	18
6	Illmicz (Alsó-)	56. ₃	147. ₃	5. ₂	—	—	—	42. ₉	14. ₉	6. ₆	0. ₄	25764	—	8324	23	42	
7	Illmicz (Felső-)	9. ₇	3. ₇	—	7. ₅	—	—	—	—	6	—	5711	—	4730	36	140	
8	Kőbánya	—	0. ₆	—	—	—	0. ₈	—	4. ₂	—	—	3334	—	1313	33	90	
9	Lajtafalú	82. ₅	1. ₅	6	—	3. ₄	—	25. ₆	0. ₁	3. ₈	0. ₁	5622	99	4237	60	15 1/2	
10	Nezsider	42. ₄	393. ₈	—	5. ₅	1. ₆	—	27. ₅	1. ₆	0. ₂	5. ₈	311793	7	17233	88	—	
11	Nyulas	25. ₅	85. ₇	9. ₅	—	—	—	28. ₈	8. ₈	4. ₅	4. ₁	48383	19	17223	47	—	
12	Parendorf	84. ₁	13. ₅	1. ₈	—	15. ₀	—	45. ₁	0. ₂	7. ₁	0. ₂	20138	—	4974	40	—	
13	Pátfalú	25. ₃	44. ₃	6	—	—	—	17	14. ₇	6. ₈	1. ₆	18294	22	11927	—	—	
14	Pomogy	20. ₇	58. ₃	1. ₉	4. ₉	4. ₈	—	34. ₂	32. ₂	12. ₁	0. ₁	23780	40	3892	—	8 1/2	
15	Sásony	9. ₄	56	7. ₁	—	—	—	22. ₄	—	7. ₂	—	21976	20	5680	12	23	
16	Szent-András	53. ₃	23. ₄	4. ₁	—	33. ₄	1. ₃	25. ₅	1. ₁	13. ₂	0. ₁	33950	35	11093	72	6	
17	Ujfalú	127. ₅	8. ₅	5	—	9. ₈	—	32. ₆	0. ₃	5	—	15932	66	6252	—	26	
18	Valla	19. ₅	74. ₆	6. ₇	—	3. ₇	—	36. ₈	6. ₁	11. ₂	0. ₁	16607	40	6555	94	31	
19	Védeny	58. ₁	41	4. ₁	—	7. ₅	—	27. ₆	12. ₅	6. ₈	1. ₁	23534	29	4568	—	—	
Összesen		906. ₂	680. ₂	87. ₃	18. ₁	151. ₄	7. ₆	481. ₁	135. ₄	140. ₁	14. ₃	690948	71	164702	6	—	

III. Rajkai járás.

1	Bezenye	61 ₉	24 ₉	3 ₁	—	5 ₂	—	32 ₉	3 ₈	3 ₁	0 ₁	9978	50	3259	—	—
2	Csúny	55 ₃	87 ₅	—	—	2 ₃	—	30 ₅	—	26 ₅	—	4640	15	70	—	20
3	Gáta	62	—	1 ₇	—	4 ₇	—	35 ₁	—	4 ₅	—	16775	70	12106	67	15
4	Hegyeshalom	198 ₉	55 ₅	3	—	r. k. ev. 12	— 0 ₁	55 ₄ 20 ₃	2 ₂	14 ₈	0 ₃	38375	10	8600	—	—
5	Jánfalú (Horvát-)	90 ₆	—	—	—	6 ₆	—	20 ₂	—	6 ₈	—	22980	39	—	—	—
6	Jánfalú (Német-)	99 ₄	9 ₉	9 ₁	—	r. k. ev. 23 ₄	— 1 ₂	25 ₃ 15	—	—	0 ₁	9676	—	4172	67	10 1/2
7	Kiliti	27 ₉	—	3 ₂	—	13 ₈	—	23 ₂	3 ₃	—	—	16516	54	676	54	—
8	Köpcsény	173	25	1 ₉	1	—	—	27 ₆	0 ₂	8 ₉	1	47130	—	7200	—	—
9	Körtvélyes	74 ₁	89 ₉	3 ₇	—	—	—	30	—	2 ₈	—	14305	50	3000	—	—
10	Miklósfalu	227	60 ₈	3 ₈	—	r. k. ev. 80	— 41 ₉	21 ₂ 22 ₃	1 ₆	6 ₉	0 ₄	72460	34	10645	—	—
11	Nemesvölgy	4 ₄	5 ₈	7 ₁	—	—	—	18 ₂	0 ₂	—	0 ₂	5950	5	1769	77	—
12	Oroszvár	59 ₁	26 ₅	—	—	r. k. ev. —	29 ₅ —	29 ₅	0 ₉	5 ₇	—	9228	97	2000	—	10
13	Rajka	88 ₃	211 ₅	2 ₂	—	r. k. ev. 31 ₂	— 1 ₉	111 ₅ 4 ₆	0 ₉	2 ₇	0 ₁	19951	50	1230	—	—
14	Zurány	130 ₇	208 ₃	4 ₄	—	r. k. ev. —	— 0 ₆	30 ₅ 12 ₆	3 ₃	13 ₄	1 ₇	66948	—	20000	—	15
	Összesen	1339 ₁	797 ₃	43 ₂	1	208 ₉	48 ₄	465 ₉	17 ₉	149 ₇	4 ₆	359316	74	75729	65	
	Ismétlés:															
	I. Magyar-óvári járás	1388 ₂	1811 ₂	201 ₆	3 ₄	81 ₈	16	701 ₉	267	269 ₃	119	1413553	86	162411	41	
	II. Nezsideri "	906 ₂	680 ₂	87 ₂	18 ₁	151 ₄	7 ₆	481 ₂	135 ₄	140 ₁	14 ₅	690948	71	164702	6	
	III. Rajkai "	1339 ₁	797 ₃	43 ₂	1	208 ₉	48 ₄	465 ₉	17 ₉	149 ₇	4 ₆	359316	74	75729	65	
	Főösszeg	3633 ₄	3288 ₃	331	22 ₅	442 ₁	72	1648	420 ₃	559 ₁	138 ₁	2493818	81	402813	12	

A fentebbi szoros értelemben vett községi s egyéb testületi birtokok jogcím szerinti és területi megállapítása igen érezteté szükségét annak, hogy a kataszteri és hitellekkönyvi állapotok, egymással egybevetve, kívánt öszhangzásba hozassanak. Tisztázást igényel a szoros értelemben vett községi tulajdon, valamint a többi testületi birtokok jogcíme és területe is. Ez okból a községek cselekvő állapota, egy előbbi, például az 1870-ki állapottal való ezéltudatos összehasonlítást alig türi meg, — a szenvedő állapot a fentjelzett időszakbelihez képest 125.567 frt 96 kr apadást mutat.

III. SZAKASZ.

Megyei közigazgatás.

I. A megye székhelye és központi közigazgatása.

A megyei közigazgatás központi székhelye Magyar-Óvár.

A megyei törvényhatósági bizottság tagjainak száma 158. A bizottság tagjainak felét képező legtöbb közvetlen adót fizető megyei lakosok élén cs. kir. főherczeg Albrecht Ó Fenségét tiszteli a megye (adóösszet 55.457 frt 81 kr); a bizottsági tagságra jogosító legalantabb adó öszlete jelenleg 404 frt 59 kr. A bizottság tagjainak másod felerésze a megyebeli 12 választókerületnek küldöttjeiből áll.

A megyei bizottság rendes gyűlései az évnegyedek végnapjaiban tartatnak.

A közigazgatásnak részletes szervezetét az 1886. évi XXI. t.-cz. tartalmazza.

Rendszeresített megyei tisztség.

Al-ispán.

Fő-jegyző, 2 al-jegyző.

Segédzemélyzet: iktató, kiadó,
3 irnok.

Tisztí ügyész.

Fő-orvos.

Levélárnok.

Fő- és al-számvevő.

Megyei állatorvos.

Arvaszék:

Elnök, 2 ülnök, jegyző.

Segédzemélyzet: iktató, kiadó,
2 irnok.

Járási hivatalok:

3 fő-, 3 al-szolgabiró, 3 irnok,
3 járási orvos.

Megyei- és árvapénztár:

Pénztárnok, ellenőr, könyvelő és
számtiszt.

II. Területi s népességi beosztás.

Mosonmegyének 35·15 □mfd = 2022·88 □ $\%$ _m területe és 85.961 főre menő népessége a 3 fő-szolgabírói járásban következőleg oszlik fel:

	terület	népesség
m.-óvári járás . . .	12·60 □mfd = 7251·16 □ $\%$ _m	. . . 35.944
rajkai " . . .	8·63 " = 4966·66 " "	. . . 19.999
nezsideri " . . .	13·92 " = 8010·98 " "	. . . 30.961
összesen	35·15 □mfd = 2022·88 □ $\%$ _m	. . . 85.961

A rajkai s a többi két járás közötti terület és népesség szerinti aránytalanságot a megyei területnek sajátos alakzata s a járási székhelyek változtatásának egyéb helyi viszonyokon is alapuló nehézsége okozza.

Ezen a közszolgálat érdekeire is károsan kiható aránytalanság csakis egy negyedik — az 1848. év előtt is fennállott — szolgabírói állomás rendszeresítésével leendő orvosolható székhellyel a megye dél-nyugoti területén Boldogasszonyban. ¹⁾

A közigazgatás egyes ágazatai.

Közbiztonság.

A közbiztonság ügye megyénkben sokkal kielégítőbb, mint másutt a hazában. E tény, megyénk külön törvényszékekkel ellátva nem lévén, statisztikai adatokkal közelebbről nem igazolható ugyan, de elég legyen e részben fölemlíteni, miszerint megyénkben az utolsó félszázadnak leforgása alatt egy büntetesen sem lön halálos ítélet pallos vagy kötél által végrehajtva s az utolsó kivégzés esete a lefolyó század második évtizedéből merül fel. Különben is nálunk a büntettek súlyosabb nemei, mondhatni, igen gyéren fordulnak elő.

Azon időből, midőn megyénk saját polgári és büntető törvényszékekkel volt ellátva, nevezetesen az 1867—1873. évekről a következő bűnügyi kimutatás fekszik előttünk:

¹⁾ Az egyes járásokhoz tartozó községek névsorát lásd e füzet 32. és következő lapjain.

Büntény és kihágás miatt elítéltek közül esett:

1867. évben kerekszámban	1570 lakosra
1868. „ „ „	550 „
1869. „ „ „	1610 „
1870. „ „ „	870 „
1871. „ „ „	1260 „
1872. „ „ „	1060 „
1873. „ „ „	710 „

s hét év leforgása alatt átlag . . . 1088 lakosra egy bűn-, illetve kihágási eset. Ezen kimutatás kétségen kívül sokkal kedvezőbben fogta volna feltüntetni közbiztonsági és közerkölcsiségi állapotunkat, ha az illető korszakban büntény, vétség és kihágás oly élesen lettek volna megkülönböztetve, mint ezt büntető törvényünk eszközlé.

Ujabb és pontosabb adatokkal e téren a fentebb érintett okból nem rendelkezvén, a bűnesetek és kihágások egymás közötti arányának, habár csak megközelítő ismertetésére is, szolgáljanak az 1873. évről felvett következő hivatalos adatok:

Gyilkos és emberölő esett egy	15.100 lakosra
rabló esett egy	25.170 „
tolvaj „ „	2.150 „
nyilvános erőszakoskodó és közrend elleni kihágó esett egy	1.520 „
vagyonbiztonság elleni vétő és kihágó esett egy	310 „
mezei rendőrség ellen kihágó „ „	3.190 „
közerkölcsiség ellen vétő „ „	25.170 „

Az országos csendőrség behozatala alkalmával 2 őrmester, 6 őrvezető és 42 közcsendőr lön a megyei hatóság rendelkezése alá bocsátva.

Adóügy.

Megyénk adóügyi állását részletesen kitünteti az 1885. évben Mosonymegye területén előirt és befolyt közadónemeknek következő hivatalos kimutatása.

Közzadó czíme	1884. év végével hátralék		1885. évi előirás-kivetés		1885. évi összes tartozás		1885. évi összes lerovás		1885. év végével hátralék	
	frt	kr	frt	kr	frt	kr	frt	kr	frt	kr
I. Egyenes adók: 1)										
1. Földadó	—	—	415261	24						
2. Házbéradó	—	—	28251	1						
3. Házosztályadó	—	—	23765	80						
4. I. oszt. kereseti adó	—	—	66698	93						
5. II. „ „ „	—	—								
6. III. „ „ „	—	—	50316	16						
7. IV. „ „ „	—	—								
8. Tőkekamat és járadékadó	—	—	27498	43						
9. Nyilvános számadásra kötelezett vállalatok adója	—	—	4296	77						
10. Az 1—3, 6—9 alatti adók utáni általános jövedelmi pótladó	—	—	147763	5						
Összesen	22177	13	763851	40	786028	53	775424	82	10603	71
Ebből az 1712 (100 frton felüli) közvetlen adófizetőkre esik	—	—	479268	50	479268	50	502399	59	Tulfizetés	23131 9
									Hátralék	
A községnél fizetőkre esik	22177	13	284582	90	306760	3	273025	23	33734	80
II. Hadmentességi díjak										
Ebből az 1712 (100 frton felüli) közvetlen adófizetőkre esik	320	—	10205	—	10525	—	10465	93	59	7
A községnél fizetőkre esik	11540	1	16571	75	28111	76	18014	88	10096	88

1) Ezen adónemek összesítetten fizettetnek be s könyveltetnek el, ez okból az illető rovatok is csak az egész évi összegekkel tölthetők ki.

Közzadó czíme	1884. év végével hátralék		1885. évi előírás-kivetés		1885. évi összes tartozás		1885. évi összes lerovás		1885. év végével hátralék	
	frt	kr	frt	kr	frt	kr	frt	kr	frt	kr
III. Fegyver- és vadászati adó	492	—	5289	50	5781	50	5648	—	133	50
IV. Az 1883. évi VII. t.-cz. értelmében a takarékpénztárak által fizetendő tőkekamatadó	—	—	16659	80	16659	80	16659	80	—	—
V. Az egyenes adók utáni késedelmi kamat	—	—	5970	8	5970	8	5970	8	—	—
VI. Adóbehajtási illetékek	2161	55	954	5	3115	60	1558	71	1556	89
VII. Adóbehajtási költségterítmények	486	63	1165	9	1651	72	1138	68	513	4
VIII. Adóbehajtási perköltségek	460	7	10	14	470	21	41	47	428	74
IX. Bor- és húsfogyasztási adó	1347	18	37973	6	39320	24	38974	33	345	91
X. Czukor- és sörfogyasztási adó	659	93	23279	7	23939	—	23703	83	235	17
XI. Szeszfogyasztási adó (gyárak)	—	—	23345	12	23345	12	23345	12	—	—
XII. Jog- és bélyegilleték	96024	87	85344	72	181369	59	105857	93	75511	66
									Tulfizetés	
XIII. Illeték-egyenérték	3455	14	12691	70	16146	84	16184	9	37	25
XIV. Szülődézsma-váltáság	6284	45	16221	25	22505	70	20140	82	2364	88
XV. Vízszabályozási költségek	2289	33	—	—	2289	33	2289	33	—	—
XVI. Iparkamarai illetékek	—	—	1015	49	1015	49	1015	49	—	—
XVII. Orsz. tanítói nyugdíjalap-járadékok	307	10	1827	—	2134	10	1735	32	398	78
XVIII. Birságok	5	—	1000	35	1005	35	722	85	282	50
XIX. Dohányjövedék	—	—	261303	54	261303	54	261303	54	—	—
Az 1885. évi összes fent elősorolt jövedékek eredménye	148010	41	1284678	13	1432688	54	1330195	5	102493	49

A fentebbi adótételeket egybevetve a mult időbeli, például az 1870. évi tételekkel, kitűnik, miszerint megyénkben — leszámítva a Pozsonymegyétől átvett községek termő területei után fizetett adót —

a földadó, az időközi katasteri kiigazítások s az új katasteri felvétel folytán, 358.812 frt 6 krról 405.056 frt 7 krra, —

a házbér-adó pedig, mindamellet, hogy Mosony községében időközben a házbér-adó helyébe a házosztály-adó lépett, 20.565 frt 20 krról 28.251 frt 1 krra emelkedett.

A többi adónemeknél, a pozsonyi átvett községekbeli adó-összletek elkülönítése, aránytalan nehézségekbe ütköztvén, azoknak emelkedése vagy apadása e helyütt ki nem tüntethető.

Tanügy.

a) Elemi iskolák.

Mosonymegye, a községeknek megfelelő elemi iskolákkal való ellátása s a tankötelezetteknek rendes iskoláztatása ügyében, már régidőtől fogva kiváló ügybuzgalmat és erélyt tanusított.

Van a megyében 79 iskola, nevezetesen: állami 1, községi 11, r.-kath. 55, evang. ág. 9, izraelita 3.

Az iskolába járók száma a tankötelezetteket rendszerint igen megközelíté. Jelenleg a kir. tanfelügyelőségnek kimutatása szerint az összes 6—12 évkor közötti tankötelezettek száma 12.074, az iskolába járóké 11.683 = 96·8 %. A 13—15 életkor közti ismétlő-iskolai tankötelezettek száma 4801, az utóbbi iskolába járóké 4176 = 87 %.

Ezen szigoruan keresztülvitt iskoláztatás meglepő eredménye gyanánt kiemelendő, miszerint az 1880. évi nép-összeírás szerint Mosonymegyében a 7. évet túlhaladott lakosságnak, nevezetesen

	a férfi-	a nő-
	lakosságnak	
Mosonymegyében	87·26 %-a	76·11 %-a
tudott írni és olvasni, holott általán		
Magyarországban csak	54·49 „	37·89 „
Horvát „ „	29·05 „	15·06 „

jött ezen osztályba. Megyénk e tekintetben valamennyi megyék élén állott, s csak Sopron városa előző s Budapest és Pozsony városok közelíték meg.

Ámde az iskolai állapotok e fénylapja sincs sötét pontok nélkül s az ügynek hű szolgálatában ezek előtt sem szabad szemet hunynunk. A népoktatási törvény szigorú keresztülvitelével még megyénk is tartozásban van, s a cél, melyet a törvény s a nemzeti művelődés érdeke elénkbe tűzött, folytonos éberséget s a lehetőségig fokozott erélyt követel.

A fennálló tanrendszer szakszerű vizsgálatába nem bocsátkozhatom, elég legyen megérintenem, miszerint még számos iskola nincs a növendékek számához mért, a törvény által megszabott tanerőkkel és -termekkel ellátva; esik ugyanis egy tanítóra 93, s egy tanteremre 95 növendék; — nagy a felsőbb jóváhagyással ellátott tankönyvek halmaza, de egy czéltudatos, a lehetőségig egyöntetű tanrendszer követelményének meg van-e általuk felelve? — megoldást igénylő nagy kérdés; sok helyütt nem tanítatik még a hazai nyelv oly mérvben, mint azt — eltekintve bár, ha eltekinteni szabad lenne, a nemzeti egység érdekétől — maga az élet s a kenyérkereset igényei megkövetelnék. A szülők érezve a szükségét, pótolják azt, — mit több helyütt az iskola mulaszt, az elemi iskolát végzett gyermekeket a szomszéd magyar vidékekre — mint mondják: „ins Ungrische“ — szolgálatba vagy cserébe küldik.

b) *Ipar-iskolák M.-Óvárrott és Mosonyban.*

Mindkét iskolát az illető községek tartják fenn az államnak némi segítyezése, három évi tanfolyam, itt is ott is négy népoktatási tanító közreműködése s osztályonként 7 órai heti oktatás mellett.

A tanulók száma 1886-ban M.-Óvárrott 100, Mosonyban 82. Fentartási költség 800 és 610, összesen 1410 frt.

A kereskedelmi tanoncok részére M.-Óvárrott még külön egy kereskedelmi ismétlő-iskola is szerveztetett. Tanoncainak száma 17, évi költség 160 frt.

A m.-óvári felsőbb leánynevelő-intézet,

mely az elemi iskolákat végzett, magasabb képeztetésre hivatott helybeli és vidéki leánynövendékek nevelésében egy, ezideig megtűrt mély hézagot van hivatva kitölteni, a m.-óvári jótékony nőegylet nemes buzgalma s Ő Fensége Albrecht főherczeg magas pártfogása folytán a fentisztelt irgalmas nővérek alkalmazása mel-

lett az 1886. év utolsó negyedében megnyitvatott. Célja: a társadalom miveltebb osztálya igényeinek megfelelő nevelés és szellemi képzés.

Kapcsolatban a tan- mint nevelési ügygyel, vegyük szemle alá a megyebeli kisdedóvodákat.

Ez irányban is megindult megyénkben a mozgalom s örömmel állapodhatunk meg

a m.-óvári óvoda

előtt. Keletkezését a m.-óvári jótékony nőegyletnek s fentartását ezen egyleten kívül cs. kir. főherczeg Albrecht Ő fenségének és fővédnöke Izabella cs. kir. főherczegnőnek köszöni. Évenkint 60—80 három—hat éves gyermek részesül ezen intézetben a szathmári szent Vincze-rendi irgalmas nővérek gondozásában s a zsenge korhoz mért nevelésben és oktatásban — különös figyelemmel a hazai nyelvnek gyakorlati elsajátítására.

A nezsüderi óvoda

szintén az irgalmas nővérek vezetése alatt áll 40—50 növendék-gyermekkel.

A mosonyi gyermekkert

államilag engedélyezett és segélyezett hasonczélu, képzett tanító-nők által ellátott magán-intézet.

Mosonyban egy szélesb alapokra fektetett városi óvoda létesítése iránt is megindult már a mozgalom; a maiglan is kereskedelmi városban, hol százakra megy a napszámból élő családok száma, égető szüksége forog fenn annak, hogy a kisdedek megóvassanak.

Mosonymegyében, mint már érintők, az 5. év betöltése előtt a gyermekeknek átlag 56, míg hazánkban átlag 46 s a többi európai művelt nemzeteknél csak 21—33 %-lija vesztí életét, lehet e sürgösb teendőnk, mint megmenteni ezer és ezer kisded életét! — alig van község megyénkben, mely a czélszerü egyszerűséggel berendezett községi óvoda költségeit nem viselhetné.

Közmunka és közlekedési ügy.

Az 1885. évre összeirt közmunkaerő 15.827 kétfogatu, 2290 egyfogatu vonós és 36.666 kézi napszámmal lett kimutatva.

Közlekedési eszközök.

Utak.

Fő- és szárnyutak jelzése	Távolság kilomete- rekben	Fő- és szárnyutak jelzése	Távolság kilomete- rekben
Magyar-Óvár—Pozsony.		Magyar-Óvár—Szolnok— Sásony.	
„ <i>Bezenye</i>	— 10. ₁₀	„ <i>Szolnok</i>	— 8. ₅₀
„ „ <i>Hegyeshalom</i>	7. ₆₀ —	„ <i>Tarcsa</i>	17. ₁₀ —
„ <i>Rajka</i>	— 15. ₁₀	„ <i>Boldogasszony</i>	20. ₀₀ —
„ <i>Kiliti</i>	7. ₄₀ —	„ <i>Levél</i>	4. ₇₀ —
„ <i>Csúny</i>	3. ₇₀ —	„ <i>Kazimir</i>	— 20. ₃₀
„ <i>Miklósfalú</i>	10. ₀₀ —	„ <i>Féltorony</i>	— 23. ₃₀
„ <i>Német-Jánfalú</i>	7. ₀₀ —	„ <i>Boldogasszony</i>	5. ₇₀ —
„ „ <i>Körtvélyes</i>	6. ₇₀ —	„ <i>Hegyeshalom</i>	16. ₁₀ —
„ <i>Zurány</i>	15. ₃₀ —	„ <i>Szt-János</i>	16. ₁₀ —
„ <i>Oroszvár</i>	— 22. ₇₀	„ <i>Tarcsa</i>	12. ₃₀ —
„ <i>Csúny</i>	5. ₇₀ —	„ <i>Barátfalú</i>	— 26. ₅₀
„ <i>Horvát-Jánfalú</i>	2. ₃₀ —	„ <i>Boldogasszony</i>	4. ₇₀ —
„ <i>Köpecsény</i>	4. ₇₀ —	„ „ <i>Pátfalú</i>	9. ₄₀ —
„ <i>Nemesvölgy</i>	6. ₃₀ —	„ <i>Gálos</i>	— 29. ₃₀
„ <i>Pozsony</i>	— 34. ₁₀	„ <i>Zurány</i>	13. ₃₀ —
Magyar-Óvár—Zurány— Magyar-Bruck.		„ <i>Pátfalú</i>	7. ₆₀ —
„ <i>Levél</i>	— 6. ₆₀	„ <i>Védény</i>	— 34
„ <i>Hegyeshalom</i>	— 9. ₅₀	„ <i>Pátfalú</i>	11. ₄₀ —
„ <i>Levél</i>	5. ₇₀ —	„ <i>Nezsider</i>	— 37. ₃₀
„ <i>Szolnok</i>	6. ₀₀ —	„ <i>Magyar-Bruck</i>	12. ₃₀ —
„ <i>Miklósfalú</i>	— 17. ₁₀	„ <i>Párendorf</i>	6. ₆₀ —
„ <i>Zurány</i>	— 24. ₇₀	„ <i>Csász.-Kőbánya</i>	13. ₃₀ —
„ <i>Barátfalú</i>	13 —	„ <i>Gáta</i>	16. ₁₀ —
„ <i>Gálos</i>	13. ₃₀ —	„ <i>Királyudvar</i>	12. ₃₀ —
„ <i>Nezsider</i>	14. ₂₀ —	„ <i>Nyulas</i>	— 42. ₆₀
„ <i>Német-Jánfalú</i>	8. ₅₀ —	„ <i>Sásony</i>	— 46. ₃₀
„ <i>Gáta</i>	— 28. ₅₀	Magyar-Óvár—Szt-Péter— Bősárkány.	
„ <i>Újfalu</i>	— 33. ₂₀	„ <i>Szt-Péter</i>	— 15. ₂₀
„ <i>Lajtfalú</i>	3. ₆₀ —	„ <i>Szolnok</i>	8. ₅₀ —
„ <i>Párendorf</i>	— 39. ₃₀	„ <i>Mosony</i>	13. ₃₀ —
„ <i>Magyar-Bruck</i>	— 46. ₄₀	„ <i>Bősárkány</i>	— 30. ₅₀

Fő- és szárnyutak jelzése	Távolság kilomete- rekben	Fő- és szárnyutak jelzése	Távolság kilomete- rekben
Magyar-Óvár — Szt-János — Pomogy.		Magyar-Óvár — Feketeerdő — Kiliti.	
„ <i>Szt-János</i>	— 15. ₄₀	„ <i>Feketeerdő</i>	— 7. ₁₃
„ <i>Pusztá-Somorja</i>	— 18	„ <i>Kiliti</i>	— 10. ₇₃
„ <i>Tarcsa</i>	— 23. ₇₀	Pozsony — Gáta — Sásony.	
„ <i>Tétény</i>	— 27. ₅₀	„ <i>Köpcsény</i>	— 4. ₇₀
„ <i>Valla</i>	— 33. ₂₀	„ <i>Körtvélyes</i>	— 18. ₅₀
„ <i>Pomogy</i>	— 37	„ Horvát-Jánfalva	6. ₀₀ —
Magyar-Óvár — Szt-Miklós.		„ Nemesvölgy	7. ₀₀ —
„ <i>Mosony</i>	— 2. ₃₀	„ <i>Gáta</i>	— 27. ₅₀
„ <i>Szt-Péter</i>	13. ₃₀ —	„ <i>Ujfalu</i>	— 32. ₅₀
„ <i>Szolnok</i>	11. ₄₀ —	„ <i>Párendorf</i>	— 39. ₁₀
„ <i>Meesér</i>	19 —	„ <i>Zurány</i>	14. ₂₀ —
„ <i>Horvát-Kimle</i>	10. ₄₀ —	„ <i>Nyulas</i>	— 45. ₇₀
„ <i>szt-miklósi indóház</i>	— 20. ₃₅	„ <i>Királyudvar</i>	10. ₄₀ —
„ <i>Szt-Miklós</i>	— 24. ₄₁	„ <i>Csász.-Kőbánya</i>	10. ₄₀ —
„ <i>Lébeny</i>	2. ₀₁ —	„ <i>Lajta-Bruck</i>	8. ₅₀ —
Magyar-Óvár — Halászi — Hédervár.		„ <i>Sásony</i>	— 49. ₅₀
„ <i>Halászi</i>	— 5. ₂₉	„ <i>Királyudvar</i>	8. ₅₀ —
„ <i>Feketeerdő</i>	6. ₀₀ —	„ <i>Csász.-Kőbánya</i>	8. ₅₀ —
„ <i>Kálnok</i>	4. ₇₀ —	Nezsider — Pátfalva — Bánfalva.	
„ <i>Kiliti</i>	4. ₈₀ —	„ <i>Védeny</i>	— 3. ₃₀
„ <i>Magyar-Kimle</i>	9. ₅₀ —	„ <i>Ujfalu</i>	15. ₂₀ —
„ <i>Arak</i>	— 9. ₃₁	„ <i>Gáta</i>	19 —
„ <i>Darnó</i>	— 14. ₄₅	„ <i>Miklósfalu</i>	19 —
„ <i>Zseli</i>	— 15. ₃₅	„ <i>Pátfalva</i>	— 15. ₂₀
„ <i>Hédervár</i>	— 17. ₇₅	„ <i>Gálos</i>	7. ₀₀ —
Magyar-Óvár — Püski — Lipót.		„ <i>Illmiez</i>	— 26. ₀₀
„ <i>Halászi</i>	— 6. ₀₀	„ <i>Bánfalva</i>	— 30. ₄₀
„ <i>Püski</i>	— 12. ₁₃	„ <i>Szt-András</i>	9. ₅₀ —
„ <i>Kis-Bodak</i>	1. ₇₃ —	„ <i>Tétény</i>	— 4. ₃₀
„ <i>Remete</i>	— 14. ₃₂	„ <i>Valla</i>	— 5. ₃₀
„ <i>Lipót</i>	— 17. ₄₇	„ <i>Boldogasszony</i>	13. ₅₀ —

Fő- és szárnyutak jelzése	Távolság kilomete- rekben	Fő- és szárnyutak jelzése	Távolság kilomete- rekben
Nezsider—Pomogy.		Nezsider—M.-Óvár.	
" <i>Védeny</i>	— 3 ₅₀	" <i>Barátfalu</i>	— 11 ₃₀
" <i>Gálos</i>	— 8 ₅₀	" " <i>Valla</i>	18 ₇ —
" <i>Barátfalu</i>	— 11 ₃₀	" <i>Féltorony</i>	— 14 ₁₀
" <i>Boldogasszony</i>	— 16	" <i>Kazimir</i>	— 17 ₀₀
" <i>Szt-András</i>	— 21 ₀₀	" " <i>Levél</i>	16 ₂₀ —
" <i>Valla</i>	— 28 ₃₀	" <i>Szólnok</i>	— 29 ₃₀
" <i>Pomogy</i>	— 32 ₁₀	" <i>M.-Óvár</i>	— 37 ₀₀
" <i>Eszterháza</i>	10 ₄₀ —	" <i>Kálnok</i>	3 ₁₅ —

Állami utak vonalhossza	% _m	Vám-utak vonalhossza	% _m
Budapest—bécsi	34 ₂	Párendorfí	6 ₀₄
Pozsony—varasdi	32 ₁	Nezsideri 3 ₄₈ és 1 ₀₉	5 ₁₇
Összesen	66 ₃	Mosonyi 0-929 + pomogyi 3 ₄₁	4 ₂₄
Közöttük vám-út	3	Mosony—győri	1 ₁₆
Állami kezelés alatt	63 ₆	Összesen	17 ₃₄

Megyei útvonalak	% _m	Megyei útvonalak	% _m
M.-Óvár—hédervári	16 ₆	Áthozatal	108
Párendorf—brucki	6 ₆	Barátfalu—vallai	18 ₇
Mosony—győri	18 ₄	Mosony—kőszegi	39 ₃
Lébeny—réti	8 ₅	M.-Óvár—gátai	28 ₅
M.-Óvár—willeinsdorfi	47 ₇	Fertőmelléki	30 ₈
M.-Óvár—ujmajori	3 ₃	Nezsider—párendorfí	2 ₃
Oroszvár—pozsonyi	7 ₄	Összesen	227 ₀
Átvitel	108	Közöttük vám-út	14 ₃
		Megyei kezelés alatt	213 ₃

Budapest—brucki m.	% _m	kir. vasútvonal állomásai	% _m
Megyei határszél— <i>Szt-miklósi</i>	3 ₄	Áthozatal	30 ₅
<i>Szt-Miklós—mosonyi</i>	15 ₃	Hegyeshalom— <i>miklósfalvi</i>	5 ₀
Mosony— <i>levéli</i>	7 ₁	Miklósfalu— <i>zurányi</i>	5 ₅
Levél— <i>hegyeshalmi</i>	4 ₂	Zurány— <i>párendorfí</i>	12
Átvitel	30 ₅	Párendorf— <i>m-brucki</i>	3
		Megyei vasúti vonal hossza	56 ₆

A vonal lejtjének esése Párendorfától Szt-Miklósig 64 mf.

Posta.

Az előhaladott közmívelődés, kereskedelem és ipar nyomán óriási mérvet öltött — valamint országszerte, úgy megyénkben is — egy-két évtized alatt a postai forgalom.

Az 1840-es években Mosonmegye területén csak Mosonyban és Köpcsényben volt — nem állami — hanem az állami kincstár által szerződészerű jogosultsággal ellátott magán postaállomás.

M.-Óvárott, a mosonyi postahivatalnak levélhordója, egy éltés keztyüs látta el mellékfoglalkozás gyanánt a postai teendőket, — műhelye utczára szolgáló egyetlen ablakának bel- és külszárnyai között volt elhelyezve az egész postai készülék, ott helyezte egymásmellé az érkezett leveleket s ott nézhette meg mindenki, érkezett-e számára levél vagy sem? — A megye és az uradalmak táska levélhordókkal éltek; postai csomagok, a szállítás nehézsége s a magas vitelbér mellett, ritka jelenség voltak.

Még 20 év előtt is sokkal csekélyebb volt a postai forgalom. Így például 1866-ban M.-Óvárott nem több, mint 50.554 levél és 6964 csomag vétetett fel s 42.905 levél és 7650 csomag adatott ki. Lássuk szemben e forgalommal az 1886. évi postai statistika tételeit:

Érkezett az 1886. évben:

1. L e v é l.

Állomás	Bérmennyitett	Bérmennyitetlen	Levelező-lap	Kereszköteles és nyomatvány	Áruminta	Porto-mentes levél	Hírlap
	l e v é l						
M.-Óvárrá	65.782	630	26.406	28.008	1.278	25.200	82.196
Mosonyba	48.372	396	15.606	9.990	6.264	4.788	46.890
Össz. állomásokra	371.912	3346	142.284	83.924	10.840	106.881	368.730

2. C s o m a g.

Állomás	Portoköteles				Porto-mentes			
	csomag	nyilvánított érték	pénzes-levél	össz-érték	csomag	nyilvánított össz-érték	pénzes-levél	össz-érték
M.-Óvárrá	10.036	74.443	3.798	1.204.712	544	23.066	1826	409.320
Mosonyba	7.002	31.752	2.291	1.125.912	162	—	234	1.386
Összes állomásokra	47.129	282.224	11.862	4.281.796	1983	31.598	3464	534.462

Ezen kimutatások szerint az utolsó 20 év alatt a M.-Óvárrá érkezett levelek száma 42.905-ről 147.304-re, a csomagok száma pedig 7650-ről 16.204-re emelkedett. Az államnak az 1886. évben postajövedéki nyersbevétele az egész megyei postaterületen 48.605 frt 40 kr, kiadása 31.986 frt 92 kr, tisztabevétele 17.718 frt 48 kr volt, holott az igen csekély lakossággal bíró vagy más nagyobb községgel tőszomszédos 12 község kivételével megyénk minden községe el van látva postaállomással.

A postára feladott levelek és csomagok száma a közelebbi évekről kiadott statisztikai kimutatásokban nem foglaltatik.

Távirda.

A megyei távirdai állomásokon az 1885-ben feladott és beérkezett sürgönyök számát a következő kimutatás tünteti elő:

Állomás:	Feladott sürgöny:		Beérkezett sürgöny:			
	magán	szolgálati	magán	szolgálati	közérdekű	össz.
M.-Óvár	2131	16	2779	135	431	5492
Nezsider	798	3	870	131	295	2097
Oroszvár	591	1	722	104	201	1619

Vizi közlekedés.

A vizi közlekedés jövője a kis Dunán a nagy Duna szabályozásával kapcsolatos, jelenleg a folyó a kereskedelmi közlekedés eszközeül csak igen szerény mérvben szolgál. A Fertő vizén való közlekedés a partvidékek községei között, gróf Széchenyi István által már az 1836. évben kísértetett meg vitorlás hajó alkalmazásával, de nem sikerült, s mai napig is megoldásra vár, ha és amennyiben a Rábca szabályozásával a Fertő tava is le nem csapoltatik.

Közegészségi állapot.

A megyei orvosi hivatal élén a megyei főorvos áll 3 járási orrossal. A megye 21 egészségügyi körbe van beosztva, ezek közül 16 van orrossal ellátva.

Működik összesen a megyében 14 orvostudor, 12 sebész.

Állatorvos és gyógykovács van 20, s okleveles bábával el van látva minden község.

Gyógyszertár van: M.-Óvárott, Mosonyban, Rajkán, Nezsideren, Szt-Jánoson és Szt-Miklóson.

A közegészségi állapot igen kielégítőnek mondható, ami főleg a kedvező éghajlatnak, a nép anyagi jobblétének, józanabb életmódjának, előhaladottabb szellemi fejlődésének s az elégséges számmal alkalmazott orvosok szakavatottságának tulajdonítható. A gyuladási betegségek, a hőmérséklet gyakori erős ingadozása és hűvös északi szelek által előidézve, leginkább uralgnak. Mint vidéki betegségek: a hurut, nyaklob, gyomor- és bélhurut, vízkór, s a kis Duna mentében a golyva legnagyobb mérvben tűnnek elő, — végre különösen a kereskedelmi és szőlőművelési helyeken nagy mértékben szenved a nép a testi sérvekben és ér-tágulatokban; vérhas, hagymáz és váltóláz ritkán fordulnak elő.

A himlő és egyéb ragályos nyavalyák, ha koronkint feltűnnek is, nem terjednek azon nagy mérvben, mint sok máshelyütt. Az üdült betegségek között legsűrűbben jó elő a tüdőgümő-kór.

Közegészségi állapotunkat illetőleg — hivatkozva a születés, halálozás és szaporulatnak már felhozott adataira — elégséges legyen még az általános testi épség megítélésére a megyei ujonczozás eredményeinek ide vonatkozó néhány adatait felhozni.

Az 1858-ki ujonczozási rendszabályok alapján vizsgálat alá vették:

	I-ső korosztálybeli	alkalmas volt %
1865-ben	501	149 = 29·7
1866-ban	473	160 = 34·0
1867-ben	330	154 = 46·6
<i>Össz</i> átlag	1304	463 = 35·5

nevezetesen pedig:

a mosonyi járásban	530	176 = 33·2
a rajkai „	302	97 = 32·1
a nezsideri „	472	190 = 40·3

Egy évtizeddel később (1876-tól 1885-ig) előállítottott:

	I-ső korosztálybeli	alkalmas volt %
a m.-óvári járásban	2547	414 = 16·2
a rajkai „	1586	250 = 15·7
a nezsideri „	2340	555 = 23·7
összesen	6473	1219 = 18·0 átlag.

E kimutatások két irányban kötik le figyelmünket. Feltűnő, hogy az ugyanazon 1858-ki rendszabályok alapján vizsgálat alá vett hadkötelezetteknek sokkal alantabb százaléka találtatott az utolsó évtizedben alkalmasnak, mintsem ezelőtt 20 évvel, holott az ügyavatottak nyilatkozata szerint az utóbbi korszakban a testi épség megbírálásának szigora enyhült inkább, mintsem emelkedett.

Ezen erős visszahanyatlásnak egyik oka kétségen kívül az 1863- és 1865-ki aszályos évek s az 1886. évi hadjárat okozta megzavart élelmezési viszonyokban keresendő.

Hol keresendők a testi épség e visszahanyatlásának egyéb okai? — a bajnak egyik kútfeje nemde azon körülményben rejlik-e, hogy az élelmi szerek árának folytonos emelkedése mellett a földművelő nép táplálkozása a testi erő és épség fejlesztésének kevésbé felel meg, mintsem azelőtt? — vagy a nőnem, a folyton nagyobb mérvet öltő erőfeszítő mezei munkáknál nagyobb mértékben vétetik-e igénybe, mintsem kellene? — a korai házasságok emelkedő száma vagy a gyermekek nevelésének elhanyagolása esik-e a mérlegbe? — oly kérdések, melyeknek bővebb taglalása és lehető megoldása nemcsak érdekes, de tanulságos is lenne. Nemkevesé érdekes tapasztalni, miszerint a szolgálatra alkalmas egyéneknek járásonkinti számaránya állandóan fentartja magát, ami oda mutat, hogy a megye egyes járásaiban az egészség és testi épség aránya nem ingadozó, hanem területhez kötött tényezőkön alapszik.

A nezsideri járás népessége és különösen annak horvát lakossága testi ép alkat és erőben magasan kiemelkedik a megye többi népe fölött, az ép és természetes alkat e népfajnak különleges sajátja; a járás egyéb népességének egészséges állapotára kétségtelen befolyást gyakorol a magasabb fekvés, a kötörmelékkel vegyült szárazabb talaj s a talajvíznek mélyebb színvonala; a m.-óvári járásnak ezirányban kedvezőtlen területi tényezői: a mély síknak korhanyával vegyes alrétege, a talajvíz magasabb állása, a hőmérsék szerfölötti ingadozása, a kis Duna vízének vagy partvidéke áradmányi talajának (?) a testi fejlődésre hátrányos kihatása ¹⁾ stb.

¹⁾ A kis Duna partján fekvő lakosság között feltűnő nagy a testi fogyatkozásban szenvedők száma; a vízben vagy a talajban rejlik-e a mirigy? még megállapítva nincs; szinte érdekes és tán hálás feladat lenne kutatni a bajnak okait.

Megyei pénztárak az 1885. évi zárszámadások szerint.

Pénztár vagy alap megnevezése	Állami		Magán		Készpénzben	
	költvényekben					
	frt	kr	frt	kr	frt	kr
Párendorf-i vámpénztár ¹⁾	144757	50	119813	21	3222	78
Útfenntartási alap	—	—	21522	17	2606	34
Lajtszabályozási alap	210	—	2398	15	—	—
Jegyzői nyugdíj-alap	—	—	12004	71	689	56
Kisded-óvodai „	—	—	528	95	—	—
Katonabeszállásolás	—	—	1438	2	—	—
Néhai Szalay János alapítványa a megyei tisztviselők és szolgák özvegyei fölségelésére szolgáló alap	5200	—	—	—	—	—
Árvaházi alap	120	—	3876	18	3	54
Megyei nyugdíj-alap	1068	—	11088	5	2	50
Nunkovics-féle alapítvány a helybeli szegények számára	—	—	12233	41	—	—
Nunkovics-féle ösztöndíj-alapítvány	—	—	8145	—	—	—
Stellik-féle alapítvány	—	—	4042	50	—	—
Betegápolási alap	—	—	—	—	368	57
A megyei házi pénztárnak a közadóalapról az 1885. évre kiszolgáltatott illetéke	450	—	20	52	49600	—
Megyeileg kezelt értékek összlete	151805	50	197110	85	56493	29

Összeköttetésben a megyeileg kezelt pénztárak állapotával, helyén látom a megyei rendes szükségletek közelebbi ismertetésére közölni a legújabb (1886. évi) költségvetést.

¹⁾ Ezen pénztár keletkezéséről megjegyzendő, miszerint az 1734. évben, midőn hazánk egyik legjelentékenyebb gabonapiaczáról (Mosonyból) minden gabona a Mosony—Párendorf—Bruck—bécsi uton szállítottott ez utóbbi fő székvárosi piaczra s a Párendorf és Bruck közötti mélyebben fekvő út gyakori járhatlansága a kereskedelmi közlekedést föltötte megnehezíté, — Mosonymegye hatósága a lajta-brucki uradalmat, mint a vámszabadalmi jog kérelmezésére első vonalon jogosított földbirtokost, ezen jog megszerzésére s a jelzett útvonalnak ezen szabadalmi jog s ebből folyó jövedelmek alapján vámúti minőségben való előállítására és fentartására felhívá, s miután az uradalom az ismételt felhívásra is tagadólag felelt, a megye a vámszabadalmat saját részére kieszközölvén, ezen útvonalat kiépítetté s mint vámutat saját kezelése alá vevé. A vámút jövedelmei már az első években is 3000 ezüst forint körül ingadozván, az uradalom a megye vámszabadalmi jogát perrel támadta meg, mely pernek folyama alatt azonban egyezség jött létre, melynek alapján a megye 60.000

Főkimutatása Mosonmegye 1887. évi közigazgatási szükségletének.

Tétel	A tételek megnevezése	1886. évben megállapítva volt		1887. évre indítványba hozatik	
		frt	kr	frt	kr
I.	A megyei tisztviselők, segéd- és kezelőszemélyzet rendes fizetése	35065	—	35065	—
II.	Ugyanezek mellékjárulécai	6580	—	6580	—
III.	A szolgák bére	4600	—	4600	—
IV.	Ezek mellékjárulécai	1121	—	1253	57
V.	Hivatalos helyiségek bérlete	330	—	330	—
VI.	Irodai szükségletek, út	3565	36	3651	46
VII.	Utiköltségek és napidíjak	400	—	100	—
VIII.	Megyei épületek fentartási költségei	523	34	204	67
IX.	A közig. hatóságok által letartóztatott fegyenczék élelmezési költségei	415	30	415	30
X.	Egyéb rendszeresített kiadások	300	—	300	—
XI.	Előre nem látott költségek	600	—	100	—
	Összesen	53500	—	53500	—
	Fedezet:				
XII.	Az 1883. évi XV. t.-cz. szerint megállapított állami javadalalmazás állandó összege	49600	—	49600	—
XIII.	Szamadási térítmények és előlegek	200	—	200	—
XIV.	A gyámpénztári tartalékalapból megtérítendő tiszti fizetések és mellékjárulékok összege	3700	—	3700	—
XV.	Az 1886. év végével remélhető pénztári maradvány összege	—	—	—	—
	Összesen	53500	—	53500	—

Gyámsági ügy és árvapénztár.

A gyámsági ügyeket az 1848. évig, a földesuri hatóság alatt álló egyéneket illetőleg, a földes-uradalmak, a nemesi osztályhoz tartozó árvák és gondnokoltak ügyeit pedig a megyei törvényhatóságok kezelék; a bekövetkezett cs. kir. kormányzat alatt a hagy-

ezüst forintnyi költség és kártérítés mellett a vámszabadalmi jognak az érintett uradalomra való átruházásába beleegyezett. Ezen pénzösszlet képezi a párendorfői vámpénztár törzsalajját, melynek kamatjövedelmei a megyei Rendek elhatározása szerint fele részben a törzsalap növelésére, másodfele részben a megyei szükségletek fedezésének könnyítésére fordítandók. A megyei hatóság takarékosága folytán emelkedett a fentebbi törzsalap a kitüntetett mennyiségre, mindamellett, hogy időközben a megyének számos szükségletei, nevezetesen a megyei börtönépület és a megyeházának a bástya-utczára néző, jelenleg a m. kir. járásbírószág és telekkönyvi hivatal rendelkezésére álló része, illetve ezek előállításának költségei ezen pénztárból lőnek fedezve.

téki ügyek ellátása a változó szervezeteken átment cs. kir. bírói hatóságok, az árvavagyon kezelése pedig a cs. kir. adóhivatalok ügykörébe jutott; 1861-ben a hagyatéki ügyek intézését a megyei törvényszékek vették át, az árvák és gondnokoltak vagyonsága pedig Mosonymegyében az illetékes községeknek adatott át, — míg végre 1872. évben a megyei törvényszéknek ezügybeni teendői a törvényesen szervezett megyei árvaszékre, az árvavagyon kezelése pedig 1878-ban — Nezsider nagyközsége kivételével — a megyére lön átruházva.

A hagyatéki és árvatári ügyeknek illetén hányattatása hosszú árnyékot hagyott maga után, s a messze multból napfényre kerülő hagyatékok elintézése s az árvatár cselekvő és szenvedő állapotának tisztázása körüli teendők az árvaszéki beadványoknak az 1878. évben 3063-al fennlétezett számát az 1886. évig 8261-re emelé.

Gyámoltak létszáma:

az árváké	4496
a gondnokoltaké	119

Árvatári vagyon.

1. Megyei kezelés alá tartozó árvatári érték az 1885. év elején:

Összesítetten kezelt tőke	542207	frt	68	kr
magán kamatozó "	150516	"	41	"
" kamatozatlan "	1299634	"	66	"
értékpapírok névszerinti értéke	195687	"	90	"
hasznobéri összlet	18	"	04	"
ékszerek értéke	278	"	56	"

Gyámoltak ingatlanainak értéke:

ház és földbirtok	280892	frt	41	kr
házatlan földbirtoké	18773	"	18	"
házaké	32313	"	42	"
összes érték	2520322	frt	26	kr.

2. A helybeli árvavagyonának saját hatáskörében való kezelésére törvény szerint jogosított Nezsider községe árvatárának értékei az ugyanakkori elszámolás és hivatalos kimutatás szerint:

Összesített és magán kamatozó tőke	51700	frt	95	kr
kamatozatlan tőke	55485	"	—	"
értékpapír névértékben	2692	"	41	"
ékszer	358	"	53	"
gyámoltak ingatlanainak értéke	18455	"	—	"
összes megyebeli árvaérték	2649014	frt	15	kr.

Tartalékalap.

A gyámpénztárt kezelt cs. kir. adóhivataloktól

1862-ben átvett tartalékalap	24147	frt	75	kr
ezen időn túli "	28086	"	96	"
központi árvatári tartalékalap összesen	52234	frt	71	kr.
A nezsideri községi árvapénztár tartalékalapja	2138	"	16	"

Kölesönök az összesített árvatári alapból árvaszerű biztosíték iránt 5½ %-tőli kamatozás iránt adatnak, s az összesített örökséggel bíró gyámoltak 5 %-tőli kamatban részesülnek; a magán kamatozó tőketartozások után az adósok 6 %-tőli kamatot fizetnek s az illető gyámoltak 5¼ %-tőlit kapnak; mindkét rendű kamatok további fölöslege az árvatartalék-alapot illeti.

Katonai ügyek.

Mosonymegye a katonai ügyekre nézve a győri cs. kir. hadkiegészítő kerületi parancsnokság, a honvédséget illetőleg pedig a sopronyi 18-ik m. kir. honvéd gyalog féldandár-parancsnokság területébe van beosztva.

Az ezen megyére a népesség arányában kivettetni szokott hadjuttaléokra nézve szolgáljon némi tájékozással, miszerint a törvényhozás által a magyar koronai országok részéről az 1887. évre megszavazott 39.552 ujonc és 3955 póttartalékos állományhoz Mosonymegyére a legújabb népösszeírás alapján 164 ujonc és 16 póttartalékos lón kivetve.

A katonai ügyek körében kiemelendő még azon körülmény, miszerint a megye községei a katonai állandó beszállásolás terhéül menekülendők, az 1850-es évek elején egy zászlóalj lovasság állandó elhelyezhetésére Nezsider városa területén közel 400.000 frtnyi költséggel katonai kaszárnyát állítottak fel s azt a cs. kir. katonai kincstárnak az 1858. évi október 28-án kelt szerződés

szerint tulajdonul át is adták, a cs. kir. kincstár részéről adott azon biztosítás iránt, hogy Mosonymegye községei — kivéve a háború vagy egyéb események által előidézett kényszerhelyzetet — állandó katonai beszállásolással terheltetni nem fog.

Országgyűlési választási kerületek.

Megyénk területe s népessége két, nevezetesen a m.-óvári és zurányi választó-kerületre oszlik.

A m.-óvári választó-kerülethez tartoznak a m.-óvári közig. járás minden községei, — továbbá a rajkai járásból Bezenye és a nezsideri járásból Szt-András, Alsó- és Felső-Illmicz, Valla és Pomogy községek.

A zurányi választó-kerülethez a megye többi községei vannak beosztva.

A m.-óvári kerület összes lakosságának száma az 1880-ki összeírás szerint 43.435, a zurányié 42.526. Tekintve a megye összes lakóinak 85.961-el felvett számát, 42.980·5 lakosra esik átlag egy választó-kerület, illetve országgyűlési képviselő.

A m.-óvári kerületben	1886-ban	2820
a zurányi	"	2452
	összesen	5272

választó lón összeírva s igazolva.

Királyi hivatalok.

Bíróságok.

A királyi törvényszékek illetősége alá tartozó ügyeknek aránylag csekélyebb száma s a megyei terület hosszában átvonuló budapest—lajta-brucki vasút által megkönnyített közlekedés folytán a megyei kir. törvényszék 1871-ben megszüntetett s teendői a szomszéd győrmegyei kir. törvényszékre ruháztattak át.

Kir. járásbíróságok és telekkönyvi hivatalok.

A megyebeli két kir. járásbíróság és telekkönyvi hivatal székhelye: M.-Óvár és Nezsider.

A m.-óvári járásbíróság és telekkönyvi hivatal illetősége Tétény és Zurány kivételével a m.-óvári és rajkai járás összes

községeire, — a nezsideri társhivataloké ezen utóbb nevezett két s a nezsideri járás minden egyéb községeire kiterjed.

Kir. közjegyzői hivatal

kettő van rendszeresítve a megyében M.-Óvár és Nezsider székhelyekkel. Ezen hivatalok a szombathelyi kir. közjegyzői kamara kerületébe vannak kebelezve.

Kir. adóügyi hivatalok.

A kir. adófelügyelőség és kir. adóhivatal, valamint a kir. katasteri hivatal székhelye M.-Óvár.

Ezen hivatalok a pozsonyi kir. pénzügyi igazgatóság és illetékszabási hivatalok illetőségi körébe tartoznak.

A kir. építészeti s mérnöki hivatal

kerületi felügyelőségének s az alattas kir. építészeti hivatalnak székhelye M.-Óvár. Ezen utóbbi hivatal ügykörébe sorozvák az ezen szakmába tartozó megyei ügyek is.

A helyben levő kir. hivatalokhoz sorozandó még a megyei kir. tanfelügyelői s posta- és távirdai hivatal is.

IV. SZAKASZ.

Felsőbb művelődési s köztársadalmi intézetek és egyletek.

Felsőbb tanintézetek.

Ezek között első kiváló helyet foglal

a m.-óvári kir. gazd. akadémia.

Ezen intézet első keletkezését Mária Terézia királynő veje Albert Kázmér szász-tescheni herczeg, Magyarország volt kir. helytartójának köszöni.

„A magyar nemzet iránti hajlamunk és szeretetünk tanúsításul, Magyarország s különösen Mosonymegye jóllétét is előmozdítandók, — így szól az 1818. évi október 25-én kelt s legfelsőbb

királyi megerősítést nyert alapító-level, ¹⁾ — elhatároztuk, m.-óvári uradalmunk s nevezetesen M.-Óvár városunk kebelében létesítendő elméleti s gyakorlati gazdasági intézetet alapítani.⁴

Az alapítványi-level főbb határozmányai:

1. Ezen magánjellegű intézet a kitűzött célnak megfelelő képzettségű tanárokkal láttassék el.

2. Ezek kinevezésének joga az alapítót, illetve örököseit illesse.

3. Az intézet magán jellege mellett is mindenkinek nyitva álljon, s az intézeti hallgatók elméleti oktatásán túl azok gyakorlati képeztetésére szolgáljanak a m.-óvári uradalom gazdaságának minden ágazatai s tárgyai, nevezetesen az intézettel szomszédos, 700 holdnyi területű, néhány év előtt művelés alá vett úgynevezett Albert-liget, ²⁾ pálinka- és sörház, malom stb.

4. A bölcészeti tanulmányok (philosophicae scientiae) ³⁾ ezen intézetben csakis mint segédtantárgyak adassanak elő.

5. Habár az intézeti hallgatóknak általán önmaguknak kell lakás és étkezésről gondoskodni, mindazáltal intézkedni fogunk, úgymond az alapítványi oklevél, hogy 20—30 hallgató, megfelelő egyezmény alapján, az intézeti épületben a tanárok felügyelete alatt megszabott méltányos feltételek mellett kapjanak lakást és étkezést.

6. Ezen kívül — uradalmi tisztjeink fiainak javára — hat bennlakó szorgalomban és erkölcsben kitünő hallgató részére egyenkint 120 ezüst forintnyi évi ösztöndíjat alapítunk.

7. Hogy ezen intézet fennállása a jövődőség minden viszonyaival szemben örök időkre biztosítva legyen, m.-óvári uradalmunkhoz tartozó, egykor a nezsideri Pálosok által birt. Ő cs. kir. Felsége által Nekünk kegyelmesen adományozott udvartelket, minden tartozmányaival együtt, m.-óvári uradalmunkhoz csatoljuk, oly feltétellel, hogy ezen uradalom, mint ezen udvartelek tulajdonosa, az intézeti tanárok fizetését és 6 bennlakó hallgatóknak ösztön-

¹⁾ Lásd II. f., 203. l.

²⁾ A mai napság is Albert-ligetnek nevezett terület az 1810. év körül nádat és sást termő, a szomszéd Halászi községnek 300 váltó forintért kibérlet posványos rétség volt; az uradalom hirneves kormányzója Wittmann Antal a területet csatornázás által vízmentesítvén, most egy része párpát ritkító díszliget, másik része kiválóan termékeny szántóföld.

³⁾ A megfelelő időkorban a S. gymnasialis osztály lön a bölcészeti osztály nevezete alatt értve.

dijait fedezni, ezenkívül évenként 1000 ezüst forintot az intézet további szükségleteinek ellátására fizetni tartozzék. Hogyba pedig a jelzett udvartelek jövedelmei a fentebb említett költségek fedezésére elégségesek nem lennének, ez esetben Magunkat és Örökösünket a m.-óvári uradalomban létező befektetéseink értékének erejéig a hiányzó fedezetnek az uradalom jövedelmeiből leendő utalványozására kötelezzük.

8. Ha végre ezen alapítvány, illetve intézet egykor hadi vagy egyéb balesemények folytán fenntartható semmi módon nem lenne, ez esetben jelen alapítványunk egész értéke az uradalom törvényes tulajdonára szálljon, ki azt azonban egyéb közhasznú célra fordítani tartozzék.

Hogy végre ezen alapítványunk még azon esetben is fenntartathassék, ha kedves unokánk Károly főherceg esetleges magvaszakadtával az uradalom az uralkodó császár és királyra szállana vissza, jelen alapítványi oklevelünk erejénél fogva elrendeljük, hogy a m.-óvári uradalom utolsó örököse és birtokosa, az ezen uradalomban létező s meghalálkozásunk után fennmaradó beruházásaink alapján a nezsideri udvartelken kívül, mely az intézettől elvonható soha nem leendő, 50.000 frtot tartozzék, az uralkodó Felség pénztárába, a fentebbi alapítvány és intézet további fenntartása céljából, kifizetni.

Mely alapítványunknak örökkévaló érvényt szerzendők, azt Ő cs. és kir. Felsege legkegyelmesebb jóváhagyásával és saját kezünk aláírásával s pecsétünkkel ellátva, kiadtuk Bécsben 1818. évi október 25-én Albert m. k.

(Következik a királyi jóváhagyó okmány.)

Mily végtelen jó akarat, mily magasztos rokonszenv ömlik el e sorokon a magyar nemzet iránt, melynek kebelében az alapító saját szavaival élve, életének legvirágzóbb korát élte át!

A fentebbi alapítványon nyugvó gazdasági tanintézet az 1849. évben az akkor fennállott cs. kir., 1869. évben pedig a magyar alkotmányos kormány által államosított s mint felsőbb m. kir. gazdasági tanintézet a földművelési, ipar- és kereskedelmi ministerium rendelkezése alá helyeztetett; intézkedés tétetvén egyúttal az iránt is, hogy a tantárgyak jövőre nemcsak német, hanem magyar nyelven is előadassanak.

1874-ben az intézet m. kir. akadémiai jelleggel ruháztatott

fel s 1885-ben a német tanfolyam teljesen beszüntetvén, ez időtől az oktatás kizárólag magyar nyelven folyik.

Az intézetnek 1818-tól 1849-ig 782

1849-től 1869-ig 1483

1869-től 1886-ig 1782

összesen 4047 hallgatója volt.

Ezek közül magyar születésű 2696 = 66·0 %

horvát-szlavonországi 48 = 1·2 „

osztrák birodalmi 1141 = 28·8 „

a monarchián kívül született 162 = 4·0 „

Ezen utóbbiak közül volt:

németországi	79	romániai	6
orosz és lengyel	26	francziaihoni	4
szerb	22	bolgár	2
svájcei	11	görögországi	1
olaszországi	10	törökországi	1

A fentebbi adatok tanusítják, hogy a m.-óvári gazdasági tanintézetnek jelen diszes korszaka előtt — eltekintve a magyar államiság eszméjének követelményeitől — multja is diszes volt.

Az akadémia tanári- és segéd-tisztikara.

Igazgató,	7 rendes, 1 rendkívüli tanár,
igazgató-titkár és pénztárnok,	4 tanársegéd.

A rendes tanárok az akadémiai tantárgyak előadásán kívül egyúttal a szakuk keretébe tartozó kísérleti, illetőleg vizsgáló, nevezetesen a vegy- és gépkísérleti s magvizsgáló állomások és a gazdasági kísérleti telek vezetői; a rendkívüli tanár a gazdasági jogismét adja elő, az intézeti gazdaság intézője és az intézeti főkertész a gazdasági, illetőleg kertészeti szakban nyújtanak gyakorlati okmutatásokat.

Az akadémia gazdasága.

Egy gazdasági intézetnél főfigyelmet érdemel s követel az intézeti gazdaság vezetése s ennek eredménye, — nemesak azon okból, mert a magasabb gazdasági elméletnek megfelelő gyakorlati ismeretet s képzettséget az intézeti hallgató főleg e téren

van hivatva szerezni, hanem azon további okból is, mert másrészről az intézeti gazdaság vezetésének feladata, kitüntetni azt, hogy az elmélet, az adott viszonyok között helyesen alkalmazva, a gyakorlatban is érvényesül, ami az intézet czéltudatos hallgatójában bizalmat szül az elmélet és lelkesültséget a gazdasági ok-szerű ügyvitel iránt.

Midőn 1858-ban M.-Óvárrott a birtokok tagosítása forgott szőnyegen, azon területet, mely jelenleg az intézeti gazdaságot képezi, alantás talajminőségénél fogva s mert ködnek és ragyának igen ki van téve, legelőül akarta megbagyni a birtokosok többsége; az intézet akkori jeles igazgatója Papst Vilmos „elfogadom én e területet az intézet részére, — szólott közbe, — majd megkísértjük, nem lehet-e azon gazdálkodni”. Így történt. Az intézet illetőségeül tulajdonába vette az eke járma alól már-már kiszabadulandó, ez okból több évek óta nem is trágyázott, kizsákmányolt szántóföldi birtokot, rét és legelőterület nélkül.

Ezeket előrebocsátva, ismerkedjünk meg közelebről ezen birtokkal, vezetésével s ennek eredményével.

Terület.

Az intézeti gazdaság összes területe 324 kat. hold $201 \square^{\circ}$ = $186.52 \mathcal{H}_a$. Ebből állami tulajdon 262 hold $1285 \square^{\circ}$ = $151.24 \mathcal{H}_a$ és 61 hold $516 \square^{\circ}$ = $35.29 \mathcal{H}_a$ bérlett föld; termő terület 307 hold $746 \square^{\circ}$ = $176.93 \mathcal{H}_a$, terméketlen terület, azaz majorterület, utak, árkok stb. 16 hold $1055 \square^{\circ}$ = $9.59 \mathcal{H}_a$.

Talaj.

A gazdaság állami tulajdont képező részének talaja általán a közép minőségen is alantabb áll; altalaja özönvizi és harmadkori képződményü, hullámszerűen lerakódott kavicsstelepekből áll, melyen egy finom, földrészekből alakult, nagyobb részben csak 10—25 % vastag vízhorrida felréteg nyugszik, mi okból mélyebben gyökerező növények (péld. a luczerna) csak helyenkint, vörös lóher pedig a mostoha éghajlati viszonyok miatt is éppen nem termesztethető. Az állami tulajdon csekély 20—30 holdnyi területe s a bér-birtok, eszerint a gazdaság negyedének talaja jóminőségü.

Termékek átlaga holdankint az 1874—1884. években:

búza	10·47 ³⁶ / ₁₀₀	zabosbüköny	22·53 q
rozs	12·48 „	füveshere-keverék	21·15 „
árpa	10·20 „	mohar	27·17 „
tengeri	38·82 „	luczerna	43·93 „
burgonya	58·20 q	baltaczim	26·67 „
takarmányrépa	204·06 „	csalamádé (száraz)	27·85 „

Haszonállatok állománya.

Tehénészet.

Válogatott magyar, lavanthali s utóbb e két faj keresztezéséből származó állatokkal tett több évi kísérletek után ezen intézetnél is az allgauti szarvasmarha-faj jutott elsőbbségre. A jelenlegi állomány következő:

tenyészbika	2 drb	üsző	27 drb
tehén	41 „	bikaborju	1 „
növendékbika	3 „	kuhlandi tehén	4 „

Juhok (különféle faj):

kos	5 drb	anya	6 drb
---------------	-------	----------------	-------

Sertés.

Kan tisztavérű berkshirei 1 drb; a koczák és malacok berkshirei és mecklenburgi keresztezések. Ezen kívül egy kan és két koeza a poland-chinai törzsből.

Juhok legelő hiányában kizárólag csak oktatás érdekében tartatnak; sertések hasonló célból s a gazdaságban előforduló hulladékok értékesítése végett tenyésztetnek.

Tejtermelés.

A 41 drb tejelőállatnak évi tejtermelése 1886-ban 103.263 l tej volt. Esik egy tejelőállatra 2518 l évi és 6·9 l napi tejelés. A tej legnagyobb részben Bécsbe szállítatik, részben helyben értékesítetik, literenkint átlag 7·8 krral.

Jövedelem.

Egy gazdasági tanintézetnél, hol a gazdaság nemcsak az intézeti pénztár, hanem egyúttal a tanügy szolgálatában áll, s ez utóbbinak, ha kell, áldozatot is hozni kénytelen; hol a verseny-

egy takarmánykészítő pajta hídmérleggel, takarmánybesavanyító verem s egy tejeskamara.

Az intézeti gazdaság mellett fekvő külső majorban van két cseléd-lakház, egy ökör- és egy lóistálló, juhakól egyúttal sertésszállás, pajta, eszközszin, tengerigóré.

Mindkét majorban marhakifutók és trágyatelepek is vannak.

* * *

A fentebbiekbe foglalva az akadémiai mintagazdaságnak — babár szűk keretbe foglalt — képét, elég legyen annak jellegzésére a következő tényeket és körülményeket fölemlíteni:

E gazdaság — melynek úgyszólván egy talpalatnyi rétje és legelője nincs s nem is volt, melyben minden szál takarmányt a kéz és ekevas segélyével kell előteremteni — területe arányában virágzó állattenyésztést mutat fel, üzemszere túlnyomólag az állattenyésztésre van fektetve s rendkívüli jövedelmeinek kétharmadát az állattenyésztésnek köszöni.

De nem egyszerűen az állattenyésztésnek, hanem a haszonállatok okszerű megválasztása és tenyésztésének köszöni; ezen alapszik a többi közt a 41 tehénnek több mint százezer literre menő évi tejhozama, s ezen kézzelfogható eredménnyen alapszik az, hogy a szigoruan megválasztott s ápolt növénytárhát — minden hírlapi reclam nélkül — egymást felváltva veszik és viszik magasb ár mellett is az előretörekvő gazdák. Nem az állatok számának, hanem azok okszerű ellátásának révén szállított az intézeti pénztárba, például az 1886. évben a tej és a tenyésztés eladása folytán 13.166 frt 30 kr.

Vegyük most rövid szemle alá az intézeti mezőgazdaság üzemét.

A termésnek előtünk fekvő 10 évi átlaga — több mint kielégítőnek — magasnak mondható.

Pedig az intézeti gazdaság területének több mint 60 %-át csak 0.4—0.15 %-nyi sekély termőtalaj fedi, mely alatt homok és kavics terül el, melyen száraz éghajlatunk csekély csapadéka is könnyen átszüremlik.

Hol rejlik a jó eredmény titka? A gazdaság az állattenyész-

tést takarmánnyal, ez utóbbi amazt a megfelelő trágyával bőven látja el. A gazda minden 2-ik 3-ik évben számot vet a földdel s kamatostul visszaadja neki az erőt, melyet tőle csak kölcsön vett!

S ez a szép termés és bevételnek egyik fő, de nem egyetlen oka.

A gazdaság — tekintettel talajának különböző minőségére — 3 dülöre van osztva, ezek ketteje a talajnak leginkább megfelelő vetésforgók betartása mellett műveltetik, a harmadikon szabad gazdálkodás üzetik.

A vetésforgókba csak azon növények vétetnek fel, melyeknek égalj és talaj leginkább megfelelnek, s melyeknek termése ez okból lehetőleg biztos, — vörös lóher, repce s bizonytalan termése miatt a vetésforgókból még a zab is számúzve van, — ennek helyét a biztosabb termésű s értékesebb tavaszi búza vagy árpa foglalja el, s az, hogy ezen növények a talaj táperejét nagyobb mértékben veszik igénybe, a dús trágyázás mellett, tekintetbe alig jöhet; — ugyanezen okból annak szüksége sem forog fenn, hogy a gazdasági terület jelentékeny része ugarban hagyassék.

A folyó gazdasági munkák, amennyire csak lehet, szoros felügyelet alatt, szakmányban és nem napszámban végeztetnek.

Hogy a gazdasági üzem kedvező eredményének egyik főalapja, itt is, mint mindenhol, a gazdasági munkák annak idején megejtett jó keresztülvitele, — kell-e emlitenem?

* * *

Az akadémiai oktatással kapcsolatban, az akadémia kertjében találjuk

- a) a gazdasági növénytermelési (botanikus),
- b) a növényművelési (cultur) és
- c) a kísérleti telkeket.

A botanikus telek célja: ismertetni mindazon növényeket, melyek másutt, főleg pedig Közép-Európában mezőgazdasági művelés tárgyát képezik.

A növényművelési telepen (melynek egyes ágyai 36 □ölüek) azon különböző növény- és válfajok vétetnek szűkebb kísérlet alá, melyek nálunk még nem ismeretesek, de bel- vagy külföldi ter-

melők vagy magkereskedők által kiválólag ajánlatnak. Ugyanitt kicsinyben kísérletek tétetnek a magnemesítéssel, művelési módokkal, műtrágyákkal stb.

A 8 hold területű kísérleti telepnek egyenkint fél holdnyi terjedelmű tábláin, melyeken a növényeknek rendszeres szántóföldi művelése már keresztülvihető, további kísérlet alá esetleg több éven át azon növények vétetnek, melyek a kulturtelep kertészeti művelése mellett kiváló sikerrel termeltettek s nagybani termelésök is ajánlatosnak mutatkozik.

Csak e kísérletek útján juthat valamely újabb növény- vagy válfaj az intézeti gazdaságra.

Az akadémia kertje.

Az akadémia kertjének területe 14 kat. hold. Célja: a gyümölcsfa rendszeres nevelésén és gyümölcsstermelésén kívül a különböző kertművelési ágak felkarolása s a kertészetbe vágó kísérletek keresztülvitele.

Faiskolák.

Ezekben — az almafa kivételével, mely jelenleg a helyben elterjedett vértetű miatt nem nevelhető — eladásra mindenemű gyümölcsfa és díszcserje is nagy számban áll rendelkezésre.

A konyhakertben

különbféle veteménynemekkel honosítási, művelési és trágyázási kísérletek tétetnek a nemesebb fajok terjesztése céljából is.

Öntözés.

Az éghajlat száraz volta s a kert homokos talaja folytán a kert egyik kútja fölé 15 m magasságu vastoronyra egy Halladay-féle szélkerék van alkalmazva, mely az általa tevékenységbe hozott szivattyúval a vizet egy 5 m magasságban elhelyezett és 170 m² ürtartalommal bíró tartányba hajtja. A víz e tartányból vascsőhálózatban a föld alatt terjed el s 5 hydrans és víztömlők segítségével használtatik a növények öntözésére.

A növény- és fás kertben

tanulmányozásra érdemes növény-, fa- és cserjegyűjtemény foglaltatik. Az arboretum mentén csoportosított növények száma jelenleg 700.

Ezeken kívül tanulmányozás czéljából két szőlőtelep, virágos kert és két a legkülönbözőbb kaptárokkal és kasokkal berendezett méhház is méltán igénybe veszik a látogató és tanulmányozó figyelmét.

A kegyes-tanítórendiek magyar-óvári algymnasiuma.

Ezen tanintézet létesítésének első alapkövét az 1736. évben elhalálozott néhai Zsidanics János m.-óvári kir. harminczados és mosonymegyei pénztárnok tette le, aki végrendeletében, a m.-óvári városház és Klár nevű polgár háza között fekvő házát s ahhoz tartozó egész polgári birtokát, a kegyes-tanítórendiek szerzetének — további 10.000 frnyi tőkeösszlettel — azon czélból hagyományozá, hogy M.-Óvárrott a kegyes-rendiek vezetése alatt közép tanintézet létesíttessék. Ezen jelentékeny hagyományra hivatkozól, a szerzet tartományi főnöksége 1738-ban az iránti megkeresését terjeszté a megye s ennek útján a fennállott m. kir. helytartó tanács elé, hogy az alapító által czélbavett középiskolának M.-Óvárrott leendő felállítása engedélyeztessék, — az ez iránti k. királyi jóváhagyás 1739-ben leérkezvén, a tanintézet az alapítványi épületben berendeztetett és megnyittatott. Később a szűk telekre szorult tanintézeti épület kibővítése szükségesnek ismertetvén, 1754-ben a Klár- és 1761-ben a szomszédos Barbacsy-féle polgári házak és birtokok is megszerezettek s ezen két polgári beltelken lett 1838-ban és 1846-ban tovább kiépítve a kegyes-rendiek háza.

Az ezen házakhoz tartozó birtokokat illetőleg, a Zsidanics-féle külbirtok tekintetében az 1738. évi október 9-én, a Klár-féle birtokra vonatkozólag pedig 1754-ben kötött szerződések szerint, a szerzet ezen mintegy 90 kat. holdra terjedő birtokok tulajdoni jogát M.-Óvár városára, a kegyes-rendiek házának minden néven nevezendő közterhektől való mentesítése, illetőleg ezen terheknek a város által leendő átvállalása iránt örökösen átruházta, — a Barbacsy-féle házhoz tartozó polgári birtok azonban, 54 kat. hold és 515 □öl a szerzet tulajdonában maradt. Ezen ingatlanon felül a kegyes-rendiek még egy 4 kat. hold 259 □öl területű kertet is szereztek és birtokolnak.

További jelentékenyebb alapítványok: Nunkovics András

szinte mosonymegyei pénztárnoknak jelenleg 19.101 frtra és Száé János megyei tisztviselőnek 2000 frtra rugó alapítványaik — szegényebb sorsu, erkölcsös és szorgalmas tanulók segélyezésére.

Megemlítendő még, hogy a szerzet házának a Klár- és Barbacsy-féle beltelkeken lett kiépítésénél tetemes segélyösszletekkel járultak a megyei törvényhatóság közbenjöttével a megyebeli községek is.

A négyosztályu közép-iskolai oktatást 6 kegyes-rendi rendes tanár végzi.

A tanoda megfelelő könyvtárral, föld-, természet-, mértani, természetrajzi stb. tananyaggal és eszközökkel kellően el van látva.

A tanulók száma 120 körül váltakozik.

A felső szellemi művelődés intézetei felett tartott szemle után vegyük szemügyre a köztársadalom anyagi jólétének emeltyüit.

Hitel, kereskedelem, ipar.

Az anyagi előhaladás egyik élet-ere a hitel. Ez segélyzi forgásban tartani a földművelés, ipar és kereskedelem tengelyét.

Megyénk népességének zöme földművelésből él. A földművelő évenként csak egyszer forgathatja meg üzleti tőkéjét s e tőkének kamatjövödelme, középminőségü talajunk, szeszélyes éghajlatunk s a termények alantas értéke mellett fölötte ingadozó. Hitelre szorul gyakorta a legjobb gazda is; rossz gazda, — mondá Széchenyi — aki hitelét okosan nem használja fel.

Hitelintézeteink vannak túlságos számban, de a kölcsönök $6\frac{1}{2}$ —7 s a betéteknek a kamatadó levonásával $4\frac{1}{2}$ %-töli kamatlába, legalább a földművelőre nézve — a fentebbi indokból — kielégítőnek nem mondható. Nincs okunk kételni, hogy e részben jó példával járand elől a megyei m.-óvári takarékpénztár.

Takarékpénztárak.

1. Mosonymegyei takarékpénztár M.-Óvárótt.
2. Mosonyvárosi „
3. Nezsideri „
4. Boldogasszonyi „

E hitelintézetek állapotának megismertetésére szolgáljanak az illető 1886. évi mérlegszámlák.

1. Mosonmegyei takarékpénztár M.-Óvárott.

Vagyron	Oszt. ért.		Teher	Oszt. ért.	
	frt	kr		frt	kr
Pénzkészlet	96396	75	Részvénytőke	60000	—
Előlegek hitelpapirokra	9097	—	Betétek	2142559	12
Ezek után künnlevő ka- matok	25	46	Tartalék-alaptőke	60000	—
Leszámitolt váltók	154268	—	Nyugdíj-alaptőke	23001	63
Ezek után künnlevő ka- matok	—	88	Külön tartalékalap	50000	—
Jelzálog-kölcsönök	1435239	—	Föl nem vett osztlék	370	—
Értékpapírok	590014	95	Adó és bélyegilleték	4509	44
Ezek után künnlevő ka- matok	10460	62	Átmeneti kamatok	2298	64
Ingatlan birtok: 36. sz. alatti ház	47000	—	Tisztajövedelem - mara- dék 1885-ből	2309	50
Főlszerelések	1200	—	Tisztajövedelem	40040	53
Perkülség	250	—			
Összesen	2385088	86	Összesen	2385088	86

2. Mosonyvárosi takarékpénztár.

Vagyron	Oszt. ért.		Teher	Oszt. ért.	
	frt	kr		frt	kr
Pénzkészlet	36008	54	Részvénytőke - számla	40000	—
Előlegek ért.-papírokra	9645	—	Külön tartalékalap és kamatai	9714	95
Leszámitolt váltókban	155584	14	Nyugdíj-alap s kamatai	5134	56
Jelzálog-kölcsönök	378242	—	Bischoff Károly alapít- ványa és kamatai	1277	03
Értékpapírokban	80602	25	Jótevény célokra szánt alap és kamatai	127	85
Betétegy-pénztárnél	10000	—	Tartaléktőke s kamatai	26600	95
Értékpapírok és köl- csön utáni kamatok	8649	78	Betétek	572289	58
Egy adós folyó szám- lában	1000	—	Részvényosztlék szám- lája	115	—
Bátor- és irodai beren- dezés	794	03	Betétkamatadó számlája	399	20
			Betétek kamatai	13727	19
			1887-re előre bevett kamat kölcsönök után	679	45
			1887-re előre bevett kamatlesz.váltók után	1804	34
			Tisztanyeremény	8661	64
Összesen	680525	74	Összesen	680525	74

3. Nezsideri takarékpénztár.

Vagyon	Osztr. ért.		Teher	Osztr. ért.	
	frt	kr		frt	kr
Pénzkészlet	8080	52	Részvénytőke	45000	—
Jelzálog-kölesön	589704	34	Tartaléktőke	19156	18
Előleg	9320	—	Külön tartaléktőke	1340	79
Váltó-tárca	124311	26	Nyugdíj-alap	11432	91
Különféle adósek	897	85	Betétek	711617	01
Költségek	35	70	Ingatlanok	199	—
Értékpapírok	38178	—	Betétkamatadó	1657	50
Hátralékos kamatok	19844	63	Bélyegilleték	3	13
Értékpapírok kamatai	618	86	Átmeneti kamatok	2718	92
Ingatlan birtok: intézeti ház	13635	72	Nyeremény mint egyenleg	13594	74
Házbér-hátralék	55	—			
Összesen	806711	18	Összesen	806711	18

4. Boldogasszonyi takarékpénztár.

Vagyon	Osztr. ért.		Teher	Osztr. ért.	
	frt	kr		frt	kr
Pénztári készlet	11434	08	Részvénytőke	30000	—
Jelzálog-kölesönök	264074	55	Betétek	369002	50
Kamathátralék	5857	23	Segélyző-egylet	22892	13
Előlegek	6783	75	Tartalékalap	14456	17
Váltók	174694	15	Óvadék és kamatai	212	—
Ingatlan értéke	441	84	Letétek	7874	72
Értékpapírok	643	33	Osztalék	228	—
			Átmeneti kamatok	2180	87
			Hitelezők	8011	—
			Kamathátralék	255	92
			Nyeremény	8215	02
Összesen	463928	93	Összesen	463928	93

A hitelintézményekhez sorolható

a megyei árvapénztár mint hitelező alap.

A megyei árvapénztár készpénz-készletét — mely jelenleg 240.000 frt körül váltakozik s a kir. adó- mint letéti hivatalnál van 5%-tőli kamatozás iránt elhelyezve — ingatlan birtokokra árvaszerü biztosíték mellett, 5½%-tőli kamatozás s a tőkének jelzálogul szolgáló szilárdan épült házaknál 20, földbirtoknál 30

évi törlesztése mellett kölcsönül adja s a nyilvános hitelintézeteknél magasabb kamat iránt fennálló árvaszerüleg is biztosított kölcsöntöke-követeléseket az adós fél kérelmére magához váltja, miáltal ez utóbbi — tekintve a hitelintézeteinknél fennálló magasabb kamatlábot — $\frac{1}{2}$ — $1\frac{1}{2}$ kamat alábbszállításban részesül.

Kereskedelem.

Megyénk kereskedelmi viszonyainak tüzetes összeállításához hiányzanak a megbízható statisztikai adatok.

A megyei összes 351.656 kat. holdnyi területből 187.249 kat. hold = 53 % szántóföldi, 49.548 kat. hold = 14.2 % réti művelés alatt lévén, az aránylag csekélyebb népesség és marhalétszám mellett kereskedelmünk főcikkeit a belfogyasztáson felüli kenyér-termelvények, főleg búza, csekélyebb arányban a rozs, továbbá a többi szemes termelvények: árpa, zab és tengeri, végre a széna főleg képezik. Ezen kereskedelmi cikkeknek fő-, majdnem egyedüli piacza: a bécsi piac.

Megközelítő számítással a búza és rozs termését 75.000 kat. holdnyi vetőterületen 560.000 mmázsával s a megyei 85.961 főre menő lakosság évi szükségletét fejenkint 2.3 mmázsával ¹⁾ s így összesen kerekszámban 197.000 mmázsával véve fel, marad búza- és rozsfőleg mintegy 360.000 mmázsa, melyből levonva a vetőmag szükségletét 102.500 mmázsával, marad eladásra 257.500 mmázsa, mely gabonanemű csekélyebb részben lisztte őröltten, nagyobb részben mint nyers termény szállítatik el a budapest—m.-brucki vasuton Bécsbe, — igen csekély részben tengelyen a pozsonyi piacra.

Az árpa, zab és tengeri termések kivételre kerülő főlege megközelítőleg sem mutatható ki.

A Hanság vidékéről kiszállított széna mennyisége, hozzávetőleges számítás szerint, átlag 150.000 mmázsára tehető.

A többi művelési ágak, nevezetesen a szőlő és kert terményei közül a bor és cseresznye képeznek, aránylag csekélyebb mennyiségben, kiveteli cikket.

Az állati termények közül — mint már érintők — a tej

¹⁾ Poroszországban 1.9, Angliában 2.3, Franciaországban 2.5 mmázsával számítatik.

aránylag nagy mennyiségben szállítatik Bécsbe s hizott marha is nem jelentéktelen számban kerül megyénkbel a bécsi s pozsonyi marhavásárookra.

Az iparágak terén a sör, liszt, szesz s a Kühne-féle mosonyi gazdasági gépgyár és vasöntőde terményei szerepelnek mint kereskedelmi s kiviteli árúk.

Ipar.

Iparunk — néhány szép kivétellel — majdnem csakis a kézműiparra szorítkozik.

Ily szép kivételt képez — a gyáripar terén — Kühne Ede gazdasági gépgyára és vasöntődéje Mosonyban. A nevezett Hamburgban született, 1863-ban mint fölserdült ifju hazánkba jöve, alig hozott egyebet magával, mint tovafejlődés után szomjazó szakértelmet és vasszorgalmat. Gyárát nyolcz munkással nyitotta meg s alig több mint egy évtized után több mint százszal folytatta. Kifogástalan munka, lehető jutányos ár s önzetlen hitelezés mellett készítményeinek, nevezetesen vetőgépeinek ezer és ezer példányai keltek el megyénkben s a közel vidéken.

Kühne Edének budapesti gépraktár-telepe hazaszerte jó hírnek örvend.

Hubenay Sándor mosonyi gazdasági gépgyárának működési kerete sokkal szerényebb ugyan, de dicséret fölemlítést érdemel.

A m.-óvári főhercegi sörfőzde és báró Laminet Kamillo gátai répa-szeszgyára egyedül képviselik a jelenleg működésben levő hasongazdasági ipart.

Malomipar. A m.-óvári és márialigeti, továbbá gróf Harrach János tulajdonát képező m.-brucki műmalmok mellett, 25 nagy dunai-, 43 dunaági-, 10 Lajta-, 5 patak-, 7 szél-s egy szárazmalom látják el a közönséget őrleménnyel.

Kőfejtő bányák. A nemesvölgyi, nyulasi és köbányai telepek. Ezen legutóbbinak keletkezése Miksa király idejére vezethető vissza, midőn ott néhány olasz iparos kezdette meg a kőfejtést. Ugyanezen bányákból még két évtized előtt is több mint 1500 köbméter jóminőségű homokkő volt évenként kiaknázzható, de jelenleg ugyanezek a kimerüléshez közelednek.

Keletkezöben vannak a pusztasomorjai műmalom s a zurányi dynamitgyár.

A kézmű-ipar még a belsükségletet sem elégíti ki s csak M.-Óvárt, Nezsídert és Mosonyt lakják nagyobb — habár szinte szerény — számban iparosok.

A házi ipar majdnem egyedül a gyékénykészítésre szorítkozik a megyei Hanság sástermő vidékén.

Egyletek.

Megyei gazdasági egyesület.

Ezen egylet az 1860. évben alakult. Azon törekvését, hogy meggyeszerzte éber részvétet keltsen, nagyon megnehezíti azon körülmény, hogy megyénkben az egylet s a földművelő nép közti közvetítésre hivatott középirtokosok száma szerfölött csekély. Ez okból a nép zömében való működésre hivatott főegyletek is, halva szült gyermekek maradtak.

A birtokok tagosítása folytán az egylet főfigyelmét oda irányozá, hogy a földművelő népet az ódon gazdálkodás teréről, az észszerűbb gazdasági üzem küszöbéhez közelíttesse, ez okból egymást követék a földművelési eszközök és termények kiállításai, illetve versenyei.

Maradandó emléket érdemel ezen utóbbiak között az egyesület által az 1869. évben rendezett nemzetközi aratógépversenyt, melynél a legjelentékenyebb észak-amerikai s angol-honi cégek is, azon elismeréssel vettek részt, hogy az egyike volt a két világrészben általuk látogatott legnagyobb szerű s legjobban rendezett versenyeknek.

Hogy Mosonymegye földművelő népe — fölötté csekély kivétellel — magvető-, nagyrészen gőzeséplő- s egyéb korszerű gépekkel is él, a nagybirtokosok által adott példán kívül részben a gazdasági egyletnek is érdemül tudható.

A szőlőművelés és borászat terén az egylet a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi ministerium segélyezése mellett egy az egész fertőmelléki bortermelő vidékre kiható szőlőművelési és borászati minta-telepnek létesítését kívánta keresztülvinni oly czélból, hogy ott egy értelmes vándortanító felügyelete mellett az okszerű szőlőművelés és borkezelésnek gyakorlati példája nyújtván, egyúttal a vidéki viszonyoknak megfelelő szőlőfajok terjesztése s a telep 2—3 évre fölveendő ifjabbkoru állandó

munkásainak gyakorlati kiképzése is eszközöltessék. Válságos viszonyok akadályozák a fentebbi tervnek a kitűzött cél szerinti kivitelét — a mintegy ezer négyszög-méter telep válogatott fajú szőlőfajokkal legközelebb teljesen ki lesz ugyan ültetve, mint egyszerű szőlőbirtok gondosan is kezelve, de a mindennapiság vonalán messze túlhaladott okszerű szőlőművelés és borkezelés példányául fog-e egy szakközeg s az állam segélyezése nélkül szolgálhatni? a jövő fogja megfejteni.

Az állattenyésztés terén a gazdasági állatok kiállítása és jutalmazása s jó tenyészanyag beszerzése és terjesztése által törekszik az egyesület közrehatni.

Az egyesületnek jelenleg 7 alapító és 118 rendes tagja van. Az alapító tagok élén gróf Zichy Henrik áll 3000 frt alapítvánnyal.

Tűzoltó-egyesületek.

A M.-Óvárott 1876-ban adott jó példát követve, keletkeztek a többi megyei társesületek.

Hol a romboló láng kitör, hogy sötét romok alá temessen életet és vagyont, hol legnagyobb a veszély, oda veti magát a tűzoltó, hogy megmentse azokat, kiket tán soha nem látott, soha nem ismert, — fér-e ehhez több szó?

Ily egyesületek alakultak M.-Óváron kívül Mosonyban, Halászi-
ban, Szolnokon, Lébenyben, Rajkán, Oroszvárott, Köpcsényben, Körtvélyesen, Zurányban, Hegyeshalmon, Gátán, Nezsiderben, Fél-
toronyban, Párendorfon és Boldogasszonyban.

Ezen két egyesülettel kapcsolatban, melyek elseje a közvagyonosságot emelni, másika a szerzett vagyont megmenteni van hivatva, emlékezzünk meg a nyomor enyhítését célbavett jótékony egyesületekről.

A m.-óvári „Hildegard”-egyesület.

Ezen egyesület az 1874. évben keletkezett, s a jótékonyasága folytán kegyeletes emlékezetben élő Hildegard cs. kir. főhercegnő, Albrecht cs. kir. főherceg üdvözült neje nevét viseli s jelenleg Izabella főhercegnő, Frigyes cs. kir. főherceg neje védnöksége alatt áll. Főcélja, az anyagi nyomor lehető enyhítése mellett, de 14 évi fennállása óta törekvését oda is irányozá, hogy rámutasson

a szellemi élet különösen a nevelés ügyének orvoslandó bajaira is. Keletkezésének első évében rendszeresítette a női munka- és ipariskolát, melyben a növendékek az egyszerű kelmeneműek s a kézi ipar egyéb terményeinek előállításában nyernek előkészítő elméleti s gyakorlati oktatást. 1882-ben létrehozta az egylet a m.-óvári óvodát, 1886-ban pedig Albrecht cs. kir. főherczeg nagylelkű segélyezése mellett a m.-óvári felsőbb leánynevelő intézetet. Ezen intézet még a kezdet nehézségeivel áll szemközt, de jövő felvirágozását biztosítja az egyletnek ügybuzgalmas kitűzése s a helyi viszonyokat szemmeltartó eljárása.

Az egylet jelenleg 126 tagot számít.

Hasonló nemes czélra szövetkeztek a mosonyi és nezsideri „szent Erzsébet” nevét viselő jótékony nőegyletek is.

A jótékony nőegyletekhez sorakozik

a magyar szent korona országai vöröskereszt-egyletének

a) mosonymegyei választmánya

a hegyeshalmi, lajtafalusi, lébeny-szent-miklósi, levéli, m.-óvári, mosonyi, mosony-szólnoki, párendorfi és vallai főkegyletekkel, — továbbá a fenti önálló egyleti választmányhoz nem tartozó

b) nezsideri főkegylet.

A felséges király és királynő legfelsőbb védnöksége alatt álló országos egylet főczélja: „az államnak a háboruban megsebesült vagy megbetegedett harczosok ápolására vonatkozó kötelességszerű gondozását kiegészíteni, az elesett harczosok hátrahagyott családjait segélyezni, végre rendkívüli szerencsétlenség, ú. m. árvíz, tűzvész, inség és járvány esetén a szűkölködőket a főczél hátránya nélkül gyámolítani”.

A mosonymegyei választmányhoz tartozó községekben az egyletnek az 1886. évben 13 alapító, 33 10-frtos, 357 rendes, 21 rendkívüli, összesen 424 tagja van; 885 frt 88 kr bevétele, 45 frt 34 kr kiadása s 829 frt 04 kr összes egyleti vagyona volt.

A nezsideri főkegyletnek ugyanazon év végével 8 alapító, 4 10-frtos, 146 rendes, 28 rendkívüli, összesen 186 tagja s az előévi 781 frt 57 krnyi maradvánnyal együtt 946 frt 17 kr pénztári maradványa volt.

A megyei Karolina-kóroda M.-Óvárrott.

Lételét eredetileg a megyében a folyó század második negyedében betegek segélyezésére alakult Karolina-egylet tevékenységének köszöni. Ezen egylet, néhai Libics Károly főhercegi uradalmi igazgatóval élén, jelentékeny törzsalapot gyűjtven, ennek további kezelését a megyei törvényhatóságnak engedte át.

Ezen a megye által tovább kezelt és növesztett vagyonság s a párendorfi vámpénztárból kamatozatlanul kölcsön adott 10.000 frt segélyével lón a kóroda az 1860/61. évben összesen 60 betegágyra számított helyiséggel felépítve s a szatmári szent Vincze-rendbeli apácák, mint betegápolók alkalmazása mellett eleve 20 betegágygyal berendezve és Karolina Augusta özvegy királynő magas neve felvételével megnyitva.

A kóroda építkezési s felszerelési költségei megközelíték a 60.000 frtot, melyhez a megye 10.000 frt kamatozatlan kölcsönrel járult. Ez összletnek visszafizetése után a kórodai pénztári vagyon az 1886. év végével néhai Szále János volt megyei kir. nyug. tisztviselő 10.000 frtnyi alapítványával együtt 18.896 frt 19 krral lón kimutatva.

Egyesek és községek összesen 9% betegágyat alapítottak, egy egész betegágy után, azaz 365 napi teljes kórodai ellátási költségül 150 frtnyi évi átalány számíttatván.

Magánbetegek egy napi ellátási költségül 60 krt fizetnek.

A gyógykezelés alá vett betegek évi száma átlag 80-ra, az igénybe vett ápolási napoké pedig 1600-ra tehető.

A ,M.-óvári Széchenyi-kör'.

A fenti cím alatt működő egylet 1881-ben keletkezett. Keletkezése idején a társadalmi élet gyűlpontjain, nemzetiségünk követelményei — még érvényesítésre vártak, alárendelt szerepre volt visszaszorítva hazai nyelvünk, irodalmunk, zenénk stb. Az egylet az ország határszélén, a megye székhelyén ezen visszás állapot megszüntetését tűzte ki célul.

A legnagyobb hazafi Széchenyi nevét tűzé az egylet zászlajára, hogy magasztos neve egyrésztől mérsékletre, másrésztől hű kitartásra intse az egylet tagjait.

A kezdet nehézségeit legyőzve, hat éven át a közönség folyton növekedő részvételével találkozott az egylet.

A téli hónapokban, ide értve az őszi és tavasz zordonabb időszakát, felváltva komolyabb és mulattató tárgyú felolvasásokkal, zene-, szavallat- s ének-előadásokkal igyekeznek megszerezni a társas összejöveteleket, a magyar irodalom remekműveit több mint 200 drabra menő könyvtárának közhasználatra bocsátása által ismereteti, s a jelenleg beszerzett színpadon a magasabb műveltségű és szabatos társalgási nyelv ismertetését s elsajátítását törekedend a színi előadások egyéb nemes céljai mellett közvetíteni.

Tagjainak száma 126.

Régészeti s történelmi egylet.

Ezen egylet az 1883. évben alakult s ez idő óta kitartó buzgalommal működik. Vezetőtagjai jól sejtették, hogy megyénk tere, mint működésük talaja, nem lesz háládatlan.

Megyénk földrajzi fekvése önmagában gyaníthatná, — ha a történelem nem igazolná is, — hogy az ó korban, a népvándorlások egyik legjárattabb útja — keletről nyugatra — megyénken, az északról leereszkedő Kárpátok s a délről felnyúló Alpok láncolatának végdomborulatai között vezetett keresztül.

Hogy már a történelem előtti időkben is, a nagyrészen halászatból élő népek, a Duna és Fertő partvidékein nagy számban tanyáztak, tanúsítják az e tónak kiszáradt medrében az 1874. évben gróf Széchenyi Béla s Paur Iván m. tud. akadémiai tag által fölfedezett nagyszámu kőkori leletek, — hogy Róma hódító seregei megyénk vidékét a kelta nép törzsei által benépesítve találták, tanúsítják Plinius, Strabo, Dio Cassius egykoru írók, hogy a rómaiak főhadi szállása Carnuntum, a megyénk határához közel eső Petronell s a Carnuntum és Bregantium erődöket összekötő erőd ad Flexum M.-Óvár területén volt, hogy Atilla seregei innen intézték támadásukat az általuk romba döntött Carnuntum ellen, hogy Nagy Károly az általa leverett avaroknak utolsó menhelyül a Fertő, Duna és Rába közti vidéket hagyta meg, történelmi tény.

Ezen történelmi előzmények nyomán indította meg az egylet működését. Mily sikerrel? azt a megyei muzeumnak e füzet utolsó lapjain tartalmazott leírása tanúsítja.

NEGYEDIK RÉSZ.

Vázlatok és adatok Mosonymegye, illetve vidékének multjából.

Vidékünk multja.

Quid esset aetas hominis, sine memoria rerum veterum. Cicero.

I. A római uralom korszaka.

A történelem tág mezején, a birodalmak egyes csekély területének — minő egy megye szűk területe — őskori különleges mozzanatai felette gyéren merülnek fel, és oly roppant birodalomban, minő a római volt, még az egyes tartományok évlapjai is főleg csak az okozatot, az eseményeket tüntetik fel, s az okozat oka főleg magában a világ városában, a köztársasági, illetve császári uralom székhelyén: Rómában vette eredetét. Ott hullott rendszerint az esemény oka mint vízcsepp a történelem víztükrére, köreit kiterjesztve a messze vidékre. Ok és okozat képezvén a történelem egymástól válhatlan anyagát, midőn vidékünk őstörténelmének habár csak vázlatos leírását koczkáztatám, azon kényszerhelyzetben érzém magamat: a római uralom korszakának történelméből csakis az egyes vidéki mozzanatokra szorítkozni, vagy, habár csak dióhéjban, kiterjeszkedni a római birodalom azon főbb eseményeire is, melyek Pannonia s közvetve vidékünk területére és népeire is befolyással voltak. Ezen utóbbi álláspontra helyezkedtem, azon hitben, hogy egy rövid szemle vidékünk történelme felett — a római hódoltság korszakából — nem esik messze túl a monographia keretén.

* * *

Azon időszak, melyben Pannonia népei — a kelták és trákok törzsei — Róma legiói előtt meghódolni kénytettek (Kr. e. 34.—

Kr. u. 8. év), a római tudományos műveltség fénykora, de egyúttal a közerkölcsiség s a köztársaság hanyatlásának időszaka volt.

A tudományok kedvelése és tisztelete mélyen behatott a társadalom legmagasb köreibe; az államférfiak nyugóráikat a hellen és latin irodalom tanulmányozására szentelék, a vendéglés fűszerét felolvasások képezték, az útrakelő hadvezérek fegyvereik mellé könyveket is csomagoltak, J. Caesar korának nagy férfiai között mint író is kimagaslott, Octavian udvara pedig a tudósok és művészek gyűlhelye volt.

Cicero, Virgil, Ovid, Horác, Lucretius Carus, Salustius, Cornelius Nepos ezen korszakban örökölték meg, az irodalom szétágazó terén, neveiket.

Ámde a római műveltség a hellen culturának csak szerény visszasugárzása volt, mely egyeseket magasan kiemelt kortársaik felett, de a nép zömére ki nem hatott, s ebben rejlik az ok, hogy ugyanezen időszak leverő látványul tárja fel előttünk az erkölcsi hanyatlás azon mélységét, melybe a köztársaságot elsüllyedni látjuk.

Egyesek szellemi fensőbbsege, hatalma és nagyravágása eszközül használá fel a bárdolatlan népet s lépcsőül az önkényes uralom polczához.

J. Caesar, az ismert világnak majdnem minden népét meghódítva, kihívó állást foglalt, hatalmának osztálytársa, a senatus ellenében. A népfőnség hívei Brutus és társai gyilokkal véleek megvédhetni a köztársaságot, melylyel szívében Caesar a senatus elnöki székén (Kr. e. 44. márczius 15-én) összeroskadott.

De e gyilok a köztársaságot, mely tekintélyének erkölcsi alapját veszté, meg nem mentheté.

J. Caesar utódjai Marcus Antonius, Octavian és Lepidus triumvirek, a megvesztegetett legiókkal szövetségbe, 300 senator, 2000 pretorián s több ezer polgár életvesztésével róvták le a megboszulásnak véradóját.

A tyrannok ellen Brutus és Cassius Philippinél vívták a köztársaság szeplőtlen uralmának élethalál-harezát. Csatájuk, a népjog csatája, vesztve lön; Brutussal kihalt az utolsó római.

A triumvirek, a senatust türve inkább mintsem uralva, feloszták maguk között a birodalmat. Octavian ennek nyugóti részét választá, Rómával székhelyül.

Minél inkább terjeszté Róma hatalmát, minél több független népet hajtott viláгурalmának járma alá, annál inkább kezdék érezni a hatalom kezelői, hogy a tartományokat meghódítani könnyebb, mintsem megtartani.

Az ismert három világrésznek 120 milliónyi népe ismerte urának a világvárosát, — 20 millió polgár, 40 m. alattyaló, 60 m. rabszolga!

Négyszázezer főből álló szárazföldi hadsereg, s a ravennai és misenumi tekintélyes hajóhaderő elégtelenné lőnek a birodalom határainak biztosítására, — magas hegylánczatok és széles folyamok védvonaláig kellett azokat kiterjeszteni.

Ez okból támadták meg Octavian hadai a Közép-Duna jobb partján elterülő tartományokat s ezek között Pannoniát, Kr. e. 34. évben, mint ezt Dio Cassius a római író jellemzőleg mondja: *non laesus ab illis unquam, non crimen ullum objiciens, sed omne id justum censens, quod armis potentior, contra inferiorem decerneret.*

A harcot békekötés követte; Pannonia Rómával hűbéri viszonyba lépett.

A triumvirek egymás között meghasonlanak, harczra kelnek; Octavian vetélytársait legyőzi s Kr. e. 29-ben a világ legnagyobb birodalmának egyedura s a római császárság meg-alapítója lesz.

Pannonia népei, a római quaestorok — adószedők — zsarolásai által zaklatva, Kr. e. 15-ben függetlenségük kivására a szomszédos nóri törzsekkel szövetkezve, fegyvert ragadnak, de legyőzve, Noricum is Pannonia sorsára jut.

Húsz évi állandó béke követte e harcot.

Ezen béke közepett születik a római birodalom keleti területén, az erkölcsi világ fejedelme, az emberiség megváltója — Jézus.

Octavian Kr. u. 6. évben Tiberius vezérlete alatt a marcomannok ellen harcol, Pannonia és Noricum újra megragadják az alkalmat a hűbériség jármának lerázására, két éven át vívják az élet-halál harczát, — Octavian a marcomannokkal kibékül, erejének egész súlyát az utóbbiak ellen fordítja, Dalmatiában fegyverletételre késztetí, s a legyőzött Noricum és Pannonia Kr. u. 8-ban római tartománynyá lesz.

Ezen időszakban Pannonia természetes határait északról

és keletről Cetiumtól (Kahlenberg Bécs mellett) a Száva torkolatáig a Közép-Duna, délről a moesiai, nyugotról a nóri és juliai havasok képezék.

Róma, Pannonia népét függetlenségétől megfosztotta ugyan, de polgári kormányzata, földművelése, ipara és kereskedelmének fejlesztése által a társadalmi műveltség ösvényéhez közelebb vezeté.

Octavian Kr. u. 14-ben halt meg. Fegyverhez, inkább a birodalom behugalmának s határai biztosításának mintsem hódítás céljából nyult. „Szép a babérkoszoru, de terméketlen” szokta mondani.

Octavianat Tiberius (Kr. u. 14—37), Cajus Caligula (37—41), Tiberius Claudius (41—54), Nero (54—68), Galba (68), Otho (68—70), Flavius Vespasianus (70—79), Titus (79—81), Domitian (81—96), Nerva (96—98) követték a császári széken.

Ezen fejedelmek uralma alatt Róma, a birodalmi kormányzat székhelye — Flavius Vespasianus, Titus és Nerva ember-szerető fejedelmek rövid uralmi idejének kivételével — a vért szomjazó uralkodók kegyetlenkedéseinek színhelye volt, de Pannonia, csekély kivétellel, békének örvendett.

Messze, sokkal messzebb vezetne, mintsem megyei vidékünk monographiájának szerény keretébe illenék, ha ezen és a következő római uralkodóknak az egész birodalom állapotára kiható működését akarnám habár csak röviden is jelezni, — ez okból a történelemnek csak azon mozzanataira kell szorítkoznom, melyek Pannoniára s különösen ennek általunk lakott vidékére közelebbről vonatkoznak.

A hódítás I-ső századában Róma már több mint egy millió lakost számítván s vidéke is túlnépesítve lévén, az ebből fejlődő hátrányok mellőzése, a meghódított tartományok laktalanabb részeinek népesítése, az idegen népelemek vegyítése s a földművelés és ipar előmozdítása céljából, Róma vidékéről jelentékeny telepítések eszközöltettek, rendezett községek (coloniae) alakítottak, melyek utóbb városokká (municipium) fejlődtek ki. — Így Claudius császár alatt Sabaria (colonia Claudiana Augusta) telepítettett meg, mint ezt számos e helyütt talált kőemlékek is igazolják. Flavius Vespasianus alatt Sabaria és Scarabantia (Soprony) a municipiumok közé vétettek fel.

A birodalmi törvények a meghódított tartományokban életbe léptetvén, a hadi és polgári kormányzat élén praefectus vagy az ennél magasabb rangu legatus állott, utóbb az igazságszolgáltatás vezetésével külön pretor bízott meg, mindezek a szükséges személyezettel is ellátatván. Az adó-ügyeket quaestorok kezelték.

A pannoniai legiók főtáborhelye Carnuntum volt; egy legio 6100 gyalog- és 721 lovas harcospól állott. Béke idején rendszerint három legio volt, Pannonia védelmére s a belbéke biztosítására a tartomány főbb helyein s télen át a telelő-helyeken — hibernia — elhelyezve. A kereskedelmi és hadi hajók dunai kikötője Carnuntum mellett volt.

A II-ik században Traján (98—117), Hadrian (117—138), Antoninus pius (138—161), Marcus Aurelius Antoninus (161—180), Commodus (180—192), Pertinax (193) és Septimius Severus (193—211) császárok uralkodtak.

Trajánnal a római császárság történelmének fénylapjait látjuk előttünk megnyitni. A pretoriánok (császári őrsereg) által kikiáltott s a lealázott senatusi testület által „elismert” császárok rém-uralmát, a senatus és az egyes polgárok jogainak tisztelete váltotta fel. S e jogok tiszteletének legfigyelmesebb őre maga Traján volt.

Traján Pannonia határait, a marcomannok és quadok gyakori betörései ellen biztosítandó, a Duna partjait erődökkel látta el (100). Ezen időre vezethető vissza Arrabona (Győr), Bregactium (Ó-Szőny), Aquincum (Ó-Buda) római erődök keletkezése. — A következő három évben (101—103) Traján a dákokat több csatában legyőzván, békekötésre kényszeríté, s az ennek feltételeit megszegő dákok ellen seregét (106) az általa épített dunai köhídon átvezetvén, a meghódított Dacia római tartományyá lön.

Hadrian, mielőtt trónra lépett, az Aquincumban (Ó-Buda) állomásozó II-ik legio vezére s Alsó-Pannonia kormányzója (legatus) volt. A birodalom viszonyait tanulmányozva s a támadható belviszályoknak elejét veendő, egy építészeti hadosztály kíséretében a birodalomnak három világrészen fekvő tartományait 7 éven át, legnagyobb részben gyalog utazta be, egyes építészeti csapatokat hagyva hátra, hol erődök vagy védsánczok voltak alkotandók.

Uralkodása alatt lőn Pannonia határszéeli védrendszere kiegészítve, s ez időben merül fel a homályból ad Flexum (M.-Óvár) mint az észak-pannoniai határszéeli védvonalnak központja Carnuntum és Bregaetium között. Hogy a nezsideri úgynevezett Táborhegytől — illetőleg a Fertő tavától — a carnuntumi romokig — illetőleg a Dunáig — elvonuló római sáncz ezen védrendszernek kiegészítő része s Hadrian műve volt, alig szenved kétséget; — ugyanezen fejedelem létesíté britanniai útjában a Salwey öböl és a Tyna folyam torkolata között vont, valamint a Svájcban is egy ehhez hasonló védsáncz-vonalt.

Hadrian Pannonia polgári és hadi kormányzatának fejlesztésére kiváló figyelmet fordítva, ezen tartomány kormányzatát kedveltjére Lucius Aelius Verusra bizá, aki Spartianus történelmi író szerint „tantum apud principem valuit, ut solus omnia, que cuperet, etiam per litteras impetraret”. Aelius, a császári méltóság jelöltje, midőn a caesari czímmel lett kitüntetését megköszönendő, székhelyéről Sabariából (Szombathely) Rómába utazott, útközben meghalt (138). Ugyanazon évben halt meg Hadrian is, a halálos ágyát környező senatoroknak utódjaul Titus Antoninust ajánlván.

T. Antoninus lelkületét, jelszava: „jobb szeretek egy polgárt megmenteni, mint ezer ellent megöletni” eléggé jellemzi. A szigort jósággal, a bőkezűséget takarékoszággal tudta egyesíteni. A senatus hatáskörét még inkább kitégítá mint elődei. „Annyi jogot adok — mondá — a senatusnak, amennyit mint senator, magam fognék a császártól kérni.”

Ha többen követik őt — mond egy történetíró — nemcsak a császári széken, hanem tetteiben is, más fordulatot vesz Róma s a világ történelme.

Huszonhárom évi uralma alatt birodalma békének örvendett. Nem ragadott ő a békétlenek ellen idő előtt fegyvert, hogy győzedelmi pompával vonulhasson Rómába; nevelő-intézetek állítása, az igazságszolgáltatás rendezése s a polgári jogok terjesztése által oda törekedett, hogy a száműzött erkölcsiség s a jogok tisztelete tarthassák hovahamarább diadalmenetüket a világnak örök városába.

Pius — így nevezé a nép fejedelmét — a római polgári jogot, az erre érdemes idegenekre is kiterjeszté. A Pannoniában álló-

mászó öt lovas szárny-osztály (alae) s öt gyalogcsapat (cohortes) mindazon tagjainak, kik a birodalmat 25 éven át szolgálták, római polgári jogot és házassági engedélyt adott.¹⁾

Marcus Aurelius Antoninus közvetlen elődjeinek méltó utódja volt, de kevésbé szerencsés mint azok. Alig vevé át a birodalom kormányzatát, fegyverhez kellett nyulnia.

Míg a római hadsereg jelentékeny része a lázadó parthokkal küzdött, az északi barbár népek számos törzse a marcomannokkal, quadokkal és a sarmata jazygokkal egyesülve, 167-ben ad Flexum mellett a Dunán átkelve, Macrinus Vindex pannoniai kormányzónak e helyütt egybegyűjtött 20 ezer főnyi seregét szétverték, s pusztítva fogtak volna előhaladni, ha Mark Aurél Rómából segédhadaival a harc terére nem siet s a barbárok hadát, mielőtt az a Dunán visszavonulhatott volna, meg nem semmisíti.

Ezen győzelem után Mark Aurél három évig (167—170) Carnuntumban tartózkodott, tovább fejleszté a határvédelem rendszerét s békés napjait „Meditationes” című bölcsészeti munkája I-ső kötetének írására fordítá.

A fegyver hatalmával szerzett béke csak fegyverszünet volt. Ismét támadó harcra keltek a szomszédos északi barbárok, pusztító vízár gyanánt árasztották el Pannonia és Noricum területét, a juliai havasokon át egész Aquillejáig hatottak s romba fogták volna dönteni — úgymond Aurelius Victor az író — az egész birodalmat, ha a reszkető Rómának ez időre, nem Mark Aurélt adák vala az istenek fejedelmül.

Róma legióit igen megritkíták, pénztárát teljesen kiüríték a huzamos harcok.

Mark Aurél csüggedést nem ismert. Áldozatul hozá minden vagyonát, közárverés alá bocsátá a császári kincstár minden ékszerét,²⁾ — kiegészíté legióit, s idegen szárny- és gyalogcsapatokat alakítva, sietett birodalma megmentésére.

Három évig tartott az óriási harc, míg végre lassu, de eré-

¹⁾ A rendes katonaságon — legiókon — kívül, az idegen nemzetbeliekből alakított lovas és gyalogcsapatok rendszerint 500 főt számitottak s a tartományi praefectusok rendelkezése alatt állottak.

²⁾ Két hóig tartott az árverelés. A császári pénztárak különbeni állapotának megítélésére szolgáljon adatul azon tény, miszerint Tiberiusnak fiára Calligulára szállott s ez által elpazarolt hagyatéka 70 millió aranyra rugott.

lyes csatározások után, a marcomannok visszavonulásra készítették s a quadok és jazygok Salva (Esztergom) vidékén döntő csatát vesztve, fegyvereiket letevők, s lakhelyeiket a Duna bal partján a győztes fejedelem által kitűzött távolságra elhagyni kénytelenítették.

Mark Aurél a bekövetkezett békét, a Duna bal partján, a jobbparti erődökkel szerves összeköttetésbe hozott erődök alakítására s mint író, érintett műve II-ik kötetének megírására használván fel, 180-ban Vindobonában meghalt. Alattvalói mély fájdalommal gyászolák kimúltát, mert mint ember, hadvezér és kormányzó egyiránt kitüntette magát. Erkölcsi viseletében példaadó s a törvény tiszteletében szigorubb volt enmaga mint alattvalói iránt. Mint hadvezér, birodalmát megmenté, — mint kormányzó, a bíróságok szervezete, örökösödési és gyámsági törvények alkotása, birtokjog szabályozása s a születési lajstromok behozatalával államférfiui, s érintett szellemi műve által írói képzettségének fényes jeleit adá.

Méltán siratta meg Róma derék fejedelme halálát, mert méltatlan (atyamérgező?) fia Commodus megnyitotta a katonai rém-uralom időszakát.

Elégséges legyen ezen időszak jellemzésére kiemelnem, hogy Commodustól Diocletianig (180—285) egy évszázad alatt, 28 — legnagyobb részben a legiók által kikiáltott — császár foglalta el a császári trónt; közülök 23 meggyilkoltatott, egy tömlőczenben, egy a csatatéren halt meg, egy öngyilkossá lön s csak kettő mult ki természetes halállal!

Az egykori köztársaság halvány képe, a senatus, önállóságát teljesen veszítve, mindenkit megtapsolt, kit a megvesztegetett pretoriánok vagy az ezek ellen fellázadt s a hatalmat magukhoz ragadó legiók a vértől pirosuló császári biborba öltöztettek.

Commodus (180—193) és Pertinax (193) erőszakos kivégzése után, a pretoriánok a császári méltóságot árverelés tárgyává tevén, azt az azoknak fejenkint 1300 tallért ígérő Didius Julianus senatorra ruházták, — zúgolódott a nép, a tartományi legiók fellázadtak s a Carnuntumban és Sabariában állomásozó legiók Septimius Severus pannoniai legatust császárnak kikiáltván, ez az uralom átvétele után, utódjaul Felső-Pannoniában Dio Cassiust — a történetírót — nevezte ki.

Valerian császár (258—268) a persák ellen hadakozva, elleneinek hatalmába esett s mint hadi fogoly halt meg. Habár Valerian fiával Gallienussal már életében megosztá czimét és hatalmát, a pannoniai legiók Lelius Ingenius praefectust, a többi tartományok legiói saját vezéreiket kiálták ki császárnak.

Majdnem egyidejűleg több mint húsz zsarnok kezdé a császári hatalmat bitorolni, — bomlásnak indult a birodalom.

Gallienus vetélytársait legyőzve, a marcomannok fejedelmének leányát vette nőül, s Felső-Pannoniának észak-nyugoti részét ipa uralma alá bocsátá.

Gallienusnak s az ezt követő Claudiusnak halála után, a senatus (270) Quintillusra, a katonaság ellenben Aurelianusra ruházá a császári hatalmat. Quintillus a legióktól elhagyatva — öngyilkossá lön.

A marcomannok, quadok és jazygok felhasználva a belzavargásokat, Pannoniát megtámadják s pusztítják, Aurelian személyesen siet szülőföldje¹⁾ védelmére s ellenein diadalmaskodva, a marcomannokat Felső-Pannoniából kiűzi s az elpusztított határerődöket helyreállíttatja.

Probus — elébb a felső-pannoniai X-ik legio vezére — 276-tól 282-ig uralkodott. Mily jelentékeny szerepet vittek a pannoniai legiók a császárok választása körül, tanúsítja Aureliannak Probushoz a X-ik legio vezényletének átvételekor írt levele: „ut scias — jegyzé meg a császár — quanti te faciam, decimanos meos sume, quos Claudius mihi credidit. Isti enim sunt, qui quaedam felicitatis praerogativa, praesules, nisi futuros principes, habere non novunt.” Probus a birodalom békéjét helyreállítá, a katonaságot folytonos munkásságra szoktatva, utak, csatornák építésére s a pannoniai, galliai és rajnai tartományokban az első szőlőtelepek kiültetésére fordítá, míg Syrmiumban egy tó lecsapolásának eszközlésénél, a folytonos fáradalmat megunt katonaság bősziűtségének áldozatul esett.

¹⁾ A római császárok közül Q. Decius és Flavius Valentinianus születési helye Cibalis (a mai Vinkovác) volt, Domitius Aurelian, Aurelius Probus, Galerius, Gratianus császároké Syrmium (a mai Mitrovicz) mellett keresendő. Mark Aurél Bécsben, II. Valentinian Ó-Szönyben, Probus Syrmiumban haltak meg.

Diocletian (285—305) átlátva a roppant birodalom központi kormányzásának nehézségeit, fejedelmi gondjait három társ császárral osztá meg. Ő maga a birodalom keleti részét tartotta meg, Illiricumot és Pannoniát leánya Valeria férjének Galeriusnak adta át, a birodalom többi részeit Maximian és Constantius között osztva meg. Diocletian a senatus fenhatóságát a consuli, censori és néptribuni tisztségek eltörlésével teljesen megszüntette. A birodalom számos ellenein győzedelmeskedve, véres fegyverét a kereszténység ellen fordítá. Pannoniában két vérbíróság alakított: az egyik Sabariában Amantius, a másik Syrmiumban Probus praefectusok elnöklete alatt. A keresztény egyházak leromboltattak, a vallásos iratok tüzre hányattak; az egyház áhitatos hivei, ezek között Quirinus sisciai (Sziszek) és Iraeneus syrmiumi püspökök vértanúkká lőnek.

Diocletian a kereszténységet s utóbb Diocletiant a kereszténységen elkövetett kegyetlenségek öntudata üldözé, — míg végre ő és fejedelmi társa Maximian, lemondva az uralomról, a magánélet csendjében keresék a felháborodott lélek nyugalmit.¹⁾ Ezen fejedelmeket követőleg Galerius és négy hatalmi társa, egyidejűleg öt császár folytatá a bomladozó birodalom kormányzatát.

Constantin eleinte habozva, utóbb határozott elszántsággal vette védelme alá a kereszténységet s 310-ben a sasok helyébe — mint hadi jelvény — a szent kereszt helyeztetett. A birodalom egységét visszaállítandó, fejedelmi társait megtámadá, legyőzé, a főkormányzat székhelyét Byzantiumba tette át, s a katonai és polgári kormányzatot egymástól elválasztva, újból szervezé. Pannonia legfőbb hatósága (praefectura consularis) Syrmiumban alakított meg, Felső-Pannonia közigazgatásának élén, a tartományi elnök (praeses provincialis) állott számos alantassal közlegekkel s székhelye Sabaria maradt. Felső-Pannoniának dél-nyugoti része — a mai horvátországi terület — külön közigazgatási területté alakított, melynek főhelye Siscia (Sziszek) volt. A katonai kormányzat Pannoniában három vezérre (duces) bízott, a felső-pannoniai és noricumai hadosztály egy fő- és 25 alvezér alá

¹⁾ Diocletian a lemondása után bekövetkezett belviszályok folytán felkérte, hogy a kormányzatot újra venné át: „ha látnátok — mondá — mily szépen díszlik minden kertemben, nem jutna eszetekbe a császársággal kiálni meg“.

helyeztetett; — az állami pénzügy rendezésével, a föld-, ipar- és fejadó birodalomszerte életbe léptetett.

Constantin, mint államférfiu s a kereszténység és ez által a világműveltség terjesztője, kiérdemlé a 'Nagy' nevet, — de mint ember sötét jellemfoltokkal szállott sírjába.

337-ben bekövetkezett halála után, fiai Constantin, Constantius és Constans feloszták maguk között a birodalmat, de csakhamar kiütött a hatalom osztálytársai között a testvérháboru, fellázadtak számosb tartományok főnökei is. Hosszu és véres belharczok után Constantius 356-ban Mursa (Eszék) mellett utolsó vetélytársát Magnentiust legyőzvé, a birodalomnak egyedura lett.

Constantius az őshit templomait bezáratá, áldozati szer-tartásait beszünteté.

Uralma alatt 356-ban s a következő években a quadok és sarmaták Pannoniát megtámadták, Constantius személyesen vezette ellenük győzelmes seregét s elleneit visszavonulásra készíteté.

Constantius helyébe 361-ben Julian lépett, kit az őshit-hez ragaszkodó legiók még elődje éltében kiálták ki császárnak. Julian a kereszténységet nem üldözé ugyan, de az őshitet újból előkelő állására helyezé. Uralma alatt Aurelius Victor — a történetiró — kormányozta Alsó-Pannoniát.

A IV-ik századból még Valentinianus érdemel említést. Czimét és hatalmát testvérével Valenssel megosztva, a birodalom keleti részének kormányzatát ez utóbbira bizá. Pannonia északnyugoti határait a barbárok betörése ellen biztosítandó, a határszéli erődöket jó karba helyezteté s a Duna bal partján is erődöket rendelt emeltetni. Ez ellen a quadok szót emelvén, Valeriának kormányzója Marcellian a quadok fejedelmét Gabinust, egyezségi kísérlet örve alatt magához kéré s megjelent vendégét álnokul kivégezteté. A quadok az orgyilkosságot megboszulandók, a sarmatákkal egyesülve a Dunán átkeltek, Pannoniát tüzzel-vas-sal pusztíták, de a császári sereg közeledtéről értesülve, tömérdek zsákmánynyal terheltén, hazájukba visszatértek. Valentinianus a quadokon véres boszút állt, de midőn ezeknek küldöttjei nála Bregætiumban 375-ben békeért esdve mentségökül Marcellian orgyilkosságát hozták fel, haragos felindulásában, rögtöni szélhűdés vetett életének véget.

A IV-ik század végén, Theodosius császár a római birodalmat ketté szakasztá, nyugoti részét Arcadius, a keleti tartományokat Honorius fiaira ruháztatva át, így támadtak a keleti vagy görög s a nyugoti vagy római egymástól örökre különvált birodalmak, — amaz még egy évezredig, emez egy századig sem bírta fentartani magát.

Theodosius, kit „Nagy“-nak címzett a történelem, bomladozó birodalmát erősíteni s a közelgő enyészettől megmenteni képes nem vala, de befejezte Constantin művét, s 395-ben bekövetkezett halála előtt, a kereszténység oltára körül, a földnek több mint száz millió lakója egyesült egy nagy erkölcsi családdá.

Az V-ik században egyik zsarnok a másikat, végre a gyermek Augustulust 467-ben Odoaker emelé ki a düledező császári székből és Róma a világ fejedelmi városa, a szűk határok közé szorult „Olasz királyság“ székhelye lön.

Vidékünk föld- és néprajza

a római uralom korában.

Nem érintem azon sötét fátyolt, mely vidékünknek, a történelem világa előtt elfedett ó-korát fedi.

A halak, hüllők, emlősök vagy az ember uralmának korszakában keletkeztek-e az általunk tapodott földnek mélyedései, magaslatai s egymástól különvált rétegei? — a Földközi-, Sarmat- vagy az Édestengernek úrja hordotta-e össze a megyei fensík durva körögeit s rakta le dél-keleti irányban folytatott útjában, a megye mély síkján fokonként apróbb kavics-, kőszemecs- és homok-üledéket? — a Fertő észak-nyugoti partjának magaslatairól aláömlő, vagy az ezek között megszorult árnak körben forgó vize mélyíté-e ki egykor a tónak öbölserü medrét, hogy maga után emlékül egy kis tengert hagyjon? — mely tenger és mikor temethette iszapja alá az ősvilág azon emléseit, melyeknek csontjai a nemesvölgyi és miklósfalvi lejtők mélyéből kerültek napfényre? — és kik lakták földünket azon nép előtt, melyet Róma legiói itt találtak? — mindezen kérdésekre mitsem felel a történelem.)

¹⁾ Érdekes földtani adatokat közöl Györmegyének hozzánk közel vidékéről dr. Hollósy Justinian „Györmegye és városa leírásá”-ban. Miután előadja, hogy a neogenképlet első korszakában világrészünkön a Középtenger vize vesztegelt, melynek üledékeiben jelenleg is oly vízi állatok maradványai fordulnak elő, minők hozzánk legközelebb csak a Földközitengerben találhatók s hogy a neogenképlet második korszakában Európa dél-keleti része lassankint kiemelkedvén a Sarmattenger hátrahagyott vízből megalakult roppant terjedelmű tó az úgynevezett Édestenger a Dunamedenczét még tovább is mélyen borítá, melynek üledéke, az ebben nagy sokaságban előforduló héjas puhányok faja után congeriaképletnek neveztetik, — azon érdekes tényt közli, hogy Györmegye hegylánczainak egyik legmagasabb ormát, az úgynevezett Magashegyvet (996' = 304, m. a teng. sz. f.) congeriaképleti vízüledék képezi, kétségbe vonhatlan jelül annak, hogy a Dunamedenczét azon korban eme hegycsúcsnál is magasb víztömeg borítá. Innen következtetve, megyénk mély síkját (átlag 380' = 120 m.) ugyanakkor több mint 600' = 189 m. s megyei hegyessortunk legmagasb kúpját (949' = 299 m.) több mint 47' = 15 m. magasságu víztömeg fedé.

Közelebb térve a tárgyunkhoz, tájékozás végett bocssássuk előre Pannoniának — melynek megyénk területe egyik csekély része volt — rövid föld- és néprajzi vázlatát.

Pannoniának

határai: északról és keletről, a mons Cetiumtól (Bécsen fölülí úgynevezett Kahlenberg, Kopaszhegy) a Duna mentében Singidunumig (Nándorfehérvár) a Duna jobb partja, délről Moesia (Szerb- és Bosznákország közép- és déli területe), keletről Noricum, a Cetiumon és a juliai havasokon túl fekvő, a rómaiak által egyidejűleg meghódított tartomány;

folyói: Danuvius (Duna), alsó része Ister nevezet alatt, Saus (Száva), Dravos (Dráva), Arabo (Rába), Urpanus (Verbász), Murius (Mura), Salla (Zala), — Lajtánkat a római földírók nem érintik;

tavai: Pelso (Balaton) és Peiso (Fertő);

lakosai: legnagyobb részben kelta- (celti), részben trák-törzsök. Ilyenek valának az avariskok, amantinok, arivatok, andianok, azalok, bójok, breukok, hereuniatok, kolecziánok, latobikok, tauriskok, skordiskok, varcziánok stb., melyek egymással védelmi szövetségben, de egymástól függetlenül saját fejedelmeik alatt éltek. Földművelésük árpa-, zab- és kölestermelésre szorítkozott; árpából és zabból a sörhöz hasonló ital készítettett, melynek neve sabája volt. A lakosság nagyobb része halászatból és vadászatból élösködött, — a tartomány legnevezetesebb terménye, a terjedelmes tölgyerdők épületi és tüzi fája volt. A római írók kitünöknek jelzik a pannoniai halakat, nevezetesen a haresákat, a szárnyas vadak között a császármadarakat, és magasztalva emelik ki a vadászebeket;

felosztása: a hódítást követő I-ső században Pannonia osztatlan tartomány s a kormányzat székhelye váltakozva Sabaria (Szombathely) és Carnuntum (Petronell) volt, ez utóbbi egyszer s mindenkorra a pannoniai legiók fő táborhelye. Hadrian császár alatt 107-ben Kr. u. a tartomány Felső- és Alsó-Pannoniára osztott, a közvonal Arrabonától (Győrtől) kezdve déli irányban az Arabo (Rába) folyó s azon ponttól, hol ez nyugot felé hajlik el, a Szávába ömlő Urpanus (Verbász) folyónak torkolatáig húzott egyenes vonal képezé, — Felső-Pannoniának székhelye váltakozva

Sabaria, Carnuntum, utóbb Vindobona, Alsó-Pannoniáé Syrmium (Mitrovác közelében a Száva partján) volt, — Alsó-Pannonia a IV-ik században ismét két részre osztatott, keleti része Galerius császár neje Valeria tiszteletére Valeriának neveztetvén;

lakhelyei: a római hódítás idejét megelőző korra csak Vindobona fennállását igyekeznek visszavezetni némely történelmi írók. Kétségtelen, hogy a pannoniai rendezettebb lakhelyek legnagyobb részének keletkezése a rómaiak által behozott magasabb műveltség és népesítéseknek kifolyása volt. A római legiók Carnuntumban (Petronellben s ennek dél-keleti határán) megalakítván a fő táborhelyet, ezt követőleg keletkeztek a tartomány külön pontjain, a legiók és a bennlakó zsoldosok által készült hadászati utak mellett az állomási- (stativa) és telető-lakhelyek (hibernia), a határszéli erődök (castra) és az idő folyamában túlnépesedett Róma¹⁾ vidékéről elszállított veteránok telepei (coloniae), mely utóbbiaknak nagy része városokká (municipium) fejlődött, például Vindobona, Sabaria, Scarabantia (Soprony), Bregaetium (Ó-Szöny), Aquincum (Ó-Buda), Sopianana (Pécs), Siscia (Sziszek), a kisebb telepeket, minő vidékünkön Arrabona volt, nem említve.

A tartomány egyes vidékeinek főpontjait — a római uralom alatt — rendszeresen előállított, távolsági köjelvényekkel ellátott hadi és kereskedelmi utak köték egybe, például Vindobonát Aquincummal, Mursa majort (Eszék) Pettoviummal (Pettau); ez utóbbit Vindobonával, ezt Scarabantiával és Sabariával, ezt Bregaetiummal és Aquincummal stb.

A birodalmi törvények a meghódított tartományokban életbe léptetvén, a hadi és polgári kormányzat élén praefectus, vagy az ennél magasabb rangu s néha caesari czímmel is ellátott legatus állott, az adó-ügyet quaestorok kezelék, utóbb az igazságügy vezetésével külön pretorok bizattak meg, mindezek a szükséges hivatali személyzettel is ellátatván. Egy legio rendszerint

¹⁾ Róma Pannonia meghódításakor több mint egy millió lakost számítván s közel vidéke is túlnépesedve lévén, az ebből fejlődő hátrányok mellözése, a meghódított tartományok benépesítése, az idegen népelemek vegyítése s a földművelés és ipar előmozdítása czéljából jelentékeny telepítések eszközöltek.

6800 harcosból állott. Béke idején a katonaság közmunkák, nevezetesen erődök, közutak és vízi építkezési munkálatok teljesítésére fordított.

Szomszédos népek: északról a Duna bal partján, Pannónia észak-nyugoti sarkától (mons Cetium, Kopaszhegy Bécs mellett) a Kárpátokig — némely írók szerint a Vág folyóig — a marcomannok, tovább kelet felé a Duna lehajlásáig a quadok, keletről a Duna és Tisza között a sarmata jazygok, délről Moesiának (a mai Szerbia és Bosznia) trák- s végre nyugoton Noricumnak kelta-fajú népei. A marcomannok, quadok és sarmata jazygok — mint azt Pannónia történelmének rövid vázlatában láttuk, a rómaiakkal majdnem folytonos haragban élvén, a Dunának a tartomány északi és keleti határszélét képző jobb partján számos erődök alakítottak; ilyenek valának Carnuntum (Petronell), ad Flexum (M.-Óvár), Arrabona (Győr), Bregaetium (Ó-Szöny), Salva (Esztergom), Aquincum (Ó-Buda), Salinum (Adony), Intercisa (Duna-Pentele), Lussinum (Kömlöd), Teutiburgum (Dálya), Taurinum (Zimony), Singidunum (Nándorfehérvár).

A fentebbiekben átfutó szemle alá vevén az egykori Pannóniának általános viszonyait, — kísértsük meg az ókori adatoknak habár igen szerény mécsvilágánál oszlatni a homályt, mely azon vidéknek, melyet ma Mosonmegyének nevezünk, azon korbéli föld- és néprajzi állapotát fedi, midőn e terület urának Rómát ismeré.

Ami vidékünk földrajzát illeti, a hegyek, folyók, tavak, az őskorban is néma tanui voltak a helyi eseményeknek, — évezredek vonultak el felettünk, anélkül hogy az elvénülés redőit szemlélhetnők rajtuk, — a Kárpátok megszakadt láncszeme a hainburg-nemesvölgyi hegyecsoport, az Alpok végemelkedései a Fertő nyugoti partvidékén, eltekintve attól, hogy helyenkint a szőlőművelés és kőmetzés ipara tett rajtuk terjedelmesb hódításokat, külalakjukat is alig változtatták; a nagy Duna, mint azt Köpcsény, H.-Jánfalú és Halászi melletti árterei jelzik, üzte ugyan akkor is, egyes ágaival, ide-oda csapongó játékát, földmédrében szigetek merültek föl és alá, de hogy ezen folyam fő ágyvonalát időközben tetemesen változtatta volna, azt hinni nincs okunk. Hogy a Lajta folyónak M.-Óvár melletti erős — az utóbbi idők-

ben szabályozott — kanyarulata már a római hódoltság idejében is fenlétezett, mutatja az itt alkotott erődnek ad Flexum (fluvii) nevezete is.

Áttérve a Fertő tavára, voltak ugyan irók, akik azon téves hitbe estek, mintha a Fertő tava csak XI-ik század végén keletkezett volna, de hogy ezen tó a római hódoltság idejekor is fennállott s hogy a rómaiak Peiso nevezete alatt a Fertőt s nem mint azt több régészeti irók hívék és hiszik, a Balatont értették, a következő adatok tanúsítsák:

Plinius Noricum és Pannonia természetes határait jelezve, 'Noricis — úgymond — junguntur lacus Peiso, terra bojorum', — hogy pedig a bójok elhagyott pusztája, a Fertő mellékétől kezdve nyugot felé Carnuntumig s e két pont közötti vonaltól délnek Sabariáig terjedett, az ó-kori történelmi irók általán elismerik s azt, hogy a bójok pusztája a Balatont is átkarolta és Plinius Peiso neve alatt a noricum határtól sokkal távolabb eső Balatont értette volna, erősebb igazolást követel, annyival inkább, mert

Jordanis, Theodimir gót fejedelem lakhelyét a Peiso mellé helyezi, Theodimir pedig Felső-Pannonia fejedelme volt, s Felső-Pannonia kormányzatának székhelye, valamint a rómaiak úgy a gótok uralma alatt is, nagyobb valószínűséggel kereshető ezen tartomány felső-dunai, mint déli s különösen a Balaton vidékén, melynek csakis nyugoti végsarka esett — a római földirati adatok szerint — Felső-Pannonia területébe.

Aventinus 'Annales bojorum' című 1501-ben kiadott munkájában 'Peiso' tavát Soprony közelébe helyezi, melynek hossza — úgymond — 45, szélessége 15 ezer lépés, — ezen méreteknek pedig a Fertő s nem a Balaton felel meg.

A Balatonnak őskori a rómaiak által is elfogadott neve, a Peiso névvel tévesen azonosított 'Pelso' volt, mely név, az ó-korban szláv népfajok által környezett Balatonnak 'Pleso' (a kárpáti és morva szlávoknál = mocsár, tó) elnevezésétől vette származását.) Ellenben a Fertőnek egykori Peiso neve, miután annak vidékén, a keltáknak egyik germán törzse a péi-eknek is nevezett boiok laktak, a tónak egykori pei-see — boiok vagy peiek tava — elnevezésére vezethető vissza.

*) Lásd Hunfalvytól: 'Magyarország Ethnographiája'. 99. l.

A földleiratnak kezdetleges fogalmaival is alig bíró őskori népek, a folyóknak és tavaknak neveit meghagyták, a Peiso és Pelső neveknek egyike sem latin hangzatu s gyökük a germán, illetve szláv nyelvekben található.

A Balatonnak egykori pleso és balato (= sár) elnevezése Fertő tavunk s Lajta folyónk ó-kori neveivel — mondhatni — azonos. A Fertőnek némely írók szerint avar, mások szerint magyar elnevezése szintén a sár vagy mocsár fogalmán alapszik, fertelmesnek mondjuk a sáros időjárást, — s Lajtánk ó-kori magyar neve, még a XIII-ik századbéli latin szövegű okmányokban is 'sár' volt.

Lakhelyek és lakosok.

Lakhelyek.

A római uralom ideje alatt II. Theodosius császár parancsára készült birodalmi térképen, a vidékünkön át Carnuntumtól (Petronell) Bregaetium (Ó-Szőny) felé vezetett hadászati út mellett a következő helynevek sorolhatnának fel:

Carnuntumtól ¹⁾	13 ezer római lépésre ²⁾	= 2 ₃ mld	= 17 ₃ km.	Gerulatis,
Gerulatis-tól	16 " " "	= 2 ₈ " "	= 21 ₃ "	ad Flexum,
ad Flexumtól	13 " " "	= 2 ₃ " "	= 17 ₃ "	Stailuco,
Stailucotól	12 " " "	= 2 ₂ " "	= 16 ₂ "	fl. Arabo,
fl. Arabotól	30 " " "	= 5 ₃ " "	= 40 "	Bregaetium.

¹⁾ A carnuntumi erőd maradványai Petronell és N.-Óvár között attól 1180° = 2₇ km., az utóbbtól 660° = 1₂₅ km. távolságban láthatók. Az erődnek területe 160° = 303 m. szélességű és 200° = 379 m. hosszúságú négyszögben emelkedik ki, mintegy 2° = 3₉ m. magasságban az azt környező rónának színvonalaól. Kövezett árkai jelenleg földdel vannak behányva. Maga a katonai táborhely sokkal terjedelmesebb volt s mai napig fennálló főkapuja az úgynevezett 'pogány kapu' (Haidenthor) mintegy 1200° = 2400 m. távolságra esik dél-keletre az erőd romjaitól.

²⁾ Mily hosszúsági mértéknek felel meg ezer római lépés? megállapítva nincs. A térképen jelzett erőd, illetve állomások egymás közötti távolsága a legalaposb valószínűséggel határozható meg, az útvonalon fekvő két kétségtelen fekhely (ez esetben Carnuntum és Arrabona) közötti vonalnak a római lépések szám-arányában eszközölt felosztása által. A fénforgó esetben Carnuntum — a tábor főkapuját véve kiindulási pont gyanánt — Arrabonától (Győrtől) 9₆ mld = 73 km. távolságra esvén, ezer római lépésre 710° = 1346 m. számítandó.

Ezen útvonal két végpontjának Carnuntumnak és Bre-gaetiumnak egykori fekhelyei, az érintett térképen kívül, Antoninus császár utijegyzetei — itineraria Antonini — s a Petronell és Ó-Szőnyben fölfedezett emlékkövek s építkezési maradványok által minden kétségen kívül lévén helyezve, e helyütt csak a közbenső helynevek által jelzett egykori erőd, illetve állomások — stativa — fekhelyeinek megállapításával foglalkozhatunk.

Előzetesen magának a hadászati útnak egykori vonalát kell keresnünk. Feltéve, hogy a fő lakhelyek s erődök közötti út, főleg pedig egy hadászati út, a Carnuntum és Arrabona közötti róna területen lehető egyenes irányban lön vonva, ezen út a carnuntumi erődből, a külső táborhely említett főkapujához vezetett — nyomaiban jelenleg is látható — útnak dél-keleti irányát folytatva, a mai Prellenkirchen osztrák határszéli községen át, Körtvélyes és N.-Jánfalutól délre mintegy 1000^m = 1, km. távolságban, továbbá a főhercegi albrecht-telki és márialigeti pusztai birtokokon és M.-Óváron át, a barátföldi és jános-házi telepek közelében, Ötevény és Abda mellett vonul Győr felé. Ezen lég-vonal egyenes irányától való kisebb-nagyobb eltérésre, csak a Lajta bal partján létezett mocsáros mélyedések s itt-ott magának a folyónak kihajlása szolgálhattak indokot.

(Petronell¹⁾ s különösen a carnuntumi erőd egykori területét Prellenkirchennel s ezt Körtvélyessel és N.-Jánfaluval, valamint M.-Óvárt Győrrel jelenleg is lehető egyenes irányban vont mű-út köti össze, csak M.-Óvár és N.-Jánfalú közlekedési útja hajlik el jelenleg keletnek Rajka felé. Jelenleg — mondám — mert köztudomásra van, hogy M.-Óvárt és N.-Jánfalut még a múlt század elején is egyenes irányban vezetett postaút kötö egybe, s hogy ezen utóbbi út, az egykori római hadászati út vonalába esett, tanusítják az annak mentében Modrovics Titus rajkai birtokos által, az ezen vonalon fekvő telkén napfényre hozott számos római építészeti anyagok s a megyei régészeti egylet által az úgynevezett 'papréti' puszta déli határszélén ugyanczen vonal közelében fölfedezett pogány sírok.²⁾

¹⁾ Petronell községe belterületén, az ott nagy számban talált építkezési maradványok s emlékkövek feliratainak tanúsága szerint a polgári város állott, a polgári hatóságok székhelye.

²⁾ A rómaiak temetőiket rendszerint az utak mellé helyezték.

Erős okunk van hinni s nincs okunk kételni, hogy az egykori római hadászati út — itt-ott tán csekélyebb elhajlással — a jelzett jelenleg is fennálló s fennállott mű-utak vonalán lón vezetve. Az egyszer jól kiépített utaktól nem tér s tért el kényszer-ok nélkül, a jövő nemzedék.

Ami a megyénk területébe eső egyes római erőd- s állomások fekhelyének megállapítását illeti:

Gerulatisra nézve megoszlik a régészek véleménye, némelyek annak fekhelyét N.-Jánfalú, mások Oroszvár községe területére helyezik.

A közelebbi helyszíni vizsgálati adatok szerint Gerulatis állomás — stativa — fekhelyeül N.-Jánfalú környezete fogadandó el, ugyanis

a) N.-Jánfalú a Carnuntum és Arrabona közötti egyenes vonalba, Oroszvár ettől egy mfdnyi — 7. km. távolságra esik, s nincs ok azon föltevésre, hogy a hadászati út, nem a Carnuntum és Arrabona között elnyúló rónaságon s egyenes vonalban, hanem ettől messze eltérve, a közbeeső hegydomborulatokon át, vagy a hainburgi hegy alatti dunaparti keskeny útszoroson vezetett volna Oroszvár felé;

b) egy ily, ez utóbb jelzett vonalban egykor fennállott köztűtnak semmi nyoma nincs, holott a carnuntumi tábor fekhelyét Prellenkirchent és N.-Jánfalut a legrégebb idő óta, mű-út köti össze;

c) hogy N.-Jánfalú területén, már a római hódítás előtt is egy a kelták által lakott telep létezett, tanúsítják az ezen község közelében — nevezetesen az albrecht-telki főhercegi birtokon az 1855-ik évben felszínre hozott (több mint száz darab ezüst és 20 drb arany) nyolcz kelta fejedelem (Biatek, Devius, Larmaros, Sobisovamarus, Coisa, Nonos és Evoirix) neveit viselő, jelentékeny részben a bécsi cs. kir. muzeumba szállított s ott fentartott érmek;

d) hogy N.-Jánfalú környezetén, a rómaiak uralma alatt is tömörebb lakhely létezett, tanúsítják az ugyanott nagy számban napfényre került római építkezési maradványok. Végre

e) a carnuntumi erőd egykori területén át, az ettől délkeletre eső tábori főkapun át vezetett, még jelenleg is felismerhető főútnak egyenesen Prellenkirchen és N.-Jánfalú felé

eső iránya is N.-Jánfalu — mint Gerulatis egykori fekhelye — mellett harczol.

Oroszvárott látható ugyan, az urasági díszkert falába beépített két római síremlék¹⁾ s egy érdekes — ezideig még biztosan meg nem fejtett — képletet tartalmazó dombormű, de ezen emlékkövek e helyütt fedeztettek-e fel, vagy a volt főbirtokosok egyike által gyűjtettek s őriztettek-e meg itt? — nagy kérdés s ily leletek távolról sem oly biztos jelzői az egykori lakhelynek, mint a föld kérge alatt fölfedezett háztartási eszközök, építkezési leletek s a lakhelyen vagy közelében elrejtett pénzneműek.

A római térképen Carnuntumtól Gerulatisig 13 ezer római lépéssel jelzett = 2.₃ mfd = 17.₃ km. távolságnak N.-Jánfalu és Oroszvár egyiránt megfelel.

Elég legyen ezeket felhozni az egykori római állomási hely Gerulatis fekhelyének igazolásául.

Ad Flexum római castrum — erőd — egykori fekhelye a Carnuntum és Arrabona közötti útvonalon a mai M.-Óvárnak várterülete volt. Szolgáljanak igazolásul a következő adatok:

a) a római térkép szerint Gerulatis-tól ad Flexum 16 ezer római lépésre = 2.₃ mfd = 21.₃ km. távolságra feküdt. A N.-Jánfalu és M.-Óvár közötti lég-vonal hossza tetteleg is 2.₃ mfd = 21.₃ km.;

b) magának az egykori castrumnak elnevezése ad Flexum (fluvii) is oda mutat, hogy ezen erőd valamely folyó, ez esetben a Lajta folyónak a vár közelében létezett s mai nap is fenlétező erős kanyarulatától vette nevezetét;

c) hogy e helyütt már a magyarok bejövetelekor is létezett egy régi vár, azt már ezen lakhelynek a XIII-ik század okmá-

¹⁾ Az egyik sírkő felirata:

D. M.
FLAVIUS
ATTIUS CIVIS
TREVIR. EQ.
AL. I. C. ANNS. TI. P.
VII. H. S. E.
H. F. C.

*Dis Manilus
Flavius et
Attius civis
Trevirienses equites
Alae I-mae centurionis.....?
VII. Hic situs est
Hoc fueri curant.*

A másik emlékkő, egy sírkő felső része, mely perim és háromszöget képez, közepén egy sokszirnu virággal, mely alatt két gombról babérgirland függ. Alul D. M. betűk.

nyaiban is előforduló 'Óvár', 'Altenburg', 'Starábrada' elnevezése igazolja. Sőt Timon, Práy és Szentiványi történelmi írók, a Carnuntum, Sabaria és Arrabona között letelepedett avarok tartományában, az úgynevezett Avariában fenlétezett 'Vetvár' erődöt a latin 'vetus' és Hunfalvy szerint avar 'vár' szavakból hiszik egybetettnek lenni, s miután a frankok a német erődök latin elnevezésénél a 'burg' végzavat (például Teutoburgum) átvevék, nincs okunk fennakadni, ha ugyanazok a 'vár' végzavat is felhasználták;

d) a m.-óvári várnak 1535-ben Miksa király idejében kijavított bástya falába beépített római emlékköveken olvasható feliratok:

I(ovi opti)M(o) MAX(imo)

IUNONI REGINAE MI

NERVAE CETERISQVE

DIIS DEABUSQVE

LEGIO XIII GEM(ina)

és

LEGIONIS XIII G(eminae) M(artiae) V(ictricis)

C(enturionis) Fabii FANNI

MAXIMI

teljesen megfelelnek azon történelmi adatnak, hogy a Carnuntumban táborozó XIV-ik legiónak egyik telelő-helye ad Flexum volt. Az első emlékkő feliratának tartalma, egyúttal a legnagyobb valószínűséggel azt is tanúsítja, hogy az az erőd és laktelep alkotásakor szenteltetett Junonak mint egyúttal a községek véd- és Minervának mint egyszerűen az építészet istennőjének.

Stailuco állomási hely, a föntjelzett térkép szerint ad Flexum és Arrabona között, attól 13 ezer római lépésre = 2,3 mfd = 17,3 km., ez utóbbtól 12 ezer római lépésre = 16,7 km. távolságra feküdt. Mindkét távolsági méret szerint ezen állomás egykori fekhelye, a szt-miklósi volt czukorgyár és a szt-jánosi új-telep között fölfedezett római sírkert közelébe esik, s hogy e helyütt római laktelep létezett, erről, habár néma, de a legbiztosb bizonylatot nyújtanak az érintett temetőben napvilágra hozott római sarcophag, egyszerű sírok és nagymennyiségű érmek.

Nem szenved kétséget, hogy a fentebb megnevezett erőd és állomási helyeken kívül, a megye egyéb területén is léteztek a

római uralom ideje alatt, sőt azt megelőzőleg is számosb tömörült lakhelyek, igazolják ezt a kőbányai, hegyeshalmi, zurányi, szt-péteri, pusztá-somorjai és nemesvölgyi községeknek s a papréti pusztai birtok határában talált és a megyei régészeti társulat által kitárt ó-korbéli sírkertekben fölfedezett, ezideig szakszerűleg meg nem állapított (kelta, hun, avar?) leletek.

Lakosok.

A keltáknak mely törzsét vagy törzseit találták a római hódító csapatok megyénk vidékén? — ki tudná bizton megmondani. Tények helyett csakis az alapos valószínűséggel lehet számolnunk.

Valószínű, hogy a Fertő s a Lajta folyó között, a boiok által elhagyott rész-területen, ezen népfaj maradványai, megyénk észak-nyugoti sarkán az azalok s dél-keleti részein a kytnek honoltak, a kelta nép egyes törzseinek töredékei.¹⁾

A kelta nép őshazája Gallia volt. Innen terjeszkedett ki ezen népfaj Európa közép és nyugoti részeire.

Ambigatus, a kelták királya 589-ben Kr. e. a kelták számos törzsének ifju nemzedékét, Bellovesus vezérlete alatt, Italiának a Po folyam s az Apenninek közötti területére vándoroltatá, itt telepedett le az ifju népraj, a már előbb ideköltözött kelta nép között. Ezen jövevény nép a római hatalom ellen többször felázadván, két századon át gyakran megújult küzdelem után Felső-Itáliából kiszorítva, Pannoniában s az ezzel szomszédos tartományokban telepedett le. Az egymástól független, de véd- és daczövetségben élő törzsök között, a boiok törzse volt a leghatalmasabb, míg az általa folyton háborgatott dákok fejedelme Borebistes által Caesar Augustus uralkodása alatt iszonyu vereséget szenvedve, Pannoniát is elhagyni kényszerült, miáltal Pannoniának észak-nyugoti része, hol ezen törzs zöme tartózkodott,

¹⁾ Jordanis, Azali — úgymond — circa Vindobonam, usque ad lacum Peisonem habitaverunt, his vicini fuere cythni usque ad insulam Schütt, quam Danubius efficit, boiorum pars necessario debebat esse in situ Scarbantiae, erga inter fluvios Lajtam et Arabonem.

Schönwiesner, 'Sabaria' című munkájában: in septentrionali parte Pannoniae azali tenerant terras comitatus Mosoniensis et vicinam Austriae partem.

majdnem teljesen lakatlanná lön, s a római írók előtt mint a boiok elhagyott pusztája — deserta boiorum — lön ismeretes.

A kelták — a római és görög írók szerint — általán magas és erős természetűek voltak, fehér arcukat rendszerint kék szemek ékíték, hosszúra növesztett szőke hajuk hátrasímitva hullámzott alá vállaikon, a köznép meg hagyá nőni szakálát és bajuszát, az előkelőbbek csakis bajuszt viseltek. A nép ruházata szűr-szerű anyagból és bőrből, az előkelőbbeké többszínű csíkos szövetből készült, arany- vagy ezüst-öv, -nyakláncz, -karperecz és -gyűrű voltak ékszereik. Hosszu de keskeny vért, állatfőt vagy szarvakat ábrázoló ékítménnyel kimagasló vas-sisak, vas-pánczél, drót-ing, hosszú erős kard, széles kétélű s aránylag hosszú szurronnyal ellátott lándzsa, nyíl stb. voltak hadi szerek.

Az építészeti, bányászati és kereskedelmi ipart kiváló hajlammal üzik, — s kereseti forrásuk a mezőgazdaság szűkebb körü üzlete, állattenyésztés, vadászat és halászat volt. Borítással csak kevés helyütt éltek, általán kedvelt italuk a sör volt, melyet árpából és kölesből főztek ki.

A vallás, oktatás, közigazgatás és igazságszolgáltatás ügyeit az általuk nagy tiszteletben tartott druidák — tudósok — rendje vezette. Hitték az egyes istenségek fölött álló fölény lételetét s az egy testből a másikba vándorló lélek halhatatlanságát. ¹⁾

¹⁾ Strabo III. 212, 245, 313. Plinius III. 1, 20, 25.

II. Hun-avar-frank korszak.

Hunok.

Attila, hódító táborával, mint pusztító zivatar haladt el az úttjában álló országok felett; a történelem jegyzői csak őt és seregét kísérték szemeikkel, s világrendítő tetteinek csak jelentékenyebb színhelyeit jegyzék fel. Attila történelmében egyes vidékek eseményei háttérbe szorulnak, hogy a világtörténelemnek adjanak helyet. Vidékünknek e korból alig jutott egy biztos emlékpont. Annyi bizonyos, hogy a népmozgalmaknak egyik országútja, ez időszakban is, itt vonult keresztül. Midőn Attila, a Duna és Tisza partjain szerzett birodalmát, az általa legyőzött s adófizetővé alázott keleti császárság által, veszélyezve többé nem látta, 452-ik évben a nyugoti császárság ellen fordítva fegyverét, 500 ezernyi főre menő seregét két testre osztotta: az egyik a Duna jobb partján a római hadi-utat követve vidékünkön, a másik a Duna bal partján vonult fel Gallia felé, a folyam forrásainál egyesülendők. Ezen hadjárat alatt romboltatott le a hunok által végképen Carnuntum, melynek helyét, Petronell közelében, azon, már két évezreddel daczoló diadalív jelzi, melyet a hálaadó Róma, Pannonia meghódítójának, Tiberius Nérónak emelt. Akkor véres diadalmenetek kapuja, — most szántóföldek kalásza hullámozzák körül! Attila Kr. u. 454-ben meghalt, s a világtörténelem azon drámájából, melyet rejtélyes halála fejezett be, vidékünknek csak e romemlék jutott. — Attila fiai: Ellák, Uzindur, Denghizik, Emnedzár, Gheism és Hernák között az uralom felett viszály támadván, a hun birodalom felbomlott.

Osztrogóthok.

„Ama rettentő hatalomnak, — mond Thierry, — mely míg Attila élt, akadályt nem ismert, s mely a világnak törvényt szabott, egy napig sem engedelmeskedett senki, mihelyt a hódító szemeit behunyta.” — Andarik, a gepidák királya, s Theodomír, a pannoniai osztrogóthok hercege, Attilának legmeghittebb tanácsosai, — kik a hun királylyal együtt vívtak a catalauni csaták-

ban, — fegyvert ragadtak, ennek, az alattas országok és fejedelmek felett osztozkodó és kockát vető fiai ellen, s egy véres harc után, melynek színhelye Pannonia volt, s melyben 40.000 hun és Attila legidősb fia Ellák is elesett, — a gepidák a Tisza síkjait, az osztrogóthok három testvér-fejedelmei: Theodimir, Walimir és Widimir pedig Pannoniát foglalták és osztották el maguk között, mely alkalommal Felső-Pannoniával vidékünket Theodimir vette birtokába. Attila fiai, a hunok maradványaival, közel a Feketetengerhez, a Duna bal partján telepedtek le, s 456-ban és 462-ben Denghizik vezérlete mellett, Pannonia visszafoglalását megkísérelték, de Alsó-Pannoniából — hova beütöttek — Walimir által visszaveretve, vesztett hazájukat végkép elhagyák.¹⁾ A történetírók szerint, amint Walimir követei, Denghiziknek 456-ik évi visszaveretését jelentendők, a „Peiso partján” Theodimir szállására értek, az ünnepélyesen feldiszipelt palota zajos zenétől hangzott vissza. Azon éjjel született Theodimir fia: Nagy Theodorik, az osztrogóthok és később Itália királya, korának legnagyobb embere. — Theodimir 474-ben meghalálózván, örököse Theodorik, nemcsak a személye körül egyesült osztrogóthok birodalmát, hanem 483-ban Zeno keleti császár ellen győzedelmeskedve, Dacia és Moesia dunapartí részeit, — az V-ik század végével pedig, több évig tartott harc után, Itáliát is elfoglalta. Több mint egy félszázadig uralkodott Theodorik, de 526-ban meghalálózván, sírba szállt vele azon lángész is, melylyel birodalmát a nyugoti császárság romjain megalapítá, s Justinian keleti császár, utódainak gyengeségét felhasználva, a longobardok segélyével, Belizár s később Narses hadvezérlete mellett, a római birodalomnak az osztrogóthok által elfoglalt tartományait visszafoglalá, s míg ezen utóbbiak Olaszországban vívták élet-halál-harcukat, Justinian császár engedelmével, 548-ban Pannoniában a longobardok telepedtek le.

¹⁾ Denghizik, 468-ban, Leo keleti császár elleni hadjáratában elesett, s fejét lándzsára tűzve hordozták végig az utcákon Konstantinápolyban; — Gheism, Attilának, a gepidák királya Andarik hugától nemzett fia, nagybátyjánál visszavonultan élt, ellenben fia Mundo, Justinianus alatt mint illiricum hadparancsnok s unokája Mauricius mint hadnagy szerepeltek, de a keleti császárságnak a góthok elleni harcában, Belizár oldala mellett, a salonai csatában, egymást védve, hősi halállal multak ki. Uzindur, Emnedzár és Hernák további életviszonyait áthatlan homály fedi.

Longobardok.

A polgárosodás, melynek alapjait Pannoniában az értelmes s nemcsak harczra kész, hanem a földművelést és építészetet is kedvelő osztrogothok megfektették, — a longobardok alatt hanyatlásnak indult. Ezen, a vadságig durva népnek fejedelme Alboin, majdnem szakadatlan harczban élt a szomszéd gepidákkal. Közél húsz évig tartott a folytonos ellenségeskedés, midőn az avarok, Baján vezérlete mellett, az aldunai tartományokban megjelentek. Ugyanazon időtájban hívta meg Narses is, a keleti császárságnak római helytartója, a longobardokat Olaszhonba. Alboin használva az alkalmat, Bajánnal a gepidák ellen szövetségre lépett, győzelem esetére az avarok részére biztosítván a gepidák területét — Daciát, — a longobardok összes marháinak tized részét, és a longobardoknak Itáliába leendő költözése esetére Pannoniát is. — A háboru kiűtött, a gepidák két oldalról megtámadva, tönkretették.) — Alboin, nemcsak a gepidák birtokát, hanem népével Itáliába költözködvén, 568-ban Pannoniát is átengedte az avaroknak.

Avarok.

Midőn Pannoniát s ezzel együtt vidékiünket, az avarok szállották meg, Pannonia, a dunántuli kerületen túl a Száváig, s nyugoton az Ens folyamig terjedett. Az avaroknak hódító s védelmi harczai kiváló helyet foglalnak ugyan hazánk és Európa eseményeiben, s Baján az avarok khagánja és utódjai oly félelmes hatalomra vergődtek, mely a római sasoknak is szárnyát szegé, — de tetteiknek színhelye az aldunai vidék, a Balkán-hegység, Itália északi területei és Bajorország valának, s vidékiünk lapját, az avar birodalom hanyatlásának idejeig, üresen hagyá a történelem.

Feladatomhoz hiven, az avarok történetének is csak azon mozzanatait érinthetem, melyeknek közvetlen vagy legalább közvetett hatása vidékiünkre is kihatott.

) A longobardok vadságát borzasztóan jellemzi ezen irtó-harcz. A legyőzöttek a longobardok által irgalom nélkül lemészároltattak, szerencsésbék voltak azok, — mondják a hasonkoru írók, — akik az avarok kezére jutottak. Alboin Cunimundot, a gepidák királyát, a foglyok között feltalálván, megölette, koponyáját ércbe foglalva ivó-poháruul használta, s az általa egy izben már elrabolt, de atyjához visszatért leányát, Rosemundát, erőszakkal elvitte.

Vidékiünk volt — az avarok kétszázados uralma után — ezen, bár igen nyers jellemű, de életre való s művelődésre fogékony nemzetnek sírkertje és pannoniai maradványainak utolsó menhelye. — Baján 601-ben meghalt, s utódjai, az avar birodalom rendeltetésének s a döntő viszonyoknak téves felfogása által, államuknak nemcsak erejét zsibbasztották meg, hanem hanyatlását és elenyésztét is — öntudatlanul — előkészítették. 623-ban Heraklius császár és a persák között háboru ütven ki, az avarok ez utóbbiakkal szövöttek, s az öt évig tartott hadban nemcsak erejükben merültek ki, hanem Konstantinápoly falai alatt, 628-ki augusztus első napjaiban, oly vereséget szenvedtek, melynek csapása alatt hatalmuk és tekintélyük annyival inkább alászállt, mert fegyverük éle egy keresztény fejedelem ellen volt fordítva, aki e harcban a kereszténységnek Palaestinát foglalta vissza. — Az avarok kudarczsal térve vissza hazájukba, a világesemények színterét annyira elhagyák, hogy rólok 736-ik évig alig tesz említést a történelem. Kétségtelen, hogy ezen időközben az avaroknak keresztény hitre térítése a római szentszék és a keresztény fejedelmek által fogamatba vétetett. Az avarok békésen túrték ugyan a térítők működését, de ha részben megtértek is, ismét elesetek az új hittől. Rupert, wormszi püspök, Laureacum (Lorch) városában ütven fel a hitterjesztés főhelyét, midőn az avarok arról értesültek, hogy a püspök segédjei, a keresztény hittel, a frank uralmat is igyekeznek terjeszteni, 736-ban, vak dühökben a püspököt papjaival együtt leöldözték, s Laureacumot annyira elpusztították, hogy egy század mulva helyét sem tudták megmutatni e szerencsétlen városnak. Habár mindkét tény nem annyira a keresztény vallás ellen volt irányozva, mint inkább politikai indokokból eredett, az avarokat mindazáltal a kornak a keresztény hit tanaihoz mindinkább simuló szellemével éles ellentétbe helyezé, s midőn később 788-ban Taszilo bajor herczeggel Károly frank király ellen szövöttek, ennek, a szomszédos keresztény nemzetek-előtt, elégséges ürügyet szolgáltatnak arra, hogy őket, egyzersmind mint a keresztény egyház elleneit, támadja meg. Mindkét részről nagy hadi készületek tétettek, mindkét fél tudta, hogy a harc, melyet vívni fognak, élethalál harca lesz. A háboru 792-ben ütött ki. Nagy Károly, a frankok királya, három oldalról támadta meg az avarokat: az első hadtestet a Duna jobb oldalán,

maga Nagy Károly, a másikat a bal parton Theuderikh, frank tábornok, a harmadikat, mely az Alpok felől Alsó-Pannoniába volt nyomulandó, Pipin, a frank király fia vezényelte. Az avarok, Bécsen felül, a Duna mindkét partján, nevezetesen a jobb parton, Comagena (később Chunberg, Thuln) városánál, a bal parton pedig a Dunába beszakadó Kampf folyónál emeltek védelmi földsánczokat,*) főhadi erejüket a Duna jobb partján pontosítván. A frankoknak számos rohamait verték vissza az avarok; a frankok, a Duna jobb partján, már veszteni kezdék bátorságukat, midőn végre Theuderikh seregei, a Kampf-vonalon erőt vévén, átellenben a bal parton, s a dunai hajóhad az ostromlók közelében, megjelentek. Ennek láttára a frankok bátorságot kaptak, az avarokat pedig ijedség lepte meg. Az avarok attól tartván, hogy úttjok elvágatik, az erődítvényeknek és hajító-gépeknek elrombolása után, visszavonultak; ezen első védvonalukat és Bécs városát is a győztesek kezében hagyván. Egy másik kört, mely Bécsről lefelé nem messze feküdt, csak nagy ütközettel vehettek be a frankok, s ezután vidékünkre vonultak le. Itt — mondja Thierry Amadé, hivatkozva Bertinianus „Annales Francorum ad annum 791“ című munkájára — a Rába folyó és a Fertő mocsárai szolgáltak árkul a harmadrendű védsánczoknak, melyek számos toronnyal voltak beszegve, s melyeket a Rába torkolatánál a győri erődítvények védtek. Nagy Károly ezen erődítvényeket szemben nem merte megtámadni, átgázolt a folyón és megkerülte az erősséget. Az avarok ezt látván, az erődítvényeket elhagyták, s a kis- és nagy-csallóközi szigetekre vonultak. Ide tódultak a Duna két partjának menekvő lakói is vagyonaikkal, barmaikkal. A nagy-csallóközi szigeten földsánczok hányattak, de a két parti frank sereg s a Dunán leérkező hajóhad egész ereje megfeszítésével támadta meg az avarokat. Az ostrom és vérontás három álló nap tartott; Nagy Károly roppant hadserege az avarok főhadi erejét

*) Ezen avar erődítvények kör alakú, 20 láb széles és ugyannyi láb magassága földsánczokból állottak. Két ily kerítés közötti téren feküdtek a falvak és tanyák, melyek úgy voltak rendezve, hogy egyikről a másikig a szó elhallatszott, hogy egymásnak jelt adhassanak. Ha az ellen egy körfalt elfoglalt, a többiekbe vonulhattak vissza. Ezen várdák neve gyűrű, a frankoknál ring volt. — Nem alap nélkül hihető, hogy „Győr“-nek nevezett régi helyeink nevüket ez időből nyerték.

megsemmisítette, a vidéket kizsákmányolta, lakosainak nagy részét rabszolgaságra hurczolta. — Míg ezek nálunk így történtek, Pipin hadosztályával a Száva és Dráva közötti területet foglalta el. Nagy Károly, nejének Fastradénak, fia győzelméről ezeket írta: 'Pipin annyi avart ölt meg, hogy ehhez fogható mézsárlást ember nem látott.' — 'Hány ütközet történt eközben, — mond Eginhardt, az egykoru szemtanu, — mutatja Pannonia, melynek népsége csaknem egészen kiveszett, s maga a hely, hol a Khagán egykori palotája állt (a Rába és Dráva között), nyomát sem mutatta fel többé, hogy ember lakott benne.' — A beköszönt téli időszak s a frankok táborában uralgott dögvész, Nagy Károlyt a hadjárat befejezésére kényszeríték; de ő fel nem hagyott folytatásának tervezetével. 796-ban a frank sereg a Duna jobb partján ismét beütött Pannoniába, s Pipin, az ifju olasz király, a Duna bal partján a Tisza mocsáros síkjáig nyomult, ostrom alá vette a khánok lakhelyét s a nemzeti kincsek raktárát, s Thierry Amadé szavaival élve: nem nyugodott addig, míg a keresztény egyház védőjének zászlaja nem lengett az isten ostorának egykori palotája felett. A béke a khán 'várlakának' romjain köttetett meg, s Tudun khán megalázva követte Pipint Nagy Károly áacheni udvarába, hogy hűbérnöki hitét letegye és megkeresztelkedjék. Nagy Károly fényes ünnepély között fogadta a megkeresztelkedett Tudun és társainak hűségi esküjét, s ennek folytán, 797-ben, a frankok elfoglalták Pannoniát és a Duna bal partjának a Vág folyamig terjedő részét. — Hunnia többi részét, Tudun, Nagy Károly kezéből, hűbérül kapta. — Nagy Károly, hogy pannoniai birtokát a leigázott népeiségek ellen biztosítsa, nagy mennyiségben szállított Pannoniába bajorhoni német, és karántani szláv gyarmatokat. Ezen intézkedése az avarok elégedetlenségét tetőpontig fokozta. Tudun és népe visszatértek régi isteneikhez, fegyvert ragadtak és gyorsan beütöttek Bajorhonba. A háboru rettenetes volt, s különböző fordulatokkal a 803-ik évig huzódott, s az avarok legyőzése volt az avar történet végeseménye! — Úgy látszik, hogy Nagy Károly még ezentúl sem látta jónak az avarokat nemzeti létük árnyékától is megfosztani. Maga vette ugyan kezeibe az országlás gyepüit, de szabadon (?) hagyta választatni khánjaikat. Tudun 803-ik évben eltűnt; ezt Zodán, Tódor, s végre Ábrahám khán követték, ki e nevet, vidékünkön, Fischamentben történt

keresztelkedésekor vette magára. — Vidékünk történelmét illetőleg megemlítendő még, hogy a Duna bal partján lakó avarok, a szomszéd szláv nemzetek rabló csapatai által folyton háborgatva, Nagy Károly engedelmével, Carnuntum, Sabaria és a Fertő környékén telepedtek meg. — Nagy Károly Felső-Pannoniában számos keresztény egyházat alakított, s ezeket a szalzburgi érsekség hatósága alá helyezé. II. Eugen pápa 823-ik évben Annon püspököt Avariá'-ba küldé (vidékünk, Felső-Pannonia, így neveztetett) és székhelyéül Óvárt (Vetovarinum) jelelé ki.)

Nagy Károly 814-ben meghalt. Utódai öröklék roppant birodalmát, de nem egyúttal lángeszét s erélyét. Ezek gyengeségét felhasználva a morva fejedelmek, birodalmukat hűbéri czímmel elébb a Duna bal partjáig terjeszték, később Rosztiszlav 853-ban, Dévény várát felépítvén, a frankoknak a hűbéri viszonyt felmondá, Morvaország függetlenségének kivívására fegyvert ragadott, s Lajos frank király ellen rendkívüli szerencsével harczolván, a Duna és Tisza partjain tán megalapítja a szláv birodalmat, ha unokaöccse Szvatopluk által el nem árultatik, s Lajos frank király kezeihez ki nem szolgáltatik. Azouban e fordulat el nem távoztatá a veszélyt, mely a frank uralom hatalmát a szlávok részéről fenyegeté, sőt növelé, mert Szvatopluk, vastag Károly frank király könnyelműségével élve, nemcsak Rosztiszlavnak vesztett birtokait, hanem 884-ben Pannoniát is hűbérül kapta. — Évről évre nagyobb súlyllyal nehezedett az egyesült szláv elem hatalma, a frank és egyéb német törzsek állami jövője fölé, — midőn Árpád 892-ben megjelent, s gátot vetve a szláv elem túlterjeszkedésének, népét, végzetszerűleg, Ázsia és Európa küszöbére telepité, hogy őrre legyen világrészünk legszentebb érdekeinek!

*) Hogy Annon tetteleg elfoglalta volna kijelölt székhelyét, a történelemből nem igazolható.

Vázlatok Mosonmegye történelméből.

Szemlét, habár csak rövid szemlét tartva vidékünk őskori multja felett, — tekintsünk vissza területünk azon korszakára, melyben az már mint a magyar megyék egyike, mint Mosonmegye szerepelt.

Elég legyen a megye történelmének legjelentékenyebb mozzanataira szorítkozni, messzevezetne a tovaterjeszkedés; nemzetünk ezeréves történelmének koszorujából megyénkre csak egy levelke jut. De e levelkén is talál lélekemelő és dermesztő fény- és sötét pontokat az, aki a hon, a szűkebb hon a 'megye' s a szülőföld multja iránt kegyeletes érzékkel bír, és ki ne bírna azzal?

Ámde térjünk közelebb a tárgyhöz.

Hogy megyénk területe az országnak szent István királyunk által megyékre lett felosztásánál a már akkor fennállott 'Musun' (Mosony)-tól vette nevét, mindnyájan tudjuk; Mosony a területnek csak fő lakhelye volt-e, vagy már akkor erősség, vár? ez lehetne kérdés tárgya, — mert sok megyét nevezett el vármegyének a hazai földirat, mely nevét oly fő lakhelytől nyerte, mely erősség vagy vár soha nem volt.

De hogy Mosony a XI-ik században nemcsak a terület fő lakhelye, hanem erősség, vár is volt, kétségtelenné teszi Salamon királynak a Frisingi püspökség részére az 1074-ik évben kiadott adománylevele, melyben az adományozó király kiköté, hogy az adományos püspökség a mosonyi vár megerősítéséhez szolgálmányokkal járulni tartozzék.¹⁾

Hol létezett a vár, s hova és mikor tünt el? A vár a mostani s egykori községi terület legmagasb emelkedését foglalta el, hol jelenleg a főhercegi tiszti lak és raktári épületek s az ezekkel szemközt létező lakházak állanak. Tanúsítja ezt ezen emelkedett területnek sokáig fenmaradt elnevezése: 'Königs-

¹⁾ Lásd: 'Megyei Okmányok'. 1. sz.

bergl¹ királyi domb, — tanúsítja azon, a történelem szerint a m.-óvári és mosonyi várakat egykor egybekötő, a két város közötti ingoványos területen létezett, a M.-Óvártól a mosonyi indóházhoz vezető út bal oldalán elvonuló, de már csak egyes töredékeiben látható gátnak iránya is, mint ezt megyénk földrajzának másfél század előtti írója s hazai régészünk Bél Mátyás a helyszínén igazoltnak ismeré. Tanúsítják végre egyes helyszini leletek is.)

Mikor tünt el a vár? Erre megfelel a hazai történelemnek Ottokár cseh király 1271-ik évi hadjáratára vonatkozó tartalma, megfelel magának Ottokárnak nejéhez a királynéhoz írt azon értesítése, hogy Mosony várát elfoglalván, azt a föld színével egyenlővé tette.

Mi adá Mosonynak Magyar-Óvár felett azon elsőbbséget, hogy a megye nevét tőle vegyék kölcsön? kérhetőné valaki.

A felelet igen egyszerű, az ok igen természetes.

Mosony s a hozzá tartozott várterület állami birtok és a vár királyi vár; ellenben M.-Óvár és az itteni vár első letelepülési magánbirtok volt, mely csak a hírneves Corrald-családnak kihaltával olvadt az állami birtoktestbe.

Ezeket hozva fel megyénk elnevezésének eredetére nézve, megyénknek az Árpádok uralma alatti helyrajzi leírását illetőleg következőkre szorítkozom:

A megye határai, a nyugoti határvonal kivételével, mely — mint azt később látni fogjuk — kétségen kívül kijebb terjeszkedett — alig szenvedtek nevezetesebb változást. Legfőbb közlekedési útjai alig tértek el itt-ott mostani vonaluktól. Mit mondjak folyóinkról? Azon monda, hogy a Lajta az ó-korban Lébeny felé vette volna rendes útját, nem egyéb, mint monda. Háromszor változtatta Lajtánk a három század alatt, nem ágyát, hanem nevét, — őseinknek bejövételénél mint „Lithaha“ mutatta be magát; „Sár“-nak nevezék el őseink; ezen nevezetet említik okmányaink két századon át, de partjainak német lakossága makacsul fentartotta s uralomra emelé „Lajta“ nevezetét. Azon monda, hogy a Fertő meder-területén egykor hét község létezett, s később

¹) A tisztí lak körében ezelőtt több évvel egy mélyebb gödör emel-tetvén ki, egy már teljesen elporlott nagyobb méretű téglafal maradványára akadtak.

a hullámok alá temettetett, csakis pusztá monda; ellenben kétségtelen, hogy a Hanság ingovány-területe a megye dél-keleti részén Mosonyig lenyúlt, — ezt földtani észleleteken kívül történelmi és régi földrajzi adatok is tanúsítják.

A lakhelyeket illetőleg, megyénknek fő lakhelyei — mint már érintém — Mosony és M.-Óvár valának. Mosony volt a polgári és hadi kormányzat székhelye. A kormányzat élén a várispán állott, s Mosonyt a XII-ik század okmányai mint kereskedelmi telepet is kiemelik. M.-Óvár Mosony mellett másodrendű szerepet játszott.

További előkelőbb lakhelyek voltak:

Oroszvár, mely nevét nem az ott soha le nem telepedett oroszoktól, hanem az azt ősi örökül birtokló Uroz-családtól vette.

Oroszvár s a Lajta között terült el — a régi okmányok szerint — Jánus földje, azon Jánusé, aki I. Béla király alatt az ősi pogányhit visszaállítása mellett fegyvert ragadván, mint látító Fehérvár alatt életével lakolt. Tőle öröklék nevüket Német- és Horvát-Jánfalú.

Gátát, az ország határszélének megvédésére ide telepített bessenyők lakhelyét Kata nevezete alatt említik okmányaink. Az elnevezés eredetét illetőleg, 'Kata' bessenyő nyelven őrhelyet jelent, s mint Hunfalvy is érinti, Constantin római császár és író szerint, a bessenyők hazájának a Dnieper folyó melletti határszálon 13 örközség létezett 'Kata' nevezete alatt.

Zurányban szintén bessenyők laktak, a bessenyők azon törzséből, melynek neve 'Czúr' volt; innen a lakhelynek a németben teljesen megfelelő régi elnevezése 'Czurendorf'.

Bezenyét, Csúnyt és Barátfalut — ez utóbbit Legentow nevezete alatt — hasonlóul bessenyők lakták.

E népfaj megyénkbelől lassankint elpusztult; az elpusztult birtokok egy része, nevezetesen Zurány és Bezenye a mosonyi várbirtokhoz csatoltatott vissza; nagy része, nevezetesen Barátfalú (Legentow) s a szomszédos pusztá-birtokok Imre király által 1203-ban a szent-kereszti apátságnak adományoztattak.

Az árpádkori időszakban, a fentebbi jelentékenyebb községeken kívül, a megyénkbe vonatkozó okmányokban, a következő megyei lakhelyek és birtoktestek soroltatnak fel: Királyudvar,

Jánus földje: Német- és Horvát-Jánfalva területe, Legentow (Barátfalu), Lébeny, Szent-Miklós, Novák-pusztá, Körtvélyes, Zumbothel (Nezsider), Galus (Gálos), Kata (Gáta), Zaraan (Zurány), Kewa (H.-Kimle), Nulos (Nyulas) és 14 udvartelke, Bordacs, Hegeshalm (Hegyeshalom), Sasun (Sásony), Petlen (Bánfalva), Ilmeuch (Illmicz), Reugen (Rajka), Chun (Csuny), Póthfalva (Pátfalva), Turdamez (Féltorony területe).

Ezen községek és birtokok — Bordacs és Turdamez kivételével — egyházi testületek s magánosok uri tulajdonai valának, mint azt annak helyén látni fogjuk, — a megyének egyéb területe a mosonyi vár állami birtok-tartozékát képezé.

A mosonyi vár-birtok, mint a legjelentékenyebb megyei birtoktest jogi természete és birtoklására vonatkozólag, szabad legyen e helyütt, a következő megjegyzésre és adatokra szorítkoznom, mert a vár-birtokkal, mint ilyennel, e munka fonalán nem találkozunk többé.

Tudjuk, hogy mielőtt szent István az országot várkerületekre osztá, a birtoklásnak egyetlen jogcíme az ősi foglalás volt, melynek nyomdokába az öröklési jog lépett.

A várkerületeknek szervezése folytán azon hűbéri kötelék, mely a honfoglaló törzsök vezérei s a nemzetségek fejei s ezek alattas népei között fejlődésnek indult, mindinkább meglazult, — a birtok és tulajdon eszméje mind élesebben váltak el egymástól s az állam jogosult érdekeit képviselő királyi hatalom, a birtok-tulajdonának fenséges jogát — jus eminens dominii — mindinkább érvényre juttatá.

Az egyes várakhoz csatolt birtokok, a király fenhatósága alatt álló királyi kincstári birtokok minőségét vevék fel, melyeknek egyes részei a XI-ik és XII-ik században főleg az egyházi testületeknek, utóbb a hon védelme s a közszolgálat egyéb terén szerzett érdemek folytán lőnek egyeseknek is királyi adományul adva.

Azon birtokterület, melyet az 1848-ik év előtt a 'magyar-óvári uradalom' fogalma alatt ismerünk, az árpádházi királyok uralma alatt — csekély kivétellel — a mosonyi vég-várhoz tartozó kincstári birtok volt. Magyar-Óvár az erőddel együtt a XIII-ik század végén, mint a győri nemzetségből (de genere Geur) származó Óvári Konrád (Corraldus de Óvár) ősi örökségi

birtoka (patrimonium) szerepelt; ¹⁾ Nezsider (Zumbothel) II. Endre király által Chépán nádornak, ²⁾ Bezenye és Rajka (Reugen) Póth nádornak lőnek adományozva, s a Hédervári-család magvaszakadtával olvadtak ismét a kir. kincstári birtokba.

Az összes megyei terület hadi, kir. kincstári és polgári kormányzatának székhelye Moson (castrum Musun) volt, a kormányzat élén a mosonyi vár-ispán (comes castri) állott.

A XIV-ik században a várkerületi rendszer fokozatonként megszüntetvén, a mosonyi vár-birtok, mely eredetileg állami — a vártól el sem szakasztható birtoknak tekintetett, ³⁾ tisztán királyi kincstári birtok minőségében tűnik fel, melyet királyaink egészben vagy részben gyakorta elzálogosítottak s ismétellen királyi adományozás tárgyává is tevének; nevezetesen:

1420-ban Zsigmond király M.-Óvárt a hozzátartozó községekkel együtt bibersburgi Wolfart Katalinnak s Wolfart Imre és Pál fiainak zálogosítá el; ⁴⁾

1440-ben Erzsébet királynő, Wolfart Pál özvegyének második házasságbeli férjét bazini György grófort fiúsítván, az elzálogosított uradalom birtokába bevezettette. ⁵⁾

Ezidőtől fogva 1526-ig a bazini grófok birtokolták az uradalmat, amidőn azt II. Lajos király, nejének Máriának adományozta. ⁶⁾

1528-ban Miksa trónörökös vette át, nagynénje Mária királynő után a birtokot;

1561-ben Miksa trónörökös, Lébeny, Szt-Miklós, Meesér községeket s a Szt-Jánoson létező udvartelket az Amade-családtól visszaváltja, ⁷⁾ és

1564-ben a többi királyi birtokkal együtt a bécsi cs. kir. udvari kamara kormányzata alá helyezi;

¹⁾ Magyar történelmi emlékek. XII. k., 316. l. „IV. László király adománylevele.“

²⁾ Fehér: „Codex dipl. Regni Hungariae“. III., 2., 469. l.

³⁾ IV. Béla király 1236-ban azon okból, mert a vár-birtok a vártól mint állami birtok elszakasztható nem volt, megsemmisíté II. Endre királynak a szent-kereszti apátság részére tett birtokadományozását. — Fehér: „Codex dipl. Regni Hungariae“. III., 2., 213. l.

⁴⁾ „Pozsonyi káptalan okmányai.“ I. k., 1. f., 5. l.

⁵⁾ Az okmány a bécsi cs. kir. udvari kamara levéltárában őriztetik.

⁶⁾ „Pozsonyi káptalan okmányai.“ I. k.

⁷⁾ U. o. I. k., 2. f., 16. l. és II. k., 10. sz., 3. f., 9. l.

1627-ben II. Ferdinand király az uradalmat Harrach Leonhard grófnál 460.167 frt értékben elzálogosítja, és

1647-ben Szt-Miklós, Lébeny és Meccsér községeket a Zichy-családnak adományozza;¹⁾

1650-ben III. Ferdinand király a m.-óvári várat, több hozzátartozó községgel Harrach Leonhard gróftól visszaváltva, Draskovics József nádornak 200.000 frt értékben zálogba adja, de

1672-ben I. Lipót király visszaváltván, a cs. kir. udvari kamara kormányzatára bizza, melynek kezelése alatt az uradalom egyéb elzálogosított részei is visszaváltattak;

1715-ben III. Károly király az uradalmat a bécsi bankbizottságnak szerződészerű használatába bocsátja;

1747-ben Mária Terézia a magyar kir. kamara igazgatása alá helyezi, de

1758-ban ismét a bécsi bankbizottság használatába adja, míg végre

1763-ban ettől újból átvévén, Albert szásztescheni herceg nejének Mária Krisztina főhercegnőnek adományozza, ki után az uradalom elsőszülöttségi örökösödés útján Károly s ennek fia Albrecht főhercegekre szállott.

Azon igen elterjedt vélelem, mintha a magyar-óvári uradalom egykor koronai vagy az özvegységre jutott magyar királynők ellátására rendelt birtok lett volna, sem a magyar kir. koronai birtokokat részletesen elősoroló 1514-ik évi III. t.-czikkben, sem egyéb okmányokban nem leli igazolását, s azon körülmény, hogy ezen birtok 1526-ban és 1763-ban minden ellenmondás nélkül adományozás útján magánbirtokul átruházva, és az időközben özvegységre jutott királynők, nevezetesen: II. Miksa, III. Ferdinand, I. Lipót, I. József és VI. Károly özvegyei azt nemesak nem birtokolták, sőt annak birtoklását igénybe sem vették, — az ellenkezőről ad tanúságot.

Rövid szemlét tartva megyénknek ókori helyrajzi viszonyai felett, menjünk át a szorosb értelemben vett történelmi térre.

¹⁾ Az ezen adományozásra s az uradalom további birtoklási és birtokkezelési viszonyaira vonatkozó okmányok a bécsi cs. kir. kamara levéltárában vannak letéve.

Az árpádházi királyok korszakának küszöbén szent István személyében oly fejedelemmel találkozunk, kire nézve méltán kérdezhetnők: a szent korona kölcsönzé-e fényét a királynak, vagy nemde inkább a király a koronának, mely fején ragyogott?

A megyei történelemre szorítkozva, ennek az első király korából csak két mozzanatát említem fel:

Szent István 1009-ben a győri püspöki megye székét betöltvén, megyénk keresztény lakosságát a szalczburgi érsekség egyházi hatósága alól fölmenté.

1030-ban Konrád német császár ellenséges hadserege tört be megyénk, egyúttal hazánk nyugoti határán s haladott a Rábáig, a császár fiának, Henrik hercegnek vezérlete alatt. Határsértés volt a támadás ürügye, a magyar nemzet megalázása a kitűzött cél. Királyunk a kibékülés fegyveréhez nyult, s kardcsapás nélkül vonult vissza az ellen megyénk területéről.

1032-ben szent István meghalt, de nemzete emlékében halhatatlan lön.

Péter király szökése és elfogatása.

Utódja, Péter király, szent István nővérének, Gizellának, Otto olasz herceggel nemzett fia, olaszokra és egyéb idegenekre ruhazza az ország legfőbb méltóságait s emaga feslett életet él, s hogy az e miatt elkeseredett nemzettel szembezállhasson, III. Henrik császárnak hazánkat hűbérül köti le és hűséget esküszik. A Csanádon egybegyűlt országnagyok a hitszegő királyt és tanácsosait 1046-ban halálra ítélik.

Péter király Fehérvárról megszökik és Bécsnek veszi útját, hogy III. Henrik segélyével leigazza saját nemzetét.

Rémitő esemény színhelye lesz megyénk.

A mosony-hegyeshalmi uton látjuk vágatni a királyi fogatot, a királyi lovagok fedezete mellett, — nyomukban a király elfogatására kirendelt fegyveres csapat, — a király és kísérei Hegyeshalomban¹⁾ egy magánház falai között keresnek menekvést, — élet-halálra küzdenek egymással a királyi örök és az üldözők, egymást követve hullanak a védők, és — a király fogva van.

¹⁾ Hogy e rémes esemény Mosony közelében történt, egyhangulag tanúsítják a történelmi írók, — az esemény színhelye Bonfin szerint „Zumreïn“ Hegyeshalom volt.

A győztesek megkímélik a hitszegő király életét, de megfosztják attól, ami az életnél nemkevésbé becses — szemevilágától.

A kielégített boszu diástelen diadalával kísérik a megvakított királyt vissza Fehérvárra, s egymást követve nyílnak meg a hitszegő fejedelem előtt Fehérvár kapuja, tömlöcze, sírboltja 1046-ban.

Salamon király és családja a mosonyi várban.

András és Béla szerencsés országglása után

1064-ben Salamon király foglalja el a trónt. Salamon, a zsenge koru, még csak 14-éves fejedelem, jobban mondva tanácsosai vonakodtak Bélának fiait: Geiza, László és Lambert hercegeket az ország harmadának őket illető birtokában megerősíteni. Ezen vonakodás volt a király és unokatestvérei közötti viszálynak s a nemzet két pártra szakadásának főoka.

Salamon nem érezvén magát biztosnak az országnak az ellenpárthoz szító belsejében, 1065-ben Mosony várába zárkózik.

Az országnagyok közbenjárására a király és hercegek kibékülnek, de Vid a király első tanácsosa tovább szövi a cselvetés hálóját, s nem sikertelenül.

1074-ben Monyoródnál Salamon és vérrokonainak seregei állanak egymással szemközt.

Ez alatt Mosonyban két királynő, András özvegye Salamonnak anyja s az ifju királynő remegve várják a hadi hírnököt. Egy-két nap — s hírnökül maga a király jő, arczán az iszonyu vereség kifejezésével.

Vigasz helyett keserü szemrehányásokkal fogadja a királynő; zokogva tapad fiának feldúlt kebelére, András özvegye, a lesujtott anya.)

Salamon számüzetik, a trónvesztett király megyénk határán vesz búcsút — bár nem mindenkorra — vesztett hazájától.

Ott áll, mint kőszobor,
Égő fájdalomban,
S mint háborgó tenger,
Keble oly nyugtalan;
Vadúl végignézi
A messze levegőt,
De sem tenger, sem ég,
Sem föld nem szánja őt!

) Fessler: „Geschichten der Ungern“. III. k., 460. l.

A kereszties hadak betörése s a magyar-óvári vár ostroma.

A számüzött királyt, három — a történelemben kiváló fejedelem: Geiza, László és Kálmán követik.

Kálmánnál meg kell állapodnunk, mert történelmének színpadán megyénk is szerepel.

Kálmán korszakában merült fel Közép-Európa nemzeteinél az eszme: Palestinát a kereszténység uralma alá hódítani.

A kivitel eszköze, egy zagyva néptömeg összetoborzása, értelem és fegyelem nélküli vezérlete — magára a kereszténységre nézve is veszélyessé tévé a magában véve is merész vállalatot.

A XI-ik század végén, 1095—96-ban, öt külön kereszties had indult meg egyenkint 25—200 ezernyi főre menő csapattal keletről nyugotnak, a szent föld felé, hol a kereszténység ereklyéi egybehalmozvák.

És — sajátságos végzete a sorsnak — hogy ha hazánk nyugoti határán innen vagy túl, eszébe jutott egy nemzetnek vagy fejedelemnek keleti, illetve nyugoti szomszédjánál fegyveres kézzel tenni látogatást, megyénk nyugoti határszéle volt rendszerint a kapu, melyen koczogtattak, és ha meg nem nyílt, vadúl be is törtek.

Igy volt ez a kereszties hadakkal is. Az öt kereszties sereg közül négy, megyénken át vette útját. Három hadsereg nyert engedélyt Kálmántól a határon és országon átvonulni, de a harmadiknak rablás és gyilkolás jelezvén mindenütt nyomdokát, Kálmán a negyedik hadtestnek megtagadta az ország határán való átkelést. Jelentékeny haderőt vont össze megyénk területén, s a m.-óvári és mosonyi várakat megfelelő védelmi karba helyezé. A két részre osztott tábor egyike Gyula nádor vezérlete alatt M.-Óvár felett, a Lajta hidjánál, másik fele a király fővezérlete alatt Mosonynál foglal állást. A hid fölött megjelent több mint százezer gyalog és háromezer lovasból álló seregnek vezére Emico, az országon való átvonulást kérelmezendő küldöttséget a király elé bocsátatni kéri. A küldöttség tagadó válaszszal tér vissza. Emico magasra emelt paizsával jelt ad a támadásra. Mint a felbőszült tenger árja omlik az ellenhad a hidat védő magyar hadoszlopra, Gyula nádor elesik, megrémült serege pedig

visszavonul Mosonyig. A vérszemét kapott ellen most a m.-óvári erőd ostromához fog, a várnak keskenyebb sánczát a közel erdőkben vágott rőzsékkal, szálfákkal hányja be, s két faltörő kost alkalmazva, ostromra kél. A várbeliek égő fákyákat s egyéb rendelkezésre álló tüzanyagot szórnak a magasra felhányt faanyag közé. Az ostromló sereg roham-támadást intéz a vár ellen, a rőzsékből alkotott laza töltésen, a mind sűrűbben emelkedő füstfelleg között, egymást gázolják agyon az ostromra ügyetlen keresztetek. Visszavonás támad az ostrom vezetői között, a felbomlásnak indult rendezetlen sereg a várbeliek nyilaitól üldözve elhagyja a várat s Mosony felé indul. Most megnyílnak Óvár és Mosony kapui, két tűz közé szorul egyfelől a Lajta folyó, másrészről az ingoványok által körülfogott népraj, s akik a sánczokban nem lelék — nagy részben itt találják temetőjüket. Történetírók szerint Emico, táborának csak néhány ezrével tudott menekülni.)

Boris támadása. II. Geiza győzelme.

A gátai szent Anna-kápolna.

II. Geiza uralkodása alatt, Kálmán megvált nejeének törvénytelen ágyból született fia, Boris, 1145-ben mint trónkövetelő, Henrik bajor herceg s az osztrák végváarak főparancsnoka által támogatva, tekintélyes haderővel tört be hazánkba s Pozsonyt elfoglalá. Pozsony csakhamar visszafoglaltatott s II. Geiza, Henrik hercegen boszut állandó, 72 ezer főre menő gyalog- s 12 ezernyi lovasságból álló tábort von egybe megyénk nyugoti határszélén.

Henrik herceg hada a Lajta jobb partján, az osztrák határon foglal állást.

Zuránytól dél-nyugotra, a Lajta jobb partjára néző szerény emelkedettségén áll szent Anna kápolnája.

Ezen kápolna volt a magyar tábor központja, s az 1145-ik évi szeptemberhó 11-ik napján, egy lélekemelő látvány színhelye.

A fölkelő nap sugarainak fényénél látjuk itt a mégcsak 16-éves királyt, az országnak számos egyházi és világi nagyjai által környezve. Csatára készül a hadsereg.

A gátai toronyban reggeli imára kondul meg a harang.

) Fessler: „Geschichten der Ungern“, III. k., 514. l.

Leszáll lováról a király. Követik őt az ország nagyjai és a lovasság; 72 ezer ember térdreborul.

Egyházi ének és ima közt adja áldását az ország főpapja a királyra, megáldja kardját s a királynak oldalára övzi.

Harcra indul a sereg, elől az ügyesen nyilázó kunok és székelyek, őket követve a megyei zászlóaljok, harmad hadvonalban a lovasság, ennek élén a király, Belusch horvátországi bánal és Uroz gróffal, Oroszvár urával.

A Lajtán és az ország határán átkelt sereg Henrik herczeg által hősies elszántsággal támadtatik meg. A kunok és székelyek s a megyei zászlóaljok előcsapatjai ingadoznak, mire Uroz a lovassággal a hátrálókat előre készíti s az ellenhad előnyomuló vezérét Ratboldot elfogja. A vezérét vesztett támadó csapat megrémül, bátorságát veszti és hátrál. A magyar hadsereg új erőt merít, Henrik főserégével hosszan tartó véres harcot vív, s ennek vezérét Ottót is elfogva, magát Henriket, megfutamodott seregével a Fischa folyóig üldözi. Több mint 20 ezer bajor hullott el a csata mezején.¹⁾

Ottokár cseh király hadjárata.

V. István magyar, és Ottokár cseh király között, azon okból, mert az utóbbi, a magyar királyi kincstárt megkárosító egyéniségeknek menhelyet adott s azokat és az általuk elszakított kincseket kiszolgáltatni vonakodott, 1271-ben kiűtven a háboru, — Ottokár több mint százezer főre menő sereggel, a Duna bal partján hazánkba betört s miután Pozsonyt és a többi közel eső határszéli várakat ostrommal bevév, a Dunán átkelve, a folyam jobbparti területén a Rába folyóig irtózatos pusztítást vitt véghez, s dühöngő serege nemcsak a védtelen földművelőket, de ezeknek a templomokba menekült családtagjait is — a gyermekeknek sem kegyelmezve — lemészárolá; a magyar-óvári várat rövid ellentállás után, a mosonyi várat, a vár-örizet által kikötött, de az ostromlók által megszegett feltételek mellett elfoglalván, a Rába jobb partján táborozó magyar sereg ellen a folyó bal partján foglalt hadi állást. — Ottokár királyi nejéhez írt levelében győzelmét ezen szavakkal jelenté: a Dunán átkelven

¹⁾ Fessler: 'Geschichten der Ungern', V. k., 58. l.

Oroszvárt, Óvárt és Mosonyt a föld színével egyenlővé tettem. Ezen időtől szűnt meg Mosony hazánk egyik határszéli vára lenni.

Az egymással szemközt táborozó seregnek egyike sem mozdult ki helyéből, mindkét részről a védelmi harcban keresve előnyt. Ottokár serege útjában tüzzel-vassal pusztítván el mindent, s a vidéknek megrémült népét tovaköltözésre készítvén, táborának további időzése — az élelmi szükségletek hiányában — csakhamar tarthatatlanná lön, miért is seregének egy részével Soprony felé vette útját, a főhadtesttel a magyar sereget megkerülve támadandó meg. Soprony Ottokár által csak huzamos ostrom után volt meghódítható, — újra felütötte halvány képét táborában az élelmezési nyomor, — mire be sem várva a magyar sereg támadását, másfél havi céltalan hadjárat után Vas megyén át seregével csata és győzelem nélkül vonult ki hazánkából.

István király Ottokár tettét megboszulandó, 30.000-nyi sereggel Morvaországba beütött s pusztított, míg végre, békekötés vetett a kölcsönös megsemmisítő harcnak végét.)

Hunyady János és Czilley Ulrik találkozása Köpcsénynél.

A királyi trónon 1455-ben a mégcsak 15-éves László királyt, az ország kormányzékén Hunyady Jánost látjuk.

Hunyadyt imádta a nemzet, de vérszemekkel nézték népszerűségének folytonos emelkedését a királynak idegen tanácsosai, élükön Czilley Ulrik. Elhitették a még gyermek királylyal, hogy Hunyady a trónra törekszik, — hogy a királyi szék veszélyben forog.

Megszülemlik agyukban a pokoli terv: Hunyady János kivégeztetése.

Czilley a veszélyezett királyi szék sürgető érdekének ürügye alatt közli e tervet a királylyal. László sokáig habozik elhatározásában, végre beleegyezését adja, kikötve, hogy titokban, zajtalanul hajtassék az véghez.

Czilley Hunyadyt a király elé Bécsbe idézteti, magára vállalva a gondot, hogy többé vissza ne térhessen.

Hunyady a tervről értesül, — megidézttvén: „mely hódó-

lattal jelenek meg — úgymond — a király előtt bárhol az országban, de ennek határain túl menni nem tartozom’.

Czilley tervét meghiusulva látja, — újabb tervet forral agyában.

Hunyady Köpcsénybe idéztetik, ott a király megbizottjával Czilleyvel az ország sürgös ügyeiben értekezendő. Ezen ürügy alatt rejlett a cél: Hunyadyt élve vagy halva Bécsbe szállítani.

Czilley a kitűzött napon Köpcsénybe érkezik s fegyveres kíséretével a jelenleg is fennálló régi várba száll, itt fogadandó a lesbe csalt Hunyadyt.

Ugyanaz nap 2000 lovag élén érkezik Köpcsényhez Hunyady Budáról, Győr és M.-Óváron át. Két puskalövésnyire a községen innen üti fel a szabad ég alatt táborát.

Czilley küldöttje által maga elé kéreti Hunyadyt, a köpcsényi várba. „A király Czilleyt küldő hozzám s nem viszont, — felelt az országkormányzó, — jöjjön Czilley hozzám, itt a szabad ég alatt is tanácskozhatunk.’

Czilley megszegyenítve tér vissza Bécsbe, hogy újabb csel szöjjön czinkostársaival.

A királylyal ismét Bécsbe idézteti Hunyadyt, azon megnyugtatóssal, hogy személye sértetlenségének biztosítására királyi mentelmi levéllel láttatik el, melyet az ország határán Czilley fog átnyujtani.

A kitűzött napon Hunyady fegyveres kíséretével az ország határszéléhez, a bergi szőlőhegyekhez közeledik. Czilley 40 lovas kíséretében eléje jő, gyalog-fegyvereseit a szőlőültetvények sorai között rejtve el.

Hunyady a mentelmi levél átadására szólítja fel. „Mentelmi levélre nincs szükség, — szól tétovázva Czilley, — a király maga van itt, amott a szőlőhegy fáinak árnyában keresve a bőség ellen üdülést.’

„Mit reszketsz, gyáva lélek! — mond emelt hangon a csel-szövényről értesült Hunyady, — nincs hatalom, mely azon verem szélén, melyet nekem ástál, kimenthetne kezemből, egy intésem s össze vagy vagdalva, csakis a király iránti mély tiszteletem menti meg életedet!’

Ezen szavakkal vágat el a hely színéről Hunyady kíséretével.

Hunyady Mátyás mint fogoly a m.-óvári királyi várban.

Hunyady János, Mahomed seregén Belgrádnál győzedelmeskedve, az 1456-ik évi augusztushó 11-én sirba szállt.

Halála után, Czilley boszuja, a halhatatlan hősnek fiai László és Mátyás ellen fordul. Csordultig megtelt Czilleynél a boszuvágy, Hunyady Lászlónál a türelem pohara, — kardra szállanak egymással és Czilley — Hunyady László kardcsapása alatt veszti életét.

Hunyady Erzsébet, a hősnek özvegye, tudva azt, hogy Czilley eleste, a Hunyady-ház többi elleneit fokozott boszura gyulasztja, a királynál László fia részére kegyelemért esd. A király ünnepélyes esküvel fogadja, hogy Lászlón, Czilley halálát megbeszolni soha nem fogja.

Az eskü elhangzik, — a Hunyadyak ellenei, élükön Gara nádor, „vérért vért” követelnek és Hunyady László Budán az 1457-ik évi márcziushó 16-ik napján, a szent György terén, bakó pallosa alatt véreztet el, s testvére Mátyás börtönbe záratik.

Villámsebességgel futja be az országot a rémlír, rettegve néz a király a nemzet itélete elé.

Ugyan a fentebbi év június havának 1-ső napján, királyi lovagok által kísért fogatok robognak át M.-Óváron a királyi várba.

Az első díszfogatból László királyt látjuk kiszállani, egy más fogatból a mégcsak 15-éves Mátyást és gyermekkori barátját s most sorsa részesét Modrárr Pált, ez utóbbit rablánczczal terhelten.

A király M.-Óvárról Pozsonyba volt utazandó, de visszariasztá őt a hangulat, mely országszerte s itt is uralkodott.

Juniushó 15-ig időznek a király s a királyi foglyok a m.-óvári várban. — Alig mult el egy félév s a mégcsak 17-éves László király sirba száll s trónjára a nemzet Mátyást emelé.)

**Ferdinand osztrák főherczeg találkozása pártja küldöttségével.
A köpcsényi őrtorony.**

Köpcsény és Nemesvölgy között, az ország s egyúttal megyénk határszélén, egy régi őrtorony romjai állanak. Századok néznek alá sötét ormairól, hideg közönnyel megy el mellette az

*) Teleky József gróf: „A Hunyadyak kora”.

utas, nem is gyanítva azt, hogy — ha szabad hasonlattal élnem — e romok árnyában váltott jegyet hazánk, a királyainak szabad választásával bíró hajadon, — a habsburg-lotharingi házzal.

II. Lajos király, a mohácsi vészes csata után, a Csele vízében találván halálát, — pártokra szakadt a nemzet. Zápolya János erdélyi fejedelem, Fehérvárra országgyűlést hirdet, itt királylyá választatik s megkoronáztatik; — másrésről Ferdinand osztrák főherceg, illetve Anna főhercegnő, mint az Árpádok leányágbeli utódja körül, tömörül a nemzet jelentékeny része.

1527-ik évi juliushó 31-én Ferdinand 3000 lovas és 8000 főre menő gyalog-sereggel jelenik meg hazánk és megyénk határára.

A köpcsényi őrtorony mellett fogadja Ferdinandot pártjának fényes küldöttsége; tagjai között látjuk a haza legelőkelőbb nagyjait, Báthory Istvánt az ország nádorát, ki csak kevés idő múltán nádori székét Lengyelhon királyi trónjával cserélte fel, — gróf Batthány Ferenczet Horvátország bánját, Nádasdy Tamást a királyi tárnokot. A küldöttség élén Szalaházy Tamás veszprémi püspök üdvözli a főherceget, mint akinek királyi neje vérség szerint az Árpádok trónjához legközelebb áll, törhetetlen ragaszkodást és hűséget ajánlva, ha a főherceg, mint az ország választott királya, a haza alkotmányát s a nemzetnek II. Endre király arany-okmányában biztosított szabadságát fentartani s biztosítani késznek nyilatkozik.

Ferdinand hitének szentsége alatt igéri mindannak fentartását és hű megőrzését, mit a magyar alkotmány és II. Endre királynak arany-okmánya a király és nemzet elé szab.')

A találkozás komoly jellegét örömjaj váltja fel, s Ferdinand hadserege ágyuinak dörgése jelenti a messze vidéknek, a napnak nagy jelentőségét.

Másnap az 1527-ik évi augusztushó 1-jén Ferdinand főherceg, fényes kísérete élén M.-Óvárrá jö és pártjának főnökeivel a további teendők iránt tanácskozmányt tart.')

1) Istvánffy: IX. k., 198. l. Szalay László: 'Magyarország története'. IV. k., 57. l.

2) II. Lajos halála után, annak özvegye Mária királyné Nezsiderben lakott, de huzamosan tartózkodott M.-Óvárrott és Köpcsényben is. Gévay: I. k., 2. f., 33. l. Pray: 'Epist. procerum'. I. k., 327. l. Szalay László: u. a. m. IV. k., 69., 70. l.

Maximilián királyi főherczeg fogadtatása Köpcsénynél.

Az 1563-ik évi augusztushó 27-én, a Duna jobb partján, a Pozsony és Köpcsény között elterülő rónaságon 4000 főre menő lovasság táboroz, — nem harcra kelt csapat, hanem — mint egyik történetirónk mondja — az ország színe és ifjuságának virága; élén a délczeg csapatnak az ország legnépszerűbb fiát, Szigetvár kapitányát, Zrínyi Miklóst látjuk.

Kire vagy mire vár a dísz-sereg?

Pozsonyban vannak egybegyülve az ország rendei; Ferdinand király, hogy fiának Maximilián főherczegnek a trónt biztosítsa, ennek mint törvényes utódjának koronázására hívta egybe az ország rendeit.

Igen heves a viták folyama. Az ország rendei hajlandók a főherceget, atyja Ferdinand utódjául már eleve megválasztani, de nem az örökösödés alapján királyul fogadni.

Négy napi heves vita után keletkezett megállapodás szerint, Maximilián az ország rendei által, atyja halála után országlandó királyul „neveztetett”.

A nemesség táborában, az elkeseredettséggel folyt viták alatt, éles ellenzéki szellem forrongott, de Zrínyi Miklós őrszeme figyelemmel kíséré s tapintatos közbenjárása lecsillapítá, annak kitéréssel fenyegető mozzanatait.

Augusztushó 31-én Maximilián, hitvese Mária s fiai Rudolf és Ernő kíséretében Köpcsénynél megjelent s itt fogadta az ország rendei s nemességének üdvözlő küldöttségét.

Szeptemberhó 8-án s a reá következő napon Maximilián s neje Mária a pozsonyi székesegyházban megkoronáztattak.)

Maximilián magyar-óvári táborozása. Szigetvár ostroma.

Egy év mulva, az 1564-ik évi augusztushó 15-én Maximilián királylyal M.-Óvárrott, Zrínyivel Szigetváron találkozunk.

Szolimán 90.000 főre menő sereggel s 300 ágyuval ostromolja, Zrínyi Miklós 2500 fegyveres csapattal s aránylag igen csekély számú ágyuval védi Szigetvárát.

Maximilián király közel 70.000 főre menő sereggel M.-Óvárrott táboroz, — Nyitra, Komárom és Perlaknál össze-

) Szalay László: IV. k., 324. l.

sen 50.000 főre menő sereg várja parancsát, de a király tétlenül nézi a távolból, Szolimán betörését és Szigetvár ostromát.

Sürgős jelentés érkezik Zrínyitől M.-Óvárra a királyhoz, melyben a vár fölmentésére gyors segílyt sürgetve, fogadja, hogy a várat fel nem adja, hanem — ,ha kell — ezek voltak szavai: állandóan, derült arczczal, vérem hullásával s ha úgy akarja a sors, éltem feláldozásával fogok hazámnak szolgálni'.

Forgács Ferencz nagyvárad püspök s a magyar hadnagyk a seregek gyors mozgósítását és Szigetvár fölmentését sürgeték, az idegen hadvezérek jobbnak látták bevárni a dolgok tovafejlődését.

Így történt s csak így történhetett, hogy Szigetvár több mint 30 napi leonidási védelem után elesett és Zrínyi Miklós romjai alá temetkezett.¹⁾

A török had átvonulása megyénken, Bécs ostromához és vissza.

I. Leopold király alkotmányellenes rendeletei a végveszély örvényéhez sodorták hazánkat és a monarchiát.

A törvényhozásnak ismételt erélyes felszólamlását meghiusíták a fejedelem idegen tanácsosai.

Széchenyi György kalocsai érsek, ,mély alázattal könyörögök, — irá többi között a királynak, — méltóztassék adó-kivetési s -behajtási parancsát felfüggeszteni, — mert az emberek fel fognak jajdulni, kezeiket éghez emelni és számtalan árvák és özvegyek zokogása boszut fog kérni e gyászos parancs szerzőire. Felsőged Isten irgalmától és igazságától áldást kér magának és utódainak. Isten iránti hódolata, neje iránti szeretete s utódaiba vetett reménye nevében kérem Felsőgedet..... Nyelvem fennakad midőn szólok, kezem reszket, szemeim könybe lábadnak' A főpásztori intésnek sem volt foganatja.

Tetőpontját érte a nemzet elkeseredése. A vallási belvillongások által amúgy is kettévált nemzet, pártokra szakadt.

Leopold király az országban a török had beütése előtt csak 15 megyére számíthatott.

A 32.600 főre menő, 56 ágyúval ellátott főhadtest — élén Károly lothringi herczeggel — Köpcsénynél ütött táborn. 1683-ban

¹⁾ Szalay László: IV. k., 345. l.

májushó 4-én Leopold király ugyanitt szemlét tartott a hadak felett. Májushó 11-én a sereg Magyar-Óváron át Komárom felé vette útját.

Míg a lothringi herczeg a Rába és Rábca között táborozott, a török hadseregből nyolcezer lovas tatár átkelve a Rábán, úgyszólva néhány óra alatt M.-Óvárig, sőt tova Nezsiderig vitte a pusztitást.

Eszterházy Pál nádor júniushó 30-án semptei táborából írja a királynak: „Felséged Dunán innen máresak Pozsony és Trencsén, Dunán túl csak Mosony és Soprony megyéket bírja, a többi már veszendőben van vagy megy. Tököly Imre hadával közeledik, már-már összetapos bennünket az ellen’.

Károly herczeg, gyaloghadaít a Csallóközbe vetve, júliushó 1-jén éjjel a lovassággal megindul s Bécsnek tart, de Mosonyon alul már nyomában voltak a tatárok, öldökölve a maradozókat. Júliushó 2-án M.-Óvárnál, 3-án Parendorfnál, 4-én Köpesénynél táboroz a herczeg.

Kara Musztafa júliushó 8-án a Rábától útra kél, az előhadat képező tatárok ugyanezen napon a herczeg seregét már Petronellnél támadják meg, a török főhadsereg két napig M.-Óvárott időz s harmad napra az osztrák határszélekhez siet; — ha nem vesztegel M.-Óvárott, megelőzi Bécsben az oda júliushó 13-án érkezett csallóközi sereget, és Bécs menthetetlenül vesztve van.

Ezalatt Tököly Imre diadalmenettel érkezik Pozsonyba és a várat hatalmába ejti.

Leopold király Bécsből Linzbe menekszik, Eszterházy Pál nádor — megrémült serege szétoszolván — Fraknó várába zárkózik, majd Német-Ujhelyen keres menhelyet.

Ily körülmények között kezdődött meg Bécsnek ostroma. Itt volt a perc, melyben vagy fordulót veszen az ügy, vagy századok művét temeti romjai közé.

Kremsnél összegyülekeztek a bajor, szász, württembergi, frank segédcapatok és Szobieszki, lengyel király, 26 ezer harcossal. Károly herczeg a 80 ezer főre menő sereg vezérletét átvette, szemben Kara Musztafa több mint százezer főre menő seregével.

Néhány napi kemény viadal után, Bécs szeptemberhó 12-én fölmentetett.

Kara Musztafának serege eszeveszetten megfutamodva

özönlé el, még azon s a következő napon megyénket, tüzzel-vassal pusztítva mindent, amit útjában ért. Megyénk községei közül csak Halászi és Feketeerdő maradt megkímélve, ¹⁾ a többi a tűznek martaléka lön!

Egy pillantást vetve, a megvilágított éjbe, — mondja Bél Mátyás, — mintha egy tüztenger szélein állanál, magasra emelkedő hullámival, mintha tűzhányóvá vált volna a róna terület..... még a földnek felső rétege is közel fél ölnyire hamuvá égett a szerencsétlen megye tetemes részén! ²⁾

Szapáry Péter.

Buda várában 1684-ben s messze vidékén a török hatalom uralkodik.

Leopold király és szövetségesei harczra kelnek, hogy fölmentsék Budát s vidékét a félhold uralmának járma alól. Változó szerencsével folyik — habár félbeszakitással — két éven át a véres küzdelem.

A magyar nemesi fölkelő seregben egy kisebb csapat vezére Szapáry Péter volt. Egy szerencsétlen ütközet Ercsi vidékén Szapáryt mint hadi foglyot Hansabég hatalmába ejté. Szapáry a bégnek a szó szoros értelmében rabszolgája lön. Ercsi környékén egy mérsékelt emelkedettségű hegy mai nap is Hansabég nevét viseli, s a vidék népe mai nap is mutatja a vándornak a hegynék azon lejtőjét, melyen a dölyfös bég parancsára Szapáry egy igásállattal eke elé fogva, ugyanegy ostor csapásai alatt, az ekét vonni, szántani kényszerült.

Fordult a harcznak szerencsekoczkája.

Buda vára 1686-ik évi szeptemberhó 2-án Leopold király s a szövetségesek serege által ostrommal bevétetett, — Szapáry visszanyeré szabadságát, Hansabég hadi fogolylyá lön.

Hansabég a hadvezérnél lothringi Károly herczegnél kegyelemért esd.

A hadi foglyok mint ilyenek — mond a herczeg — éltüket nem félthetik, — ámde neked Hansabég, azon tettedért, hogy Szapáryt a hadi foglyot, emberi felsőbbségéből kivetköztetve, a baromhoz alacsonyítottad le, — csak Szapáry kegyelmezhet meg.

¹⁾ Lásd az 1683-ki megyei jegyzőkönyv 3-ik számát.

²⁾ Szalay László: „Magyarország története”, V. k.

Hansabég Szapáry elé vezetetik.

Mint az őserdők büszke tölgye, melynek sudarát vihar törte ketté, — remegve, lesütött fővel áll Hansabég Szapáry előtt.

Két szó az, melyet ajka kiejteni képes: irgalom... kegyelem!

Kegyelmezzen meg neked az ég, Hansabég — szól nyugton Szapáry — majd ha az örökkévalónak ítélőszéke előtt állasz, — én megbocsátok.

Lehetetlen! szól feljajdulva Hansabég, és reszketve omlik össze Szapáry lábainál.

Nem lehetetlen nekem, — viszonozza Szapáry, — mert magyar és keresztény vagyok.

S a férfin, aki a nagylelkűségnek ezen ragyogó példáját adá, Mosonymegye fia és alispánja volt. Hamvai a csunyi sírboltban nyugsznak.

II. Rákóczy Ferencz fejedelem hadjáratának mosonymegyei mozzanatai.¹⁾

Midőn Rákóczy Ferencz, gr. Bercsényi Miklós, gr. Forgács Simon és párthiveik, a XVIII-ik század elején, a magyar nemzet létküzdelmének korszakában, kardjukat veték a sors mérlegébe, — az osztrák hadsereg legfényesb korszakát érte el, és Bádeni Lajos, Savoyai Eugen, gr. Stahrenberg Guido és gr. Pálffy János személyeiben négy lángeszű hadvezérrel dicsekedhetett.

Rákóczy Ferencz serege, az általa kibontott nemzeti lobogó alá gyülekezett lovagok és gyalogok nép-hada volt, úgyszólván, mindmegannyi ujoncz.

S ezen nép-had a világnak akkori legkitünőbb hadseregével, nyolcz éven át, meg birt mérközni, még pedig olyképpen, hogy 1703-tól 1710-ig az ország nyílt területén (az erődített pontokat leszámítva) igen kevés kivétellel, Rákóczy Ferenczet uralták a megyék, és fejedelmének ismeré el a nép.

Ez csak két tényező által vált lehetővé. Az egyik a fölkelők számbeli túlsulya, a lakosság rokonszenvétől támogatva; a

¹⁾ Lásd Thaly Kálmántól: 'Dunántuli hadjárat 1707-ben'. Budapest, 1880. — Mosonymegye levéltára, jegyzőkönyvei s iratai igen kevés felhasználható történelmi adatot s anyagot nyújtanak e téren.

másik az ősi magyar hadviselési rendszer, az apró váratlan támadások rendszere, előtérben a páratlan magyar lovassággal, a nagy és döntő ütközetek helyett.

Ez okból, megynék is, csak ily kisebb szabásu, az ellent folyton nyugtalanító, fárasztó s erejében fogyasztó csatározásoknak volt színhelye s fekvésénél fogva Rákóczy hadjáratának csakis azon időszakában lön egyik történelmi helyévé, midőn a császári seregek az 1707-ik év elején és folytán az ország nyugoti széleire lőnek kiszorítva.

Közelebb térve a tárgyhoz:

Rákóczy Ferencz, a dunántuli országrésznek a császári hadseregektől való mentesítésére Bottyán János volt kir. huszárezredest szemelé ki, kinek ezen minőségben több ütközetben kitüntetett hadi képzettségét Savoyai Eugen herczeg és Bádeni Lajos Leopold király előtt is kiemelék.

Bottyán rendelkezése alatt, gr. Forgács Simon, gr. Eszterházy Antal, gr. Csáky István és Mihály, báró Andrássy István és Pál tábornokokat, — Bezerédy Imre, Béri Balogh Ádám stb. dandárnokokat látjuk állani. — A dunántuli főhadi szállás Pápa, hivatalos összeköttetésben gr. Bercsényi Miklós országos főtábornokkal és magával a fejedelemmel Rákóczyval.

A dunántuli hadjáratra kirendelt magyar hadsereg létszáma 10—11 ezer főre ment az 1706-ik év végével.

Az ellentáborban gr. Stahrenberg Guido főparancsnokot, gr. Rabutin de Bussy, gr. Pálffy János, a két gr. Heiszter testvérek, báró Ebergényi László, gr. Nádasdy Ferencz, gr. Draskovics János tábornagyokat illetve tábornokokat látjuk közreműködni. A császári, német, horvát és rác, végre a dán sereg összes létszáma a dunántuli hadjárat kezdetén, nem számítva az erődökben elhelyezett őrcsapatokat, 22 ezer főre ment.

Ezeknek előre bocsátása után lássuk az egyes hadi mozzanatokat megynék területén.

1706-ik év végén gr. Stahrenberg Guido, a kurucok által veszélyezett osztrák határok védelmére az úgynevezett kékmundúros ezredet Város-Somorjából a befagyott Dunán átszállítja s Szt-Péter, Szt-János és Pusztá-Somorja községeiben helyezetteti el.

1707-ki januárhó 21-én Stahrenberg Pozsonyon át Köpcsénybe jő, az itt s a közel vidéken fekvő lovasságot szemle alá veszi, s 500 lovasnak fedezete alatt Bicskére megy, hova Rabutin által, a dunántuli hadjárat ügyében tartandó értekezletre hivatott meg.

Áprilhó végével Stahrenberg Köpcsényben gyülekezteti egybe a Nyulason¹⁾ és a Csallóközben elszállásolt seregeit. — Bezerédy ugyanez időben, a Sárvárról Köpcsény felé igyekvő Wolffskehl dragonyos ezredét útban kapván meglepi és véres harc után szétüzi. Mintegy 80 dragonyos veszté életét. — Ezzel Mososynak fordul, és a Lébeny-Szent-Miklósnál fűveltető Dimitrovics-féle ráczokat áprilhó 30-án szintén meglepi s keményen megvervén, szétszórja. A futó ráczok Secula hirneves rácz ezredesnek M.-Óvár és Mosony között fűvellő táborába menekülnek. Nyomban itt terem azonban s rettenetes rohammal rajtok út a más oldalról érkező Bottyán tábornok Balogh Ádámmal, és hevesen harczolva Secula híres ezredét — úgyszólván — egészen eltörli. A harc alatt megérkezik Bezerédy is, s most egyesült erővel rárontanak Mosony városára, az oda menekült ráczokat üldözik s végre a várost fejeikre gyujtják. Ami kardjaik élét kikerülte, a házak tüze emésztette meg.

Bottyánnak ezen győzelme több irányban kiváló fontossággal bírt, Stahrenberg kényszerült seregét Köpcsény körül vonni össze s a horvát-szlavon rendek Secula ezredének iszonyu veregségéről értesülvén, idegenkedtek egy új jelentékenyebb haderő — számosb ujonczok felajánlásától.

Májushó 20-án a császári fővezér, Mososymegyében és a Csallóközben fekvő több mint 20 ezred katonaságot Köpcsénybe gyülekezteti; 30-án szemlét tart, s Rabutin ezredét a határszél védelmére Köpcsénynél és két más ezredet a lébeny-szent-miklós — szent-péter — pomogyi vonal biztosítására azon rendelettel hagyott vissza, hogy ez utóbbiak a kuruczok becsapásai ellen magukat védsánczczal is biztosítsák.

A mindezekről azonnal értesült Bottyán juniushó elején Lébeny-Szent-Miklóson a német csapatokat meglepi, a kastélyt

¹⁾ Nyulas nevezete alatt e helyütt a Szt-Jánostól Parendorfíg elterülő rónaság értendő.

katonáival körülveszi, a bennlevőket elfogja, mire a sánctábor katonaság megrémül s a magyar-óvári ágyúk alá menekszik. — Bottyán Lébeny-Szent-Miklóson üti fel táborát.

Augusztushó 10-én Pálffy János és Rabutin egyesült táborát találjuk Lébeny-Szent-Miklóson.

Augusztushó 14-én Pápa felé veszi útját a két császári hadvezér és az egyesült hadsereg, s e védtelen várost feldúlja, kirabolja s felégeti, a zárdákat sem kímélve meg.

Augusztushó 21-én Pálffy és serege M.-Óvárrá érkeznek, hallva, hogy Bezerédy és Bottyán betöréssel fenyegetik az osztrák határvidéket.

A fenyegetés ténynyé vált, ütött a boszuállás órája. Augusztushó 25-én a vasmezei fölkelő sereg Styria, Bezerédy és Bottyán seregei Soprony és megyénk szélein átkelve, az osztrák határközségeket dúlták fel és hamvaszták el. Augusztushó 26-án reggeli 5 órakor Bécs dél-keleti vidékén már 18 falu égett, — József császár és miniszterei a székváros bástyáiról szemlélték a messze vidéken fellángoló helységek tüzeiben a boszuállás rettentő művét.

Augusztushó utólján Pálffy János, futár által azon jelentését küldi fel a bécsi kormányhoz, hogy küldjenek neki segítséget és pénzt, mert ő az ellenállásra képtelen, horvátjai és ráczejai fölzendültek s mintegy 600-an el is hagyták a táborát.

Az évnek őszi hónapjai — tekintve megyénket — minden jelentékenyebb mozzanat nélkül teltek el. Gróf Pálffy János elégedetlen csapataival támadó hadi vállalatra nem is gondolhattott s M.-Óvár ágyui alá huzódván, legföljebb a Lajtvonal védelmére szorítkozott, a kuruczok pedig a hadi kerület többi részeiben voltak elfoglalva, részben azok is szüneteltek.

Az 1707-ki dunántuli hadjárat azonban a már úgyis sokat szenvedett Mosonmegyében fejeztetett be.

Pálffy a sopronyi csata után novemberhó 20-ka táján M.-Óvárra visszaérkezvén, az oda magával vitt három német ezred közül egyet Nádasdy erősítésére Sopronyban hagyta, egyet a Fertő és Kőpcseny közötti vonal védelmére az ezen vonalon eső községekben helyezé el, — végre Szolnok helységbe egy erős létszámú horvát osztályt helyezett el gr. Draskovics János tábornok alatt, ezen tábornok tisztikarával és társzekereivel.

A Tóközben szállásoló s a mosonymegyei őrvonalok szemeltartásával megbízott Balogh Ádám, Pálffynak illetén intézkedéséről értesülvén, decemberhó 19-én ezredével hirtelen átkél a Lébeny-Szent-Miklósnál vert hidon, reggel rajtaüt a szolnoki hadsapatra, gyorsan körülveszi katonáival Draskovics szállását, — a tábornok szerencséjére nem lévén honn, lefoglalja ennek udvari zászlaját, összes tábori málháit, paripáit, hámos lovait, társzeke-reit, elfogja számos törzstisztjét, hadmérnökeiket készletestől, zenekarát, szóval mindenét. A horvát lovasság ellenállás nélkül Nezsider felé megfutamodik, a rác gyalogság ennek példáját nem követhetve, sok emberének elveszte és foglyul este után a templomot környező kőfal kerítése közé menekszik, s Balogh hadának távozása után fölzendül, szintén kereket old s odahagyja őrhelyét. Szolnok hg. Savoyai Eugen birtokát képezvén, a kuruczok a herczegnek ottani gulyáját és juhnyáját is elhajtják s a községet elhamvasztják.

Pálffy másnap, decemberhó 20-án fejvesztetten minderről sietős jelentést tesz; a többi közt, ha sikerül is — írja Eugen herczegnek — Lanckenek a megfutamodott horvátokat és rácokat Nezsiderben feltartóztatni, ezen emberektől szolgálat többé nem reménylhető, — vonalunk közepén át van törve, — nyitva már az ellenségnek egész vármegye'.

Béri Balogh Ádám tábornok pedig — a tömérdek zsákmánnyal s foglyokkal, az ellenséges horvát zenekar kísérete mellett tartotta bevonulását hadiszállására.

Ezen kalandos portyázással fejeztetett be Rákóczy Ferencz seregeinek 1707-ki dunántuli hadjárata.

Alig van, s ha van, kevés megye van, mely ezen mozgalmak alatt annyit szenvedett, mint Mosonymegye. Hosszasb időközökben a császári seregeknek 6—12 ezrede tartózkodott itt, a mármár kitörő inség határáig megfogyasztva az élelmi szereket, s nemcsak Secula rác, de Rabutin fővezér ezrede is oly kicsapongásokat tett a minden pártszinezettől tartózkodó nép vagyonság és személybiztonsága ellen, minőt csak a bevallott ellenség ellenséges földön követhet el. Legkeservesebb volt a megyei tisztviselők helyzete. Ezeket mindkét hadnak vezérei vasba veretéssel, sőt Rabutin egyes tisztjei is fejvesztéssel fenyegették, ha feltétlenül nem teljesítik parancsukat, s a kuruczok Nunkovics Ferencz

megyei biztost el is fogták s négy hó tartamáig börtönözték is. ¹⁾ A megye rendei közgyűlésüket, midőn M.-Óvárott nem lehetett, Rajkán, Zurányban, Köpcsényben tartották meg.

A lébenyi templom.

Az egyház a művészet anyja.

Bejártuk megyénknek legjelentékenyebb harcztereit, — tekintsünk vissza még egyszer a multba, s keressük fel a béke, a szeretet szentélyét, hogy annak küszöbén enyhületet lelhessen, a gyilkoló fegyver ezer és ezer áldozatai felett bánatosan me-rengő kebel.

Mosonymegye dél-keleti szélén, a község szerény lakházai közül méltóságteljesen emelkedik ki a lébenyi r. kath. templom, a hazai legrégibb, legjelesebb műemlékeknek egyike. ²⁾

Közel hét század viharai alatt, már-már bomlásnak indult az, mit emberi kéz teremtett, de megmenté az építészeti művészet ezen remek alkotmányát ugyanaz, minek lételét köszöné: a vallásos buzgalommal párosult magasabb műveltség szelleme.

A lébenyi templomot s az azzal kapcsolatban volt kolostort Póth mosonyi és Chépán bácsmegyei vár-ispánok — a hirneves Hédervári-nemzetségből származó fivérek — az 1206-ik évben alapították s jelentékeny birtokalappal ellátva adták át a pannonthalmi benzéseknak olyképen, hogy a szent Jakab apostolról czimzett apátság, a pannonthalmi főmonostortól függő külön apátságot képezzen. ³⁾

Az új apátság további sorsa s történelme szorosan összefügg Mosonymegye történelmével. A lébenyi templom kettős tornya alatt vonultak el 1241-ben a tatárok, 1271-ben Ottokár cseh

¹⁾ Lásd az 1707-ki megyei közgyűlések jegyzőkönyveinek 4., 26., 53., 56., 60. számait.

²⁾ Lásd Kreskay Antaltól: „Kalauz a lébenyi templomhoz”. Győr, 1879.

³⁾ II. Endre király 1208-ban megerősíté Póth- és Chépánnak, a lébenyi apátság részére tett egynemely horvát-jánfalusi s lébenyi birtokok a szt-miklósi javadalmak átruházására vonatkozó adományozását. Fehér: „Cod. dipl.” III. k., I. f., 58. l. — IV. Béla király visszaadja a lébenyi apátságtól Imre király által elvett s a mosonyi várhoz csatolt rajkai és sásonyi birtokokat. Fehér: „Cod. dipl.” IV. k., I. f., 199. l. — Ezen okmány tartalma szerint Bezenye is az apátság birtoka volt.

király és 1593-ban a törökök pusztító hadai, mely utóbbi csapatok ellen oltalmat keresve, a lébenyi apátság tagjai, a minden oldalról védetlen nyílt helyet elhagyták s védvárukba Pannonhalmára menekedtek; de ugyanekkor maga Pannonhalma is a török hadak zsákmányául esvén, a hazai többi kolostorokban kerestek s találtak menhelyet.

A XVII-ik század elején ismét a benczések birtokában találjuk a lébenyi apátságot, míg azt Himmelreich György pannonhalmi kormányzó, a szerzet jogai ellenére Baksay Istvánnak, ez pedig a győri jezsuitáknak adományozá.

Az 1683-ik évben, a Bécs ostromlására Mosonymegyén átvonuló török hadak, a lébenyi monostort teljesen feldúlták s a templomot lángok martalékává tévék. A templomnak sérelmet szenvedett részei, nevezetesen a bedőlt boltívek, az egyik torony, a tető s az alapfal egyes részei újból helyreállítatván, a monostor a jezsuiták birtokában maradt, ezen rendnek II. József császár által 1776-ban lett eltörléseig.

Ekkor az apátságnak minden birtokát s készleteit a királyi kamara vette át, — a földbirtokból az egyháznak csupán az ötévényi határban fekvő 62 holdnyi ú. n. ostyaföldeket hagyta meg s kezeltette a templom fentartására az 1820-ik évig. Az egykori monostor maradványai az 1830-ik évet követő időben teljesen leromboltattak, csakis egy szárnyépület hagyatván meg, mely jelenleg is pap-lakul szolgál.

A már annyi viszontagságon átment szentegyházra az 1841-ik évi áprilló 24-én újabb nagy csapás nehezült. Tetője leégett.

A még romjaiban is nagyszerű műemlék, mint egy phönix, csak idő haladtával tudott, Essenwein A. nürnbergi hírneves mű-építész szellemi közreműködése, s a szentegyház stylszerű újbóli előállítására lángoló buzgalommal törekvő Dingraff Gáspár helybeli lelkész fáradoimat nem ismerő tevékenysége mellett, hamvaiból kiemelkedni. Néhai báró Sina János az egyház kegyura 20.000, az egyháznak nem több mint 1800 lelket számláló hivei 17.000 frttal s más egyes pártfogók is jelentékeny öszletekkel járultak ugyan a templom belső, szigoruan stylszerű fölszereléséhez, de annak külseje még az 1864-ik évi szeptemberhó 4-én történt újbóli megáldása és megnyitása után is, az elhagyatottság torzképét mutatta fel.

A templom helyreállításának nagy műve, csak felezve s nem befejezve lett.

Az egyház buzgó papja Mosonymegyéhez fordult. *) A megyei bizottság lelkesedéssel karolta fel a megye és nemzet műkincsének ügyét.

A hiányzó pénzt előteremté az akadályokat nem ismerő ügyszeretet. A megyei törvényhatóság közbenjárulása folytán, a műemlékek fentartására engedélyezett országos alapból 25.000 forint több részletekben a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszterium részéről és Mosonymegye saját pénztárából 3000 forint a megye által, a magasztos célra kiutalványozva; a külön adományozók jegyzékén felséges uralkodónkon kívül a királyi család több tagjaival, és az egyes hazafiak élén Zalka János győri megyés püspökkel találkozunk. Maradandó érdemet szerzett, a nemzet ezen műkincese fentartásának terén Simon Gyula azon időkorai megyei alispán is.

A templom külsőleg is helyre van állítva.

A lébenyi templomnak szakszerű tüzetes leírása túlhaladja a megyei monographia feladatát, elégséges legyen annak több, szakbeli munkákban közlött ismertetését rövid kivonatban adni:

„Nálunk — úgymond dr. Henzelmann Imre — a lébenyi templom oly mintául tekintendő, melyhez több későbbben épült egyház alkalmazkodott. Teljesen kifejlett román stílusban építve, az úgynevezett pillér-rendszerű bazilikákhoz tartozik. Három hosszahajóból áll, melyek keletről minden kereszthajó nélkül, közvetlenül három külön álló félkörű szentélylyel végződnek, nyugotról pedig a kettős toronnyal vannak szerves kapcsolatban, oly formán, hogy a tornyok alatti térség a templom belsejével egy folytatólágos egészet képez.

A templom 27.⁵¹ m. hosszú, 17.⁵⁷ m. széles. A középhajó 6.⁶¹ m. széles és 16.¹⁷ m. magas, szentélyének magassága 12.³³ m. A mellékhajók szélessége 4.¹¹ m., magassága 7.⁵¹ m. A tornyok szélessége 5.⁶² m., magassága 24.⁶⁶ m., a keresztig 36 m.

A tornyok között emelkedik fel a középhajónak nyugoti zárfa, melynek alsó részét a gyönyörű főajtó foglalja el.

*) A fáradhatlan kezdeményező, művnek teljes befejezése előtt, 1878-ik évi októberhó 28-án örök nyugalomra hajtá fejét, de a halás megemlékezés a templom minden kövébe bevési Dingraff Gáspár nevét.

Egyik kiváló sajátása a templomnak az, hogy diszítványeiben csupán növényképletek alkalmazvák s az oszlopok és pillérek fejezetein középtűt mindenhol egy kiálló lombkoszoru fut végig.

A templom belső felszerelését illetőleg: a templom földszítménye a fából faragott polychrom tornyos szárny-oltár, mely Anselm műtermében Münchenben készült. Középen szent Jakab apostol védszent szobra áll életnagyságban, ó-kori egyházi öltönyben, jobbról és balról két imádkozó angyal áll, az oltárra irányzott tekintettel. Az oltár két szárnyán belülről a fő egyház-atyák s az oltár-asztal alatt az apostolok mellképei vannak féldomborműben félkör-ivekkel összekötött oszlopok között. A toronyalaku felső építményben legfölül a szt-háromság, alább a kalvária szokásos képei állanak.

Ugyanazon műteremből származott a szószék, mely hatszögű talapzaton álló, három tekereses oszlopon nyugszik s rajta a négy evangylista féldombormű képei alkalmazvák. Ezen diszítványok s a két mellékoltár szintén a fentebbi műhelyben készültek s értékük meghaladja a 13.000 forintot.

A kitünő élénk színezetű ablakok festményei Klein bécsi tanár rajza után Innsbruckban készültek.

A többi egyházi felszerelvények is mind tiszta román stílusban készítvék, valamint a gyönyörű egyházi ruhakészlet is a középkori alakokat utánozza a mai előhaladott finomsággal.

„A lébenyi templom — úgymond Schmidt Ferencz, bécsi cs. kir. főépítészeti tanácsos — Magyarország legnevezetesebb épületeihez sorolható s egyházi épületei között a legkiválóbb helyek egyikét foglalja el. Csodálatot érdemel annak nemes és sajátzerű építészeti tökélye. Mint valami tengerentuli növény, távoli éghajlat alól hazánk földébe ültetve, úgy díszlik e templom, antik művészetre emlékeztető alkotásával Kelet-Európa földén.”

Mosonymegye 1742-ben.

Bél Mátyás volt pozsonyi lyceumi tanár, a fennállott magyar kir. helytartó-tanács által hazánk földleiratának elkészítésével bízván meg, személyes tapasztalatra fektetendő művét, megyénket is beutazta és leírta. A dunántuli kerületnek — közbejött halála miatt — csakis egy megyéjét, Mosonymegyét írhatta le, de az ezt tartalmazó kötetnek, köztudomásra, csakis egy példánya őriztetik még — a nemzeti muzeumban. Megszerzett másolata 20 ívre terjed, latin szöveggel. Jónak láttam annak tartalmát, habár csak kivonatban is, e helyütt közölni, főleg azon tétéleire szorítkozván, melyek megyénknek, a mostanitól kisebb vagy nagyobb mérvben elütó másfél század előtti állapotát, az egyes községek régiebbkori történelmi eseményeit s lakosainak azon időbeli polgári vagy erkölcsi jellemvonásait tüntetik fel. A tárgyaknak a szerző által követett sorozatától sem tértem el. Az eredetinek másolata megyénk régiségtárában őriztetik.

* * *

Miután a szerző megyénk természetes határait s változatlanul fennálló földdomborulati s vízrajzi viszonyait leírja, — a megyei rónaságon, — úgymond, — melyet a német lakosság parragi kiejtéssel ‚Haide‘ helyett ‚Haad‘-nak, a magyar népesség pedig ‚nyulas‘-nak nevez, csak itt-ott találkozunk kisebb-nagyobb területű pagonyokkal. Legnevezetesebb ezek között gr. Pálffy Miklós az ország volt nádora által Gáta, Újfalu és Lajtafalu között alakíttatott, előbb sokkal nagyobb, most (1746-ban) alig három holdnyi területű, egyébiránt szorgos művelés alatt levő pagony. Legfőbb figyelmet érdemelnek továbbá a féltoronyi erdős ligetek, főleg azon okból is, mert ezek VI. Károly császárnak igen gyakori, mondhatni évenkénti vadászati teréül szolgáltak. — Ezen és hasonló pagonyokat az illető földesurak, nevezetesen gr. Zichy Károly, a lébenyi határban létezöt, fáczánok tenyésztésére is felhasználták, tanusítva — mond az író — azt, hogy Magyarországbán az élet kellemessé tételéhez mi anyagot sem nélkülözünk, ha az anyag hasznosításához a művelés járul. — Köpcsény határában is lön jó sikerrel alakítva egy vadaskert.

Átmenve a megye folyóinak leírására, a Dunának — a téli időszak utolján, a jég megindulásakor előforduló gyakori kiáradásait említi fel. — A megye másodrangú folyója — úgymond — a Lajta, termékeny partvidékével s az általa hajtott lajtafalusi és gátai malmokkal. — Figyelmével — a szerző — a Lajta folyását követve, főlemlíti 'Samariát', melyet a magyarok az ott létezett római telep romjaira vonatkozólag 'Hegyeshalom'-nak neveztek el. ¹⁾ Innen a Lajta M.-Óvárnak tartva, miután ennek várfalait vizével bekeríti, a Dunába ömlik. — A Lajta kiáradó vizével rendszerint csak emeli a rétek szénatermését s a benne tenyésző halak, valamint a rákok husa is igen ízletes, s a partvidéki lakoságnak kedves eledelül szolgál.

A Fertő tava — lacus Peiso — a megye nyugoti határát képezi s mérsékelt kiáradásai csak jótékonyan hatnak a rétek és nádasok termésére, — egyébiránt halakban a tó már hosszabb idő óta szűkölködik, amit a parti lakosok a talaj szikes voltának tulajdonítanak; annyi bizonyos, hogy a tó keleti partjain, salétromtermelésre, igen bő anyag található. — A györmegyei határokig elnyúló Hanyáság náddal és itt-ott füvel van fedve, s felső rétege, a Fertőnek alányomuló vize által, mintegy függőben (suspensus) van tartva. Ezen felső réteg még a rajta gyalog foglalozók lába alatt is süppedez s e miatt csak nehezen járható. A vidéki lakosok ezen hanyi területeken ásó segítségével szokták a halakat kifogni, — úgyszólván, — kiásni (effodere), átlukasztva az uszó földet, mire a halak a lég és világosság nyílásához sietve tódulnak. Hasonló földterületek és halászati gyakorlat szolgálhattak okúl, hogy némely római és görög írók a halakat vízi- és földalattiakra osztályozák, például Cardanus, harmadik századbeli író.

A légmérséklete kellemes és üdítő, a nyári forróságot mérséklék s a vizeknek különben ártalmas páráit eltávolítják a gyakori szelek, melyek néha oly erővel támadják meg a fuvarost,

¹⁾ A községnek már az Árpádok korában is fennállott 'Hegyeshalom' nevezete azon jelenleg is kúpalaku halomtól veszi valószínűleg származását, melyen jelenleg a r. kath. templom áll s melyen ennekelőtte csak egy kápolna állott. Lehet, hogy egykor ezen halmon egy ó-korbeli rom maradványai s tán azon római emlékek is volt látható, melyről Bél Mátyás, mint később látandjuk, említést tesz.

hogy ez kocsiját a feldüléstől félti, — s télen át, a rónaságot borító havat fölverve, ezzel a közlekedési utakat annyira elfedik, hogy az utazó azoknak nyomára sem talál. A tavasz azonban sokkal hamarabb szokott bekövetkezni, mint a közel hegyes vidékeken.

Kérdéses — úgymond az író —: a megyebeli lakosoknak kiváló erős testalkata, az uralgó légmérsékletnek köszönhető-e, vagy a lakosság góth s boii származásának (!)

A földművelésről írva: a Fertő vidékén — jegyzi meg a szerző — kevés az erdei és gyümölcsfa, de virágzó a szőlőművelés, — a talaj nagyobb részben szénát és gabonát, de ezt csak gondos trágyázás mellett terem s nem csekély részben mint legelő szolgáltatót a gulyáknak és méneseknek táplálékot. — A Lajta partvidéke legtermékenyebb, a dunai vidék a gyakori áradások folytán inkább csak szénatermelésre alkalmas. A nép ekéjével csekély mélységre forgatja meg földét, — látni nem ritkán egy ökor által vont s egy fiu vagy leány által vezetett ekét, — nem úgy mint az Alföldön, hol a talaj elhanyagolt művelése s kötöttsége mellett három, négy igavonó állatot látunk az eke elé fogva. Az író a megyei egyes terményeket megnevezvén, — a tengerit nem említi meg.

A bortermelésre átmenve, a bor — úgymond — Sásonytól Féltoronyig nyuló emelkedések keleti lejtőin termeltetik; a szőlő művelési módja ugyanaz, mely a sopronyi vidéken is dívik, de a szőlőfajok térnek el egymástól a két vidéken s a mosonyi termékenyebb talajon termett szőlő korábbi szüretelést követel mint a sopronyvidéki, különben rothadásnak indul, nem úgy, mint ez utóbbi, melynek leszedése szent Márton napjáig is elhalasztható. Ez okból a helybeli borok el sem tarthatók s könnyen megczetesznek. 1727-ben a rendkívüli bő termés mellett, a bornak meszelye egy denárért volt kapható. A szőlők szélein és sorai között alma-, körte-, szilva- és cseresnyefa sok helyütt látható, — dinnye helyét azonban a sertések eledeléül szolgáló tök foglalja el.

Az állattenyésztésről szólva — megjegyzi az író, miszerint szarvasmarhát csak annyit tart a népség, amennyire földjei megműveléséhez s konyhája ellátásához szüksége van. Ellenben — úgymond — igen jeles lovak tenyésztetnek a megyében, különösen a féltoronyi királyi ménesben, mely VI. Károly császár ren-

deletének köszöni létezését. Ezen ménesben spanyol-, nápolyi, angol-, dán- és csehországi lovak is tenyésztetnek, melyek ha eredeti jellegükből sokat is megtartanak, a magyar égalj alatt, természet és erő tekintetében oly kiváló állatokká fejlődnek, hogy a császári istállóba is beillenek. Hasonló tenyész-ménes van Szt-Miklóson is.

Szarvas és egyéb vad a megyében alig van, s ami néha itt-ott látható, a szomszéd területek neveltje. Farkas és nyul igen nagy számmal van, s ez utóbbi körülményre vezethető vissza a megyei rónaságnak 'nyulas' nevezete.

A megye népe.

Midőn Pannoniát a magyarok elfoglalták, a megye területén németek laktak, a góthok és boiok maradékai. A megye ezen öslakói azonban, az ország határszélén, a szomszéd nemzetek gyakori betörése s a szent István, Péter, Aba Sámuel, Kálmán s az ezt követő királyok alatt keletkezett bel- és külviszályok esélyeinek igen ki voltak téve. Később az 1519-ik és az 1683-ik évi török hadjáratok alkalmával a lakók és lakhelyek nagy része a vérengző fegyver s a mindent elhamvasztó tűznek esett áldozatul.

A tűzveszély iszonyatosságát leírva: a megye jelentékeny területén — úgymond az író — még a föld felső rétege is kiégett több mint két lábnyi mélységre, s magadat körültekintve, azt fogtad volna hinni, tüzet hány ki kebléből a róna terület. ⁹⁾

A vész elől menekvő népesség, a harci viharok csillapultával csak részben vándorolt vissza az elpusztult falvakba, de alig kezdett az egy-két évtizedig tartó béke mellett jobb létre vergődni, midőn a Rákóczy által előidézett mozgalmak újabb csapást mértek a megye lakóira.

A megye magyar lakosai legnagyobb részben megtartják a magyar ruházatot s gondosan megőrzik gyermekeikben az ősi szokásokhoz való ragaszkodást. Általán földműveléssel s csak kivételesen foglalkoznak kézi iparral.

A német népesség számban felülmulja a magyart. A boiok és góthok maradékai nagy részben elpusztultak ugyan a megye területéről, de ezeket nem csekély mértékben pótolták a szom-

⁹⁾ Nem költői képet esetel az író; tudjuk, hogy a 60-as években is több mint kétezer hold hanyi terület hasonló mélységre kiégett.

széd osztrák-honi jövevények, nevezetesen IV. Béla király uralma alatt és után, midőn e megye területe az osztrák fejedelemlenk adatott zálogba. A német nép igen szorgalmas és ügyes földművelő, s e tekintetben ritkítja párját az országban; a kézi iparra is hajlandóbb mint a magyar vagy horvát, s gazdasági terményeit — a közvetítők mellözésével — közvetlen szállítja Osztrákhonba. Legnagyobb részben kék posztó ruhát visel, magyar, habár ennél bővebb, szabással. Ezekután különösen kiemeli az író, a német népség testi és erkölcsi előnyeit, takarékoságát s azt, hogy különösen a férfiak között kevés azok száma, akik — egyéni szükségükhöz mérten — írni, olvasni és számolni nem tudnának.

A horvátok — az író nézete szerint — II. Lajos király mohácsi veresége után költöztek a Száva és Dráva közötti lakhelyükből az országnak ezen veszélymentesebb vidékére. A férfiak ruházata a németekéhez közelít, a nők kiválik a többi népviselet közül. Épületeik kevésbé szilárdak és csinosak, a mezei munkát szorgalommal végzik. Midőn — úgymond az író — fiatal korában e megyén átutazva, egy horvát földművesnél kért éjjeli szállást, szívesen lőn fogadva s étkezéssel is ellátva, de nem engedék előbb éjjeli nyugalomra menni, míg lábait meleg vízzel megmosatta. Ezen a magyaroknál általán bevett keleti szokás azonban már kevésbé tartatik fenn e megyében is, mintsem azelőtt.

Ezen népfajokon kívül tartózkodnak még e megyében kisebb számban tótok és ráczok is.

A magyar királyok — veszély idején — gyakorta kerestek és lelték e megyében menhelyet. Ezt tette szerencsétlenségére Péter király is, ki, midőn az egész nemzet feltámadt ellene, egy csekély német őrcsapattal Mosonyba jött, s innen Bécsnek véve útját, midőn Zamurein (jobban olvasva Zumerein) faluba ért, az őt nyomban üldöző pártosok előtt egy magánház falai között keresett menekvést, magát hiveivel együtt a legnagyobb erőmegfeszítéssel védelmezé, míg végre összes kíséroeinek megöletése után elfogatott és szemévilágától megfosztva, Fehérvárra visszazállítatott s börtönbe záratott. Hasonló, bár enyhébb csapás érte itt Salamon királyt is, aki a szent László és Geiza ellen vesztett csata után előbb a mosonyi — s itt nem látva magát eléggé biztosítva — a pozsonyi várba zárkózott. Végre Kálmán királynak a keresztésekkel vítt harczát említi fel az író.

Ezek után az író a megye ó- és ujabbkori kitünőbb főispánjait sorolja elő, majd átmegy a megyebeli fő- és középbirtokosok megnevezésére. A főbirtokosok élén a hg. Eszterházy-család áll, ezt Pálffy, Illésházi, Zichy, Stahrenberg, Harrach, Rappach, Breuner, Szapáry, Bartoletty grófok, — továbbá Majthényi, Mednyánszky és Weisz bárók követik. A nemesi birtokosok közül Baczko, Balogh, Domschitz, Dragschitz, Harsányi, Holczer, Jakliny, Jász, Kajdacsy, Kömley, Keszey, Knapp, Kerling, Mihályfy, Nagy, Naszvady, Naradovics, Nunkovics, Rieschl, Rogoz, Sándor, Schloszberg, Simon, Strausz, Stahrenberg, Szigethy, Trummer, Valdberg, Vizkelety, Vörös, Zákány, Zichy, Zsidanics, Zorád, Zuponich családokat említi meg.

Megyei közigazgatási járások.

A megyei terület a lajtáninnyi és -tuli járásokra oszlik fel.

Lajtáninnyi járás.

Ezen járáshoz tartoznak:

Magyar-Óvár vára és városa.

Ezen városnak magyar és német neve egyiránt régi vagy ó-várat jelent. Azt hiszem, — úgymond az író, — a magyarok bejövetelükkor itt egy régi vár romjait találták s erről nevezték el magát e lakhelyet. Ezen régi várromok az egykori római 'ad Flexum' erőd maradványai lehettek, ad Flexumnak pedig az egykori erőd, a kis Dunának¹⁾ e helyütt észlelt erős kanyarulata folytán neveztetett. A magyarok felismervén a helynek egy erőd-megvédhetésére igen alkalmas voltát, az ország határát itt egy végvárral látták el.

M.-Óvár városa a királyok kiváló kegyében állott, elannyira, hogy igen kiterjedt kiváltságai mellett 'köztársaság' czimével is ki lett tüntetve, mely czimével a város, hivatalos pecsétjén mai nap is él. Közli az író bizonyos Stella Mártonnak Ferdinand császár hadserege vezéreihöz 1543-ban írt levelét, melyben az a m.-óvári várnak s környezetének szerinte kitünő védelmi tényezőire utal. A vár — úgymond a levélíró — a Lajta vize által

¹⁾ Valószínűbben a Lajtának.

képzett szigeten fekszik; a Magyarhonból az osztrák területre vezető főút, a vár falai alatt vonul el, más utat a hadsereg a vidék posványos volta mellett, a Fertő s főleg a Lajta és Duna között nem is választhat, s ha egyrészlől a Lajta, másrészlől a Rabnicz lefolyása elzáratik, az egész vidék területe egy áthatlan tóvá alakítható. Kár hogy a vár nincs teljesen kiépítve s szöglet-tornyokkal ellátva és részben csak földsánczok alkalmazvák.

A m.-óvári vár történelmére vonatkozólag, megériint az író a várnak a kereszties hadak, továbbá Ottokár cseh király és Szolimán seregei által bekövetkezett ostromát, illetve bevételét. Győr várának — Hardeck várkapitány hűtlensége folytán 1594-ben a törökök által lett bevétele után a vár jobb védkarba helyeztetett s nem siker nélkül, mert a törökök foglalásaikat s uralmukat a győri határokon túl terjeszteni meg sem kísérték. Bocskay táborának ezen vidéken portyázó hajdui, miután az ennek ostromához és bevételéhez szükséges hadi eszközökkel ellátva nem voltak, a város felgyújtásának fenyegetésével — s ez sikertelen lévén — a város lángbaborításával törekedtek az őrséget megremíteni s a vár feladására birni, — de az őrség, melyet a rémitő látvány csak fokozottabb kítartásra s ellentállásra indított, a várból kitörvén, ismételve visszaverte a forradalmi csapatokat. Kevesebb szerencsével védte magát a vár 1619-ben Bethlen hadserege ellen, mely előtt meghódolni kényszerült. 1683-ban a Bécs ostromához e vidéken átvonuló török hadak a várost és várat is tűz martalékává tevék. Igen érzékenyen sújtá a város lakóit a rájuk mért csapás, de a közművelődés ügyét is nagy veszteség érte, amennyiben ez alkalommal az itteni igen értékes királyi uradalmi levéltár is elégett. A Rákóczy által vezérlett forradalom sem hagyta érintetlenül e vidéket és várost; lehet-e csudálni, ha ily a hadviselés csapásainak majdnem esetről esetre kített területen a városok jóléte elő nem haladhat.

Óvár városa, a megye mindkét járására kiterjedő királyi uradalomnak főhelye, — a vár jelenleg is fennáll, de a belső vár, mely egykor királyoknak szolgált tartózkodási helyül, magtúrrá alakíttatott át. A városnak igen régi temploma sok érdekes emlékkal diszelg. A külvárosban épült klastromban Széchenyi György s mások nagylelkü segélyével kapuczinusok vannak elhelyezve. Igen jelentékenyek az itt tartatni szokott országos- és

heti- s különösen a szarvasmarha-vásárok. A város földművelő polgárai magyarok, a kézművesek németek, de ezek közül sokan mindkét nyelven beszélnek. A városon kívül csak az említett klostrom s egy nagy vendéglő van, mely terjedelmére nézve ritkítja párját az országban. Az uradalmi malom 12 örlő kerékkel van ellátva, a városi sokkal csekélyebbszerű.

Oroszvár.

Miután az író azon kérdés felett: az egykori római állomási helynek, Gerulatának fekhelye Oroszvár területén keresendő-e vagy sem? — s ezen községnek ‚Carlbürg‘ és ‚Oroszvár‘ elnevezése hova vezethető vissza? — hosszasan értekezik, de — saját elismerése szerint is, megbízható támpontokat nem talál, — megjegyzi, hogy a keresztes hadak által elpusztított Oroszvárt Kálmán király helyreállíttatá ugyan, de Ottokár cseh király a földdel egyenlővé tevő. A község mai kinézése alig felel meg egykori díszének. 1744-ben a Duna jegének összetorlódása folytán a vízár e helyütt több mint száz házat romba döntött.

Rajka.

Ezen községben mintegy 24 nemesi udvartelek van, részben egyes nemesi birtokosok, részben uradalmak tulajdonában. Lakosai németek, szorgalmas földművelők. 1727-ben a tűzvész a házak nagy részét elhamvasztá.

Köpcsény.

Köpcsénynek német neve jelenleg ‚Kittsee‘, egykor ‚Kotsee‘ volt s eredetét a község mocsáros fekvésétől nyeré. Ezen községben egykor Ulászló király huzamosan tartózkodott. Hogy a Dunának egyik főága régente Köpcsény mellett vette útját, tanúsítja Zsigmond királynak a pozsonyi polgárság részére 1430-ban kiadott szabadalmi levele. Ezen városban vetett cselt Czillej Ulrik Hunyady János élete ellen. Szolimánnak a bécsi ostromhoz huzódó serege, a község lakóit részben legyilkolá, részben rabságba ejté. Bocskay csapatai a várost megkimélték ugyan, de annál súlyosabb csapás érte ezen községet a Bethlen által vezérelt forradalom alatt, midőn Bakó István a székelyek, másrésről Dampieri a császári seregek vezérei, a mindkét részről gyanúsított lakosokat a büszült csapatok boszujának engedék át.

A fényes nemzetségből származó Liszt-család uralma alatt virágzó jólétnek örvendettek e városnak nagyobb részben német s rész szerint magyar lakói. A Szolimán hadjárata alatt kipusztult városba később horvátok, s a hadak mezejéről ideszállongó szegény gyülevész nép és zsidók telepedtek. A város nyugoti oldalán a Liszt-család igen díszes, de csekély véderővel bíró várat építtetett. A város beltelkén épült régi vár a török hadjárat óta romszerű állapotban van. A községtől nyugot felé a szántóföldek között egy régi torony áll, a nép mondája szerint, a római építmények egyik maradványa. Az író, közelebbi vizsgálat alá véve az építményt, annak mint őrtornynak keletkezését a szomszéd osztrák fejedelmekkel viselt határszéli harcok idejére hajlandó visszavezetni. Egészen hasonló őrtornyokat látott az író Németországban, melyek a harminczéves háboru időszakában lettek építve. Ezen torony mellett üdvözlé I. Ferdinándot pártja, miut királyi jelöltjét. A várostól délre fekszik a fácsányos kert.

A lajtánineni járáshoz tartozó faluk:

Nemesvölgy,

Horvát-Jándorf,

Körtvélyes, egy udvartelki birtokkal, mindkét község hg. Eszterházy köpcesényi uradalmához tartozik.

Lajtafalu, gr. Pálffy Miklós örökösének birtoka.

Német-Jándorf, igen termékeny földekkel. A községtől nem távol folyó Lajta vize által hajtott nagyszerű malom a gr. Zichy-család tulajdona; a község maga a m.-óvári uradalomhoz tartozik, valamint ennek tulajdonába jutott az egykor Welligrand s utóbb Jeszenák Pál által birt nemesi udvartelek is.

Csuny gr. Szapáry, Armbrusztér és Sándor családok közbirtoka.

Bezenye, rendszeresen épült kies község. Határában az úgynevezett 'rothe Diendl' halmon egy régi emlék áll. A nép szájában élő hagyomány szerint ezen halom a Kálmán király serege által e helyütt megsemmisített keresztiesek csapatjának sírhalma.

Feketeerdő,

Kálnók,

Magyar-Kimle.

Lajtántuli járás.

Ehhez tartozó városok:

Mosony.

Péter és Salamon királyok életirői gyakorta említik Mosonyt, mint történelmi helyet. Hogy Mosony vára Salamon király alatt jó karban levő erőd volt, tanúsítja Bonfin; Salamon — úgymond ezen történelmi író — hogy magát elleneinek megtámadása ellen biztosítsa, az akkori időben igen jól megerősített Mosony várába zárkózott. Némely történetírók szerint Mosony várát Ottokár seregei tették a földdel egyenlővé, — de az előző idők történelmi fonalát követve, látjuk Mosonyt, az ország nyugoti határán a Gotschalk vezérlete mellett berontó kereszties hadak által tüzzel-vassal pusztítva, házait elhamvasztva, lakóit kiirtva. 1271-ben hazánkat Ottokár cseh király támadta meg mintegy 80 ezer főre menő haddal. Pozsony várának elfoglalása után, átkelvén a Dunán, Oroszvárt, M.-Óvart és Mosonyt teljesen elpusztította s dühöngő hadserege még a szentegyházak falai közé menekvő nőket és gyermekeket sem kimélte meg.

Így lön — mondja Lazius a régi történelmi író — Mosony vára a földdel egyenlővé téve, csakis egy igen szerény templom s néhány ház jelzi még az utazónak az egykori erős vár és virágzó város helyét. — Nagy részben mondhatni ezt még ma is, — írja Bél Mátyás, — mert néhány nemesek, nevezetesen a Bartoletty-család lakházainak kivételével alig láthatni egy diszesebben épült házat.

Nezsider.

A magában véve csekély terjedelmű község lakházai csinosak. Lakosai nagyobb részben gabonakereskedéssel, szőlőműveléssel és kertészettel s csakis csekély számban foglalkoznak kézműiparral. Piaczát igen nagy számban látogatják a vidékiek. — A várossal kapcsolatlanban egy négyszögben épült, csekély terjedelmű erőd is látható. A belvillongások csapásaitól Nezsider sem lön megkímélve. Egykor a magyar királynék birták jegyajándéku, s III. András özvegye Ágnes — Timon történetíró szerint — 1301-ben Nezsiderben lakott.

Nyulas.

Lakosai mezőgazdasággal, de főleg szőlőműveléssel foglalkoznak.

Gálos.

Ezen község lakói is sokat szenvedtek, úgy a török valamint a forradalmi hadjáratok alatt is. A lakosok nagyobb részének vagyona s élete esett áldozatul a törökök kegyetlenkedésének. A község földesurai: a hg. és gr. Eszterházy-család, továbbá a Nezsiderben székelő Paulinusok kolostora. Egykor Istvánfy Miklós és Rauscher Benedek, továbbá Lippay Gáspár, János és György, Cziczéri Orosz László és Bácsmegyei György is birtak e helyütt részbirtokokkal.

Elhagyva a járás városait, annak faluira megyünk át.

Horvát-Kimle, gr. Illésházy József örökösének birtoka. Lakosai horvátok.

Mecsér és

Szt-Miklós, gr. Zichy-család birtoka. Ez utóbbi helyen néhány év előtt lett az uri lak a kor kívánalmaihoz alkalmazottan kiépítve.

Lébeny. Kéttornyú temploma és a jelenleg jezsuita-rend által birtokolt apátsági kolostor István és Póth testvéreknek köszönik a XIII-ik század elején lett alapításukat. Az itt létező fácsányos kertről már megemlékezünk.

Szt-János és

Szt-Péter, a m.-óvári uradalom tartozékai.

Pusztá-Somorja, hg. Eszterházy- s részben báró Mednyánszky-család birtoka. Ezen község közelében kezdődnek a Fertő taváig húzódó nádasok.

Tarcsa és *Szt-András*, a m.-óvári uradalom —

Tétény,

Valla,

Pomogy,

Bánfalu, a hg. Eszterházy-család uradalmának tartozékai.

Féltorony. Ezen kies vidéken fekvő községben VI. Károly fényes várlakában vadászvendégeivel gyakorta tartózkodott, de az 1740-ik évi október havában veszélyes gyomorbetegségbe esvén, gyógykezelés végett Bécsbe szállítottott, de ugyanazon hó 20-ik napján meghalálozott.

Boldogasszony. Kitünő szép templomát, melyet nagyszámu bucsujárók látogatnak, hg. Eszterházy Pál építteté, valamint a szt-ferenczrendűeknek azzal kapcsolatos kolostorát is.

Pátfalva, a szt-keresztii apátság —

Alsó-Illicz, hg. Eszterházy-család —

Felső-Illicz, a vasvári —

Védeny, a győri káptalan —

Vinden és

Köbánya, a szt-keresztii apátság —

Pándorf, gr. Harrach-család birtokában. Az ezen községben fenlétező nagyszerű vendéglő a nagyszámu utasok s különösen VI. Károly császár és vendégeinek illő befogadására lön a grófi birtokos család által a megfelelő terjedelemben és kényelemmel kiépítve.

Gáta, gr. Eszterházy, továbbá Babocsay, Semsey és Schloszberg családok birtokában. A Lajta vizén épült malma a legjele-
sebbekhez lenne számítható, ha romjaiból — a vidék szükségéhez képest kellően fölszerelve újból kiépíttetnék.

Ujfalv,

Zorendorf, jó szántófölddel, szorgalmas lakosokkal.

Miklósfalv, igen kitünő talajjal.

Hegyeshalom, német neve Sommerein, a latin Sancta Maria — San Marien — név után származtatható. A község Péter királynak itt lett elfogatásáról nevezetes. Lazius történetirő egy a templom falába befalazott római emlékkőről emlékezik meg, a következő felirattal: L.VOLVSTI.VE. MIET. LEG. XV. APO XXX SS. Olvasd: Lucii Volusci veterani Militis et Legionis XV. Apollinaris tricennalis subcenturionis.

Levél és

Szolnok községek határai termékenyek, lakosaik szorgalmasok.

Végül a megyei utakat sorolja fel az író, melyek a M.-Óvár-ról akkor egyenes irányban s közvetlenül N.-Jánfaluba vezető út kivételével, most is fennállanak.

Megyei levéltári adatok.

A megyei levéltár egyes legrégebbi okmányai a XVII-ik század első negyedére vezetnek ugyan vissza, de ezek legnagyobb részben a megyei adó elszámolására vonatkoznak s csekélyebb érdekűek. A megyei közgyűlési jegyzőkönyvek az 1668-ik évvel veszik kezdetüket s léteznek fenn hiány nélkül.

Az előző időbeli okmányok sorsa felett még a hagyomány is hallgat. Igen hihető, hogy a török hadjáratokat megelőzőleg, a levéltári iratok, megóvásuk céljából biztos helyekre szállítottak, s nem tudni mi okból, többé vissza nem kerültek. Ezen utóbbi föltevés mellett harczol azon körülmény, hogy számos régebbi levéltári, illetőleg e megyére vonatkozó okmányok egyes intézetek és családok, nevezetesen a kecskeméti gymnasium s a báró Révay-család levéltáraiban találtattak fel és őriztetnek maiglan.

A megyei közgyűlési jegyzőkönyvek tárgymutató följajstroma csak az 1786-ik évig — a megyének Györmegyével lett egyesítéseig — terjed, s ebben rejlik az egyébiránt példásan rendezett levéltár fölhianyja. Száz év mulasztása várja pótló orvoslását.

Ezen okból a levéltári okmányok s adatok is — e helyütt — tartalmuk szerint osztályozva csakis a fentebbi előző időszakból közölhetők.

a) Hadügy.

- Év*
1646. Lippay György esztergomi érsek, mint nádori helyettes, felhívja a megyét, hogy a törökök ellen nemesi fölkelést rendezzen.
1663. Királyi rendelet a m.-óvári várnak megfelelő védelmi karba leendő helyezése iránt.
- „ Lipót király a megyét a törökök ellen szervezendő nemesi fölkelésre hívja fel.
- „ Gr. Wesselényi Ferencz nádor, az Abafy erdélyi fejedelem által kiküldött kémek elfogatására hívja fel a megyét.
- „ A m. kir. cancellaria sürgeti a megyét a nemesi fölkelés rendezésére.
- „ Gr. Wesselényi Ferencz nádor, inti a megyét, hogy a háboru folyama alatt nemesak a büntető, hanem a sürgösb polgári perek is folyamatban tartassanak.

Év

1670. Az ország nádora inti a megyét, hogy Rákóczy pártjához ne csatlakozzék.
1681. A megye felsőbb helyre jelentést tesz, hogy Győrnek török hatalom alatt létekor, török adóztatás alatt, a megye egy községe sem állott.
1682. Személyes fölkelés helyett 200 gyalogot ad a megye, ezek vajdájául Aranyos Mihály választatik meg.
1684. Köpcsényben új vár épül.
- „ Gr. Eszterházy Pál nádor, nemesi fölkelést rendel a törökök ellen.
- „ Halászit és Feketeerdőt kivéve, a többi megyei községeket pusztítják és leégetik a törökök.
1692. A külföldi segédhadseregeknek a Dunán Péterváradig leendő szállítására 500 hajós személy rendeltetik kiállíttatni.
1697. Rendelet Tököly alattomos kémeinek elfogatására. Minden kém fejére ezer tallér szabatik ki jutalmul.
1703. Rendelet, mely szerint annak, aki Rákóczy Ferenczet elfogja s átszolgáltatja — hat-, aki megöli — tízezer forint ígértetik.
1707. M.-Óvár vársánczainak jókarba állítására közmunka-erő adatik, 300 gyalogmunkás és 30 fogat. Magának a városnak körülsánczolása is elrendeltetik.
1711. M.-Óvár kapukulcsai a várkapitányság által a városnak visszaadatnak.
1712. A m.-óvári várból az ágyúk s egyéb hadi szerek Pozsonyba szállíttatnak.

b) Közigazgatás.

*Megyei vár- és főispánok.**Év*

1119. Póth.
1202. Móricz,
1206. Póth,
1207. Sándor,
1208. Póth nádor,
1213. Tiborez.
1214. Póth.
1219. Botiz.
1221. Gyula.
1223. Márton.

Év

1225. Todor.
1228. Gyula, kir. pohárnok.
1230. Miklós.
1232. László.
1234. Móricz, kir. asztalnok.
1235. Lukács.
1242. Demeter.
1243. Benedek.
1244. Ismét Demeter, országbíró.
1247. Benedek.

<i>Év</i>	<i>Év</i>
1263. Demeter.	1303—1335. János, Henrik bán fia.
1264. Lőrincz, országbíró.	?
1268. Herand.	1531. Behem Bernát, m.-óvári várkapitány.
1272. Hiób, pécsi püspök.	?
1274. Miklós, kir. főpohárnok.	1641—1647. III. Ferdinand király.)
1277. Máté bán, egyúttal sopronyi főispán.	1662. Gr. Draskovics Miklós, egyúttal árvai főispán.
1279. Péter, kir. főpohárnok s később országbíró.	1682. Gr. Zichy István.
1284. Miklós.	1687. Gr. Zichy Ádám.
1285. Ómode, nádor.	1711. Hg. Eszterházy Pál, nádor.
1286. Mokián, nádor, egyúttal sopronyi és somogyi főispán.	1719. Gr. Zichy Károly.
1291. Pál, egyúttal győri és sopronyi főispán.	1741. Id. gr. Eszterházy Ferencz.
	1781. Ifj. gr. Eszterházy Ferencz.

1301-1322 gr. Arany János

1231. Csékei

Alispánok.

1567. Romy Wolfgang.	1701. Báró Majthényi Pál.
1571. Nomosszegi Makó Ferencz.	" Naszvady István.
1578. Zichy György.	1711. Baczko Mihály.
1594. Manalomy György.	1723. Mihályfi György.
1640. Szombathelyi Márton.	1732. Jaklány Sigmund.
1665. Kerekes Melchior.	" Mihályfi György.
1668. Armbrusztér János.	1742. Csiba János.
1682. Szapáry Péter.	" Sándor László.
1690. Möricz Leonard.	1766. Zichy Ferencz.
1684. Ismét Szapáry Péter.	1782. Nunkovics András.

Adó.

Az 1618. és 1619. évekre kivetett megyei közadó 320¹/₂ porta után, 3 frtjával számítva,

két évre összesen . . .	1921 frt 50 dr
kir. háztartási járulék . .	320 " 25 "
török hadköltségek czimén	640 " 50 "
összesen	2864 frt 25 dr.

Ezen adóra lerovatott az összeszámolási okmány szerint:

az 1619. évben	2010 frt — dr
" 1623. "	435 " — "
" 1627. "	247 " — "
adóketési díj és költség	172 " — "
összesen	2864 frt 25 dr.

) Lásd e feltűnő tény igazolását az okmányok gyűjteményében.

A közadó fokozatos emelkedésének kitüntetésére szolgáljanak a következő adatok:

Közadó özlete.

1618-ban . . .	960 frt 75 dr	1728-ban . . .	63.109 frt — dr
1626-ban . . .	1620 „ — „	1734-ben . . .	69.505 „ — „
1673-ban . . .	5760 „ — „	1750-ben . . .	118.997 „ 64 „
1678-ban . . .	3427 „ — „	1760-ban . . .	98.080 „ — „
1710-ben . . .	72.108 „ — „	1770-ben . . .	109.663 „ 12 „
1718-ban . . .	132.740 „ — „	1780-ban . . .	111.268 „ 85 „

A közvetett adó, — nevezetesen a bor-, hús-, sör- és pálinkafogyasztási adó 1672-ben I. Leopold alatt királyi parancsolattal lön életbe léptetve. Egy mázsa marhahús 30 dr, egy akó bor 50 dr, egy akó sör 30 dr, egy akó pálinka 50 dr fogyasztási adó alá lön vetve; — az izraeliták az általuk égetett pálinka akója után fogyasztási adóul 1 frt 50 drt fizettek.

Élelmi és egyéb háztartási cikkek ára.

A megyei közigazgatásnak egyik kiváló teendője volt a múltban a nélkülözhetlen élelmi és háztartási cikkek, sőt némely ruhaneműeknek, kézműves-munkadíj és a napszámnak is szabályozása. Elégséges legyen tájékozásul megérteni, miszerint a XVII-ik század utolján s a XVIII-ik század elején, a marha- és sertéshús fontjának ára 4—5, a faggyúé 6—8, a gyertyáé 10—12 denárban, az ácsok és kőművesek napi bére 40—50 denárban, — az arató rész, eltartás mellett, a 10—12-ik keresztben szabattott meg. Ugyanazon időszakban a liszt mázsája 1 frt 30—1 frt 50 dr, a búza méreje 84 dr—1 frt 8 dr, egy öl fái 1 frt 5 dr, a só mázsája pedig 3 frt 5 dr volt.

Vészkiór, vizár, sáskák.

1713-ban Lucsonyban és Pátfalun, 1738-ban Feketeerdőn — a hivatalos jelentés kitételével élve, „pestis”, — 1711-ben, 1715-ben, 1732-ben és 1740-ben a megye több községeiben a marhavész uralgott; 1735-ben a Duna árvize Oroszváron, Csunyan, Rajkán, Kálnokon és Lucsonyban, 1749-ben pedig a sáskák megyeszerte nagy kárt okoztak.

Vegyes tárgyú érdekesb adatok.

Év

1664. Ó Felsége távollétében a bécsi tanács viszi a kormányzatot.
1665. Nádori parancs a boszorkányok megfenyítése iránt.
1668. Ünnepnapokon dolgozó római katolikus 8 frt, protestans felekezetü 6 frt birságot fizessen.
- „ Azon visszaélés, hogy a megyei tisztviselők néha csak 10 év után mondanak le hivatalukról, megszüntetvén, ugyanazok évenként tartoznak lemondani.
1674. Az izraeliták kézmivességet nem üzhetnek.
1684. Magyar-Óvár tanácsa a határában jelenkező tetten kapott czigányokat megöletni határozza.
1688. Mosonymegye közgyűlését Pozsony városában tartja.
1689. A nádor a boszorkányok kiirtását rendeli el.
1696. Oly birtokok visszaszerzésére, melyek a törökök birtoklása alól felszabadultak, Bécsben az ügynevezett 'Neoaquistica' küldöttség állittatik fel.
1698. A nemesi birtokosok a közterhekben való részvételre kötelezettek, — a keresztülvitellel Caraffa országos főhadi biztos bizatik meg.
1710. Községi s egyéni adósságok összeírása elrendeltetik.
1717. Magyar-Óvárrott a capucinusok kolostorának építéséhez a szükséges szekeres munkaerő kirendeltetik.
1729. A czigányok, ha javulást nem tanusitanak, irtassanak ki.
1772. Rajkán megyeház építtetik.
1774. A czigányoknak házhelyek rendeltetnek adatni. Egy czigány gyermek évi eltartási díja 18 frittal szabatik meg.
1783. A megye közgyűlését Király-udvaron tartja.
1784. II. József császár rendelete az egyes megyei hivatalok kezelése érdemében.
- „ A latin hivatalos nyelv helyébe a német nyelv helyezettetik.
- „ Számos főispánok elmozdítottatnak s helyeik kir. biztosokkal töltenek be.
1785. A megye felhivatik, hogy javaslatot terjesszen elő Mosonymegyének Györmegyével leendő egyesítése iránt.
1785. Gr. Györi Ferencz főispáni helyettes és királyi biztos elnöklése alatt tartott közgyűlésen a megyének Györmegyével leendő egyesítése s újabb szervezete kihirdettetik.

Mosonymegyei birtokokra, eseményekre és személyekre vonatkozó okmányok gyűjteménye.

I.

1074. — *Salamon király adománya a frisingi egyház számára, melyet IV. Henrik római német császár megerősít.*

In nomine Sancte et Individue Trinitatis. Henricus Divina favente Clementia Rex, Omnibus Christi nostrisque fidelibus tam futuris quam praesentibus notum esse volumus: qualiter nos in praesentia Principum nostrum Gebehardi Salzburgensis Archiepiscopi, Ottonis Ratisponensis, Willehelmi Trajectensis Episcoporum, Welfh Ducis, quod Salamon Rex Ungarorum nostrae potestati subiugavit, Sancte Dei genitrici Virgini Mariae in Ecclesia Frisingensi, ubi corpus Sancti Corbiniani quiescit, rogatu et servitio eusdem Sedis Episcopi Ellenhardi centum mansos his locis sitos, Ascherichesbrugge, Chuingesbrunnen, Nowendorf, Hasilowe, sicque de Litaha usque ad eum locum, qui terminus est inter Litaha et Vertowe, cum omnibus appenditiis, h. e. utriusque sexus mancipiis, areis, aedificiis, pratis, pascuis, vineis, terris cultis et incultis, viis et inviis, aquis, aquarumque decursibus, molis, moleninis, piscationibus, exitibus et reditibus quaesitis et inquirendis, exceptis venationibus et wiltbanno in Litahaberge, aliis autem omnibus utilitatibus in proprium tradendo firmavimus, firmando tradidimus, ea videlicet conditione, qua cum omnibus ex praefato praedio donatis convenimus, ut idem Frisingensis Episcopus Ellenhardus suique successores in quolibet castello, specialiter in Miesenburc muniendo pro his 100 regalibus mansis nobis serviant, et in aliis omnibus nobis fideliter existant. Cuius traditionis testem cartam praesentem nostro iussu conscriptam, nostra autem manu confirmatam, sigilli quoque nostri impressione insignitam cunctis saeculis reliquimus. Signum Domini Henrici Quarti Regis invictissimi. Adalberto Cancellarius vice Sigefridi Archicancellarii recognovi. — Anno Dominicae Incarn. Millesimo LXXIII. Indict.

XIII. VI. kal. Decembris data: anno eutem ordinaonis domini Henrici III. Regis XX. Regni XVIII. Actum Ratispone in nomine Domini Jesu. Amen.

Meichelbeck után, 'Historia Frisingensis' I. köt., 268. l. Czech.

II.

1203. — *Imre király, az egykor bessenyők által lakott birtokot, határainak körülírása mellett, a szent-kereszti apátságának adományozza.*

In nomine sancte trinitatis et individue vnitatis. Hemericus dei gracia Hungarie, Dalmatie, Chroatie, Rame, Seruieque rex in perpetuum. Quoniam humanorum actuum series cum tempore simul et ordinatore cito preterit et deletur, consonum esse dinoscitur legibus equitatis, vt regia liberalitas intendat, quamplurimum esse repleta muneribus, maxime religioni compaciendo, et uiris deo militantibus in nomine illius regis, in cuius manu sunt omnium potestates et omnium iura regnorum, extremum diem habendo pre oculis, erogare copiose maturet. Quod et progenitores nostri et horum precipue felicis memorie pater noster Bela rex^o prudenter animaduertens inter alia pietatis acta innumera cenobium sancte crucis in Austria fouebat ut suum, manutenebat ut proprium, et elemosinarum larga crebraque donatione sustentabat. Cuius nos cum et regni successores, et potestatis ac copiarum omnium legitimi simus heredes, pietatique eius et liberalitati non impares inueniri uolentes, predium, quod bysseni quondam possidebant, de iure mossuniensis castri exemptum prememorato cenobio sancte crucis, ita ut bysseni illud habuerunt, integrum cum omnibus pertinentiis suis regia ac potestata manu in regno nostro perpetuo iure contulimus possidendum. Quod predium per pristaldum nostrum Maurum mossuniensem comitem abbati ac fratribus sancte crucis ex precepto nostro assignatum his metis collustratur et includitur. Videlicet, prima meta sumit initium ad septentrionem a fluuio, qui uocatur Sár. Deinde protendit ad orientem iuxta riulum, qui fluit in predictum fluuium Sár. Inde ascendit planiciem minimi montis, qui descendit in uallem arundinetorum. Deinde ascendit ad uiam a meridiana plaga ante siluam, cuius nomen hagenowe, que silua patrimonium est filiorum comitis Ste-

phani. Deinde descendit in magnam uallem ad occidentem, et transit ultra magnam uiam, et tandem terminatur in prenominato fluuio Sár. Vt igitur nostre donationis series absque cauillationis scintillula stabilitatis sortiatur argumentum, presentem paginam sigilli nostri munimine dignum duximus roborari. Datum per manum Petri Albensis prepositi et aule regie cancellarii. Anno ab incarnatione domini Millesimo Ducentesimo Tercio. Venerabili Job Strigoniensi archiepiscopo existente, reuerendo Johanne Colocensi archiepiscopo, Calano quinque ecclesiensi episcopo, Vgrino Jeuriensi episcopo, Catapano Agriensi episcopo, Symone Waradiensi episcopo, Desiderio Chenadiensi episcopo, Benedicto palatino et Bychoriensi comite, Ypoch bachiensi comite, Tyburcio comite de Budrug, Chepano Supruniensi comite, Jula Chenadiensi et curiali comite, Poth Thymisiensi comite, Thoma Posoniensi comite, Martino comite de ferreo castro, Benedicto Woywada, Nicolao comite de wywár, Mauro comite de Mossun.

Bőrhártyán írt, pecséttel ellátott eredetije a szent-keresztii apátság levéltárában.

III.

1208. — *II. Endre király az ausztriai szent-keresztii apátság számára megerősíti Imre királynak az annakelőtte Moson várához tartozott és bessenyők által lakott néhány birtokra vonatkozó 1203-ki adományát.*

In nomine Sancte Trinitatis et Individue Unitatis. Andreas Dei gracia Hungarie, Dalmacie, Chroacie, Rame, Seruie, Galicie, Lodomerieque Rex in perpetuum. Regie sublimitatis interest, et equitas suadet naturalis vt, qui sua statuta a suis successoribus desiderat observari, ipse quoque suorum predecessorum sanccionibus pari studeat diligentia conservare ut nulla vetustate dissolvantur, que succedencium sibi Regum auctoritas perpetua stabilitate decreverit roborare. Inde est, quod privilegium a recolende memorie fratre nostro Rege verbo ad verbum presenti scripto duximus inserendum.

Hemericus Dei gracia Hungarie stb. (lásd a II. sz. a. okmányt).
 Preterea eidem cenobio tria milia salium, qui Regales dicuntur, sicut a recolende memorie predecessoribus nostris, patre videlicet ac fratre Regibus concessa fuerunt ab antiquo in Suprun

in festo Sancti Regis a salinariis sub pena dupli de proprio sine omni contradictione persolvenda presentis pagine auctoritate in perpetuum confirmamus. Ut autem tam a predecessoribus nostris facta donatio, quam nostre confirmationis series nullis unquam temporibus valeat retractari, presenti eam pagina in noticiam deduci posterorum, et Regie auctoritatis sigillo iussimus roborari. Datum per manum Roberti Albensis Prepositi et aule Regie Cancellarii anno Dominice Incarnationis M^o CC^o VIII. Johanne Strigoniensi Archiepiscopo, Bertoldo Colocensi Electo existentibus, Kalano Quinque ecclesie, Bolezlao Waciensem, Katapano Agriensem, Kalenda Vesprimiensem, Petro Geuriensem Ecclesias feliciter gubernantibus, Chepano filio Stephani Bachiensis et Palatino Comite, Bancone Bano existentibus, Jula Budrugiensis, Marcello Supruniensis, Benedicto Woywoda, Petro Curiali Comite Regine Chenadiensem, Poth Mosuniensem Comitatus tenentibus. Regni nostri anno tercio.

Két, peeséttel ellátott eredetije a szent-keresztii apátság levéltárában.

IV.

1209. — II. Endre király Poth nádort Challó nevű jószágának birtokában megerősíti.

In nomine Sancte Trinitatis et Individue Unitatis. Andreas Dei gracia Hungarie, Dalmatie, Croatie, Rame, Servie, Gallicie, Lodomerieque, Rex in perpetuum. Cum ex varietate temporum varientur gesta mortalium, dignum est et rationi consentaneum, quod quelibet possessio, licet iusto gaudeat comparationis titulo, ut inde lis et controversia sopiatur in posterum, Regie confirmationis privilegio tutelam percipiat et perpetue securitatis argumentum. Inde est, quod dilecto et fideli nostro Poth Palatino et Musuniensi Comiti ob eximia sue fidelitatis merita, terram quamdam Challov nomine, quam emerat a quodam iobagione Castri Musuniensi Mochorial nomine, sibi et per eum heredibus suis in perpetuum confirmavimus. Prima meta huius terre incipit a quadam palude iuxta Sar ex meridionali parte communicando metas cum terra Janus; et inde procedit versus occidentem ad montem, ubi sunt tres mete de terra; et inde vadit ad magnam viam; inde procedendo iuxta eandem viam communicat metas cum villa Kata; et inde vadit versus aquilonem ad statuam lapideam et

inde procedit communicando metas cum villa Fulzaran; abhinc ascendit ad unum monticulum, ubi sunt due mete de terra; et inde descendendo ad campum per aquam, que dicitur Sar; et inde iuxta aquam reflectitur versus orientem ad primam metam. Ut autem hec a nobis facta confirmatio nullis unquam temporibus valeat retractari presenti eam pagina in notitiam deduci posterorum, et Regie auctoritatis sigillo iussimus insigniri. Datum per manus magistri Thome aule Regie Cancellarii anno ab Incarnatione Domini millesimo ducentesimo IX° Venerabili Johanne Strigoniensi Archiepiscopo, Reverendo Bertoldo Colocensi Electo et Bano existentibus; Calano Quinque-Ecclesiensem, Bolezlao Waciensem, Cathapano Agriensem, Symone Waradiensem, Willelmo Transilvanam, Desiderio Chenadiensem, Petro Geuriensem, Roberto Electo Vesprimiensem Ecclesias feliciter gubernantibus, Poth Palatino et Musuniensi Comite, Michaelae Wocauoda existentibus, Marcello Bachiensem, Jula Budrigiensem, Baucone Bichoriensem, Nicholao Keweinsem, Ochus Supruniensem, Moys Ferrei Castri, Mochone Pposisiensem Comitatus tenentibus Regni nostri anno quinto.

Eredetiye bõrhártyán, a pecsét már lemállott. A báró Révay-esahid levéltárában.

V.

1209. — *II. Endre királynak adománya Chepan nádor számára.*

In nomine Sancte Trinitatis et Individue Unitatis. Andreas Dei gratia Hungarie, Dalmatie, Croatie, Rame, Servie, Gallicie, Lodomerieque, Rex in perpetuum. Cum Regie Celsitudinis munificentia nullis terminis coarctetur, sed optima in Principe donandi mensura immensitas iudicetur; precipua tamen est erga benemeritos circumspectio adhibenda, ne quis apud illum sui laboris premio defraudetur, qui sue liberalitatis beneficia etiam ad extraneos usque protendit. Inde est, quod dilecto et fideli nostro Chepano filio Stephani, Palatino et Bachiensi Comiti, ob eximia fidelitatis merita et in multis experte probitatis eius recompensationem, eius quoque fidelitatis integre constantiam, terram cuiusdam ville Boloct nostre, certis metis ex omni parte distinctam, cum alia quadam villa nomine Sumbotheil certis etiam metis circumque metata, iure perpetuo sibi, et per eum suis heredibus

contulimus possidendam; ipsum quoque in possessione utriusque terre castro Musuniensi pertinentis, tam Boloct quam Sumbotheil, cum tributo eidem ville Sumbotheil annuatim pertinenti, per pristaludum nostrum Comitem Valentinum de villa Thet fecimus introduci. Licet vero super utraque terra privilegiis sibi collatis, Regie Magestatis (így) sigillo communitis, que si fortuna sibi contraria, bonis fidelibusque invidente, do prefato privilegia casu quolibet, quod absit, contigerit deperire, ad maiorem cautelam presens privilegium sigilli nostri munimine roboratum in armario Albensis Ecclesie sibi concessimus custodiendum. Ut autem hec a nobis facta donatio nullis unquam temporibus valeat retractari, presenti eam pagina in notitiam deduci posteriorum, et Regie auctoritatis sigillo iussimus roborari. Datum per manus Roberti Albensis Prepositi et aule Regie Cancellarii, anno Dominice Incarnationis M^o CC^o IX° Venerabili Johanne Strigoniensi Archiepiscopo, Reverendo Bertholdo Colocensi Electo existentibus; Calano Quinque Ecclesiensem, Bolezlao Waciensem, Kathapano Agriensem, Simone Waradiensem, Desiderio Chenadiensem, Kalenda Bespriemiensem, Willelmo Ultrasilvanam, Gothardo Zagrabiensem, Petro Geuriensem Ecclesiam feliciter gubernantibus; Chepano filio Stephani Bachiensi et Palatino Comite, Banc Bano, Benedicto Waio-uoda existentibus, Jula Budrugiensem, Smarardo Byoriensem, Petro Curiali Comite Regine Chendiensem (így), Nicholao Curiali Comite Keweiensem, Morcello Supruniensem, Mog Posoniensem, Poth Musuniensem Comitatus tenentibus, Regni nostri anno quarto.

Eredetije bõrhartyán, a pecsét már elmállott. A báró Révay-család levéltárában.

VI.

1210. — II. Endre király Novák nevű birtokot Poth nádornak adományozza.

In nomine Sancte Trinitatis et Individue Unitatis. Andreas Dei gracia Hungarie, Dalmacie, Croacie, Rame, Servie, Gallicie, Lodomerieque Rex in perpetuum. Cum inter ceteras virtutes Regiam Maiestatem decorantes immensitas largitatis commendabilior atque prepotens iudicetur, Regie Celsitudinis interest etiam non promerentibus manum largitatis copiose porrigere; multo habundantius eximia fidelium suorum servicia possessionum distribucione

tenetur compensare. Inde est, quod delicto et fideli Poth Palatino et Musuniensi Comiti ob recompensationem fidelitatis eius et servicii, quod nobis benigne devoteque indesinenter exhibuit, terram quandam que vocatur Novac, Geuriensi Castro subtractam iure perpetuo contulimus possidendam. Cuius terre prima meta incipit iuxta Danubium, et procedit ad stagnum, quod vocatur Kazia; inde tendit ad Danubium, qui wlgō dicitur Agduna hinc procedit ad caput Keva; a quo capite regrediens tendit ad Danubium tenens metas cum Comite Heidrich; et due insule, que inter iam dictas metas site sunt, pertinent ad eandem terram, Contulimus insuper dicto Poth Palatino et Musuniensi Comiti de terra civilium predicti castri, videlicet de terra Rethi terram ad culturam duum (igy) aratorum sufficientem, tantes ei partem tam de stagno quam de arundineto, et de prato, ubi fenum secatur, ad sortes duum aratorum pertinentem. Preterea fidelissimo nostri memorati Poth Palatini et Musuniensis Comitis preclara obsequia et merita considerantes, terram ad Castrum Musuniense pertinentem, que est circa Danubium in Kamana, sibi iure hereditario possidendam contulimus. Cuius prima meta incipit versus orientem iuxta Danubium tenens metas cum Teenkere; inde procedit ad occidentem, transiens per magnam viam; inde tendit ad palludem, que wlgō vocatur humorey potok, que venit de Bordos; inde vadit ad stagnum, ubi finitur via, que dicitur parata, que wlgō vocatur Etteven, et habet melam ultra stagnum super ripam eiusdem stagni; inde regreditur ad Danubium, et habet ultimam metam super Danubium in fine arena Episcopi. In possessionem vero dietarum terrarum per pristaldum nostrum Comitem Valentinum de villa Tech ipsum fecimus introducci. Ut autem hec a nobis facta domacio nullus unquam temporibus valeat retractari, presenti eam pagina in noticiam deduci posteriorum et Regie auctoritatis sigillo fecimus communiri. Datum per manus magistri Thome Vezprimiensis Prepositi et aule Regie Cancellarii, anno ab Incarnacione Domini millesimo CC° X° Venerabili Johanne Strigoniensi Archiepiscopo, Reverendo Bertoldo Colocensi Electo et Bano existentibus; Calano Quinque Ecclesiensem et Bolezlao Waciensem, Kathapano Agriensem, Symone Waradiensem, Desiderio Chenadiensem, Willelmo Transilvanensem, Gothardo Zagrabiensem, Petro Geuriensem, Roberto Bezprimiensem Ecclesias feliciter gubernantibus; Michaele Woia-

Novac

Bordos
Okerov

voda existente, Petro Bachiensem, Jula Budrugiensem, Bancone Bichoriensem, Nicolao Keweiensem et Curiali Comite Mog Posoniensem Comitatus tenentibus; Regni nostri anno sexto.

Eredetiye bõrhártyán, a pecsét már leomlott. A báró Révay-család levéltárában.

VII.

1214. — *A gyõri káptalan bizonyáglevelé, hogy Potho comesnek neje a mosonymegyei várjobbágyoktól bizonyos földet vett.*

A. B. C. D. E. F. G. H. I. K.

M^o CC^o III. factum est ita, quod cum uxor Pothonis Comitiss a ioubagionibus Musuniensis Castri, videlicet a filiis Ysov, quorum nomina Petrus, Iseph, Bece, in villa Nulos XIII loca curiarum, quod vulgo lechnii vocatur, cum omnibus utilitatibus ibi ad ea pertinentibus pro XL marcis emisset et in super a filiis Sullu, quorum nomina Schephan, Ustuch, et a filio Wasard, cui nomen Sumurca XII lechnu pro XXXV marcis emissit, omnem illam pecuniam eis datam per Curialem Comitem suum Nicolaum Geurinum misit, et in presencia Kiliani Prepositi et Canonicorum, videlicet Petri Archidiaconi, Petri Custodis, Feliciam Decani, Elie Decani, Jacobi Archidiaconi, Nicolaj, Bricii, et aliorum eis totaliter persolvit. Ut igitur istud forum inter eos factum firmum et inrevocabile possit consistere, utriusque parcium consensu sub testimonio eorundem in scriptum est redactum, et sigilli Capituli Geuriensis Ecclesie impressione confirmatum.

Eredetiye bõrhártyán, melyrõl a hártyszinegen függött pecsét már lemállott, a báró Révay-család birtokában.

VIII.

1217. — *II. Endre király, az annakelõtte bessenyök által lakott Legintow (Barátfalu) községét, határainak körülírása mellett a szentkeresztii apátságnak adományozza.*

In nomine sancte trinitatis et individue unitatis. Andreas dei gracia Hungarie, Dalmatie, Chroatie, Rame, Servie, Galicie, Lodomerieque rex in perpetuum. Munificentie regalis immensitas licet etiam ad extraneos usque quaque dilatari debeat, ad illos tamen copiosius manum pietatis debet porrigere, qui et tempora-

lium honorum impensum sibi fideliter obsecuntur et in offerendis orationum sacrificiis pro pace regis et regni deo iugiter ac deuote famulantur. Nos itaque, prout regie circumspectionis erudicio nos ammonet, ecclesiarum christo militantium curis diligenter diuine pietatis intuitu terram quandam nomine Leginthov, quam bissemi prius incolebant, abbacie sancte crucis de Austria contulimus in perpetuum possidendam. In eius terre possessione expulsis clericis super eam indebite comorantibus per nostrum pristaldum fidetem et dilectum Pottonem comitem abbatem et monachos eiusdem ecclesie legitime fecimus introduci. Cuius terre mete sic incipiunt. Prima meta incipit a metis ville Galus iuxta fertev lacum site, et protenditur contra orientem iuxta possessionem Pethlen vocatam, et transit ultra terram Bissenorum usque ad colliculum geschelehalm vocatum. Ab ille meta incipit secunda meta in ipsa planitie contra septemtrionem in colle, per huius vero devexum processus parumper pertransit distinctas metas terreas Hotar vocatas ultra monticulum, in planitie vero ample pascue extremitatem lignorum thaetas nominatam per modicam vallem iuxta finem ipsius silve, que etiam longa vallis nuncupatur, et recto tramite dirigitur secundum distinctas metas usque ad regiam viam, per quam ad Hegeshalm usque pervenitur, et sic tertia meta per transuexum late vie contra occidentem protenditur, et postremo in metis ville predictae Galus concluditur. Predictam vero terram cum universis pascuis, terris arabilibus, cultis et incultis sic ob remedium nostrorum peccaminum prefato monasterio sancte crucis, abbati et conventui donavimus, ut sibi in ipsa terra mansionem monasticam ad nutrienda animalia, prout ipsorum facultas hoc elaborare ad omne ipsorum beneplacitum valebit, sive villam in ea ad votum construendo, aut vineta pro se ipsis vel pro ipsorum hominibus plantando, et omnem utilitatem ipsorum exercendo plenariam habeant potestatem. Volumus etiam, eos esse liberos in portibus, pontibus, ampnis stangnis, lacubus et in omnibus locis regni nostri, sive importando sua seu exportando nostra donaria, vel si qua ad usus ipsorum fratrum in regno nostro comparaverint, ab omnibus tributariis ab omnibus exactionibus illesos permanere. Predictos etiam fratres et omnes ipsorum Jobagiones cum omnibus ipsorum proventibus sic extra cameram nostram ab omni gravamine et exactione atque infesta-

tione ipsius lucri camere ita liberimum et exemptum esse volumus, sicut nobis a deo in novissimo die retribui copimus. Istud etiam non est pretermittendum silentio, quod propter anime nostre remedium donationem de tribus milibus Zwanorum, quos nostrorum antecessorum, patris atque fratris regum inclite memorie, diligens pietas dicto monasterio contulerat, iterato auctoritatis nostre privilegio confirmamus, ita videlicet, ut extra rationem et fisci nostri computum a salinariis preter quorumlibet exactiorem tributorum auxillio Supruniensis comitis annuatim in Suprun ad festum sancti regis iure perpetuo libere persolvantur. Has etiam gratias et libertates monasterio sancte crucis et personis inibi deo iugiter famulantibus a precessoribus nostris factas invenimus, et vigore presentium iterato ipsis confirmamus. Videlicet, quod predicta curia ipsorum Leginthow sive novum predium cum villa adiacente similiter novum predium vocata, et curia regis, et similiter villa dicta Sasun sive Winden, et alia villa Podesdorf vocata iuxta lacum ferthev site ab omni donatione, collecta, steura, contributione, solucione, exactione qualibet nomine regio exigenda, vel civitatum seu quorumlibet exactorum aut exigere volencium libere sint penitus, et exempte et absolute habeantur, nec lucrum camere nostre nobis sive exactoribus camere nostre solvere tenebuntur. Verum quia, quod deo datum est, id est irrevocabile, ut hec a nobis supradictis terris nec non a nostris antecessoribus salvis facta donatio nostris nostrorumque successoribus temporibus salva semper et inconcussa permaneat, presentem concessimus paginam uniformis sigillii nostri munimine imperpetuum roboratam. Datum per manus Hugrini magistri regie aule cancellarii anno dominice incarnationis millesimo ducesimo, venerabili Johanne Strigmiensi, reverendo Bertholdo Colacensi archiepiscopis existentibus, Kalano Quinqueecclesiensi, Wilhelmo Ultrasilvanensi, Desiderio Chenadiensi, Petro Geurgiensis, Roberto Wesprimiensis, Thoma electo Agriensi, Stephano Zagrabiensi, Jakobo Vaciensi, Symone Waradiensi episcopis feliciter ecclesias gubernantibus, Jula palatino, Bancone, Dyonisio Tavarnicorum magistro Ochuz curiali comite, Rophaym voivoda, ceterisque comitibus comitatus tenentibus. Regni nostri anno tertio.

Eredetije bõrhartyán, pecséttel, a szent-keresztiek birtokában.

IX.

1219. — *A lébenyi apátságnak bizonysglevelle, hogy az egyik szerzetes Beke szolgáját, Buzét szabadon bocsátotta.*

A. B. C. D. E.

† Universis Christi fidelibus, ad quod presentes littere pervenerint L. Abbas Ecclesie Sancti Jacobi de Lyben et eius loci Fratrum Universitas oraciones in Domino. Quoniam omne quod fine clauditur, mutabile est, et labente temporum curriculo memoria inposterum eradicetur; idcirco quod in presenciarum agitur, scripture testimonio duximus commendandum. Ideoque notum fieri volumus tam futuris quam presentibus, quod Beke confrater noster quendam seruum suum nomine Buze, qui ei a progenitoribus suis in servili tenebatur condicione, pro remedio anime sue, cum a iugo servitutis exceperit, et perpetuam sibi contulit libertatem, tali videlicet tenore, ut ubicunque voluerit, liberam habeat manendi facultatem, et nec a filiis suis, nec a successoribus suis, nec a quoquam hominum eius libertas valeat infirmari. Et ut hoc firmum et stabile permaneat, et a nullo possit infringi, presentem paginam predicto Buzé in testimonium sigilli nostri munimine roboravimus. Factum est hoc anno Dominice Incarnationis M° CC° XV° III°; presentibus Ecclesie fratribus Andrea Magistro, Valentino Decano Celerario, Blasio Presbitero, Orphano Custode Henrico Presbitero, Laurencio Presbitero existentibus et ceteris Christi fidelibus.

Eredetije bőrhártyán, a pecsét már lehullott, a báró Révay-család levéltárában.

X.

1221. — *A győri káptalan Poto grófnak az ausztriai szent-keresztii apátság számára Sasunban tett alapítványáról ad bizonysgot.*

Anno domini M° CC° XX° primo factum est, quod Pot, filius Potonis comitis, ad nos Geurienses canonicos venit, domino Cosme Episcopo, et nobis taliter retulit, et dispositionem patris sui taliter significavit: Quod supra Musunium in villa Sasun iuxta Nulos, quiquid iuris ipse possidebat, plenarie et sine alaquá diminucione ecclesie sancte crucis in Austria, quia ibi voto confrater fuerat, perpetuo contulit possidendum. Et ne post mortem eius a filiis

vel a nepotibus suis Ecclesia memorata super hoc possit habere impedimentum vel contradiccionem, nostro testimonio in presentem cartam petierit adnotari, et sigillo capituli nostri impressam presentibus et futuris in argumentum fidei, si opus fuerit, presentari Bulcono Preposito Beda Custode, Veruntone Decano existentibus.

Eredetije bõrhártján, pecséttel, a szent-keresztii apátság levéltárában.

XI.

1222. — *II. Endre király az ausztriai szent-keresztii apátságnak Leguentow helységben levő alátvalóit bizonyos szabadságokkal ruházta fel.*

Ego A(ndreas) dei gracia rex Hungarie omnibus presens scriptum inspecturis notum facio, quod abbati ecclesie sancte crucis in Austria super terram bissenorum nomine Leguentow, quam eidem per privilegium contulimus, talem concessimus libertatem, quod de triginta mansionibus hominum, quos ipse abbas super eandem terram collocavit, nullam exaccionem, videlicet nec liberos denarios, nec pondera, nec tributum, nec aliquam pensionem, que succedente tempore in nostro regno emergere possent, alicui persolvat, sed remota condicione qualibet tota illa pensio ad usum abbatis predictae ecclesie colligatur, et chibriones vinearum, que ibi ab eisdem triginta mansionibus facte fuerint, etiam eidem abbati totaliter recipiantur. Concessimus etiam, quod domos et curiam et cellarium, quas ipse abbas in Musunio construxit, sic liberrimas esse volumus, quod nullus tributariorum, vel monetariorum, aut aliquorum exactorem eas aliquatenus in aliquo molestare, seu aggravare presummat. Et ut huius rei concessio tam nostris quam etiam nostrorum successorum temporibus salva semper et inconcussa permaneat, presentem concessimus paginam duplicis sigilli nostri munimine in perpetuum roboratam. Anno dominice incarnationis Millesimo ducesimo XX° secundo.

Eredetije bõrhártján, pecséttel, a szent-keresztii apátság levéltárában.

XII.

1229. — *II. Endre király privilegiuma, melylyel az ausztriai szent-keresztii apátság Leguentow nevű bessenyő birtokának lakosait adómenteseknek nyilatkoztatta.*

Ego A(ndreas) Dei gracia Rex Hungarie omnibus presens scriptum inspecturis notum facio, quod Abbati Ecclesie Sancte

Crucis in Austria super terram Byssenorum nomine Leguentov, quam eidem per privilegium contulimus, talem concessimus libertatem, quod de triginta mansionibus hominum, quos ipse Abbas super eandem terram collocavit, nullam exactionem, videlicet nec libertinos denarios, nec pondera, nec tributum, nec tricesimam, nec aliquam collectam luci camere nostre, nec ullam omnino pensionem, que succedente tempore in Regno nostro emergere possent, alicui persolvat, set remota contradiccione qualibet tota illa pensio ad usus Abbatis predictae Ecclesie colligatur, quam pro remedio anime nostre, predecessorum successorumque nostrum in donum Deo oblata sunt. Et ideo terram dictam cum iam dictis proventibus sic extra cameram nostram liberrimam ac exemptam esse volumus, sicut nobis a Deo retribui cupimus. Concessimus etiam, ut populus dicte terre nec ad incidendas indagine, nec fossam faciendam extra castrum vel citra Mosuniense sive alias a quoquam ^{aliquo} modo ire compellantur, nec etiam denarios, qui vocantur votpenez alicui persolvant sed etiam chibriones vinearum, que ibi ab eisdem triginta mansionibus facte fuerint, eidem ecclesie totaliter recipiantur. Pronunclamus eciam cum auctoritate Regia, quod nullus index eos iudicare audat, nec aliquis exactor coram aliquo, preter nos vel quem vice nostra nos eis iudicem constituerimus, cum eisdem fratribus vel populo contendere audeat. Hoc ideo dicimus, ne aliquis adeo nobis premium repromissum sua falsa audacia vel improbitate perdat. Volumus eciam cos liberos in portis, in pontibus et in omnibus locis sive importando sua, sive exportando nostra donaria, videlicet pisces, sales, animalia, lanam, agnos, caseos, sive annonam, vel certe (?) frumentum, seu quelibet alia, nec non et domos, et curiam, et cellarium, quas ipse Abbas in Musunio construxit, ab omnibus tributariis, monetariis, tricenariis, salinariis, illesos in perpetuum permanere. Et ut huius rei concessio tam nostris quam et nostrum successorum temporibus salva semper et inconcussa permaneat, presentem concessimus paginam duplicis sigillii nostri munimine roboratam. Anno Domine Incarnationis millesimo CC^o XX° VIII° indiccione II concurrente VII. epacta XXIII. Datum in Pest.

Az eredeti okmány a szent-keresztí apátság levéltárában.

1230. — *Béla ifju király az ausztriai szent-keresztii apátságának Magyarországbán levő jószágait megerősíti.*

In nomine Sancte Tritinitatis et Individue Unitatis. Bela Dei gracia Rex primogenitus Regis Hungarie omnibus presentem paginam inspecturis in vero salutari salutem. Cum ea, que facta sunt, temporis diurnitate soleant oblivisci ideireo tam ad presentium quam ad futurorum volumus noticiam pervenire, quoniam, cum perpetuitates, et terra castrorum, atque privilegia terrarum a nobis revocarentur, singulis inspectis et perlectis quedam sunt confirmata, quedam vero irritata. Sed cum hec a nobis et a maioribus terre de voluntate patris nostri Regis Andree et fratris nostri Colomani Regis discuterentur, inter cetera privilegia Abbatis in Sancta Cruce de Austria nobis sunt presentata, que Abbati eiusdem Ecclesie, sicut antecessores nostri, nec non et pater noster Rex Andreas pro salute sua, et remedio anime matris nostre, atque predecessorum successorumque suorum salute contulerant, reddidimus, et terras videlicet, que vocantur curia Regis, et alia terra, que dicitur Leginthov, cum omnibus pertinentiis suis, et sales trium millium zwanorum, quas ipse Abbas in festo Sancti Regis Stephani in Supprun a salinariis accipere debet, et chybriones et libertinos denarios, qui vulgo fumarii vocantur, et pondera et omnem collectam, quam monetarii ad cameram nostram colligere solent, atque exactiones et omnem pensionem, que succedente tempore in Regno nostro emergere posset, et omnes libertates, sicut in privilegiis ipsius continentur, sigillii nostri munimine fecimus roborari eidem Ecclesie. Et ideo terras iam dictas et populum Ecclesie cum omnibus proventibus sic extra cameram nostram ab omni gravamine et exactione atque infestatione liberrimum et exemptum esse volumus, sicut nobis a Deo in novissimo die retribui cupimus. Concessimus quoque, ut populus predictae Ecclesie nec ad incidendas indagines, nec fossam faciendam extra castrum vel citra Musuniense, sive alias a quocumque modo compellatur ire, nec etiam denarios, qui vocantur utpiniz alicui persolvant. Pronunciantes quoque cum auctoritate Regia omnibus in Regno nostro constitutis atque firmiter precipientes, ut nullus iudex, nec Palatinus, nec Comes Musuniensis,

vel curialis comes, eosdem fratres vel populum iam dicte Ecclesie pro predictis terris atque libertatibus eos determinare, vel preter nos iudicare audeat. Volumus quoque eos liberos in portibus, in pontibus, et in omnibus locis Regni nostri sive importando sua, sive exportando nostra donaria, videlicet sales, pisces, frumenta, vinum, caseos, lanam, pannos, agnos, animalia, seu quelibet alia ab omnibus tributariis, illesos permanere. Notum sit igitur omnibus tam presentibus quam futuris, quod et nos scientes, non posse sufficere ad querendam veram vitam, auxilia religiosorum fratrum videlicet predicti monasterii querere decrevimus, eisque bona nostra tradidimus, quatenus eorum precibus eternorum bonorum praticipes esse mereamur. Dedimus ergo fratribus nostris iam memoratis ducentos husones, qui vocantur vizahal, singulis annis de camera nostra persolvendos. Et ut huius rei concessio salva semper et inconcussa permaneat, presentem paginam concessimus sigillii nostri impressione roborari. Datum per manus Mathie Zagrabiensis Prepositi et nostre aule Cancellarii.

Eredetiye a szent-keresztii apátság levéltárában.

XIV.

1239. — *Pöth nádor unokái Mór és Konrád, a szent-keresztii apátságnak visszabocsátják atyjuk által ezen apátságnak örökbe átadott és általuk visszafoglalt Sásony községét.*

Notum sit omnibus presentem cartulam inspecturis, quod nepotes antiqui Potonis comitis palatini Hungarie, videlicet Maurus et Chunradus, de predio, quod dicitur Winden, quodque progenitores eorum sollempniter delegaverant monasterio sancte crucis, quatuor mansos et aream et duas partes vini, quod vulgo nominatur perchret, obligaverant domino Sybotoni de Winden pro XII. marcis argenti. Cum vero predicti nobiles M. et C. sepius ammoniti et timore dei conpuncti reatum suum obstupescerent, scilicet quod remedium patrum suorum indebite possiderent, atque coram Jeoriense conventu, sicut privilegiatum est supra nominatam villam iam dicto monasterio iure perpetuo redonassent, fratres eiusdem monasterii eidem Sybotoni debitum suum, pro quo sibi pars dicte ville fuerat obligata, videlicet XII. marcas puri argenti wiennensis ponderis, de bona voluntate predictorum comitum M. et

C. ad redimendum ipsum continuo persolverunt, et pro servitio illius anni V. talenta, et pro parte silve, que ipsum iure obligationis contingebat, X. talenta eidem nihilominus exolverunt, ea dumtaxat ratione, quod ipse de cetero nullam prorsus in eodem predio debet habere potestatem iure predictæ obligationis vel consequi utilitatem. Ut autem huius redemptionis persolutio non excedat a memoria, huic scripto sigilla Heinrici plebani de Prukke et domini Ottonis de Haselowe, in quorum presentia facta est, pro adtestatione veri appenduntur. Acta sunt hec anno domini M^o CC^o XXXVIII. mense Junii in Pruk per manus Heinrici notarii et Helmwici monachi. Amen. Testes: predictus H. plebanus et O. de Haselowe, Ebermannus monachus, Utricus et Wulfingus conversi, Heinricus et Conradus sacerdotes, Wernhardus et Vitus et Lutwinus clerici, dominus Eberhardus de Schabdorf, dominus Geroldus Heimo et Otto de Wulfinsdorf, et Henricus Ubelmann, Liupoldus de Winden milites, dominus Wigandus et Henricus de Gotinsprunne et Fridericus de Mittendorf, et Syfridus milites domini Ottonis, et duo Stuchsen tunc captivi. Meinhart iudex et Heimo et Rockhinger et Wichardus cives in Pruk et alii multi.

Az eredeti okmány, bõrhártyán írva, a pecsét töredékével ellátva, a szent-keresztii apátság levéltárában.

XV.

1239. — *A gyõri káptalan tanúsítja, hogy István fiai Mór és Konrád, a szent-keresztii apátságnak Sásony községét tulajdonul átadták.*

Universis christi fidelibus presentem paginam inspecturis capitulum Geuriensi ecclesie salutem in domino. Ad noticiam singulorum volumus pervenire, quod constituti in nostra presentia Maurus et Curraldus (sic) filii Stephani viva voce confessi sunt coram nobis, quod ipsi pro remedio anime eorum et omnium antecessorum suorum quandam villam suam nomine Sasun cum omnibus proventibus et cum omnibus appendiciis eius sine aliqua diminucione ecclesie sancte crucis in Austria contulissent perpetuo possidendam. In cuius rei testimonium nos ad petitionem dictorum fratrum concessimus presentes literes sigillo capituli nostri robotatas. Anno gracie MCCXXX nono.

Az eredeti bõrhártyán, pecséttel ellátva, a szent-keresztii apátság levéltárában.

XVI.

1240. — *Dénes nádor tanúsítja, hogy a szent-keresztii apátság a byssenjö földek birtoklásának jogosultságát királyi adománylevelek felmutatásával igazolta.*

Dyonisius dei gracia comes palatinus omnibus presens scriptum inspecturis salutem et omne bonum. Noverint universi, quod dum de mandato domini regis terras byssenorum alienatus revocavimus, inter cetera pro quadam terra nomine Legentow circa Galus conventum sancte crucis de Austria, quem indebite possedissemus, citari per Bec (sic) iussimus, qui coram nobis assistentes super predictam terram privilegium regis et litteras precequentium iudicium nobis presentaverit. Nos vero intuentes ipsos iuste possedissemus et rege referentibus nobis, quod pro sepe dicta terra byssenis aliam terram dedisset confirmavimus predictae ecclesie possidere perpetualiter, et nos ipsis byssenis terram, quam dominus rex eis contulit in concambio, literis nostris cum sigilli nostri munimine in perpetuum roboravimus.

Eredetije börhártyán, peccséttel, a szent-keresztiek levéltárában.

XVII.

1240. — *IV. Béla király megerősíti Póth nádornak s ennek unokái Konrád és Mórnak a szent-keresztii apátság részére tett adományozásait.*

Bela dei gratia Ungarie, Dalmacie, Croacie, Rame, Servie, Galicie, Lodomerie, Cumanieque rex universis christi fidelibus presentem paginam inspecturis salutem in eo, qui est salus omnium et vita. Effectum iusta postulantibus indulgere, tam vigor equitatis quam ordo exigit rationis, presertim cum petencium vota et pietas adivuat et iusticia non reliquit. Hinc est, quod ad universorum tam presencium, quam futurorum noticiam harum tenore volumus pervenire, quod, cum deo propicio regni regimen ad nos frisset devolutum pleno iure, littere fidelium nostrorum capituli Geuriensis a dilectis in christo abbate et conventu sancte crucis de Austria nobis sunt presentate, in quibus plenius continebatur, quod Pot quondam palatinus terciam partem predii Sasun cum terra, que est iuxta Ferteuseu, in comitatu Musuniensi sita, quam iura hereditario possidebat, in remissionem suorum peccaminum

contulit ecclesie sancte crucis de Austria, duas vero partes eiusdem predii fratri suo Stephano filio Mour reliquit possideneas. Mortuo autem Stephano filii sui Corradus et Mour divina pietate ammoniti et zelo karitatis accensi dictas duas partes predii antedicti cum omnibus pertinentiis suis omnium cognatorum suorum consciencia et consensu in nullo penitus contradicentibus ob remedium parentum suorum contulerunt ecclesie antedictae. Pecierunt itaque dicti abbas et conventus a nobis humiliter et instanter, ut donacionem Pot comitis et nepotum suorum regia dignaremur auctoritate confirmare, prout littere capituli antedicti continebant. Nos igitur iustis petitionibus ipsorum misericorditer inclinati donaciones prefatas tamquam iuste et legitime factas duximus confirmandas. Ut igitur hec a nobis facta confirmacio nullis unquam temporibus in iritum valeat revocari, sed semper salva et inconcussa permaneat, ad ampliorem rei firmitatem presentes eisdem concessimus litteras duplicis sigilli nostri munimine perhenniter roboratas. Datum in castro Suprun anno dominice incarnationis Millesimo ducentesimo quadragesimo, tredecimo kalendas Junii, regni autem nostri anno quinto.

Eredetije bõrhartyán, pecséttel, a szent-keresztii apátság levéltárában.

XVIII.

1235—1241. — IV. *Béla király Reugen (Rajka) és Sassun (Sásony) helységeket, melyeket Imre király a lébenyi kolostortól elvett, annak ismét visszaadja.*

Nos B. dei gracia rex Hungarie tenore presencium declaramus universis, quod constitutus coram nobis Magister Corraldus filius St. peccit a nobis, quod duas villas Monasterii sancti Jacobi de Lyben, Reugen et Sassun vocatos, per dominum regem Emericum felicis memorie Alexandro fratri Poth palatini et comitis Musuniensis pro suorum serviciorum oportunitis temporibus fideliter et laudabiliter impensorum (exigentia) collatas, e quibus duabus villis scilicet villam Reugen vocatam, qua superius villam Baan,¹⁾ que est eiusdem Monasterii, adiacere dignoscitur, ab eodem Monasterio vocitatum, eiusdemque Monasterii viris non exigenti-

¹⁾ Bezenye.

bus, nec merentibus auferendo, Castro Musuniensi locatam; et alteram villam Sassun vocatam, qua adiacet secus fluvium Saar, Comiti Valentino filio Cequen, pro diversis Regni status mobilibus similiter auferri feceramus, redderemus; super quibus scilicet villis privilegium domini nostri patris carissimi, Regis Andree inclite recordacionis, nobis exhybuit. Ubi vidimus contineri, pre-nominatas villas Reugen et Sassun vocatas Alexandro fratri Poth Palatini per dominum Emericum Regem esse collatas et donatas omnio metarum terreorum ordine et distincte Nos igitur, qui nulli deesse volumus, sed in sua iusticia cunctis desideramus inesse, ut debemus et tenemur; predictam villam Reugen cum suis pertinenciis a Castro Musuniensi; ac villam Sassun cum omnibus utilitatibus eius, auferendo a Comite Valentino filio Cequen, pro iusticia pocius ac meritis Beati Jacobi Apostoli, ac circumspecta fideliorum serviciorum Magistri Corraldi filii St. temporibus oportunis nobis exhibitorum, iuxta continentiam privilegiorum domini nostri et patris carissimi, ipsi Monasterio reddidimus et restitui fecimus, iure perpetuo inrevocabiliter et immobiliter possidendas; privilegia vero vel litteras, sive Comes Valentinus filius Cequeni, sive Castrum Musuniense, si quis haberet confectas super terris sive villis prenotatis, et ubicunque deberent exhiberi, sint irritae et inanes, ac vigore careant firmitatis. Datum in Zwolum feria quarta post festum Sancti Jacobi.

Eredetiye bõrhartyán, melyről a hátul odanyomott királyi peccsét elveszett, a báró Révay-család levéltárában.

XIX.

1256. — IV. Béla király ismét megerősíti az ausztriai szent-keresztii apátságának Leguentov nevű birtokát.

Bela Dei gracia Hungarie, Dalmacie, Croacie, Rame, Servie, Gallicie, Lodomerie, Cumanque Rex universis presentis litteras inspecturis salutem in omnium Salvatore. Ad universorum tam presencium quam futurorum noticiam harum serie volumus pervenire, quod cum statum castrorum nostrorum in Regno nostro existencium per hostilem thartarorum introitum confusum pariter et turbatum, in terris et hominibus a castris alienatis ad eadem revocandis voluissemus post ipsorum recessum reformari, et super

quadam terra iuxta fluvium Saar existente, que Curia Regis vocatur, nec non super medietate terre Bissenorum, que Leguontov nuncupatur, quas fidelis noster Abbas Sancte Crucis de Austria nomine eiusdem Ecclesie ex donacione Regia tenuerat, exorta fuisset materia questionis, tandem, quia constitit nobis evidenter per nostrum privilegium ante adventum thartarorum datum et obtentum, et etiam per instrumenta nostrorum progenitorum, easdem sibi collatas hactenus tenuisse, aliis quibusdam terris castri ab ipso revocatis, que fuerant occupate, prefatas terras cum omnibus suis pertinenciis et iuribus apud predictum Abbatem et Ecclesiam Sancte Crucis duximus perpetuo et ir retractabiliter reliquendam, presenciumque auctoritate ipsi Ecclesie confirmandum, cum etiam heedem tempore revocationis perpetuitatum fuerint revocate. Prefata autem terra, que Curia Regis vocatur, certis metis et antiquis hoc ordine est distincta: Prima meta videlicet sumit initium ad septemtrionem a fluvio qui vocatur Saar; deinde prodenditur ad orientem iuxta rivulum, qui fluit in predictum fluvium Saar; deinde ascendit planiciem minimi montis et descendit in vallem arundinetorum; deinde ascendit ad viam a meridiana plaga ante silvam, cuius nomen Hagenowe, que silva patrimonium est filiorum comitis Stephani; deinde descendit in magnam vallem ad occidentem et transit ultra magnam viam; et tandem terminatur in prenominato fluvio Saar. Ut igitur hec nostra collacio seu eiusdem confirmacio robur obtineat perpetue firmitatis, presentes concessimus litteras duplicis sigilli nostri munimine roboratas. Datum Jaurini anno Domini millesimo ducentesimo quinquagesimo sexto, IX. kalendas Julii, Regni autem nostri anno vicesimo primo.

Eredetiye a szent-keresztii apátság levéltárában.

XX.

1262. — *Több mosonyi várjobbágyok Staraduna nevű szigetöket a győri káptalan előtt a pannonhalmi apátnak vallják be.*

Capitulum Ecclesie Geuriensis omnibus Christi fidelibus presens scriptum inspecturis salutem in Domino sempiternam. Ad universorum noticiam harum serie volumus pervenire, quod constitutis coram nobis Stephano filio Petri pro se et pro filiis suis

Stephano ac Jacokobo, Michaeli filio Guesterd, Marcello filio Silvestri pro se et fratribus suis, Stephano et Nicolao, Pouca filio Johannis de Uruzvar, Romano filio Voskan, Hermano filio Sabus, Pousa filio Geyse pro se et pro Petk, Marco ac Nicolao filio Nicolai de villa Reugen, iobagionibus castri Musuniensis ex una parte; et fratribus Bonifacio et Henrico monachis Monasterii Sancti Martini de Sacro Monte Pannonie nomine et vice Abbatis et Monasterii supra dicti ex altera, iidem Stephanus et consanguinei sui prenotati quandam insulam suam hereditariam Staraduna vocatam cum omnibus utilitatibus et attinenciis suis, silvis videlicet, fenetis, terra arabili ac piscatura Danobii pro modo longitudinis ipsius insule eandem contingentis, a parte septemtrionali terre Strigoniensis Ecclesie, ville scilicet Pispuky, ab oriente vero et occidente terre eorundem virorum commetaneam, exceptis tribus insulis suis aliis, Camara Eurem et Polonatu vocatis, vendiderunt prefato Abbati et monasterio pro quadraginta tribus marcis argenti coram nobis sibi plene persolutis iure perpetuo possidendam, assumentes et obligantes se, ut quicumque super eadem insula ac pertinenciis suis predictis dictum Abbatem et Monasterium impetere vel molestare processu temporis attemptaret, ipsos tunc eorum quilibet defendere et expedire tenebuntur propriis laboribus et expensis. In cuius rei testimonium ad petitionem parcium presentes concessimus litteras sigilli nostri munimine roboratas, anno Domini millesimo ducesimo sexagesimo secundo. Chepano Preposito, Jurkone Cantore, Hectore Custode existentibus.

Eredetije a szent-mártoni főapátság levéltárában. *

XXI.

1264. — *Orbán pápa Girolld owadi (óvári) pap számára néhány kápolnának birtokát erősíti meg.*

Urbanus Episcopus etc. dilecto filio Girolldo de Owad (Óvár) clerico Jauriensis Diocesis salutem etc. Hiis, que nostra auctoritate fiunt, ut firma permaneant, et illibata consistant, libenter adicimus Apostolici roboris firmitatem. Sane petitio tua nobis exhibita continebat, quod cum nos olim venerabili fratri nostro. Episcopo Prenestrino conferendi personis idoneis beneficia eccle-

siastica, personatus et dignitates cum cura et sine cura, que venerabilis frater noster Tymotheus, Zagrabiensis Episcopus tunc Electus, cuius nepos existis, promotionis sue tempore in Regno Ungarie obtinebat et contradictores etc. compescendi, per nostra sub certa forma litteras concessissemus liberam facultatem; idem Episcopus Penestrinus Sancti Laurentii de villa Files, Sancti demetrii de Boren, Omnium Sanctorum de Nigwan et Sancti Martini de Minore Mortin Capellas, quas idem Zagrabiensis Episcopus tempore sue promotionis in Diocesi Jauriensi habuerat, et que tunc per ipsius promotionem vacabant, te ad ipsas idoneum reputans, tibi canonice contulit auctoritate huiusmodi litterarum, teque de ipsis providit ac te per suum annulum investivit; decernens irritum et inane, si secus de capellis eisdem a quoquam contingeret attemptari, prout in instrumento publico inde confecto et ipsius Episcopi Penestrini sigillo munito plenius continetur. Nos igitur tuis supplicationibus inclinati, quod super hoc ab eodem Penestrino Episcopo factum est, ratum habentes et firmum, illud auctoritate Apostolica confirmamus etc. communimus; tenorem ipsius instrumenti de verbo ad verbum presentibus inserificientes, qui tali est:

Stephanus stb. (mint alább 78. sz. a.)

Nulli ergo nostre confirmationis etc. Datum apud Urbem Veterem XII. Kal. Julii. Pontificatus nostri anno tertio.

IV. Orbán pápa Regestáiból Theiner id. m. I. k., 268. l.

XXII.

1282. — *IV. László király Óvári Konrád mesternek a királyi vám felerészét adományozza.*

Ladislaus Dei gracia Hungarie, Dalmacie, Croacie, Rame, Servie, Gallicie, Lodomerie, Cumanie, Bulgarieque Rex omnibus Christi fidelibus presentes litteras inspecturis salutem in eo, qui eternam Regibus dat salutem. Ad universorum tam presencium quam futurorum noticiam harum serie volumus pervenire: quod nos circumspeccione Regia pensatis fidelitatibus et meritoriis obsequiis et obsequiosis meritis Magistri Corraldi de Owar dilecti et fidelis nostri, que nobis temporibus oportunis laudabiliter exhibuit et impendit, propter quam volentes sibi occurre Regio

cum favore; considerantes etiam utilitatem et comodum confinii Regni nostri, in eo scilicet, quia idem Magister Corraldus in ipso confinio in possessione sua hereditaria forte fecit castrum preparari, per quod conservacio dicti confinii potissime gubernatur: eidem Magistro Corraldo de nostra gracia concessimus speciali medicatem tributi, quod est in Musuni, qui Keralquettey dicitur in wlgari; quod scilicet tributum ad Comitem Musuniensem pro tempore constitutum in nullo pertinere dinoscitur, cuius quidem tributi pars altera Albensem pertinet Capitulum, dedimus, donavimus et contulimus eidem Magistro Corraldo (et) per eum suis heredibus heredumque suorum successoribus perpetuo et inrevocabiliter possidere. Ut igitur huiusmodi donacio seu statucio tributi sive concessio per nos facta perpetuo et inrevocabiliter perseveret, presentes dedimus et concessimus litteras dupplicis sigili nostri munime roboratas. Datum per manus Magistri Bartholomei discreti viri, Aule nostre Vice Cancellarii dilecti et fidelis nostri anno Domini millesimo ducentesimo octuagesimo secundo; Regni autem nostri anno decimo primo (így).

Eredetije bõrhártyán, melyrõl a peccsétnek töredéke sárga-vörõs selyem-zsinóron függ, a báró Révay-család birtokában.

XXIII.

1273 körül. — *László comes országbírónak vizsgálati paranese a gyõri káptalanhoz a Herbort által Óvári Konrád mester ellen elkövetett hatalmaskodások tárgyában.*

Amicis suis Capitulo Jauriensi Comes Ladislaus Judex Curie domini Regis amicitiam paratam. Dixit nobis Magister Corraldus de Owar, quod Herbordus filius Herbordi, Chovaz officialis eusdem, populi ipsius de villa Igmelch cum suis complicitibus feria quinta proxima ante festum Beati Egidii confessoris hoc anno super villam suam Pothfolva vocatam manu armata potencialiter venissent, et ipsam penitus destruxissent, damnum in ipsa destructione in equis, bobus et aliis rebus mobilibus et immobilibus centum marcarum inferendo lite pendente inter ipsos. Quocirca amicitiam vertram petimus diligenter, quatenus vestrum detis testimonium Paulo filio Andarka homini domini Regis, qui de premissis omnibus sciat et inquirat ab omnibus quibus decet veritatem citando

ipsos Herbordum, Chovaz et villam Igmelch contra Comitem Corraldum ad Regiam Presenciam ad terminum competentem; post hec diem citacionis, terminum assignatum et tocius facti seriem domino Regi rescribatis. Datum Bude septimo die quindenarum Sancti Regis Stephani. Propter absenciam sigilli nostri presentes sub sigillo Comitum Salamoni duximus concendas.

Kivül: Capitulo Jauriensi pro Magistro Corraldo.

Eredetije börhartyán, a zárpecsét elveszett; a báró Révay-család levéltárában.

XXIV.

1278. — *A győri káptalannak jelentése IV. László királyhoz Szilvás nevű birtoknak eladományozhatása iránt.*

Excellentissimo domino suo Ladizlao Dei gracia Illustri Regi Hungarie Capitulum Jauriense Ecclesie oraciones in Domino debitas ac devotas. Litteras Uestre Excellencie debito cum honore recepimus in hec verba:

Ladizlaus Dei gracia Rex Hungarie fidelibus suis Capitulo Jauriensi salutem et gratiam. Jacobus et Ladizlaus de Zerky petunt a nobis quandam terram Castri nostri Musuniensis Scylwas vocatam, dicendo eandem esse vacuam et habitatoribus destitutam. Quare fidelitati vestro precipiendo mandamus, quatenus mittatis unum ex vobis pro testimonio, qui sciat, utrum predicta terra sit vacua, sicut fertur, et ad nostram pertinens collacionem sine preiudicio iuris alieni; et prout vobis per hominem vestrum constiterit, nobis fideliter rescribitas. Datam in castro Budensi in octavis Barnabe Apostoli.

Nos vero receptis litteris Vestre Excellencie, vestris preceptis et mandatis obedire cupientes, ut tenerum, misimus unum ex nobis pro testimonio super faciem predictae terre Scylwas vocate, qui ad nos rediens retulit requisitus, quod eadem terra esset desolata et habitatoribus destituta; et compavisset super ipsam terram iobagionibus Castri Musuniensis, ex quibus nominatim coram Erk; qui in nullo contradicentes dixissent coram eodem nostro homine, ipsam terram olim fuisse eorundem Jacobi et Ladizlay, et ab ipsis ad Castrum Musuniense devolutam; et sicut etiam scire potuisset ab aliis vicinis, pertineret collacioni Vestre Maiestatis sine preiudicio iuris aliorum; terra autem illa, prout

visu discernere potuerunt, est sufficiens ad triginta duos mansus, ad quemlibet mansum viginti ingeribus terre arabilis pertinentibus.

Eredetiye bõrhártyán, a peesét elveszett; a budai kir. kamarai levéltárban.

XXV.

1278. július 30. — *IV. László király, a szent-keresztii apátságnak, egy a bessenyök által elhagyott területen, az apátsági birtok szomszédságában fekvő földbirtokot adományoz.*

Ladislaus dei gracia Hungarie, Dalmacie, Croacie, Rame, Servie, Gallicie, Lodomerie, Cumonie, Bulgarieque rex omnibus presentes litteras inspecturis salutem in eo, qui est vera salus. Ad universorum notitiam tenore presencium volumus pervenire, quod frater Henricus conversus monasterii sancte cruci de Wylok ad nostram accedens presenciam a nobis petiit humiliter et devote, ut quandam terram ad duo aratra sufficientem terre ipsorum contiguam, quam dicebat esse vacuum et habetatoribus destitutam, pro salute ac remedio animarum parentum nostrorum et pedecessorum eidem monasterio conferre dignemur. Verum quia de qualitate et quantitate dicte terre, et utrum ad nostram collacionem pertineret an non, nobis veritas non constabat, fidelibus nostris capitulo Jauriensi dedimus in mandatis, ut suum darent hominem fidedignum, coram quo homo noster Gregorius filius Petri dictam terram presentibus cometaneis et vicinis statuerat et assignaret ipsi monasterio, si non fieret contradictum, contradictores, si qui fierent (sic) ad nostram citaret presenciam ad terminum ac facti serjem nobis in suis litteris fideliter intimarent. Dictum itaque capitulum nobis rescripsit postmodum in hunc modum.

Exelentissimo domino suo Ladislau dei gracia illustri regi Hungarie capitulum Jauriensis ecclesie orationes in domino debitas et devotas. Litteras vestre exelencie debito recepimus cum honore in hec verba. Ladislaus dei gratia rex Hungarie fidelibus suis capitulo Jauriensi salutem et gratiam. Frater Henricus conversus monasterii sancte crucis de Wylok petit a nobis pro salute et remedio animarum parentum nostrum et predecessorum quandam ad duo aratra sufficientem terre ipsorum contiguam secut dicit, quam asserit esse vacuum et habitatoribus destitutam. Unde quia de qualitate et quantitate dicte terre nobis non constat,

utrum sit nostri collationi pertinens nec ne, fidelitate vestre precipiendo mandamus, quatenus Gregorio filio Petri homini nostro vestrum detis testimonium, coram quo idem homo noster prefatum terram presentibus omnibus comelaneis et vicinis statuatur eidem, si non fuerit contradictum, contradictores, si qui fuerint, ad nostram citet presenciam ad terminum competentem, et post hanc diem citationis et terminum assignatum ac facti seriem nobis fideliter rescribatis. Datum in Mezusumlov in sancto Sabato. Nos receiptis litteris vestre excellencie cum eodem homine vestro virum discretum magistrum Abraam cantorem ecclesie nostre misimus, qui homo vestro et noster ad nos redeuntes retulerunt, quod predicta terra esset terra bissonorum et sufficiens ad duo aratra, que esset habitatoribus destitua, et vestre pertinens collationi, et ipsam terram in metis et terminis infrascriptis coram vicinis et commentaneis nullo contradictore existente dicto monasterio sancte crucis statuissent. Cuius quidem terre circumstancias tales esse retulerunt, quod ab occidente vicinatur terre Phylippi de Zerk, ubi sunt duo mete. Ab hinc protenditur versus meridiem ad terram Tene iobagonis castri Musuniensis, et ibi sunt duo mete. Ab hinc venit ad plagam orientalem ad terram Turdemech et ibi sunt duo mete. Inde protenditur versus aquilonem ad terram Mathei et ibi sunt duo mete. Inde revertitur, ad metam capitalem et ibi terminatur.

Nos igitur attendentes verbum apostoli, quod qui in benedicto nobis seminat, de benedictionibus et metet vitam eternam, volentesque eterni sententiam iudicis misericordie operibus prevenire, sepedictam terram cum omnibus pertinenciis et utilitatibus suis dedimus, donavimus, atque in perpetuam elemosinam contulimus predicto monasterio sine preiudicio iuris alieni iure inrevocabili possidendam. In cuius rei memoriam firmitateque perpetuam presentes dedimus litteras duplicis sigilli nostri munimine roborates. Datum per manus discreti iuri magistri Jehannis doctoris decretorum, prepositi Budensis electi ecclesie Albensis, aule nostre vicecancellarii dilecti et fidelis nostri. Anno domini MCC septuagesimo octavo, tercio kalendas Augusti, regni autem nostri anno septimo.

Eredetiye bõrhartyán, peeséttõredékkel, a szent-keresztii apátság levéltárában.

XXVI.

1291. — *III. Endre király megparancsolja János mesternek, Miklós bán fiának, hogy Ilmőcz falut, melyet jogtalanul foglalt el, Herbord mesternek, Herbord fiának, bocsássa vissza.*

Andreas Dei gracia Rex Ungarie, fideli suo, magistro Johanni filio Nicolai Bani salutem et graciam. Magister Herbordus filius Herbordi nobis est conquestus, quod cum quandam possessionem ipsius Ilmeuch vocatam, indebite occupatam detineres, in ipsius preiudicium et gravamen. Igitur fidelitati tue firmiter precipiendo mandamus, quatenus possessionem memoratam dicto magistro Herbordo reddas et restituas pleno iure, prout ipsius fuisse dinoscitur ab antiquo, et de damnis seu nocumentis eidem illatis iusticie facias complementum, et aliud non presumas ullomodo. Propre Novam Civitatem Dominico die post festum Beati Luce Evangeliste.

Kivülről: Magistro Johanni filio Nicolai bani.

Eredetije a gróf Teleki-család magyarországi ágának levéltárában Gyömön. Miután III. Endre 1291-ben táborozott Német-Újhely és Bécs környékén, s Albert ausztriai herczeggel folytatott háboruját még ezévi augusztus 26-án békekötéssel befejezte: kétségtelen, hogy a levél 1291-ben kelt. Szabó Károly.

XXVII.

1293. — *A pozsonyi káptalan bizonyáglevelé, hogy Aglent, Oroszvári Chama neje, Annus nevű szolgálóját szabaddá nyilvánította.*

A. B. C.

Universis Cristi fidelibus presentes litteras inspecturis Capitulum Ecclesie Posoniensis salutem in Domino. Ad universorum noticiam tenore presencium volumus pervenire, quod domina Aglent, uxor Chama de Uruzvar, constituta personaliter coram nobis, quandam ancillam suam Annus vocatam, filiam Margarethe similiter ancille sue, tempore tradicionis sue secum adducte, presente eodem Chama marito suo et Endre filio Renoldi qui pro, se et pro Nicolao fratre suo comparvit, et eciam presentibus Kene filia sua, ac Thoma de eadem Uruzvar, marito ipsius filie sue consencientibus et permittentibus spontanea voluntate pro sue, parentumque suorum animarum remideo in nostri presencia manumisit et tradidit perpetue libertati in filios filiorum. Dans eidem

et omni posteritati sue ubicunque et apud quoscunque voluerit commorandi liberam facultatem, obligendo se, quod quicumque processu temporum eandem Annus occasione condicionis pristine intenderet forsitan molestare, predicta domina Aglent tenebitur eam defendere et tueri propriis laboribus et expensis. Datum in festo Sancti Urbani Pape, anno Domini M. CC. nonagesimo tercio.

Hártya. Ugyancsak hártyszalagról lefüggő ép pecséttel. Pozsony, káptalani levéltár. Capsa XIV. Fasc. 23. No. 3. Knauz.

XXVIII.

1299. — *A győri káptalan bizonyáglevelé, hogy a vasvári káptalan és Herbord gróf az Osl-nemzetségből Ilmeuch birtokára vonatkozó egyenletlenségöket barátságos úton kiegyenlítették.*

Nos Capitulum Jauriensis Ecclesie damus pro memoria, quod discretus vir magister Nicolaus, Prepositus Castri Ferrei, tam pro se, quam pro Capitulo Ecclesie sue ab una parte; nobilis vir magister Herbordus filius Comitis Herbordi de genere Osl ex altare, coram nobis personaliter constituti, super causa, quam idem dominus Prepositus contra eundem magistrum Herbordum in quindenis. Pentecostes movebat seu movere intendebat coram domino Rege, per amicabilem compositionem proborum et nobilium virorum, videlicet magistrum Carachyni Prepositi Ecclesie nostre, Dominicii Prepositi Ecclesie Beati Adalberti de Jaurino, Angeli Custodis Ecclesie nostre, et Emerici Archidiaconi Musuniensis; item magistri Osl filii Osl Bani, Comitis Dionysii filii, Bartholomei de Vezeken, Dionysii filii Gazmani de Gyrmoth, super facto possessionis Ilmeuch vocata in Comitatu Supruniensi existentis, quos probos viros partes communiter adduxerant, in huiusmodi concordiam seu compositionis formam se devenisse retulerunt: Quod ne inter partes ulterius contencio moveatur in dicta possessione Ilmeuch talem divisionem inter se partes fecerint, per quamdam viam, que ab oriente — — — Ecclesie Beati Martini in eadem Ilmeuch constructe distenditur usque ad latus curie Philippi de eadem Ilmeuch, (et) separat partem dicti domini Prepositi ab aquilone, et porcionem Herbordi a meridie; deinde cum per eandem directam viam deberet veniri ad portum arundineti per aquas Ferteu distincti de eadem villa Ilmeuch, a parte Ferteu

due mansionis cesserunt Preposito sepe dicto ab aquilone, terciam autem mansionem eisdem duabus mensionibus a meridie contiguam et vicinam, reliquerunt eo modo; quod si ipsam dominus Prepositus in cedam villa Ilmeuch cum honestate sue dignitatis nomine Ecclesie sue recipere voluerit, erit sua, et si sua fuerit, super eadem mansione; alioquin super alia mansione, ut presimus, erigetur meta, et per eandem metam intrabit in arundinetum sue paludem; et circumscriptione illius meta vadit versus occidentem equa divisione ad piscinam Homfen vocatam, et cum illuc perveniret, ipsam piscinam Homfen ad ius Prepositi separant arundines a piscina Buur, que est piscina Buur, que est piscina dicti magistri Herbordi; et ab hinc divisio huiusmodi in aquis protenditur usque ad Ferteu magnum, porcionibus videlicet Prepositi ab aquilone, et magistri Herbordi a meridie semper remanentibus. Item Patronatum Ecclesie Beati Martini superius dicte cum ambitu cimiterii sibi communiter reservarunt. Item quamdam piscinam Zyhton vocatam, que est iuxta predictam Ecclesiam, et a meridie tendit versus aquilonem, in duas equales partes communiter dividerunt; ita quod pars Prepositi cessit sibi a parte ville et terre sue ab aquilone, portio vero magistri Herbordi remansit similiter ex parte ville sue a meridie. Item cum terminus ipsius piscine in pura aqua venerit ad terras arabiles, qui terminus ab aquilone tendit versus orientem, hoc ita ordinaverunt, quod erectis metis usque dum predicta possessio protenditur ab aquilone, pars seu ius Prepositi; a meridie vero dicti magistri Herbordi pacifice remanebunt. Nec hoc pretermittimus, qua partes propter maioris certitudinis cautelam taliter se invicem oligaverunt; quod si qua earum parcium presentem compositionem non toleraverit, et ad feriam sextam post festum Apostolorum Petri et Pauli unum ex nobis pro testimonio ad videndam et ratificandam divisionem ducere non curaverint, sicut ydem partes sponte assumpserunt, et in quocunque articulo refricatum fuerit, in premissis pars, que predictam compositionem contempserit, sine strepitu iudicii amittet in prefata Ilmeuch possessione, in terris et in aquis, suam possessionem.

Eredetiye a nemzeti muzeum k zirat  gy jtem ny ben.

XXIX.

1324. május 14. — *A győri káptalan bizonyoságlevele, a szentkeresztii apátság Thunafolva nevezetű birtoka határainak megjárása felett.*

Capitulum Jauriensis ecclesie universis Christi fidelibus presentes litteras inspecturis salutem in domino sempiternam. Ad universorum noticiam harum serie volumus pervenire, quod, cum nos ad istantem petitionem comitis Symonis castellani de Ovar, nec non vicecomitis Musuniensis per litteras suas nobis factam, discretum virum magistrum Nicolaum Cantorem ecclesie nostre, socium et concanonicum nostrum karissimum, quorum quo ipse comes Symon et Johannes filius Valentini, homo Excellentissimi Domini nostri Karoli, dei gracia illustris Regis Hungarie, reambularent quandam possessionem Curie Monachorum seu Grangie, quod novum predium nuncupatur, Thunafolva vocatam et assignarent dicte Curie ac statuerunt perpetuo possidendam reambulata per veteres metas et antiquas, pro testimonio duxissemus dirigendum, demum dictus magister Nicolaus Cantor ad nos reversus nobis retulit, quod dictus Comes Symon et idem Johannes filius Valentini, homo memorati domini nostri Regis, accedendo ad faciem prefate possessionis Thunafolva nuncupate, convocatis vicinis et comitaneis ac nobilibus Christi, nec non quampluribus nobilibus et hominibus aliis libere condicionis de circumiacentibus vilis similiter inibi vocatis de provincia Musuniensi, coram ipso antedictam possessionem reambulassent et assignassent ac statuissent dicte Curie Monachorum perpetuo possidendam, nullo penitus contradictore existente. Cursus autem metarum possessionis sepedicte tales sunt, pro primo omnium incipit meta iuxta possessionem Zenmaria vocatam a meridie et protenditur ad possessionem Belyud ab occidente, et inde vadit ad quandam possessionem Galus vocatam ab aquilone et inde reflectitur ad plagam orientalem versus Curiam dictorum Monachorum et sic mete terminantur possessionis antedicte. In cuius rei memoriam et perpetuam firmitatem presentes concessimus litteras sigilli nostri autentici munimine roboratas. Datum feria secunda proxima post octavas Inventionis sancte Crucis anno domini MCCC vicesimo quarto. Magistris Mathya lectore Nicolao Cantore et Michaele custode ecclesie nostre existentibus.

Börhártján irt eredetijén hiányzik a pecsét.

XXX.

1324. május 14. — *A győri káptalan bizonyáglevele, a szentkeresztii apátság Chechunuelg nevű birtoka határainak megjárása felett.*

Capitulum Jauriensis ecclesie universis Christi fidelibus presentes litteras inspecturis salutem in salutis largitore. Ad universorum noticiam harum serie volumus pervenire, quod, cum nos ad instantem petitionem comitis Symonis Castellani de Owar et vicecomitis Musuniensis per litteras suas nobis factam Discretam virum magistrum Nicolaum Cantorem ecclesie nostre, socium et concanonicum nostrum karissimum, pro testimonio ad eundem duxissemus transmittendum, coram quo ipse comes Symon et Johannes filius Valentini, homo Excellentissimi domini nostri Karoli dei gracia illustris Regis Hungarie, reambularent quandam possessionem Curie Monacorum seu Grangie sive novi predii Chechunuelg vocatam et assignarent ac statuerent dicte Curie reambulata per veteres metas et antiquas perpetuo possidendam, demum dictus magister Nicolaus Cantorem ad nos reversus nobis retulit, quod dicti comes Symon et Johannes filius Valentini, homo memorati domini nostri Regis, accedendo ad faciem prefate possessionis Chechunuelg nuncupate et coram vicinis et comitaneis ac nobilibus iobagionibus castri Musuniensis, nec non quam pluribus et aliis libere condicionis hominibus de circumiacentibus villis similiter inibi vocatis de provincia Musuniensi, antedictam possessionem reambulassent et assignassent ac statuissent dicte Curie Monacorum seu Grangie iure perpetuo et irrevocabiliter possidendam, nullo penitus contradictore existente per veteres metas et antiquas, quibus dicta possessio distingui dinoscitur ab antiquo. Cursus vero metarum prescripte possessionis tales sunt, quod prima meta incipit ab oriente a possessione, que dicitur Thurdamez, et protenditur ad aquilonem versus villam Zaraan, et inde tendit ad occidentem versus possessionem Galus, et postmodum reflectitur ad plagam meridionalem versus Curiam Monacorum iam dictorum, que novum predium nuncupatur, et sic mete terminantur possessionis antedicte. In cuius rei memoriam et perpetuam firmitatem presentes concessimus litteras sigilli nostri autentici munimine roboratas. Datum feria secunda proxima post

octavas Inventionis sancte Crucis, Anno domini MCCC vicesimo quarto, Magistris Mathya Lectore, Nicolao Cantore, et Michaele custode ecclesie nostre existentibus.

Börhátyán irt eredetijén hiányzik a pecsét.

XXXI.

1324. május 14. — *A győri káptalan tanulevtele, a szent-keresztii apátság Póthfalva nevű birtokának ezen apátság részére lett adományozása felett.*

Capitulum Jauriensis ecclesie omnibus christi fidelibus presentes litteras inspecturis salutem in domino sempiternam. Ad universorum noticiam harum serie volumus pervenire, quod, cum nos ad instantem petitionem comitis Symonis, castellani de Owar et vicecomitis Musuniensis, per litteras suas nobis factam, discretum virum magistrum Nicolaum cantorem ecclesie nostre, socium et canonicum nostrum karissimum, coram quo ipse comes Symon et Johannes filius Valentini, homo excellentissimi domini nostri Karoli, dei gracia illustris Regis Hungaria, reambularent quamdam possessionem Curie monachorum seu Grangie sive novi predii Pooth vocatam et assignarent ac statuerent dicte Curie reambulatum per veteres metas et antiquas perpetuo possidendam, pro testimonio duxissemus transmittendum, demum dictus magister Nicolaus cantor ad nos reversus nobis retulit, quod dicti comes Symon et Johannes, filius Valentini, homo memorati domini nostri Regis, accedendo ad faciem prefate possessionis Pooth nuncupate, convocatis vicinis et comitancis ac nobilibus Castri Musuniensis, nec non quam pluribus nobilibus et aliis liberę conditionis hominibus, de circumiacentibus villis similiter inibi vocatis, de provincia Musuniensi antedictam possessionem reambulassent et assignassent ac stavissent dicte Curie Monachorum iure perpetuo et irrevocabiliter possidendam nullo penitus contradicatore existente. Predicta vero possessio ab oriente et ab aquilone vicinatur possessioni Beluid vocate a meridie autem possessioni Machakad nuncupate, et similiter ab occidente protenditur ad fluvium Fertheu distinctionibus metarum veterum et antiquarum, quibus dicta possessio distingui dinoscitur ab antiquo. In cuius rei memoriam etperpetuam firmitalem presentes concessimus litte-

ras sigilli nostri munimine roboratas. Datum feria secunda proxima post octavas Inventionis sancte Crucis Anno Domini MCCC vicesimo quarto, Magistris Marthya lectore, Nicolao cantore et Michaele custode ecclesie nostre existentibus.

Eredetije a szent-keresztii apátság levéltárában, — pecsét nélkül.

XXXII.

1330. október 31. — *A győri káptalan tanulevtele, a szent-keresztii apátság Machkad nevű birtokának, ezen apátság részére lett adományozása felett.*

Capitulum Jauriensis ecclesie omnibus christi fidelibus presentibus pariter et futuris presentes litteras inspecturis Salutem in domino sempiternam. Ad universorum noticiam harum serie volumus pervenire. Quod Andreas filius Johannis de possessione Bezene Comitatus Musuniensis ab una parte, frater Conradus ordinis Cystericiensis claviger videlicet de novo predio domini Regis iuxta lacum Ferteu, pro Religiosis et deo amabilibus viris, domino Jacobo abbate totoque Conventu eiusdem ordinis Monasterii Sancte Crucis de Austria ex altare, coram nobis personaliter constituti, Antedictus Andreas, filius Johannis est confessus et retulit viva voce, quod Dominicus, filius Petri filii Rach de Machkad, socer eius cum domina Margaretha consorte sua dudum ob remedium salutis animarum suarum et suorum progenitorum medietatem prefate possessionis Machkad contulerit et donaverit cum suis utilitatibus quibus libet dicto Monasterio Sancte crucis possidendam. Preterea memoratus Andreas aliam medietatem eiusdem possessionis Machkad vocate per eosdem, socerum suum et socrum donatam sibi et legatem modo consimili ob remedium anime salutis sue proprie, ac domine Benedicte sue, nec non progenitorum suorum similiter cum utilitatibus universis, quocumque nomine censeantur, scilices piscaturis, terris arabilibus ac feneto diclam possessionem contingentibus et nichillominus acceptis vigniti talentis deneriorum latorum viennensium a fratribus Herthone procuratore de dicto predio novo domini regis et Chonrado iuxta lacum Ferteu comorantibus dedit, tradidit et contulit eisdem, domino abbati et conventui dicti Monasterii sancte crucis perpetuo et irrevocabiliter possidendam, tenendam et habendam, nul-

lum sibi ius in eadem reservando. Que quidem possessio adiecit inter possessiones Ladislai filii Heym, Thuled vocate a plaga orientis, a parte meridionali, occidentali et aquilonis inter possessiones eorundem fratrum de novo predio Potfolwa vocate. Ceterum assumpserunt iidem fratres, quod si in districtu comitatus Musuniensis infra duo vel tria miliaria divina vocacione ipsum Andream mori contigerit, funus eiusdem usque ad dictum Monasterium sancte crucis deferri facient et sepeliri cum honore. Addicimus eciam, quod nobilis vir magister Peheut Castellamus de Owar, et vicecomes Musuniensis, nec non Johannes filius Walentini, officialis eiusdem, per suas litteras nobis directas donacioni et collacioni ac perpetuacioni prefate possessionis Machkad plenum consensum prebuerint et assensum. In cuius rei memoriam et perpetuam firmitatem presentes concessimus litteras appensione nostri sigilli autentici munimine roboratas. Datum in vigilia omnium sanctorum anno domini milesimo CCC Tricesimo. Magistris Mathya lectore, Georgio Cantore ceterisque fratribus et dominis ecclesie nostre existentibus.

Börhártján irt eredetije a szent-keresztii apátság levéltárában, — pecsét nélkül.

XXXIII.

1345. november. Visegrád. — *Miklós nádornak tanulevele a szentkeresztii apátság és Óvári István között, Vogeldorf nevezetű birtok iránt kötött egyezsége nézve.*

Nos Nicolaus Regni Hungarie Palatinus et Judex Cumanorum memorie commendantes tenore presencium significamus quibus expedit universis. Quod, cum Stephanus, hospes filius Mees hospes de Owar in congregacione nostra generali per magistrum Ladislaum vicepalatinum nostrum feria secunda proxima aute festum beatorum Symonis et Jude apostolorum preteritum in villa Owar, universitati nobilium Comitatus Musonyensis nomine nostro celebrata quandam possessionem Tenefalva alio nomine Fogundorf vocatam, hereditario Jure sibi pertinentem per fratrem Aygul, magister monachorum ecclesie Sancte Crucis de Olsoumunuhudor (így) et fratres sui ordinis ab eodem occupatam fuisse propossuisset, et occupate detentionis ipsius sue possessionis in examine Judiciario eiusdem vicepalatini racionem ab eisdem fratribus sibi dari

postulasset, Ipse frater Aygul, magister monachorum Curie predictae, et duo fratres sui ordinis, predictae congregationi nostre tunc personaliter ad herentes, eandem possessionem Tenefalva alio nomine Fogundorf vocitatum, titulo Regie donacionis efficacissimorum Instrumentorum vigore sibi pertinere allegassent, et ab eodem vicepalatino nostro terminum exhibitionis preallegatorum suorum Instrumentorum dari postulassent, quibus ipse vicepalatinus noster ad Juridicam eorum petitionem presentes Octavas dici stenarum pro termino exhibitionis suorum Instrumentorum tenore suarum litterarum formam premissi sui Judicii explicancium assignasset. Tandem iam dietis Octavis dici stenarum occurrentibus prefatus Stephanus filius Mees ad nostram personaliter accedens presenciam nobis quasdam patentes litteras ipsius vicepalatini nostri demonstravit, continentes, ut ipse Stephanus in ipsa congregatione nostra exurgens pretactam possessionem Tenefalva alio nomine Fogundorf vocitatum, hereditario Jure sibi pertinere debere allegando, ut eadem possessio ipso hereditario Jure sibi pertinens existeret, ad Judicium nobilium Juratorumque assessorum ac universorum nobilium ipsius Comitatus Mosoniensis, in quo Comitatu et ipsa possessio, quam titulo sui Juris hereditarii ab ipsis fratribus requirebat, existeret, testificacionem se submississet in hac parte. Et dum ipse vicepalatinus noster Juris ordine exposcente eosdem Judices nobilium Juratos assessores, totamque communitatem nobilium, qualiter eis premissae possessionis veritas constaret, ad fidem deo debitam fidelitalemque Regie Corone conservandam Tacto vivitice crucis ligno prestatam requisitos habuisset, Ipse Judices nobilium et Jurati assessores, universique nobiles ipsius Comitatus per predictae prestatae fidei sinceritatem, eandem possessionem hereditario Jure eidem Stephano pertinere debere concordati testificacione affirmassent, Sieque ipse Stephanus prelibatam possessionem vigore prefatarum litterarum testificatoriarum omnium nobilium comprovincialium suorum, hereditario Jure sibi pertinuisse et debere pertinere exhibuit. Quarum quidem letterarum testificatoriarum visis tenoribus prefatus frater Aygul, magister inferioris Curie Monachorum diete ecclesie Sancte Crucis et frater Detricus coram nobis personaliter comparentes ex adverso nobis quasdam litteras privilegiales excellentissimi principis domini Karoli, dei gracia

quondam regis Hungarie felicis recordacionis super donacione terrarum Vogeldorf et Potesdorf vocatarum sub mediocri sigillo eiusdem domini Regis sub anno domini M^o CCC^o vigesimo tercio, quinto Idus Decembris emanatas et confectas nobis presentarunt, sua serie declarantes quod ipsius Regalis sublimitatis supreme devocionis affectus ad eterna exardescens seque saluti prospiciens omnium bonorum temporalium dona largyflua ex divine pietatis benivolencia se percepisse et percipere posse acumine sue consideracionis contemplando humillimis petitionibus religiosi viri fratris Johannis, Abbatis et quorundam fratrum Monasterii Sancte Crucis, ordinis Cistercyensis de Austria diocesis Pathaugensis suorum dilectorum et fidelium inclinatus, predictas terras Vogelndorf et Potesdorf assencium Ipsas sue Regie collacioni pertinere, anime sue pro salute predictae ecclesie Sancte Crucis a sua regia clemencia dari et perpetuo conferri, humiliter postulassent, Ipsaque regalis benignitas ex speciali devocione, quam mere ceterorum Regum progenitorum suorum deo devotorum ergo eandem ecclesiam gereret, easdem possessiones cum agris, pratis et piscaturis sub antiquis suis metis et terminis eo Jure, quo sue Regie Collacioni dinoscerentur pertinere, eidem ecclesie sancte Crucis in perpetuam suam elemosinam dedisset, donasset et contulisset mediantibus patentibus suis litteris perpetuo possidendas, et demum predictis suis litteris privilegialibus premissam suam donacionem perpetua Stabilitate pacifice permanendam confirmasset. Et dum nos, iuxta partium Instrumenta equitate suadente Judicium facere voluissemus, inter ipsas plurimorum proborum virorum consilio ipse partes inducte, se ad reconciliacionis benivolenciam transmitti postularunt. Que tandem a nobis obtenta reformandi licencia altero die ad nos reverse, indictionibus proborum virorum taliter dixerunt se concordasse, et concordarunt coram nobis, quod ipse Stephanus considerans sue etatis tempus, iam ad senium divertisse, seque conspiciens fratrum tam carnalium, quam patruelium ymo et heredum utriusque Sexus solacio esse undique destitutum, cupiens itaque terrena in spiritualia, et temporalia ac transitoria in eternalia felici comericio commutare, volensque ipsam ecclesiam gloriose Crucis christi, in qua redemptor mundi prosalute generis humani cottidie per religiosorum et devotorum sacrificia victimatur, et sue pietatis clemenciam pro pecaminum populorum venia

ad propiciacionis benivolenciam placitatur, suorum bonorum heredem preficere, et locare, et ipse heres eterni premii efficeretur, Ipsaque preciosa Crux christi, ipsum eterne retribucionis premio confoveret et soletur predictam possessionem suam Vogelndorf et Podesdorf hereditario Jure ipsum contingentem sub antiquis suis metis et terminorum distinctionibus quibus ipsum continebat, iam dicto Juris hereditario titulo pro remedio salutis anime sue, ut omnium bonorum, que in ipsa ecclesia sancte Crucis, divine pietati per fratres assidue ibi residentes offeruntur, particeps efficiatur, et per eorumdem fratrum devota suffragia eterne beatitudinis premia consequatur, dedit donavit et contulit perpetuo possidendam omne Jus domini proprietarii, quod actenus in eadem possessione habuisset, in ipsam ecclesiam Sancte Crucis et fratres in eadem residentes a modo in posterum pure et simpliciter transferendo. Nos itaque tam ex premissa Regali donacione, quam etiam ex ipsius Stephani spontanea resignacione dictam possessionem agnoscentes, dicte ecclesie Sancte Crucis omni rationis equitate debere pertinere, quia et ipse Sctephanus, qui eadem possessionem, nomine sui Juris hereditarii ab eadem ecclesia requirere intendebat, nunc a nobis obtenta reformandi licentia, eandem ipsi ecclesie Sancte Crucis et fratribus in ea divine pietati famulantibus pro salutis sue remedio pure et simpliciter, ut premititur, resignabat, pro eo eandem possessionem premissa Regalis donacionis et etiam spontanee resignacionis et donacionis titulis iam dicti Stephani requisicionis ipsius possessionis sepe dicte ecclesie sancte Crucis, in qua spes consistit transgressorum, cum omnibus suis utilitatibus et pertinentiis ac Juribus et proventibus auctoritate nostra confirmamus, adiudicamus perpetuo possidendam, tenendam et habendam, absque preiudicio Juris alieni. In cuius rei memoriam perpetuamque firmitatem presentes concessimus litteras privilegiales autentici pendentes sigilli nostri munimine roboratas. Datum in Visegrad, decimo die octavarum diei strenarum predictarum. Anno domini M^o CCC^o quadragesimo quinto.

Bórhartyán irt eredetije, vörös selyemzsinórón függő pecséttel, a szentkeresztii apátság levéltárában.

XXXIV.

1347. julius 7. — *A győri káptalan tanúsítja, hogy Eayka Endre Pechlen nevü birtokát a szent-keresztí apátságának eladta.*

Capitulum Jauriensis ecclesie omnibus christi fidelibus presentibus pariter et futuris presencium noticiam habituris salutem in domino sempiternam. Cum omnia, que ex bono mentis proposito bonaque deliberacione fiunt in tempore, ne tractu temporis per quempiam possint vel valeant immutari, ad perpetuam rei memoriam scriptis autenticis perenniter permansuris consueverunt communiri. Proinde ad noticiam universorum harum serie volumus pervenire, quod Endre et Eayka una cum Benedicto filio suo ac domina Elysbeth consorte sua, nec non Katherina filia sua parte ex una, Item Aygil procurator ecclesie sancte Crucis ordinis Cysterciensis prope Ferteu existens in persona honorabilis et religiosi viri domini Leopoldy abbatis eiusdem ecclesie sancte Crucis parte ex altera, coram nobis personaliter constituti per eosdem Endre, Benedictum Elyzabeth et Katharinam propositum extitit et relatum ministerio vivē vocis in hunc modum, quod quandam possessionem Pechlen vocatam in Comitatu Mosoniensi prope lacum fertew habitam titulo empcionis mediantibus aliis litteris nostris privilegialibus exinde confectis vigore earumdem litterarum privilegialium cum universis utilitatibus et pertinentiis eiusdem, quibus ipsi actenus habuissent et possedissent, eidem domino Leopoldo et per eum predicte ecclesie sancte Crucis pro quinquaginta talentis denariorum latorum Vyennesium plene persolutorum ab eodem et receptorum vendidissent et vendiderunt coram nobis Jure perpetuo et irrevocabiliter possidendam, tenendam et habendam, dictis autem aliis litteris nostris privilegialibus factum ipsius empcionis exprimentibus in manus ipsius Aygil procuratoris assignando. Insuper obligaverunt se preacti Endre et Benedictus, nec non domine Elyzabeth et Katharina vocate et suos heredes, memoratum dominum Leopoldum et per eum sepefatam ecclesiam sancte crucis ab omnibus temporum in processu racione sepe dicte possessionis impetere volentibus defendere et expedire laboribus propriis et expensis. In cuius rei testimonium presentes fecimus litteras sigillo nostro autentico et peudenti consignatas privilegiales per medium alphabeti intercis-

sas emanari, presentibus tamen Briccio preposito, Mathia lectore, Petro custode, Georgio cantore et aliis dominis multis in predicta ecclesia deo devote famulantibus. Datum sabbato proximo ante quindenam Nativitatis beati Joannis Baptiste anno domini Millesimo CCC^o quadragesimo septimo.

Eredetije böhártyán, pecséttel, a szent-keresztii apátság levéltárában.

XXXV.

1368. december 13. — *V. Urbán pápa megerősíti a szent-keresztii apátságot minden jogaiban s kiváltságaiban.*

Urbanus episcopus servus servorum dei. Dilectis filiis . . . Abbati et Conventui Monasterii sancte Crucis Cisterciensis ordinis Pataviensis diocesis Salutem et apostolicam benedictionem. Solet annuo sedes apostolica piis votis et honestis petentium precibus favorem benevolam impertiri. Eapropter dilecti in domino filii vestris iustis postulationibus grato concurrentes assensu omnes libertates, immunitates a predecessoribus nostris Romanis Pontificibus, sive per privilegia vel alias indulgentias vobis et Monasterio vestro concessas, nec non libertates et exemptiones secularium exactionum a Regibus, Principibus vel aliis Christi fidelibus rationabiliter vobis et dicto Monasterio indultas, sicut ea iuste et pacifice obtinentis, vobis et per vos eidem Monasterio auctoritate apostolica confirmamus et presentis scripti patrocinio communitimus. Nulli ergo omnino hominum liceat, hanc paginam nostre confirmationis infringere vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attemptare presumpsérít, indignationem omnipotentis dei et beatorum Petri et Pauli apostolorum eius se noverit incursum. Datum Rome apud Sanctum Petrum, Idibus Decembris, Pontificatus nostri anno Septimo.

Eredetije böhártyán, a pápai pecséttel, a szent-keresztii apátság levéltárában.

XXXVI.

1548. — *I. Ferdinand király, budai Hyller Farkasnak egy Nezsíderben létező udvartelket adományoz, a benne épült toronnyal és egyéb tartozmányával.*

Nos Ferdinandus Divina fauente clementia Romanorum, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae etc. Rex,

semper Augustus, Infans Hispaniarum, Archidux Austriae, Dux Burgundiae, Marchio Moraniae etc. Memoriae commendamus tenore presencium significantes quibus expedit uniuersis, Quod nos cum ad nonnullorum fidelium nostrorum humillimam supplicationem Maiestati nostre factam, Tum uero consideratis fidelitate, et fidelibus seruicys fidelis nostri Nobilis Wolffgangi Hyller de Buda, alias Tricesimatoris Serenissimae Dominae Mariae Reginae Sororis nostrae charissimae Posony, constituti, Quae ipse eidem Serenissimae Sorori nostrae multos annos, tum Maiestati nostrae, iuxta possibilitatis suae exigenciam, fideliter exhibuit et impendit, Totalem curiam seu Sessionem illam Nobilitarem una cum Turri in facie eiusdem Curiae erecta, in oppido Newsydl uocato, in Comitatu Mosoniensi existente habitam, Quae ab oriente domos Thomae Schacz, et Nicolai Franz, ab occidente Andrae, et Wdalrici Wendler, fratrum uterinorum, a meridie uero Stagnum Ferthew uocatum, a Semptentrione plateam eiusdem oppidi Newsydl uicinas habere dicitur, Quae alias Nobilium Joannis et Petri de Beczhaza, fratrum uterinorum prefuisse, sed per mortem et defectum seminis eorundem, ad sacram predicti Regnj nostri Hungariae coronam, consequenterque collacionem nostram Regiam, iuxta antiquam et approbatam eiusdem Regni nostri consuetudinem atque legem rite et legitime deuoluta esse perhibetur et redacta, Item totum et omne ius nostrum Regium si quod in eadem Curia Nobilitari eciam aliter qualitercunque haberemus, aut eadem nostram ex quibuscunque causis Vys modis et rationibus concerneret Maiestatem, pariter cum cunctis suis utilitatibus et pertinencys quibuslibet, terris scilicet arabilibus cultis et incultis, Agris, Pratis, Pascuis, Campis, fenetis, siluis, Nemoribus, montibus, Vallibus, Vineis, Vinearumque promontorys, Aquis fluuys piscinis piscaturis, Aquarumque decursibus, Moleninis et eorundem locis, Generaliter uero quarumlibet utilitatum et pertinenciarum suarum integritatibus quouis nominis uocabulo uocitatis sub suis ueris metis et antiquis limitibus existentibus, premissis sicut preferitur stantibus et se habentibus, Memorato Wolffgango Hyller de Buda: ipsiusque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus uniuersis dedimus, donauimus, et contulimus, Imo damus donamus et conferimus iure perpetuo et irreuocabiliter tenendam, possidendam pariter et habendam, Saluo Jure alieno,

Harum nostrarum vigore et testimonio literarum quas in formam nostri Priuilegy redigi faciemus dum nobis in specie fuerint reportatae, Datum Wiennae Decima quarta die July Anno domini Millesimo Quingentesimo Quadragesimo octauo Regnorum nostrorum Romani decimo octauo. Aliorum uero Vigesimo Secundo. Ferdinandus m. p. Nicolaus Olahus Episcopus Zagrabiensis m. p. (L. S.)

Eredetije hártján, belől veresviaszu papirral lenyomott nagyobb pecsét maradványai; kismartoni születésű Gesztesi (Gessenauer) János birtokában, ki anyai úgon az adományozottól származtatja le családját.

III. Ferdinand király, mint Mosonymegye közvetlen főispánjának ezen utóbbi méltóságában való eljárására vonatkozó okmányok. Az eredeti rendeletek Mosonymegye levéltárában őriztetnek.

XXXVII.

1641. június 1. — *A magyar királyi kamara III. Ferdinand király nevében inti a megye rendeit, hogy a királynak, mint Mosonymegye törvényes és közvetlen főispánjának további rendelkezéséig, a megürült alispáni szék betöltésétől tartózkodjanak.*

Reverendissimi, admodum reverendi, spectabiles, magnifici, Generosi, nobiles et egregii domini, amici nobis observantissimi.

Notum est singulis ac universis dominationum vestrarum, quod sua sacratissima Caesarea et Regia majestas, dominus noster clementissimus, sit istius Inclyti comitatus supremus et immediatus comes, quam auctoritatem sibi etiam in posterum dignatur reservare, futurisque semper temporibus sartam et tectam conservando etiam electionem sive vero candidaturem quovis tempore mutationis officii personarum, per se ordinare velit, idque praevio modo vel per nos vestris dominationibus intimandum esse, clementer voluerit, potissimum vero, cum jam benignissime intellexerit, quod dominationes vestrae in earundem frequenti congregatione hic de facto habita, et alteruis vice comitis, per resignationem Generosi domini Martini Szombathely intenderent procedere electionem, nobisque per Suam Majestatem datum sit in commissis, ut reservato pro sua majestate supra memorata auctoritate, et in denominandis, candidantis Jurisdictione, — vestrae

Dominationes ab ulteriori electionis progressu dehortaremur; — velint ab ulteriore electione vice comitis super sedere, donec clementissima sua Majestas tamquam supremus comes dignabitur pro plenitudine facere ordinationem. Posenii 1-ma Junii 1641. Nomine Sacrae Caesareae Regiae Majestatis, Camerae Hungariae Consiliarii.

XXXVIII.

1641. jun. 20. — *Hasonló Rendelete, a magyar királyi kamarának.*

Intelleximus nuper, quomodo munus Vice Comitis Comitatus Mosoniensis, post Resignationem a Domino Martino Szombathely factam, vacare contingerit, nec non quod — Dominationes Vestrae pro electione novi Vice Comitis, conventum in 25 diem hujus mensis indixerint.

Cum vero, prout laedem bene norunt et moris sit ut ejusdem Majestatis suae, tamquam. Supremi Comitis atque regis Hungariae nomine quidam dicto conventui intersit, et subjectum quidam capax proponere possit, — quod quidem ob brevitatem praefati termini — velint terminum prorogare. Datum Viennae Austriae 20 die mensis Juny. Anno 1641. Nomine Sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis, — Praedicti Camerae Aulicae Consiliarii.

XXXIX.

1641. jul. 10. — *III. Ferdinand királynak Mosonymegyéhez intézett leirata, melylyel az alispáni szék betöltését a kitűzendő választásig elhalasztatni rendelvén, a hivataláról leköszönt Zombathely Márton alispánt ezen minőségében továbbra is megerősíti.*

Magnifici, egregii et nobiles, fideles nobis dilecti. Superioribus diebus mandaveramus fidelitatibus vestris clementer, ut ab electione vice comitis comitatus hujus Mosoniensis super sedere et ab ulteriore benigna nostra Resolutione ac denominatione praestolari velletis. Quoniam vero ejusmodi denominationem ex certis causis et rationibus ad felicem usque reditum nostrum Viennam benigne differendam, ac ne Juris et Justitiae administrationem vacare contingat, priorem vice comitem fidelem nempe nostrum Egregium Martinum Zombathely, qui etiam alias absque praescitu et benigno consensu nostro abdicare de officio et dimitti

non poterat, in eodem interea confirmandum esse duximus. Secus non facturi. Datum in nostra et sacri Romani Imperii Civitate Ratisbone die 10-ma mensis July, anno domini 1641. Ferdinandus m. p. Georgius Lippay m. p. episcopus Strigoniensis. Georgius Orosz m. p.

XL.

1647. ápril 10. — *III. Ferdinánd király leirata, melylyel a megürült alispáni hivatalra négy megyei birtokost jelöl ki.*

Ferdinandus tertius etc. Decedente ex hac vita egregio quondam Georgio (így) Zombathely, alias vicecomitis comitatus hujus Mosoniensis, benigne cupimus pro eodem officio de idoneo et qualificata persona quanto ocyus provideri. Inquem finem vobis fideles nostros egregios Michaellem Majtheny de Kesselökő, Franciscum Nagy Mihaly, Melchiorem Kerekes et Samuelem Orlik duximus nominandos. Quocirca fidelitates vestras benigne hortamur quatenus ex illis unum, quam maxime idoneum pro hoc munere vicecomitis fore existimaveritis eligere, ac de more installari facere veletis ac debeatis. Gratia s. a. t. Datum in arce nostra regia Poseniensi die 10-ma mensis aprilis anno domini 1647. Ferdinandus m. p. Georgius Szelepcsényi, Eppus Veszpremiensis. Georgius Oroszy.

XLI.

1690. — *Herczeg Eszterházy Pál nádornak I. Lipót királyhoz intézett előterjesztése, melyben a hazai kétségbeejtő állapotokat cselelve, azoknak orvoslását kéri.*

Augustissime Imperator! Cum gravissimo satis cordelio necessitor Matti Vestrae Ssmae humillime detegere, quomodo, et qualiter afflictissimum Hungariae Regnum in ultima sua gemat calamitate, ubi jam a viginti, et amplius annis haec miserrima Patria tot Bellorum moribus adeo exhausta desolata, et conquassata est, ut (si singula morarentur) in eorum enumeratione non horae, non dies, verum anni cum magnorum voluminum conscriptione requirerentur, jam ex infinitis Regni hujus calamitatibus solummodo haec pauca submitto. Quod postquam in anno 1683. ante septennium evoluto Christiani Nominis Hostis Turca totam Hungariam exceptis aliquot Arcibus in fidelitate Mattis vestrae

persistentibus sui Juris fecisset, ac ipsam Mattis vestrae Residentiam Urbem inquam Viennensem obsedisset, explicari non potest, quot millia animarum in Cottibus Mosoniensi, Soproniensi, Jaurinensi, Comaromiensi, Vespremiensi trucidaverit, ac in divam abduxerit captivitatem, Oppida, et pagos ceutenos incineravit, Castella, Curias igne consumpsit, verbo milliones damnorum fecit, quibus peractis Deo adjuvante Victricibus Mattis Vestrae Ssmae, ac aliorum Principum Christianorum Armis idem Hostis a Vienna repulsus fuisset, quaenam Damna Amicus quoque Exercitus Hungariae intulerit, nemo etiam disertissimus satis describere valebit, nam plurimi Pagi totaliter incinerati, Incolae omnibus bonis spoliati, et trucidati sunt, et quod acerbius fuit, illi iidem, qui propter fidelitatem a Turcis quasi in nihilum redacti fuere, ad solvendas tamen Contributiones, et sustinenda hyberna Quarteria adacti sunt, cum tamen Viennae Austriae similiter ruinatae ad aliquot Annos exemptio data sit, quo Beneficio Hgriae partibus a Turca ob servatam fidelitatem totaliter incineratis praeter Unicum Mosoniensem Cottum fruisse licuit, sed ad instar aliorum contribuere debuerunt prout hoc in toto illo tractu supra Sopronium sito factum est. His accessit fames horribilis ubi comprobari potest, homines fame enectos, a sociis inaudito hactenus Exemplo devoratos fuisse. Post haec semta est immensarum portionum solutio, ubi solvi etiam debebat pro iis, qui nunquam in rerum natura fuerunt, quae in tantum excrevit, ut postquam omnem suam substantiam miseri pro Portionibus solvissent, filios suos, et filias suas Turcis vendere coacti sunt, ut ab Executione militari se liberent, qui omnes ad Ottomannicam perfidiam transiere. Secum nec hoc sufficeret, tandem afflictissimi subditi Charas Conjuges suas, et filias militibus ad violandas eas prebuerunt, et vendiderunt, ut saltem aliquod eisdem habere liceret respirium. Hinc Adulteria, Stupra, Virginum Violationes innumerabiles subsecutae, sed nec his Contenti fuere. Portionum Executores, cum summa pretensa omnes Incolar vires superaret; Itaque ad extrema remedia converti, et deplorandi Incolae foetum quoque in utero mulierum existentem taxarunt, sed et animalia exgraria taxata fuerunt, ad solvendas portiones seu contributiones, quod in Cottu Pest, Pilis, et Sold contigisset ipsimet Exactores fassi sunt. Super hoc non pauci, dum hanc intolerabilem Contributionem solvere non

possent, prae desperatione laqueo vitam finierunt, alii occisis prius prolibus, ac uxore sibimet mortem intulerunt violentam, qui casus in Cottu Trentsényiensi, ac superiori etiam Hungaria contigit. Praeterea millenae animae non valentes tam immensum Jugum supportare, ad alienas transmigrarunt Regiones, vacuum, et desertam reliquentes Patriam, ob quod super alios innocentes facta est Executio militaris. Miles itidem nullam servat disciplinam, sed omnia libere agit, totum Regnum devastando, et depilando, cum vero per aliquam Regni Partem transit non aliter ac cum hostibus agit. Et ubi Currus, aut Eqvos pro Vectura sufficientes non potest habere, nobiles, et Rusticos onerat, velut Jumenta, sicque eos horribiliter verberando ad onera portando propellit, quod factum est in Cottu Soproniensi, et Castriferrei, et partim aliis, innumerabiles Pagos combossit, Nobiles Personas vulneravit, prout et hoc cum innocentibus duobus protilus Scholaribus Tyrnaviae accidit, de quibus casibus etsi sepius quaerela apud eos, ad quos pertinebat, exposita fuerit, nulla tamen data est desuper satisfactio. Quin potius tales quaerulantes novis afficiebantur Injuriis, adeo, ut Justitiam pertesus exulasse nemo pervideat. His accedit, quod Commendantes Locorum occupatorum longe lateque in circuitu, et Districtu imperitant, et miseros subditos sibi contribuere cogunt. Item Administratores Camerales ad vecturas, gratuitos labores, Contributiones, aliasque infinitas Exactiones pendendas cum executione militari super omnes portionum Solutiones afflictam Plebem impellunt, taliqve Pacto universos Incolas ad ultimam adigunt Desperationem. Et sane haec inaudita Contributio ad tantam excrevit summam, ut ab anno 1683. usque ad hunc annum 1690. triginta milliones superet data solutio praeter Transilvaniam et congrista. Super haec autem quantum constant militum excessus solus ille scire potest, ante cujus conspectum nihil occulti est. Partes quoque antea Turcis deditae uno ore fatentur, si intra hos 7. annos majestati vestrae plus debuisse solvere, quam immani Christiani nominis hosti Turcae, quin imo a quo Hungaria stat infide Christiana tanta onera, quanta modo nunquam supportare coacta fuit et quod plane mirandum est, respectu vicinarum Mattis vestrae Ssmae Provinciar nulla proportio servatua, verum Hungaria, quae Sedes est Belli majoribus oneratur Contributionibus, unde apparet ex

promissis quasi Intentio sit, ut Hungaria sit plane Hominibus Vacua, et Ferarum habitaculum, qve tamen a tribus, et amplius Saeculis pro defensione reliqvae Christianitatis suum fudit sangvinem, et genereose contra Turcam dimicando vicina Regna xtiana protexit. Hinc qvod amplius faciant miseri Incolae, qvi jam ultimum sangvinem suum cum tota substantia dederunt, non habent, qvod contribuunt. Itaqve efflagitant respirium aliquod, ut saltem vivere illis cum uxoribus et prolibus liceat, et possint, post tam insupportabilem jugum ad aliquam pervenire quietem, cum alias etiam vix detur in orbe natio, qvae talia cogatur supportare onera.

Nihilominus etsi totaliter ruinati sint miseri Patriotae, videntes tamen hostium Mattis vestrae accessionem, ecce parati erunt arma capere, et cum Exercitu Mattis vestrae se conjungere, ac in hostem proficisci, unde spero, qvod sex millia hominum Equitum prout et Peditum ex parte Regnicolarum prodibunt, si Mattas vestra Ssma futuram hanc hybernacum Portionum solutionem ipsis clementissime relaxare, et in hanc militis conductionem, et interventionem dignabitur, qvibus si adjungentur milites confirmari, facile decem millia virium efficere poterunt, qvi omnes utile sane servitium prestabunt, et ad modum, et normam Regiminum ordinari, et hac hyeme exerceri deberent essentqve 10. formalia Regimina, 5. Equitum, et 5. Peditum, qvi in Hungaria ad liberam Mattis vestrae Ssmae dispositionem applicari possent. Neqve vero eisdem diffidendum est, ipsi enim hactenus qvoqve in debita fidelitate persisterunt, tam diu quamdiu imanis Turca jam totam occupavit Hungariam, ubi resistere nemo potuit, cum & Arma Mattis qvoqve Ssmae recesserint. Augustissime Imperator! existimo hoc servitium spontaneum afflictissimorum Regnicolarum pro servitio Mattis vestrae Ssmae utilius fore, qvam Portionum solutionem, qvae utinam non ad ultimam desperationem adigat miserimos Patriotas. Unde si Matti vestrae Ssmae benigne placuerit, haec modalitas, oportet, ut intra breve tempus sciam Clementissimum Mattis vestra assensum, et tum dispositiones qvoqve facere possim super conducendis Militibus de cujus Modalitate Majestatem vestram Ssmam etiam hic Viennae humillime informare non intermittam et sane Augustissime Imperator cum necessario miles Germanicus in Hungariam pro hac hyeme mig-

rare debebit, Miles Hungaricus hac conditione offertur, ut prolatus miles germanicus proprio vivat aere, tam in transitu, quam in quarterio, cum sint alias sufficientissima, et capacissima Loca, in quibus magna armada optime potest collocari, quae etiamsi Mattas vestra Ssma clementissime demandaverit, paratus sum in aliqua conferentia proximis diebus instituenda demonstrare. Humillime iterum atque iterum supplicando Matti vestrae Ssmae dignetur Majestas vestra Ssma ex innata Caesarica, ac Regia Clementia sua nationem Hungaricam, eidem annexos Incolas Paterno suo affectu prosequi, et humillimos suos subditos sublevando benignissime consolari, pro qua Mattis vestrae Ssmae Gratia Deus optimus maximus longevum, ac felicissimum Mattis vestrae Ssmae Ejusdemque Augustae Domui Regimen largiat. Et haec erant, quae Matti vestrae Ssmae veluti Regni Palatinus summa cum demissione repraesentare volui benignissimam expectando Resolutionem. Datum Vienne Austriae die 7-mo Novembr. 1690-mo Ssmae Caeso Regiaeque Majestatis humillimus perpetueque fidelissimus Paulus Eszterházy.

XLII.

1819. — *Albert Kázmér szász-tescheni herczegnek, a magyar-óvári felsőbb gazdasági intézetnek alkotására vonatkozó királyi megerősítést nyert alapítványi levele.*

(Kihirdettetett Mosonymegye 1819-ik évi júniushó 16-án tartott közgyűlésén 786. sz. a.)

Nos Franciscus Primus Divina favente Clementia Austriae Imperator Hierosolymae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae, Gallitiae et Lodomeriae Rex Apostolicus etc. etc.

Memoriae Commendamus tenore presentium significantes, quibus expedit universis. Quod Majestati Nostrae demissae exhibitae sint, et praesentatae per Serenissimum Dominum Consanguineum Nostrum, Nobis Carissimum Albertum Casimirum Principem Regium Poloniae et Lithuaniae, Ducem Saxoniae etc. etc. certae triplicis ordinis fundationales Literae, latino Idiomate in uno Instrumento conscriptae, propriaque manus subscriptione roboratae, unius quippe ordinis: super Instituto Oeconomico Theoretico-Practico in oppido Magyar-Óvár, Comitatus Mosoniensis ingremiato, alterius vero ordinis: super meliori Dotatione ac Sub-

sistentia Xenodochii Miklósfalvensis, aequae in Comitatu Mosoniensi existentis, et ad Dominium Magyar-Óvár spectantis, ac demum tertii ordinis: super meliori subsistentia Ludimagistri Possessionis Fekete-Erdő, Dominio M.-Óvár pariter ingremiatae tenoris infra-scripti; supplicatum itaque existit Majestati Nostrae Debita cum Instantia, quatenus nos praeattactas fundationales Litteras, omniaque et singula in earundem §-is contenta rata, grata et accepta habentes, Literisque nostris privilegialibus inseri et inscribi facientes, benigne acceptare, approbare, roborare, ratificare, praefatasque Fundationes in praedeductos fines per memoratum Serenissimum Dominum Principem Regium Factas *in perpetuum valituras*, auctoritate nostra Caesaro: Regia clementer confirmare dignemur. Quarum quidem Fundationalium Literarum Contextus sequitur in hunc modum:

Nos Albertus Casimirus Dei Gratiae Princeps Regius Poloniae et Lithvaniae, Dux Saxoniae, Cleviae, Ducatus Montani, Angriae, Vestphaliae et Teschunii, Landgravius Thuringiae Marchio Misniae, Superioris et Inferioris Lusatiae, Princeps Comes Hennebergae, Comes Marchiae, Ravensbergae, Barbii, Hannoveriae etc. etc. Memoriae Commendamus tenore praesentium significando quibus expedit universis, quod nos erga demissam Egregii *Antoni de Vittmann* Dominiorum Nostrorum Plenipotentiarum Administratoris Propositionem atque in propensionis et amoris nostri, quo erga percharam Nobis Hungaram nationem, praegestae videlicet apud eam Excelsae Locumtenentialis Dignitatis, et in sinu ejus transactae florentissimae aetatis, cum voluptate reminiscentes, continuo ferebamur, et actu ferimur contestationem, uti et in emolumentum Inclyti Regni Hungariae, *praesertim autem Comitatus Mosoniensis*, Oeconomicum theoretico-practicum Institutum *in gremio Domini Nostri Magyar-Óvár*, Cottui Mosoniensi ingremiati signanter in *ejusdem nominis oppido Nostro Magyar-Óvár fundare* decreverimus, prouti vigore praesentium decernimus, statuimus, et fundamus ea lege Primo ut Oeconomicum hocce Institutum nomine privati Instituti insigniatur, et ad illud Professores, seu Saeculares, seu Ecclesiastici necessariis scientiis et qualitatibus fini Instituti hujus commensuratis praediti admoveantur. Secundo ut jus, hosce Professores eligendi Nobis et Successoribus Nostris semper comperat. Tertio ad hocce Institutum, fine condiscendae

theoreticae et practicae Oeconomiae, cuius absque Discrimine, liber aditus pateat, et usibus practicae doctrinae universim omnia, in hocce Dominio Magyar-Óvár reperibilia, et praesertim recentioribus annis enata magna objecta, specialibus vero et quotidianis exercitiis, huic Instituto Contiguum ab aliquot retroactis annis coli inceptum, Septingentorum Jugerum extensionis Praedium, antehoc Hofwiese, jam vero Albertau dictum una cum in eodem cernuis amplis scholis arborum, hortis botanicis, et pecaria agrorum, pratorum et vincarum cultura, nec non cremati et cerevisiae coctura, molendino etc. deserviant. Quarto Philosophicae Scientiae, quae in hocce Instituto oeconomico tanquam subsidiariae proponuntur, pro privatis Studiis considerentur, adeoque relate ad illos, qui abhinc ad theologicam, juridicam vel medicam facultatem transire voluerint, pro sufficientibus reputari nequeant. Quinto. Quamvis quidem cuius hoc Institutum frequentare volenti, ipsimet praecipue incumbet, de hospitio et intertentione sibi prospicere, Nos attamen providebimus, ut viginti usque triginta Alumni erga aequanimem conventionem, fixum victum et habitationem, invenire possint, hocve fine necessarium locum ita adpromptari curamus, ut hi Alumni continuae inspectioni Professorum vel praecellentium officialium dominalium subesse, et cultis moribus imbui valeant. Sexto. Ad haec specialiter et quidem in favorem filiorum Officialium nostrorum decernimus ut sex Alumni, peculiaribus dotibus, diligentia et morum probitate distincti, quorum denominationem Nos Nobis et Successoribus Nostris reservamus, singillative Centum viginti florenos conventionalis monetae, in vicesimariis moderni valoris, titulo annui stipendii obtineant, idque stipendium in conformitate Nostrae, vel Successorum Nostrorum Ordinationis, seu statim occasione ingressus in Gymnasium, vel occasione aditus adhocce Institutum theoretico practico oeconomicum, usque exitum ex iisdem, nisi semet hujusce subsidii indignos reddiderint, percipiant. Septimo. Pro perenni fundi Instituti hujus securitate, *quae nulla temporum vicissitudine sufferri valeat* dignata est modo regnans Sua Caesareo Regia Majestas Franciscus I-us erga demissimas preces Nostras, Curiam antehac ad P. P. Paulinos spectantem, in oppido nostro Nezsider, Dominio huic Magyar-Óváriensi ingremiato existentem, cum suis appertinentiis, erga praestandam per nos pro fundo Religionis

plenariam indemnitate, nobis elementer resolvere et conferre. Nos proinde hanc Curiam attacto Dominio Nostro Magyar-Óvár incorporare fundationem Instituti hujus eidem irradicare decrevimus ut Dominium Magyar-Óvár velut Curiae illius proprietarium perpetuis temporibus Salaria Professorum et sex Alumnorum Stipendia solvere, ac praeterea sine comparandorum utilium Librorum, Instrumentorum, Formarum etc. generatim in emolumentum hujusce Instituti annue mille florenos in argentea vicesimariorum modernae ligae moneta, eidem Instituto dependere teneatur. Quodsi vero proventus antelatae Curiae pro sustentatione Professorum et sex Juvenum stipendiis non sufficerent, ad defectum hunc, aequè e re ditibus Domini Magyar-Óvár supplendum. Nosmet et Haeredes Nostros obligamus, et ad hunc ultimum casum, pro fundo securitatis, *Investitiones Nostras in Dominio Magyar-Óvár habitas*, ad vires supplendi praeattacti defectus assignamus. Octavo. Si, quod non speramus, Fundationi huic nostrae, olim seu hostili, aut alia adversitate et vicissitudine, certum sublationis periculum et fatum immineret, vel etiam idem Institutum Nostrum ad talem statum devenire aut conjici contingeret, ut finis propositus nullatenus obtinere quiret, ad hunc casum Fundatio haec ipso Facto cesset, eodemque in ejus temporis legitimum Domini M.-Óvár Possessorem, piis semper Finibus applicanda devolvatur.)

Quo autem Fundationes in hoc fundationali Instrumento comprehensae, etiam ad illum plane Casum, si olim nefors per Defectum Descendentiae nostri perchari Nepotis et Haeredis, Serenissimi Archiducis Caroli, Dominium Nostrum Magyar-Óvár ad suam Majestatem Ssam, eorum regnantem Imperatorem et Regem recidere deberet, ultrò subsistere et conservari valeant, praesentium per vigorem decernimus, ut per ultimum praetitulati Archiducis Caroli descendentem, et quidem ex Investitionibus Nostris Dominio Magyar-Óvár inhaerentibus, ab obitu Nostro supermansuris, praeter Curiam in Nisider sic dictam Paulinorum, velut a praedecarato Instituto oeconomico avelli nequeuntem, Summa Quinquaginta Millium florenorum in Conventionali argentea, vicesimariorum modernae ligae moneta, ad casum redevolu-

*) Következik a miklósfalvi kórház s a feketeerdei iskola segélyezésére vonatkozó alapítvány.

tionis Domini Magyar-Óvár, Suae Majestati Sacratissimae resignetur, et tanquam perennis Fundus pro adimplendis praemissis finibus et foundationibus eidem Dominio irradicata permanere debeat. In quorum omnium *perenne robor, ac sempiternam firmitatem*, benignissimo Suae Majestatis Suae Consensu Regio per Nos, sine erectionis praememoratarum Foundationum Nostrorum praevie humillime implorato, et per Suam Majestatem Ssam sub 18-o Januarii 1818 clementissime largito existente, Fundationale hocce Instrumentum, proprio manus nostrae ministerio subscripsimus et sigilli nostri appressionem confirmavimus. Signatum Viennae Die 25-to Octobris Anni 1818. Albertus m. p. D. S. T. (L. S.) Nos itaque utilia Instituta non minus, ac pias fundationes pro solito in Deum pietate, atque paterna, qua erga pauperes ferimur cura et sollicitudine omnimode promovere intenti, demissa item Supplicatione Nrae, modo, quo supra facta Majestati, regia benignitate exaudita, clementer et admissa praeinsertas Fundationales Litteras relate ad omnium §-orum contextum ipsas Fundationes complectentium Majestati Nrae, uti praemissum est, in specie exhibitas non abrasas, non cancellatas neque in aliqua sui parte suspectas, quin omni prorsus vitio et suspitione carentes, praesentibusque Literis Nostris privilegialibus de verbo ad verbum, sine diminutione, aut augonento aliquali insertas, et inscriptas quoad omnes earundem continentias, clausulas, conditiones et articulos, rata, grata, et accepta habentes, autoritate Nostra Caesareo Regia benigne acceptavimus, roboravimus, approbavimus, ratificavimus, *ac in perpetuum valituras* (salvis tamen Juribus Nostris Regiis circa supremam quarumvis Foundationum inspectionem et administrationem Majestati Nrae competentibus, alienoque) ceter confirmavimus. Harum nostrarum secreto Sigillo nostro, quo ut Rex Hungariae Apostolicus utimur, independenti communitarum vigore et Testimonio Literarum.

Datum In Imperiali Urbe Nostra Vienna Austriae Die 15-ta Mensis Januarii, Anno Domini 1819. Regnorum Nostrorum Hungariae, Bohemiae etc. reliquorum Anno Vigesimo septimo. Franciscus m. p. Comes Josephus Erdödy m. p. Josephus Stettner m. p. Protocoll in Libr. Reg. Class. I-a Nro. 64. Quod testat. redditur per Registraturae et Archivi Directorem Mathiam Sztankovits m. p.

Függelék.

Kevésbé érdekes, vagy érdekes ugyan és ismert tartalmu, de olvashatlan¹⁾

okmányok jegyzéke.

Éo

1198. Imre király elrendeli, hogy a Mosonyból (Musin) Pestre s innen Mosonyba Esztergom kikerülésével jövő kereskedelmi szekerek után az egész vám Tát helységében fizetessék meg.

Fehér cod. dipl. VII. 5. 146. l.

1208. II. Endre király a lébenyi apátságot az ennek alapítótól adományozott Baan (Csuny?) községének s a lébenyi apátsági földeknek birtokában, valamint szent-miklósi javadalmaiban is megerősíti.

U. o. III. 1. 58. l.

1210. Incze pápa a szent-keresztai apátságot, a bessenyők által egykor birt, Imre király által adományozott puszt területnek birtokában megerősíti.

Magyar tört. Emlékek. VI. k. 343. l.

1222. Nyulas helysége a pannonhalmi apátságnak biróilag odaítéltetik.

U. o. VI. 189. l.

1226. A győri káptalan tanúsítja, hogy Serafin és fivére Saul, a lébenyi apátság földjével szomszédos monorókerek földet, Leonárd apátnak 12 ezüst márkáért eladták.

Szent-keresztiek Okmánytára 27. l.

1235.

1241. IV. Béla király Reugen (Rajka) és Sasun (Sásony) községeket, melyeket Imre király a lébenyi apátságtól elvett, visszaadja.

Árpádkori új okmánytár VII. k. 1. l.

¹⁾ Az ezen függelékben hivatkozott, a pozsonyi káptalani levéltárban őrzött okmányok, hazai jeles tudósunk Poor kanonok halálára kötelező közreműködése mellett sem voltak tartalmuk bővebb ismertetésével közölhetők.

Év

1236. IV. Béla király a szent-keresztí apátságának király-udvari birtokát s a bessenyők pusztájának felét meghagyván, a többi birtokot visszaveszi.
U. o. II. k. 271. l.
1240. A győri káptalan tanusítja, hogy Buonse, Masaros, Zomud, Dalcan, Chucūr és Geysel reugeni (rajkai) lakosok birtokuk egy részét Chucur oroszvári lakosnak eladták.
Fehér cod. dipl. IV. 1. 191. l.
1240. IV. Béla király a lébenyi apátságának Reugen (Rajka) községét és sasuni (sásonyi) birtokait visszaadja.
U. o. IV. 1. 199. l.
1243. IV. Béla király Simon és Gertrud spanyol comeseknek Gadundorf (Gáta) községét adományozza.
U. o. IV. 1. 199. l.
1270. V. István király megerősíti IV. Béla királynak Conrad comes javára adományozott vámjogi szabadalmát a Sár folyó torkolatánál.
Árpádkori okmánytár VIII. 420. l.
1278. László király a mosonyi várhoz tartozó, Szilvás nevezetű birtokot László és Jakab zerki nemeseknek adományozza.
Fehér cod. dipl. IV. 1. 275. l.
1282. III. Endre király megjutalmazza óvári Bychavot a várnak Ottokár elleni hős védelméért.
Árpádkori új okmánytár XII. k. 501. l.
1313. II. Endre király özvegye Ágnes királyné Zumbothel (Nezsider) községét az esztergomi érsekségnek adományozza.
Fehér cod. dipl. VI. 2. 333. l.
1317. A győri káptalan hiteles másolatot ad ki azon okmányról, mely mellett Meister Endre Potisdorf (hungarice Pótfalva) községét a szent-keresztí apátságának eladta.
Árpádkori új okmánytár II. k. 48. l.
1318. Károly király, a szent-keresztí apátságának, az apátsági birtokokban a kir. hadsereg által okozott károk megtérítéseül a mosonyi várhoz tartozó Zaraan és Galus községek s az apátsági birtok között fekvő Zechun nevű birtokot adományozza.
Árpádkori okmánytár II. k. 53. l.

1324. XII. János pápa, Károly királynak szemrehányást tesz, hogy királyi adományozás ellenére, Zumbothelt, a királyi birtokhoz visszacsatolta.
1352. Lajos király Schwarz Hermannak Rajkán (in villa Rajk) egy egész udvartelket adományoz.
Fehér cod. dipl. VI. 2. 335. l.
1354. Erzsébet királyné, M.-Óvár városát a szabad királyi városok sorába emeli, de a törvényhozás ezen s egyéb adományozásait is megsemmisíti.
U. o. IX. 2. 155. l.
1412. Gara Miklós nádor elnöklete alatt Pozsony- és Moson-megye Rendei Pozsonymegyében pozsonymegyei Bögellő és Hidvég között fekvő Karap (jelenleg pusztai) birtokon gyűlést tartanak.
Árpádkori okmánytár III. k. 248. l.
1420. Zsigmond király M.-Óvárt s a hozzá tartozó községeket bibersburgi Wolfart Katalinnak s Imre és Pál fiainak zálogba adja.
Pozsonyi káptalan levélt. IV. köteg, 11. csomó, 2. sz.
1425. A pozsonyi káptalan Paroszter Jánost és Ullrik s János fiait a részükre adományozott levéli udvarteleknek birtokába bevezeti.
Az eredeti okmány a pozsonyi káptalan levéltárában.
1426. A pozsonyi káptalan Kappler Péter pozsonyi várkapitánynak Walthurg-családból származó özvegyét, Zsigmond királytól nyert adomány folytán a köpcsényi (Keweze) vár és tartozmányainak birtokába bevezeti.
Pozsonyi káptalan III. k. 4. cs. 9. sz.
1436. Zsigmond király Hegyeshalom községét Albert osztr. hercegnek zálogba adja.
Fehér cod. dipl. X. 7. 926. l.
1442. A pozsonyi káptalan tanúsítja, hogy Gátai Györgyöt, az Erzsébet királyné által 1442-ik évi május 1-jén neki adományozott Gáta községének birtokába minden ellenmondás nélkül bevezette.
Árpádkori okmánytár I. k. 340. l.
1460. A pozsonyi káptalan tanúsítványa, hogy Gátai Györgyöt zurányi birtokába bevezette.
Pozsonyi kápt. I. k. 11. cs. 21. sz.

Év

1464. Mátyás király, Erzsébet királynénak 1442-ik május 1-jén Gátai György részére kiadott Gáta birtok községére vonatkozó adományozását megerősíti.
Hazai okmánytár I. k. 364. l.
1469. Levéli Rawsár Pál, János és László Kálnok községének zálogjogi birtokába bevezettetnek a pozsonyi káptalan által.
Az eredeti okmány a pozsonyi káptalan levéltárában.
1488. Csuny községét (Chwn) örök áron megveszi Horváth Gáspár.
Az okmány Jankovics Antal levéltárában.
1502. Ulászló király, az oroszvári várat, várost s a gálosi birtokrészt, Voláth Ambrus és Magdolnától származott özvegy Warssán Orsolának és utódainak adományozza.
Az adománylevél Jankovics Antal levéltárában.
1529. Mária királyné, a m.-óvári vár várnagyát s alvárnagyát kinevezi.
1531. Sopronmegye főispánja és a m.-óvári vár kapitánya Behem Bernát volt.
Hazai okmánytár V. k.
1563. A pozsonyi káptalan Proham Farkast Szent-Miklós, Lébeny és Meesér községeinek birtokába bevezeti.
Pozsonyi kápt. levélt. III. k. 7. cs. 2. sz.
1564. Köpcsény (alias Kewcze), Körtvélyes és Nemesvölgy a Szentgyörgyi és Bazini grófoknak adományoztatnak.
U. o. III. k. 4. cs. 13. sz.
1576. A pozsonyi káptalan Pucham Ádámot és Borbálát a Bazini és Szentgyörgyi gróftól 20.000 frton megvett Köpcsény, Körtvélyes és Nemesvölgy községek birtokába bevezeti.
U. o. III. k. 4. cs. 15. sz.
1576. II. Miksa király magyar Kémlét tengeldi Bornemissza Jánosnak 4000 tallér lefizetése erant zálogba adja.
U. o. III. k. 4. cs. 14. sz.
1577. Liszthy János, István, Zsófia és Ágnes Pucham Ádám és Borbálától örök áron megveszik Köpcsény, Körtvélyes és Nemesvölgy községeket.
U. o. III. k. 4. cs. 16. sz.
1610. A pozsonyi káptalan Chernelházi Chernel Istvánt, aki

Éc

Csunt Perekey Borbálától örök áron megvette, ezen község birtokába bevezeti.

U. o. V. k. 2. cs. 6. sz. ¹⁾

1644. III. Ferdinand király Liszthy János és Ferdinand hűlensége folytán Köpcsény, Körtvélyes és Nemesvölgy községeket zombori Lippay Gáspárnak adományozza.

U. o. III. k. 4. cs. 18. sz.

A közelebb időkori birtokváltozások — kevés kivétellel — magán felek közötti adásvételi szerződésen és nem királyi adományon alapszanak s tárgyaikra nézve is csekélyebb jelentőséggel bírnak, de figyelmet érdemel azon körülmény, hogy péld. a győri káptalanban őrzött XVIII. századbéli okmányok szerint is még igen sok nemesi közbirtokosokat számított megyénk, így Bezenyén Rózsa, Biró, Poczvezér, Frommer, Ebisko; Csúnyban Armbrusztér, Wolf, Gravacs, Balassa; Gátán Rummy, Madacsy, Babocsay, Vajay; Halászin Nagy, Kiss; Jánfaluban Welligrand, Semberger, Fiáth, Amade, Zichy, Kisfaludy; Lébenyben Nadányi, Komáromy, Szili, Fekete, Huszár, Kovács, Fehérváry, Varju, Nagy; Levélen Poor, Kolperger, Moll, Farkas, Bacsko; Köpcsényben Lacza, Kovács, Nagy, Felekesy; Mosonyban Balogh, Csiba; Pátfalun Farkas, Visics, Szalay; Zurányban Amade, Zichy, Lacza, Mikos, Tolnay birtak kisebb-nagyobb nemesi birtokokkal. ²⁾

¹⁾ A pozsonyi káptalan okmányainak tárgyait közölve, nem mulasztatom el Rimely apát-kanonok irányában is kiváló hálámnak adni kifejezést.

²⁾ Lásd a győri káptalan okmányainak jegyzékét 1700—1798. évekből.

Mosonmegye régiségtára.

A megyei székház egyik igen szerény földszinti helyiségében vannak rendszeresen elhelyezve a „Mosonmegyei történelmi és régészeti egylet“ által, részint egyesek adományaiból, de főleg három évi működése alatt lankadatlan buzgalommal eszközlött ásatások útján gyűjtött és alapszabályai értelmében a megye tulajdonát képező régészeti leletek a következő csoportokban:

I. Okiratok.

Örökös letétként kezeltetik és rendezés alatt áll Jankovits Antalnak több száz darabra menő csúnyi levéltára, melyből eddig 1433—1794. évi időközökbeli 52 okirat van kivonatolva. Ezeken kívül van megyebeli községektől nyert 19 okirat, melyek közül legérdekesebbek Bottyán János 1707. évi és gróf Károlyi Sándor 1709. évi oltalomlevelei.

II. Érmek.

Az érmek nagy része adományok útján került a régiségtárba, számszerint 1434, melyek közül 2 drb római érem az egylet m.-óvári, 8 drb pedig nezsideri ásatásaiból került napvilágra. Egyéb római érem 133, magyar 116, lengyel 8, török 22, pápi 9 és emlékérem 10 drb időkor szerint van rendezve.

III. Régi bankjegyek.

Utolsó két századbeli különböző bankjegy 44 drb.

IV. Fényképek.

Az ezen cím alatt rendezett 33 drb fénykép közül legérdekesebbek az országos anthropologiai muzeum ember-ereklyéinek fényképei. Ezen országos intézettel a régészeti tudomány érdekében azon nagyfentosságú megállapodásra jutott az egylet, hogy összes ember-ereklyéit az országos anthropologiai egyletnek átengedvén, ezen a megye tulajdonaként letétként kezelt ember-ereklyék fényképei küldetnek meg a megyei régiségtárba.

V. Könyvtár.

Az egyesület máris 303 kötettel rendelkezik; ezek közül az egyesület fennállása idejére gróf Zichy Henrik által adományoztatott 188 db, míg 115 db adomány és vétel útján szereztetvén be, máris 163 történelmi mű áll a tagok rendelkezésére.

VI. Egyéb régiségek.

A legváltozatosb tárgyakban 3877 db, melyek legnagyobb része az egyesület által eszközölt ásatásokból eredt.

Római kori köveket, érmeket, sarkophagokat, gyöngyöket, mécseseket, bögréket stb. nyújtottak a Pusztá-Somorján, Magyar-Óvárott, Csúnyon és főleg Nezsideren eszközölt ásatások.

Avar koriakat pedig igen nagy számban a nemesvölgyi teljesen feltárt sírmező, amelylyel ugyanazonos leleteket nyújt az eddig csak részben kiaknázott szent-péteri sírmező. Ezen leletek nagy száma régiségtárunk tudományos értékét — hasonló muzeumok fölött igen jelentékenyen kiemelik, mert egész sírmezők összes leletei, síronkint leírva és elkülönítve, más hazai muzeumban még nem találhatók.

Feltéve, hogy a nemesvölgyi határban feltárt sírkert a szakértők által végleg is avar sírkertül fog elismertetni: a síroknak nagy száma, rendes beosztása s a leletek minősége egymagában is kétségtelenül tanusítandja azt, hogy az avar nép nem vadon nomád, hanem községi csoportokban élő s a közmívelődés iránt fogékonyabb nép volt, mint azt a legtöbb történetíró hihetni vélte.

A régiségtár részére az építendő új székházban közgyűlési határozattal illő helyiség van biztosítva.

Mosonmegye és Alsó-Ausztria közötti határrendezési ügy. ¹⁾

Hazánk határainak kiigazítása, s ezzel a hazai terület kiegészítése már a XVI-ik század elejétől fogva az országgyűlési kérelmek és sérelmeknek folyton megújuló tárgyát képezé. Egymást követék azon időtől kezdve 1715-ig az ország határainak kiigazítását eszközlendő országos küldöttségek kirendelése. De a törvény rendelete legalább megyénknek a hazaival közös nyugoti határára nézve írott malaszt maradt.

Mosonmegye — mint ezt a megyei levéltárban az 1662. évtől megőrzött közgyűlési jegyzőkönyvek tanúsítják — az 1662, 1687, 1715, 1728, 1741, 1751, 1764, 1790, 1807, 1840, 1844, 1848. években tartott országgyűlésein, követek által hazánk s egyúttal megyénk határainak kiigazítását és területének kiegészítését folyton szorgalmaztatá.

Az 1715. évi XXX. t.-cz. alapján az alsó-ausztriai határkérdésre nézve új bizottság választott, mely bizottság 1717-ben június 28-án kelt udvari rendelet folytán működését u. a. évben Köpcsényben meg is kezdette. A magyar és osztrák bizottsági tagok Farkasfalva mellett a tényleg közös határszélen találkozáván, miután a magyar korona ügyének keresetű az osztrák bizottságnak kézbesítettű, a határjárás a Hainburg melletti Rottenstein vár romjainál megkezdettű, formyszerű periratok váltása és a bizonyítékok előterjesztése után be is fejeztetett, de ezen bizottság eljárása érdemleges elintézését nem nyert, mert az ügy további tárgyalása az 1717. évi november 5-én kelt udvari rendelettel 1718. évi május 1-jéig elnapoltatván, többé össze sem hivatott.

Az 1792. 19 által a megyei követek sürgetésére kirendelt

¹⁾ Kivonat a „Mosonmegyei történelmi és régészeti egyesület” elnöke dr Sötér Ágostnak „A Mosonmegye és Alsó-Ausztria közötti országos határok helyreállítása tárgyában” 1886-ban a megyei törvényhatósághoz beadott indítványához csatolt s a megye által az országgyűléshez fölterjesztett Emlékiratából.

bizottság az 1793. évi június 19-én Köpcsényben gyülekezvén, eljárásánál útmutatóul az 1754. évben Walter kapitány által készült s megyénk levéltárában másolatban fentartott térképet vette használatba, de e térképen nem azon határvonal lévén felvéve, melyet az 1717. évi magyar küldöttség megállapított, a határjárás nem a térképen kijelölt nyomokon, hanem a jelenleg Berg község határában fekvő Leányvár (Puttenburg) omladékától kezdve haladt azon helyig, hol a Lajta innen fekvő sárfeneki uradalom kezdődik, innét 1793. évi június 23-án Mannersdorfba érve, a magyar korona ügyésze a sárfeneki uradalom s egyéb igénybe vett határterületekre nézve, rendes periratok váltása mellett, azoknak Magyarország koronájához való tartozandóságukat bizonyítja; miáltal a bizottság eljárása tényleg befejezve lett.

Az ügy végleges eldöntéséhez tehát csakis a királyi szentesítés szükségeltetett, ami azonban be nem következvén, a megye az 1802., 1807., 1827., 1832/6., 1840. és 1844. országgyűlésein követői által az ország és megye területének a megejtett vizsgálatok alapján leendő kiegészítését sürgetni meg nem szünt. A törvényhozás mindannyiszor elrendelé a határügy végleges elintézésének foganatosítását, sőt 1858-ban a cs. kir. helytartó tanács is kezébe vette ez ügy további lebonyolítását, de bekövetkezvén hazai alkotmányunk visszaállításának időszaka, a legfontosb és legsürgösb teendők mellett, a határ-ügy háttérbe szorult.

Ezen előzmények után, az emlékirat szerzője dr Sötér Ágost, Nagy Imre, jeles régészünknek ez ügybeni igen érdekes közleménye ¹⁾ s a megyei levéltárban méhszorgalommal gyűjtött adatok alapján a megye jogos igényeit a következőkben sorolja fel:

I. Hogy azon terület, mely a farkasfalvi Dunaágnál kezdődvén, az úgynevezett „Grundloos-Gruben“ hely felé az azzal határos leányvári várhoz s innét a köpcsényi és bergi határhoz vezet, a határjáró bizottság 1793. évi munkálatában felsorolt bizonyítékok alapján, mint a pozsonyi káptalan flancsendorfi pusztájához tartozó — tekintve, hogy ezen pusztá legujabban Pozsonymegyéhez csatoltatott — utóbbi megyéhez kapcsolassék, mert a leányvári várhoz jogtalanul foglaltatott el.

¹⁾ Lásd Nagy Imrének „A Lajta mint határfolyó“ című közleményét a „Századok“ folyóirat 1871. évi június és július havi füzetében.

II. Hogy az úgynevezett Minichwald erdő, mely 1654. évben az osztrákhoni Walterskirchen által Listius Jánostól erőszakkal elfoglaltatott, Edelsthal (helyesebben Etelsthal, most Nemesvölgy) községhez visszaesatoltassék, mert a megyei levéltárban elfekvő okiratok szerint ezen erdő mindenkor Mosonymegyéhez, különösen a köpcsényi várhoz tartozott; bizonyítja mindezt:

1. Pákhám Margit, Ferencz szentgyörgyi és bazini gróf leánya, nemkülönbén annak fia: Pákhám György és leányai: Borbála, Felicitás, Judith és Erzsébetnek a köpcsényi vár és tartozmányaiba — melyek közt a Mínyeholz erdő is neveztetik — beiktatásáról kiállított 1560. évi bizonyosság-levél;

2. báró Pákhám Györgynek a köpcsényi vár és tartozékainak birtokába 1576. évben történt ünnepélyes beiktatását tanúsító bizonyosság-levél;

3. Listius János és István, úgy Zsófia és Ágnesnek, úgy más Listhy János fiai és leányainak a köpcsényi vár és tartozékainak birtokába 1577-ben történt beiktatását tanúsító bizonyosság-levél; mely okiratok mindegyikében különösen kitétegetik, hogy a Minichholz vagy Munichwald nevű erdő a köpcsényi várnak tartozmánya és Mosonymegyének határában fekszik.

III. Az 1793. évi országos választmány előtt felhozottak alapján a nemesvölgyi határnak délnyugoti oldalán a vadaskert falai és a közelfekvő árok között elterülő, a fentemlitett Walter-féle térképen AX és AG , nemkülönbén AZ és AG betűkkel jelölt, mint az országhoz tartozó terület Nemesvölgyhöz visszaesatoltassék, miután az országos bizottság munkálatában bebizonyították, hogy nem a vadaskert fala, hanem az érintett árok képezi az ország határát.

IV. Hogy ugyanott felsorolt bizonyítékok alapján a köpcsényi határhoz tartozó azon terület, mely a térképen BE betűktől az országuton egyenes vonalban a keresztig és onnét balra BF -ig fekszik, mint a prellenkircheniek által beismert jogtalan foglalás, Köpcsény községéhez esatoltassék.

V. Hogy ugyanott felsorolt bizonyítékok alapján a körtvélyesi határhoz tartozó, a térképen BJ vonalban a körtvélyesi híd felé haladva, s innét az országút és a két állítólagos határvonal között a hármashatár felé BK vonalig eső terület, mint a

prellenkircheniek által beismert jogtalan foglalás, Körtvélyes községéhez visszacsatoltassék.

VI. Ugyanott felsorolt bizonyítékok alapján a gátai határnak Ausztriától elválasztó vonala legyen az említett térképen *B L*, *B M* betűig vezető vonal; ami tehát ezen vonalon belől, vagyis Magyarhon felé fekszik s az osztrákok által bitoroltatik, Magyarországhoz, jelesül a gátai határhoz visszacsatoltassék.

VII. A térkép *B M* pontjától, amelyen egy régi híd vezetett a Lajtán át egész a *C E* pontig, mely a térkép szerint Königs-hofon (most Királyudvar) túl fekszik, mint Magyarországhoz tartozó lajtáninmeni rész, az országos bizottság által felsorolt bizonyítékok alapján visszacsatoltassék; ugyanazon jogalapon a Lajtának főfolyamán innen fekvő Mühlau és Auwinkel nevű területek szintén visszacsatolandók, — az ország határát a Lajta eredeti medre képezvén.

VIII. Az 1840. évi XXXII. t.-cz. alapján, a fent VII. pont alatt kifejtett okoknál fogva követeli Mosonymegye, hogy a Lajtának eredeti főágán innen fekvő és Magyarországtól csak a malom zúgója által elválasztott Bruck határbeli terület, melyen két malom áll, Magyarországhoz visszacsatoltassék. Ezen két malmot Mosonymegye 1790. évben adó alá is vetette, de az adó szedésétől az 1796. évben 17,411. sz. a. kelt királyi intézvénnyel eltüntetván, e sérelmet az országgyűlés elé is vitte, ott szakadatlanul szorgalmazta, minek következményeként az 1840. évi XXXII. t.-cz. alkottatott.

IX. A VII. pontban kifejtett okoknál fogva mindazon terület, mely a Lajta medrének mesterséges avagy önkéntes változása folytán a Lajta jelenlegi folyása és hajdani medre között fekszik, mint az országhoz tartozó — visszacsatoltassék.

X. Hogy a Sárfenék vagy mannersdorfi uradalom összes tartozmányaival együtt, jelesül: Mannersdorf, Au, Hof és Lajta-Somorja területeivel Mosonymegyéhez visszacsatoltassék; mert habár ezen uradalmat Sopronmegye is igényelte, az 1793. évi országos bizottság előtt Zalka Mibály Mosonymegye alispánja okiratokkal igazolta ezen uradalomnak Mosonymegyéhez való tartozását, mit még a következők is bizonyítanak:

1. hogy a sárfenéki vár és tartozékai 1409-ben Köpésényi és Sárfenéki János birtokában voltak, ki is ugyanazon évben

Zsigmond király előtt tesz panaszt birtokainak az osztrákok által való pusztításai miatt;

2. hogy Zsigmond király 1428. évi Egyed napján Somorja nevű falut — amely a megyénkben fekvő Pusztá-Somorja faluval össze nem téveszthető, mert ez utóbbi csakis a helyén állott Vizenálló Geszternicze helységnek a törökök általi megsemmisítése után történt telepítés útján keletkezett¹⁾ — Minhordorf nevű Mosonymegyében fekvő falunak birtokrészeit, úgy sopronmegyei Purbach község két udvartelkét Stuchsey de Truthmansdorfnak magvaszakadtával Senk Erhardt királyi udvarnoknak adományozván, ezen javakba ünnepélyesen beiktattatik;

3. Zsigmond király 1429-ben Mannersdorfon vöröskői Wolfart Ulrik fia Pál curiáját csákáni Fochs Jánosnak és feleségének adományozza;

4. hogy Erzsébet királynő 1440. évben Entzersdorfi Henriknek ezer tiszta aranyforintért adott adománylevelében megemlíti, hogy Somorja a Lajta hegynél, úgy Hof és Mannstorf helységek Mosonymegyében fekszenek;

5. Kappel László „Herr von Scharfenegg“ kötelezi magát 1450. évben, hogy a sárfeneki várat a bazini grófnak átadja;

6. Palóczy László országbíró 1451-ben a sárfeneki várat és az ahhoz tartozó Mannersdorf, Hof, Au és Somorja helységeket a bazini gróf ellenében Wolfart Zsuzsanna anyai ágbeli utódainak odaitéli;

7. hogy László király Erzsébet királynőnek 1440. évi adományát 1453. évben megerősítvén, a fent 4. pont alatt megnevezett helységeket Mosonymegyében fekvőknek említi;

8. hogy ugyanazon király 1455. évben trautmannsdorfi Reydenmarker Györgyöt Mosonymegyében fekvő, a Lajta hegyen levő erdőrésszel, 134 hold szántófölddel és két darab 17-kaszás réttel — mely utóbbiak Sandmereim nevű földön Mosonymegyében fekszenek — megajándékozta;

9. hogy ugyanazon király által az 1455. évben parcezi Pernsdorfer János részére kiadott adomány-, illetve iktatási levelében ismételtetik, hogy a Lajta hegy melletti Somorja Mosonymegye határában fekszik;

¹⁾ Lásd: Szent-jánosi matriculákat.

10. Mátyás király 1464. évben Enczersdorfer Vilmos részére adott adománylevélben különösen említi, hogy Somorja a Lajta hegynél, úgy nemkülönben Mannersdorf és Hof helységek Mosonymegyében fekszenek;

11. ugyanazt erősíti ugyanazon királynak Enczersdorfer Vilmos részére 1466. évben kiadott iktató-parancsolata is;

12. az 1469. évben János, Zsigmond és Péter bazini és szentgyörgyi grófok a sárfeneki várat és tartozékait a pozsonyi káptalan előtt 6000 frtéért I. Mátyás királynak engedik át;

13. Mátyás király által 1473-ban Graffeneck Ulrik részére adott adománylevélben is Somorját Mosonymegyében levőnek bizonyítja;

14. ugyanazon király Graffeneck Ulrik és Wolfram János és András fiai, nemkülönben Erzsébet leányának részére 1460. évben adott iktató-parancsában említi, hogy Somorja a Lajta hegy mellett és bizonyos Sárvizentheil nevű erdő Mosonymegye határában fekszik;

15. hogy a sárfeneki váruralalom mint magyar birtok a haza védelméhez az 1659. évi LXXVIII. t.-cz. által minden húsz ház után egy lovassal járulni köteleztetik;

16. hogy az ezen uradalomra vonatkozó bevallás Albert és Fridrik között is magyar hiteles helyen történt;

17. hogy minden régi térképen, még az osztrák régi haditérképeken is, Sárfenek többször említett összes tartozékaival együtt mint magyarországi terület van kitüntetve, mire nézve hivatkozom de Toux hadnagy által készített, Khevenhüller hadparancsnoknak ajánlott és Lidl által metszett haditérképre. ¹⁾

További bizonyítékok:

1686. évben Széchenyi György győri püspök parancsára Bubnich Máté mosonyi főesperes végezvén az egyházlátogatást az „Archidiaconatus Mosoniensis“-hez tartozó községekben, a többi közt a látogatási okmány ezt mondja:

a) oppidum Czundrava (vagyis Au községben): et quidem primo die 29 Septembris in praesentia perillustri Domini Augus-

¹⁾ Ivánfi Ede régészeti egyleti alelnök birtokában.

tissima inclyti regni Hungariae Reginae honorum de Sárfenék universorum praefecti;

b) Visitatio eodem domino capitaneo praesente in oppido Hoff dominae nostrae elementissimae qua Reginae regni Hungariae ad dominium Sárfenék spectante, jam vero pro hic et nunc gubernio inclytae Camerae Aulicae subjacente,

c) Manersdorf in bonis Sacre Majestatis Reginae Hungariae eodem praesente Capiteo,

d) oppidum Sommerein de Laytha Perg in bonis de Sárfenék ad Sacratissimam Majestatem Regnam Hungariae spectante.

A m.-óvári könyvnyomda

multjából nem leend érdektelen megjegyezni, miszerint hazánkban az első nyomdát 1473-ban Budán Mátyás király állíttatván fel, ezt az utóbbi, a tudomány és művészet terjesztése iránt kevésb érzékkel bíró királyok alatt 1539-ben a sárvári, 1541-ben a nagyszigeti, 1558-ban a Magyar-Óvárott felállított nyomdák létesítése követte. — Később keletkeztek a posonyi, sopronyi, kassai stb. nyomdák.

TÁRGYMUTATÓ.

	Lap
Előszó a II. füzethez	3
A magyar-óvári főhercegi uradalom rövid ismertetése	5

HARMADIK RÉSZ.

Az 1884-ik évi VII-ik t.-cz. folytán kiegészített megye.

I. SZAKASZ.	
Területi viszonyok	25
II. SZAKASZ.	
A megye népességi viszonyai	31
III. SZAKASZ.	
A megye székhelye és központi igazgatása	38
Területi s népességi beosztás	39
A közigazgatás egyes ágazatai	39
Közbiztonság	39
Adóügy	40
Tanügy	43
Közmunka és közlekedési ügy	45
Fő- és szárnyutak, vasuti közlekedés	47
Posta	50
Távírda	51
Vizi közlekedés	51
Közegészségi állapot	51
Megyei pénztárak	54
Gyámsági ügy és árvapénztár	55
Katonai ügyek	57
Országgyűlési választó-kerületek	58
Királyi hivatalok	58
IV. SZAKASZ.	
Felsőbb művelődési s köztársadalmi intézetek és egyletek.	
A m.-óvári kir. gazd. akadémia	59
Az akadémia gazdasága	62
A kegyes-tanítórendiek magyar-óvári algymnasiuma	70
Hitel-egyletek s ezekkel kapcsolatban kereskedelem és ipar	71
Megyei gazdasági egyesület	76
Tűzoltó-egyletek	77

	Lap
A m.-óvári „Hildegard"-egylet	77
Vöröskereszt-egylet	78
A megyei Karolina-kóroda M.-Óvárrott	79
A „M.-óvári Széchenyi-kör"	79
Régészeti s történelmi egylet	80

NEGYEDIK RÉSZ.

Vázlatok és adatok Mosonymegye, illetve vidékének múltjából.

I. A római uralom korszaka.	
Történelmi vázlatok	81
Vidékünk föld- és néprajza a római uralom korában	93
II. Hun-avar-frank korszak.	
Hunok	105
Osztrogóthok	105
Longobardok	107
Avarok	107
III. Vázlatok Mosonymegye történelméből.	
Mosony vára s a várbirtok	112
Adatok szent István korszakából	118
Péter király szokése és elfogatása	118
Salamon király és családja a mosonyi várban	119
A kereszties hadak betörése s a m.-óvári vár ostroma	120
Boris támadása II. Géza győzelme	121
Ottokár cseh király hadjárata	122
Hunyady János és Czilley Ulrik találkozása Köpcsénynél	123
Ferdinand osztrák főherceg találkozása pártja küldöttjeivel ugyanott	125
Maximilian kir. főherceg fogadtatása Köpcsénynél	127
Maximilian m.-óvári táborozása, Szigetvár ostroma	127
A török hadak átvonulása megyénken, Bécs ostromához és vissza	128
Szapáry Péter	130
II. Rákóczy Ferencz fejedelem hadjáratának mosonymegyei mozzanatai	131
A lébenyi templom	136
Mosonymegye 1742-ben	140
Megyei levéltári adatok.	
Hadügy	152
Közigazgatás	153
Adó	154
Élelmi és egyéb háztartási cikkek ára	155
Vész-kór, vizár, sáskák	155
Vegyes tárgyú érdekesb adatok	156

Mosonmegyei birtokokra, eseményekre és személyekre vonatkozó okmányok.

Okmány kvintok sorszáma	Adományozó, illetve okmánykiadó	Adományos, érdekelt testület vagy személy	Adomány vagy az okmány egyéb tárgya	Lapr. szám
1074	Salamon király	Frisingi egyház	100 ekényi föld a megyei határon	157
1203	Imre „	Szt-keresztii apátság	A bessenyők pusztabirtoka	158
1208	II. Endre „	„ „	Imre király adományának megerősítése	159
✓ 1209	„ „	Póth nádor s megyei főispány	Challon-birtok	160
✓ 1209	„ „	Chepán nádor	Boloc és Sumbóhely	161
✓ 1210	„ „	Póth nádor s főispán	Novák-pusztá	162
1214	Győri káptalan tanulevele	„	Nyulási XIII udvarhely	164
1217	II. Endre király	Szt-keresztii apátság	Legintov (Barátfalu)	164
1219	Lébenyi apátság tanulevele	Beke szerzetes	Buze szolga szabadon bocsátása	167
✓ 1221	Győri káptalan tanulevele	Póth nádor alapító és szt-keresztii apátság	Sasuni (sásónyi) birtok	167
1222	II. Endre király	Legentovi lakosok	A legentoviak szabadalma	168
1229	„ „	„ „	Ugyanazok adómentessége	168
1230	Béla király	Szt-keresztii apátság	Birtokjog megerősítése	170
✓ 1239	Póth nádor unokái Mór és Konrád	„ „	Sásónyi birtok visszabocsátása	171
1239	Győri káptalan tanulevele	„ „	„	172
1240	Dénes nádor tanulevele	„ „	A bessenyői földek	173
1240	IV. Béla király	Lébenyi kolostor	Birtokjog megerősítése	173
1245	„ „	Szt-keresztii apátság	Reugen (Rajka), Sásóny	174
1256	„ „	„ „	Birtokjog megerősítése	175
1262	Győri káptalan tanulevele	Pannonhalmi apátság	Staraduna sziget adományozása	176
1264	Orbán pápa	Girold m.-óvári pap	Több kápolna adományozása	177
1282	IV. László király	Óvári Konrád mester	Adó-részlet adományozása	178
1273	László országbíró parancsa	„ „	Hatalmaskodás vánti vizsgálata	179

Okmány Keltének Éveje	Adományozó, illetve okmánykiadó	Adományos, érdeklött testület vagy személy	Adomány vagy az okmány egyéb tárgya	Lap- szám
1278	Győri káptalan jelentése	Zerki László	Szilvás mosonyi vár- birtok	180
1278	IV. László király	Szt-keresztí apátság	2 ekés földbirtok	181
1291	III. Endre király parancsa	Herbord mester	Ilmőcz község	183
1293	Posonyi káptalan tanulevele	Anglent, oroszvári chama neje	Szolganó szabaddá nyil- vánítása	183
1299	Győri káptalan tanulevele	Herbord gróf	Ilmench község birtoka	184
1324	"	Szt-keresztí apátság	Thunafalva község ha- tárjárása	186
1324	"	" "	Chechunuelg birtok ha- tárjárása	187
1324	"	" "	Póthfalva (Pátfalu)	188
1330	"	" "	Machbád birtok	189
1345	Miklós nádor tanu levele	Szt-keresztí apátság és Óváry István	Vogeldorf birtok	190
1347	Győri káptalan tanulevele	Szt-keresztí apátság	Pechlen birtok	194
1368	V. Urban pápa	" "	Szabadalmi megerősítés	195
1548	I. Ferdinand király	Hyller Ferencz	Nézsideri udvartelek	195
1641	M. kir. kamara	Mosonymegye Rendei	Tisztujítás	197
1641	"	" "	"	198
1641	III. Ferdinand ki- rály mint főisp.	" "	"	198
1647	"	" "	"	199
1690	Hg Eszterházy Pál nádor	"	Felterjesztés a hazai állapotok ügyében	199
1819	Albert Kázmér szásztescheni hg	Mosonymegye	A m.-óvári gazd. tan- intézet alapítása	203

FÜGGELEK.

Kevésbé érdekes, vagy érdekes ugyan és ismert tartalmu, de olvashatlan, vagy a közkézen forgó hazai okmánytárakban tartalmazott okmányok jegyzéke	207
Mosonymegye régiségtára	213
Mosonymegye és Alsó-Ausztria közötti határrendezési ügy	215